

Ambrus István - Kóhalmi László (szerk.)

Mészáros
emlékére Ádám

MÉSZÁROS ÁDÁM EMLÉKÉRE

KIADÓ

A Magyar Jog- és Államtudományi Társaság megbízása alapján a

Publicitas Art Média Kft.

1021 Budapest, Tárogató út. 26.

www.publicitasart.hu

Felelős vezető: Nagy Ibolya

SZERKESZTŐK

Ambrus István

Kőhalmi László

SZÖVEGGONDOZÓ

Giricz Anna

ISBN: 978-615-81086-2-1

© Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, 2022

© Publicitas Art Média Kft., 2022

© A szerzők és a szerkesztők, 2022

Budapest, 2022

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
Mészáros Ádám <i>életútja</i>	7
	
AMBRUS ISTVÁN	
Elkövetők és folytatólágosság	11
ANTAL SZILVIA – SZABÓ IMRE	
Dezinformáció és rágalmazás	21
BARTKÓ RÓBERT	
Veszélyhelyzetben a bűncselekmény-fogalom?	33
DEÁK ZOLTÁN	
Az egyedi azonosító jel jogellenes eltávolítása mint a bűncselekmény tényállásszerű megvalósulásának feltétele?	41
DERES PETRONELLA	
A vagyonviszaszerzés elméleti alapjai	49
FINSZTER GÉZA	
A materiális jogellenesség és a megbízhatósági vizsgálatok büntetőjogi következményei	57
GÁL ANDOR	
A jogos önvédelem alapjogának hatóköréről	67
GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ	
A visszaélés minősített adattal szabályozásának egyes gyakorlati kérdései	75
GELLÉR BALÁZS JÓZSEF	
A mentelmi jog felfüggesztése nélkül országgyűlési képviselővel szemben a nyomozás során alkalmazott leplezett eszközök jogszerűsége a büntetőeljárásban való felhasználhatóság szempontjából	85
HOLLÁN MIKLÓS	
A tettesség és részesség hasonlóságai és különbségei a szándékos pénzmosás új tényállásai kapcsán	101
KÁRMÁN GABRIELLA – KISS ANNA – MÉSZÁROS ÁDÁM	
Igazság és igazságosság a büntetőjog-tudományban. Az anyagi jog és a bizonyítási jog értékhordozó elvei és aktuális kérdései	113
KARSAI KRISZTINA	
A szellemi alkotások büntetőjogi védelmének egyik anomáliája – a vagyoni hátrány megállapításának abszurditása az iparjogvédelmi jogok megsértése tényállása körében	131
KONDOROSI ANDRÁS	
A gazdasági bűncselekmények büntethetőségi akadályai és egyéb dogmatikai különbségei	141
KŐHALMI LÁSZLÓ	
Egy korrupciós kutatás margójára	155

KULCSÁR GABRIELLA	
Az iskolai erőszak jelensége kriminológiai szemszögből	165
MEZEI KITTI	
A pénzmosás és a pénzügyi műveletek a gyakorlatban	175
MOLNÁR ERZSÉBET	
A büntetőeljárás megindulására és a megvádolt elítélésére kiterjedő tettesi tudattartalom a hamis vád tényállásában	187
NAGY ZOLTÁN ANDRÁS	
A 3D nyomtatás várható társadalmi hatásai és jogi környezete Magyarországon	199
POCSAI EDIT	
A jogos védelem újabb gyakorlata Hajdú-Bihar megyében	207
SZABÓ JUDIT	
Néhány gondolat a személyiségzavarok büntetőjogi értékeléséről	215
TILKI KATALIN – MÉSZÁROS ÁDÁM	
Közlekedés és természetvédelem – töredék egy elkezdett kutatásból	225
TÓTH DÁVID	
Az ártatlanság vélelméről szóló irányelv implementálása az Európai Unióban	233
TÓTH J. ZOLTÁN	
Halálbüntetés nélkül Magyarországon. Az elrettentő hatás kérdése a hazai statisztikai adatok fényében (1975–2021)	245
TÓTH MIHÁLY	
A jogi személyek és a büntetőjog – egy befejezetlen kísérlet	259
✧	
<i>Mészáros Ádám publikációs jegyzéke (2001–2020)</i>	<i>273</i>

ELŐSZÓ

A jogi-szakmai tudományos együttműködés területén belül 2011. szeptember 24-én, Budapesten megalakult a Magyar Jog- és Államtudományi Társaság (MJÁT), Paczolay Péter, az akkori Alkotmánybíróság elnöke vezetésével. Az alapító tagok egyike Mészáros Ádám volt, aki haláláig vezette a társaság Bűnügyi Tudományok Szakmai Tagozatát. A MJÁT megalapításával Ádámnak is köszönhetően egy olyan tudományos alapokon szerveződő közhasznú társadalmi társaság jött létre, amely országos szintű jogi-szakmai együttműködési állandó fórumként működött Ádám haláláig, mindvégig az ő aktív és értékes közreműködésével.

2021 áprilisa óta, rá emlékezve, tovább bővült a tagok száma; leginkább olyan új résztvevőkkel, akik éppen Mészáros Ádám szomorú távozása után azért léptek be a társaságba, hogy tovább ápolják Ádám büntetőjog-dogmatikai hagyatékát, egyrészt rá emlékezve, másrészt pedig folytatva mindazt, amit elkezdett, és aminek fájdalmasan rövid élete alatt nem jutott a végére.

A MJÁT, többek között Ádám segítségével, a kezdeti években ösztönözte az elméleti és gyakorlati területeken tevékenykedő jogászok szakmai kapcsolatépítését, ugyanis Ádámnak is meggyőződése volt, hogy a MJÁT-tal olyan tartalmas szakmai együttműködési fórumot hoztunk létre, ahol e két terület szakemberei véleményét cserélhetnek.

Ádám részt vett a MJÁT alapszabályának a megfogalmazásában és annak megvalósításában is. A többi alapítóval baráti kapcsolatban állt, és ez lehetővé tette az együttműködés során a jó hangulatú rendezvények (konferenciák, workshopok, szemináriumok, kerekasztal-beszélgetések) szervezését, megtartását. A MJÁT céljai között szerepel ugyanis, hogy az egyesület a tudományos kutatások mellett tudományszervezői feladatokat is ellát, és Ádám ezen a területen is aktív szerepet vállalt. Az egyik ilyen nagyszabású konferenciára 2015-ben került sor. Ennek szervezésében Ádám is részt vett. A rendezvénynek az Országos Kriminológiai Intézet (OKRI) adott otthont, de a háttérben három intézmény állt: a KRE-ÁJK, az OKRI és a MJÁT. A Beccaria neve alatt futó konferencián (250 éves a Dei delitti e delle pene – Konferencia Cesare Beccariáról) Ádám előadást is tartott a törvényesség elvéről és a büntetőjogi felelősséget kizáró okokról. Szintén Ádámmal kötődő projekt volt az OKRI és a MJÁT *Fiatal büntetőjogászok az új Büntető törvénykönyvről* című közös rendezvénye, amelyről kötet is született.¹

¹ Mészáros Ádám (szerk.): *Fiatal büntetőjogászok az új Büntető törvénykönyvről*. Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, Szeged-Budapest 2014. <http://mjat.hu/fiatal-buntetojogaszok-az-uj-bunteto-torvenykonyvrol-cimu-kotet/>

A MJÁT céljai között szerepel a tehetséggondozás is. *Ádám* ebben is úttörő munkát végzett. Több egyetemen is oktatott, a hallgatókat nemcsak a tananyag átadásával segítette, hanem a büntetőjog-tudományokhoz kapcsolódó aktuális témákat feldolgozó tudományos projektek létrehozásával és megvalósításával is. A tehetséges joghallgatókat és a pályakezdő jogász fiatalokat is igyekezett támogatni, ezzel a MJÁT további céljainak, a fiatalabb jogászgenerációk szakmai tehetséggondozásának a megvalósítását is segítette.

Mészáros Ádámmal évekig együtt haladtunk az úton, és nem csak azért, mert egy társaság tagjai voltunk; összekötött minket egyfajta közös szemlélet és gondolkodásmód is. Mennyi mindent akartunk még együtt kutatni, de ez sajnos már elmarad. Nélküle minden más.

Elvitte magával egyedülálló humorát, a vele töltött percek biztos derűjét. A szavak békéje leginkább már csak neki marad, aki halálba lopta előlünk annak minden értelmét, s itt hagyta nekünk a fohásztalan csend kényszerű hangjának nehéz pecsétjét.

Nincs nap, hogy ne gondolnánk *Ádámra*. Forrongva keressük azokat a közös témákat, ahonnan még kiszól nekünk, felfedi arcát, hangja csendjét, hogy éreztesse, „csak a szája van csöndbe alázva”, de kemény magánya még hordozza, ha száműzve is, eldobottan, kegyetlen tetszhalál állapotában azt az esszenciát, ami belőle nekünk megmaradt. Gondolatai velünk maradnak, s minden szó, amit leírt, a hit ígéjeként hirdeti, hogy mégsem volt hiábavaló az a dogmatikus megszállottság, ami másoknak elég lett volna egy boldogabb élet-hez. Munkája és így emlékezete sem vész el, és valami érthetőbb korban fényre verődik majd minden, amit Ő elképzelt, de megvalósítani nem tudott. Sok mindenről akart még szólni, üres lapok maradtak az asztalán, hogy majd „hallgatásuk a világ arcába” csapjon, „s lesodorja (annak) olcsó ünnepeit”. Sajnos „a jobbak elmaradnak”.

A MJÁT alapítói nevében:

*Fejes Zsuzsanna, Kiss Anna, Kovács Endre Miklós,
Paczolay Péter, Tóth J. Zoltán, Zsidai Ágnes*

Mészáros Ádám életútja

Tanulmányok

- 2008 *PhD-fokozat az állam- és jogtudományokban*
ELTE ÁJK Doktori Iskola,
Az értekezés címe: „A tettesség-részesség tanának elméleti és gyakorlati kérdései”
- 2006 *szabályozási (kodifikátor) szakjogász (LL.M)*
ELTE Jogi Továbbképző Intézet
- 2005 *abszolutórium*
a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának *Bűnügyi Tudományok* doktori programjában
- 2002 *egyetemi diploma*
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Szakmai tapasztalat, pozíciók

- 2006– Országos Kriminológiai Intézet, Büntető Jogtudományok Osztálya
– *osztályvezető-helyettes* (2013–)
– *tudományos főmunkatárs* (2012–)
– *tudományos munkatárs* (2007)
– *tudományos segédmunkatárs* (2006)
- 2005–2006 Szegedi Városi Ügyészség
– *ügyészségi fogalmazó*
- 2005 Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék
– *tudományos segédmunkatárs*

Oktatási tevékenység

- 2015–2021 Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék – *óraadó*
- 2015 Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar,
Bűnügyi Tudományok Tanszék – *egyetemi tanársegéd*
- 2011–2014 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
– *megbízott oktató*
- 2009–2011 Eötvös József Főiskola – *főiskolai adjunktus*

2005–2006	Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Médiatudományi Tanszék – <i>Jogi alapismeretek és Büntetőjog</i> c. tantárgyak oktatása
2005	Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar – <i>Büntetőjogi alapismeretek</i> c. tantárgy oktatása
2002–2005	Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar – büntetőjog általános részi és különös részi gyakorlat; fakultatív kollégium <i>Bűnrészesség a magyar büntetőjogban</i> címmel

Tudományos tagság, tisztség

2015–	az MTA Büntetés-végrehajtási Albizottságának tagja
2014–	az Ügyészek Lapja főszerkesztő-helyettese
2012–	a Magyar Jog- és Államtudományi Társaság Bűnügyi Tudományok Szakmai Tagozatának elnöke
2011–	a Magyar Jog- és Államtudományi Társaság alapító tagja
2011–2018	a Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület tagja; elnökségi tagja (2012–2017); alelnöke (2017–2018)

Főbb kutatási területek/témák

- a bűncselekmény elkövetői
- a büntetőjogi felelősség tana

Főbb kutatások/projektek

2008–2020	A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései
2015–2020	A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban
2010–2017	A megelőző jogos védelem, a jogos védelem és a szituációs jogos védelem elvi és gyakorlati problémái
2010–2014	A büntetőeljárás hatékonyságának vizsgálata

Tudományos ösztöndíj, tanulmányút

2016	Hága, Hollandia, október 26–28. A Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület szervezésében és a Holland Királyság Nagykövetségének támogatásával. Téma: <i>emberkereskedelem, prostitúció</i>
2013	Zürich, Svájc, április 18–20. A Svájci-Magyar Együttműködési Program keretében; a Fehér Gyűrű Közhasznú Egyesület és a Weisser Ring Schweiz szervezésében. Téma: <i>emberkereskedelem, prostitúció</i>

Szakmai elismerések, tudományos díjak

2008	Eredményes Munkáért Oklevél (Legfőbb Ügyész)
2006	I. díj „A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései” c. pályamunkára (MTA Szegedi Területi Bizottság Filozófiai és Történettudományi Szakbizottság)
2005	III. díj „A Majláth-eset” c. pályamunkára (MTA Szegedi Területi Bizottság Jogtudományi Szakbizottság)

Elkövetők és folytatólagosság

AMBRUS ISTVÁN*

Mészáros Ádám, a büntetőjog-tudomány jeles képviselője 2021-ben, igen fiatalon, mindössze 43 évesen, tragikus hirtelenséggel elhunyt. Így kezdődne a mindig objektivitásra törekvő jogászai jellemzés, amelyet ugyanakkor Ádám kapcsán képtelen vagyok keresztülvinni. Képtelen azért, mert Ádám nemcsak szakmai példaképem és pályatársam volt, hanem a barátom is. Ilyen minőségben, kiterjedt konzultációt folytattunk olyan kérdésekben, mint:

- miért dogmatikai képtelenség az a bírósági döntés, amely négy bűnsegéd büntetőjogi felelősségét úgy állapítja meg, hogy egyiküket sem nyilvánítja tettesnek (ebben egyetértésre jutottunk),¹
- miért nincs igazam – szerinte –, amikor követendőnek tekintem azon bírói gyakorlatot, amely szerint a sértettel nem rendelkező deliktumok kapcsán is aggálytalan a folytatólagos bűncselekmény megállapítása,²
- miért nincs igaza – szerintem –, amikor új bűncselekménytani rendszerben a szándékosságot és a gondatlanságot, száműzve azokat a tényál-lási elemek köréből, kizárólag bűnösségi elemeknek nyilvánítja,³
- *Iggy Pop: Post Pop Depression* című, 2016-os lemeze meglepően jó dalokat tartalmaz, az *Iggy and the Stooges* korai dalainak színvonalát azonban így sem éri el (e kérdésben ismét konszenzusra jutottunk).

Ismét a büntetőjogász tárgyilagos hangján szólva, Mészáros Ádám kiváló doktori értekezését, ismeretesen, az elkövetők témakörében írta.⁴ Az ennek alapján született első monográfiája⁵ ugyanúgy a jövő büntetőjogászai generációinak

* Egyetemi docens, ELTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszék, BME-GTK Üzleti Jog Tanszék, tudományos munkatárs, ELKH TK Jogtudományi Intézet.

¹ Mészáros Ádám: A Debreceni Ítélőtábla döntése emberölési ügyben – a tettes nélküli részesség és a járulékoság. *Jogesetek Magyarázata*, 2016/1–2., 45–56. o.; Ambrus István: Adalékok a Debreceni Ítélőtábla emberölési ügyben hozott döntéséhez – megjegyzések Mészáros Ádám elemzése kapcsán. *Jogesetek Magyarázata*, 2016/3., 49–54. o.

² Mészáros Ádám: Ambrus István: Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben (Szeged: SZTE ÁJK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék 2014) 316. *Állam- és Jogtudomány*, 2015/1., (101–124.) 115–116. o.

³ Ambrus István: Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései (Budapest: OKRI 2020) 249. *Állam- és Jogtudomány*, 2021/1., 105. o.

⁴ Mészáros Ádám: *A tettesség-részesség tanának elméleti és gyakorlati kérdései*. Doktori értekezés. ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2008

⁵ Mészáros Ádám: *A bűncselekmény elkövetői. Elméleti és gyakorlati alapkérdések*. Ad Librum, Budapest, 2008.

alapmunkája lesz, mint a jogos védelemről,⁶ valamint a bűncselekmény fogalmáról jegyzett nagyobb munkái.⁷

Magam PhD disszertációmát egy az elkövetőkhöz hasonlóan fontos és nehéz kérdéskörének, az egység és a halmazat problematikájának szenteltem. Ádám-mal sokáig terveztük egy nagyobb léptékű, az elkövetők és a bűnhalmazat tanának összefüggéseivel foglalkozó írás elkészítését. Ez sajnos elmaradt, amit mindig bánni fogok. Eme *társtettségben elkövetett mulasztást* legalább részben – a folytatólágosságra koncentrálna – pótlándó, az alábbiakban áttekintem az említett dogmatikai kategóriák néhány kapcsolódási pontját, bízva abban, hogy ebben a körben részemről semmiféle *excessus* nem valósul majd meg.

A folytatólágos bűncselekmény eredete

A folytatólágos bűncselekmény – mint a törvényi egység egyik válfaja – hazánkban a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.) terméke.⁸ Ezt megelőzően e bűncselekmény-egységi kategória törvényi definiálásra nem került, a bíróságok joggyakorlatában ugyanakkor – mint bírói vagy jogi egység – a 19. század óta folyamatosan jelen volt. A Csemegi-kódex ugyan nem definiálta a folytatólágosságot, Anyaggyűjteménye azonban kimondta, hogy „a folytatott büntett a bűnhalmazat esetei közé épen nem tartozik”.⁹ Ekkoriban írta Baumgarten Izidor királyi kúriai büntetőbíró, tanácselnök, hogy a folytatólágosság esetében „a bíró gyakorlott szeme, habár őt erre a törvény kifejezetten föl nem hatalmazza, a bűnösség, a ténykedés, az eredmény egyneműsége folytán, nem halmazatot, hanem csak *egy* megszakított ténykedési mozzanatokban lefolyó delictumot lát”.¹⁰

A jogintézmény alapvetően az 1532-es Constitutio Criminalis Carolina idejére nyúlik vissza. E jogkönyv 162. §-ában foglalt krudélis rendelkezés ugyanis – amelynek értelmében a harmadízben elkövetett lopást halállal kellett büntetni – olyan jogtechnikai megoldás kidolgozására sarkallta a jogalkalmazókat, amely folytán a háromszoros tolvaj vétkeit egynek tekinthették, ezáltal elkerülve a legsúlyosabb szankció alkalmazásának köteleességét. Ezt követően a gyakorlat a lopás mellett mind több bűncselekmény viszonylatában ismerte el, hogy az elkövető cselekménysorozata – bizonyos feltételek együttes fennállása esetén – halmazat helyett egy bűncselekményt képezhet. Első kifejezett törvényi definiálására az 1813. évi Feuerbach-féle bajor büntetőtörvényben került

⁶ Mészáros Ádám: *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái*. OKRI, Budapest, 2015.

⁷ Mészáros Ádám: *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban*. OKRI, Budapest, 2020.

⁸ Részletes áttekintéshez lásd Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*. SZTE-ÁJK, Szeged, 2014, 86–152. o.

⁹ Löw Tobiás (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878: 5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye. Első kötet*. Pesti könyvnyomda-részvénytársaság, Budapest, 1880, 546. o.

¹⁰ Baumgarten Izidor: *A bűnhalmazat*. In: Baumgarten Izidor: *Büntetőjogi tanulmányok. 1882-1906. Első kötet*. Grill, Budapest, 1907, 218. o.

sor, amelynek 110. §-a szerint „ha egy büntett ugyanazon személyen vagy tárgyon többször lett elkövetve”, folytatólagos bűncselekmény megállapításának volt helye.¹¹ Hazánkban ezt első ízben a régi Btk. 12. § (2) bekezdése végezte el.

A hatályos fogalom a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 6. § (2) bekezdése szerint nem bűnhalmazat, hanem folytatólagosan elkövetett bűncselekmény az, ha az elkövető ugyanolyan bűncselekményt, egységes elhatározással, azonos sértett sérelmére, rövid időközönként többször követ el.

A jogintézmény lényege tehát, hogy az elkövető ugyanolyan bűncselekményt több ízben, időbeli megszakításokkal, de egységes elhatározással kövessen el. Ilyenkor tetteit nem külön-külön, hanem összhatásukban – egyrendbeli, folytatólagosan elkövetett bűncselekmény formájában – róják az elkövető terhére.

Folytatólagosság és tettesség-részesség általában

Az ugyanolyan bűncselekmény (többszöri) elkövetésének megkövetelése a folytatólagos bűncselekmény megállapíthatóságának objektív feltétele. Ennek gyakorlati konzekvenciája, hogy a folytatólagos bűncselekményt alkotó valamennyi részselekménynek ugyanabba a tényállásba kell illeszkednie. Így két lopási cselekmény között folytatólagosság megállapítására lehetőség van, ám lopás és sikkasztás (Btk. 372. §) – közös jogi tárgyuk ellenére – még az egyéb törvényi feltételek fennállta esetén sem alkothat folytatólagos egységet.¹² Noha Schnierer Aladár nem látta fennforogni a folytatólagosságot, ha „a cseléd bizonyos összeget urának nyitott szekrényéből, más összeget pedig betörés által orzott el”,¹³ napjaink felfogása szerint az egyes részselekmények kimeríthetik akár a bűncselekmény alapesetét, akár annak minősített vagy privilegizált esetét, ez a folytatólagos egység létrejöttét nem gátolja. A BKv 40. szerint ugyanakkor „a folytatólagos egység keretébe tartozó valamely részselekményt jogilag súlyosabban kell értékelni, ez általában az egész bűncselekmény minősítésére kihat. Ennek az az indoka, hogy a bűncselekményi egységnek szükségszerűen magán kell viselnie alkotóelemeinek ismérveit”. Ha az elkövető egyes részselekményei befejezetté váltak, míg mások kísérleti stádiumban rekedtek, a folytatólagos bűncselekmény befejezettnek tekinthető. Ugyanígy, ha egyes részselekményekben tettesként, másokban részesként működött közre ugyanaz az elkövető, a bűncselekményt egységesen tettesként elkövetettnek kell minősíteni.

¹¹ Az első törvényi definícióról tehát megállapítható, hogy – a feuerbach-i tanoknak megfelelően – még tisztán objektív alapokon állt. Vö. Paul Johann Anselm von Feuerbach: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts*. Mittermaier, Giessen, 1847, 218. o.

¹² Claus Roxin: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band II. Besondere Erscheinungsformen der Strafrecht*. C. H. Beck, München, 2003, 871–872. o.

¹³ Schnierer Aladár: *A büntetőjog általános tanai tekintettel az ujjabbkori törvényhozásra*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1873, 254. o.

Itt utalok arra a korábban *Békés Imre* által is említett konzekvenciára,¹⁴ amely szerint a folytatólágosság vonatkozásában – amennyiben olyan bűncselekményről van szó, amelynek tényállási eleme az elkövetési érték, a kár, a vagyoni hátrány stb. – az egyes elkövetési értékeket stb. össze *kell adni*, és magát a folytatólágos bűncselekményt az összérték alapján kell minősíteni. Így ha az elkövető például hat lopást követett el, egyenként százezer forint értékre, az összértékre figyelemmel cselekményének helyes minősítése folytatólágosan, nagyobb értékre elkövetett lopás büntette. Ez természetesen akkor is irányadó, ha ugyanazon elkövető egyes részselekményekben tettesként, másokban részesként jár el.

Folytatólágosság versus járuléklágosság

Mészáros Ádámmal közös álláspontot képviseltünk abban a kérdésben, hogy a 3/2011. BJE egyike a jogegységi határozatok történetének leginkább félresikerült döntéseinek (dobogóesélyes még a 2/1998. BJE, amely a *nullum crimen sine lege* elvét egyértelműen sértő módon állapít meg lopás helyett kifosztást tartalmazban az emberölést nyomban követő dologelvélet esetén).¹⁵ Az inkriminált döntés szerint:

„I. Azok a részesi cselekmények, amelyek a folytatólágosság körébe nem vonható több ugyanolyan tettesi alapcselekményhez kapcsolódnak, akkor sem alkotnak folytatólágos törvényi egységet, ha a részesi magatartások kifejtésére rövidebb időszakon belül került sor, a részesi akarat-elhatározás egységes volt, és a tettesek cselekményei is rövid időközökkel ugyanazon sértett sérelmére valósultak meg. A részes bűncselekményeinek rendbelisége és minősítése a tettesi alapcselekményekhez igazodik”.

Az ilyen és az ehhez hasonló joggyakorlati döntések a dogmatikai gondolkodás félretételén (félreértésén?) alapulnak. A folytatólágos bűncselekmény [Btk. 6. § (2) bekezdés] fogalmában megkövetelt ugyanolyan „bűncselekmény” ugyanis egyértelműen lehet tettesi és részesi magatartás is, hiszen a Btk. 12. §-a szerint az „elkövetők” vagy „tettesek” vagy „részesek”, tehát a részes – a tettessel egyezően – bűncselekményt valósít meg. Mészáros Ádám abszolút instruktív példája alapján dogmatikailag érthetetlen, hogy miért ne képezne folytatólágos testi sértést azon felbujtó cselekménysora, aki három tettest is rávesz arra, hogy ugyanazon sértettet, egy-egy hét különbséggel, külön-külön, egyenként bántalmazták.

Az a körülmény, hogy a bírói gyakorlat már régóta bajlódott a folytatólágosság törvényi egységi jellegével, ma már ténynek tekinthető. A folytatólágos bűncselekmény ugyanis 2022. február 28-ig, a részselekmények elkövetési he-

¹⁴ Békés Imre – Földvári József – Gáspár Gyula – Tokaji Géza: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* BM Könyvkiadó, Budapest, 1980, 297. o.

¹⁵ Lásd Mészáros (2016): i. m. 45–56. o. és Ambrus (2016): i. m. 49–54. o.

lyétől, körülményeitől, továbbá (jogerő előtt) idejétől függetlenül nem bűnhal-
mazatot, hanem egy deliktumot valósított meg, ebből fakadóan az eddigiekben:

- ha az elkövető további, a folytatólagos bűncselekmény részselekményét képező cselekménye a jogerős elítélést megelőzően vált ismertté, az annak kapcsán indított büntetőeljárást egyesíteni kellett a más (tipikusan korábbi) részselekmény miatt indult korábbi büntetőeljáráshoz,¹⁶
- ha a korábbi részselekményeket jogerősen elbírálták, majd a jogerőt követően újabb részselekmény vált ismertté, az a *res iudicata* hatása miatt ugyancsak ítelt dolognak minősült, és legfeljebb perújítás révén lehetett az értékelés körébe vonni az újonnan felderített részselekményeket.¹⁷

Ezen gyakorlati nehézségeket a jogalkotó 2022. március 1. napjától úgy kívánta orvosolni, hogy a Btk. 6. § (3) bekezdésébe – a 2021. évi CXXIV. törvény 90. §-ával – a következő rendelkezést iktatta: „Ha az elkövető több vagy tartós cselekménye egy bűncselekményt valósít meg, vagy több bűncselekménye e törvény rendelkezése alapján egy bűncselekményt valósít meg, és e bűncselekmény miatt az elkövetővel szemben vádemelésre került sor, az elkövető által a vádemelést követően elkövetett újabb ugyanolyan bűncselekmény önálló bűncselekményként bírálendő el.”

A kapcsolódó miniszteri indokolás szerint: „[A] törvényi egységbe tartozó részselekmények a vádemeléstől kezdve egy további bűncselekményt valósítanak meg. [...] Fontos elhatárolási szempont, hogy a javaslat az egység kialakítását nem pusztán a vádban való megjelenítéshez köti, így nem a vádban szereplő részselekmények alkotnak egységet, a vádban nem szereplők pedig egy másikat, hanem a vádemelés ideje előtti egységet képező bűncselekményhez képest egy újabb bűncselekményt valósít meg azon részselekmények összessége, amelyet a vádemelés után követtek el. A vádemelés tehát nem a vád tartalmát – a vádban foglalt cselekményeket érintően – képez egységet, hanem időpontját tekintve mérvadó. Mindezekből következően tehát az új szabályozás sem biztosít arra lehetőséget, hogy a részselekményeket a vádemeléskor tetszőlegesen csoportosítva elaprózzák vagy éppen összevonják a bűncselekményeket. [...] Azáltal pedig, hogy – a korábban a joggyakorlatban különféle képpen megítélt időpontig tartó – egység felbomlik és az új szabályozás következtében a vádemeléssel lezárul, megszűnik az egy eljárásban történő elbírálás kényszere, így az ügyek egyesítésének és elkülönítésének általános szempontjai alapján ítéltető meg, hogy mely bűncselekményeket kell, lehet vagy éppen indokolt az adott eljárás tárgyává tenni. A javaslatban szereplő megoldással megelőzhető továbbá, hogy a büntetőeljárásokkal párhuzamosan folytatott újabb részselekmények elkövetése miatt folyamatosan módosítani kelljen az egységbe tartozó bűncselekmény miatt folytatott ügy tárgyát, ehelyett az újabb bűncselekmény más eljárásban is elbírálható. Az új eljárásban pedig a

¹⁶ EBH 2015. B.17.

¹⁷ 6/2009. BJE

büntetőeljárás teljes eszközrendszere rendelkezésre áll a megalapozott döntés előkészítéséhez.”

A törvényi módosítás hatásai ma még természetesen nem láthatóak a joggyakorlatban. Az a következtetés ugyanakkor biztosan levonható, hogy legújabban a jogalkotó is észlelte, hogy a folytatólagosság törvényi jellemzői zavarokat okoztak az ítélkezésben. Más kérdés, hogy az új szabályozás sem a legegyszerűsebb. Érdekes helyzetet eredményezhet majd például egy tartási kötelezettség elmulasztása miatt folytatott büntetőügyben, hogy az ügyész nem terjesztheti ki egyszerűen a vádat a vádemelés óta eltelt olyan hónapokra, amelyek során a terhelt ugyancsak nem fizetett tartásdíjat, hanem ehelyett egy újabb vádiratot kell majd benyújtani a vádemelés utáni részcselekmények kapcsán.

Kiemelem, hogy vélhetően bizonyításkönnyítő szempontok is indokolhatják a bírói gyakorlatban a dogmatika félretételét. A tettesek cselekményének bizonyítása ugyanis többnyire lényegesen egyszerűbb, mint a részeseké, így gyakorlati oldalról megközelítve érthető, hogy egyes bíróságok, a büntetőeljárás időszerűségét szem előtt tartva, nem kívántak a kétesen bizonyítható, felbujtói vagy bűnsegédi közreműködés bizonyításába belebocsátkozni, ehelyett csak a tettesekre koncentráltak. Az ilyen jogalkalmazói megoldások ugyanakkor sértetik a legalitás elvét.

Bűnösségi alakzatok – részesség – folytatólagosság

Jelen emléktanulmány utolsó fejezetében indokolt utalni arra, hogy a *folyatóság megállapítását a részesi alakzatok kapcsán a gyakorlatban útját állhatja a bűnösségi alakzatok téves értelmezése* is. Így a BH 2018. 68. szám alatt publikált eseti döntés szerint „[f]elbujtás esetében a szándékosság kétoldali ismérve. A felbujtó magatartása és az a bűncselekmény, amelyre rábír, kizárólag szándékos lehet. A felbujtó általi magatartás tudattartalma csak egyenes szándékú lehet. A felbujtó ugyanis nem belenyugszik abba, hogy lesz tettesi elkövetés, hanem azt kívánja, azt céloznia kell”. A Kúria tehát legújabban – véleményem szerint a logikai értelmezés szabályai (*argumentum a minore ad maius*) egyértelműen sértve – a felbujtás megállapíthatóságát az egyenes szándékú elkövetésre korlátozta. Ezzel szemben, a helyes felfogás szerint – miután a bűnsegély egyértelműen megvalósítható eshetőleges szándékkal – logikátlan lenne a felbujtáson mindenkor az egyenes szándékot számon kérni. Ebből fakadóan, álláspontom szerint, akár egyenes, akár eshetőleges szándékú, azonos sértett ellen irányuló, ugyanazon törvényi tényállás keretei közé illeszkedő rábíró nyilatkozatok is folytatólagos egységbe foglalhatóak, 2021. március 1. napja óta ugyanakkor azzal a feltétellel, hogy vádemelésre még semmilyen részcselekmény kapcsán sem került sor. Itt utalok ugyanakkor arra, hogy Mézsaáros már doktori értekezésében is megfontolandó érveket hozott amellett, hogy a felbujtás – miután az fogalmilag a kétségkívül célzatos, így egyenes szándékkal elkövethető felhívás mint előkészületi fordulat sikeres „folytatása” –

ugyancsak egyenes szándékot tételez fel.¹⁸ Nézetem szerint viszont, miután a részesség a tettesi alapcselekmény kísérleti szakba juttatását követeli meg, amelyhez kétségtelenül elegendő az eshetőleges szándék, dogmatikailag is túlzottan szigorú lenne megkövetelni a felbujtáshoz az egyenes szándékot – pláne a már hivatkozott logikai értelmezés tükrében.

Az ugyanakkor vitán felül áll, hogy a felbujtás [Btk. 14. § (1) bekezdés] és a bűnsegély [Btk. 14. § (2) bekezdés] törvényi fogalmai alapján a részesség mindenkor szándékosságot, éspedig *kettős szándékosságot* követel meg: mind a tettesi alapcselekménynek, mind a rábíró/segítségnyújtó magatartásnak szándékosnak kell lennie. Ebből fakadóan *gondatlan* deliktumok kapcsán a részesség megállapítása törvényileg kizárt (bár fogalmilag elképzelhető lenne, például ha valaki nagy hangúan mesél egy szórakozóhelyen arról, hogy a jelentős mennyiségű készpénzt otthon tartó szomszédja hosszabb időre elutazott, és az ezt meghalló személy betöréses lopást követ el a szomszéd sérelmére).

Ezzel szemben a folytatólagos bűncselekmény megállapítása gondatlan elkövetés esetén is felvethető, dacára annak, hogy az egységes elhatározás a korábban uralkodó jogirodalmi felfogás szerint azt is jelenti, hogy folytatólagos egységbe csak *szándékos* bűncselekmények tartozhatnak.¹⁹

A régi szerzőket szintén megosztotta e kérdés. Pauler Tivadar,²⁰ Balogh Jenő,²¹ Heil Fausztin²² és Schultheisz Emil²³ egyértelműen elutasították a gondatlan bűncselekmények egymással, illetve szándékos bűncselekményekkel való egységbe foglalhatóságát. Az 1961. évi Btk. Nagykommentárja is úgy foglalt állást, hogy „gondatlan cselekmények vonatkozásában a folytatólagosság egysége fogalmilag kizárt”.²⁴

Ezzel szemben a gondatlan cselekmények egymással történő folytatólagos egységbe foglalását Heller Erik,²⁵ Kocsis Mihály,²⁶ Hárs László,²⁷ lehetségesnek tartotta. Kautz Gusztáv, a gondatlan bűncselekményeket folytatólagos egységbe foglalhatónak tekintő szerzők táborát erősítve fejtette ki, hogy „oly folyta-

¹⁸ Mészáros (2008): i. m. 97–99. o.

¹⁹ Így Földvári József: *Magyar Büntetőjog. Általános Rész*. Osiris, Budapest, 2006, 219. o.

²⁰ Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. Pfeifer Ferdinánd, Budapest, 1869, 123. o.

²¹ Balogh Jenő: *A folytonos és a folytatólagos bűncselekmény tana*. Franklin-társulat, Budapest, 1885, 45. o.

²² Heil Fausztin: *Büntetőjogi tanulmányok. Első kötet. Különlenyomat a „Jogállam” II.-IX. évfolyamaiból*. Jogállam, Budapest, 1911, 309. o.

²³ Schultheisz Emil: *A bűncselekmény tana*. Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, 1948, 131. o.

²⁴ Halász Sándor (szerk. és társszerző): *A Büntető Törvénykönyv Kommentárja. I. kötet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*, Budapest, 1968, 368. o.

²⁵ Heller Erik: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Szent István Társulat, Szeged, 1931, 323. o.

²⁶ Kocsis Mihály: *A folytatólagos bűncselekmény*. Dunántúli Pécsi Egyetem Könyvkiadó, Pécs, 1939, 195. o.

²⁷ Hárs László: *A bűnhalmazat eljárásjogi vonatkozásai*. Universitas Francisco-Josephina. Acta Juridico-Politica 8. Kolozsvár, 1943, 55–56. o.

tólagos cselekvények is, melyekkel jogsértő eredmény létesítése nem czéloztatott, a mely azonban vigyázatlanság folytán bekövetkezett, képezhetik egy elhatározás eredményét”.²⁸

Nézetem szerint – a bírói gyakorlat álláspontjától eltérően²⁹ – a gondatlanság által is érintett deliktumokat a folytatólagosság köréből kirekeszteni ab ovo nem lehet. Ennek legszembeötlőbb indoka magából a Btk. 6. § (2) bekezdéséből következik, a folytatólagosság törvényi fogalmában a jogalkotó ugyanis nem követeli meg kifejezett kritériumként a szándékosságot. Az olyan általános részi törvényi definíciók esetében, ahol a törvényhozó az adott jogintézmény alkalmazási köréből a gondatlan bűncselekményeket ki kívánta zárni, ott ezt a jogszabály szövegezésekor megtette. Erre például szolgálhat a kísérlet definíciója [Btk. 10. § (1) bekezdés], a Btk. 13. § (3) bekezdésében foglalt társtettség, avagy a már idézett felbujtás és bűnsegély fogalma.

Mindezekre figyelemmel a szándékos elkövetési magatartású ún. *vegyes bűnösséggel* megvalósuló bűncselekmények kapcsán a folytatólagosság aggálytalanul megállapítható. Az eredendően a Kádár-Kálmán szerzőpárostól származó³⁰ példaként szolgálhat a jelenleg a Btk. 268. § (5) bekezdésében büntetni rendelt *gondatlan hamis vád* vétsége, amely az elkövetőnek a tényállítás valótlan, illetve a bizonyíték hamis voltában való tévedésétől eltekintve mindenben megegyezik a szándékos hamis vád tényállásával, tehát az elkövetési magatartás ez esetben is szándékos.³¹ Szintén vegyes bűnösséggel valósul meg a Btk. 415. § (4) bekezdésében szabályozott, gondatlanságból elkövetett *rossz minőségű termék forgalomba hozatala*. Ezt a bűncselekményt gyakran követik el oly módon, hogy az elkövető tud arról, hogy például az általa értékesített termék feltehetőleg rossz minőségű, mégis könnyelműen bizakodik abban, hogy a termék hibás volta nem okoz majd problémát, ezért azt jó minőségű terméként tünteti fel (*luxuria*). Úgyszintén úgy is, hogy az elkövető a termék rossz minőségű voltával azért nincs tisztában, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körületekintést elmulasztotta (*negligentia*). Ilyenkor az elkövetési magatartás (pl. az értékesítés) szándékosnak minősül, az elkövető gondatlansága kizárólag a termék minősége tekintetében áll fenn. A folytatólagosság további feltételeinek fennforgása esetén annak megállapítása e bűncselekmény tekintetében

²⁸ Kautz Gusztáv: *A magyar büntető jog és eljárás tankönyve különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire is*. Eggenberger, Pest, 1873, 100. o.

²⁹ BH 1979. 105.; BH 2004. 174. III.

³⁰ Kádár Miklós – Kálmán György: *A büntetőjog általános tanai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966, 617. o.

³¹ Viski László szerint elsőként Tokaji mutatott rá arra, hogy – az addig uralkodó felfogással szemben – a gondatlanságból elkövetett hamis vád (az 1961. évi Btk. hatálybalépését megelőzően „hatóság előtti gondatlan rágalmozás”) nem tisztán gondatlan, hanem valójában vegyes bűnösséggel megvalósuló deliktum. Vö. Viski László: *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959, 262. o. Később ugyanígy Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 238. o.

feltétlenül indokolt, a több ilyen termék értékesítésére, használatba adására, illetve forgalomba hozatalára vonatkozó elhatározás ugyanis sok esetben egy-egy, az egyes magatartások realizálása tudatos, csak a lehetséges következményekkel kapcsolatos tudati oldal fogyatékos.

Összegzés

A büntető jogtudomány alapvetően hagyományőrző természetű. Ennek ellenére Mészáros Ádám mindig el mert és el is tudott rugaszkodni a konvencionális megoldásoktól, ami véleményem szerint jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a büntetőjog legnehezebb kérdései kapcsán – mint az elkövetők témaköre, vagy akár maga a bűncselekmény tana – eredeti és maradandó műveket alkotott. A korábbi megállapításokat ugyanakkor sosem tekintette kőbe vésettnek, a büntetőjogi gondolkodást mindig önmagát is újra és újra felülvizsgálni képes tevékenységnek tartotta. Emlékének is adózunk, amikor a büntetőjog-dogmatikát nem korlátozzuk a korábbi korokban rögzített elvi tételek ismételtetésére, hanem azt mindenkor újragondoljuk az élet változásai és a tudományos diskurzus alakulása tükrében.

A jogtudósi szerep után ismét a barát hangján is szólva: Ádám, egy év után is hihetetlen, hogy ilyen korán el kellett menned. Mindig hiányozni fogsz. Nyugodj békében!

Dezinformáció és rágalmazás

ANTAL SZILVIA – SZABÓ IMRE *

Bevezetés

Amikor Mészáros Ádám tudományos munkásságáról gondolkodunk, elsősorban nem az emberi méltóság elleni bűncselekmények jutnak eszünkbe. A véleménynyilvánítás szabadsága azonban egy olyan jog, amellyel kollégánk, barátunk mindig félelem nélkül élt az élet valamennyi területén. Tanulmányunk témaválasztása azért esett erre a jogterületre, hogy ezen keresztül állítsunk emléket Ádámnak, és jusson eszünkbe személye, őszintesége mindazon helyzetekben, amikor félelmet érzünk attól, hogy elmondjuk a véleményünket.

Véleménynyilvánítás a büntetőjogban

Ádám érdeklődésének középpontjában ugyan a büntetőjog más területei álltak, de egy 2003-ban megjelent tanulmányában maga is foglalkozott a(z interneten megjelenő) véleménynyilvánítás szabadságával, illetve annak korlátaival.

„[a] rasszista cselekmények szabályozásával kapcsolatban az egyik legnagyobb probléma a véleménynyilvánítás szabadságának terjedelme. A véleménynyilvánítás szabadsága a szabadságjogok rendszerében az állampolgárok politikai vagy kollektív jogai közé tartozik. Ez utóbbiakkal kapcsolatban megemlítendő, hogy az 1789-es francia nyilatkozat az emberi és állampolgári jogokról lényegében azt az elvet fekteti le, hogy bármit meg lehet tenni, ami nem sért másokat [IV. cikk]. Lényegében ezt állította mércéül Thomas Paine is az ember jogairól szóló értekezésében. A véleménynyilvánítás szabadságáról szóló cikk azt fekteti le, hogy minden polgár szabadon beszélhet, írhat, publikálhat, azzal a feltétellel, hogy a törvény által meghatározott esetekben felelős e szabadsággal való visszaélésért [XI. cikk].

A Magyar Köztársaság Alkotmányának 61. § (1) bekezdése értelmében mindenkinnek joga van a szabad véleménynyilvánításra. Azonban az alkotmány, illetve az Alkotmánybíróság szerint az emberi méltósághoz való jog az élethez való joggal együtt korlátozhatatlan alapjog. A véleménynyilvánítással szemben védeni kell az egyes társadalmi közösségeket, csoportokat.

Az emberi méltósághoz való jogból levezethető a társadalmi megbecsüléshez és önbecsüléshez való jog.

* Antal Szilvia, csoportvezető ügyész; Szabó Imre, ügyész, Fővárosi Főügyészség.

Az egyik probléma, hogy a véleménynyilvánításhoz és az emberi méltósághoz való jog ütközik. Kérdés az, hogy melyiknek kell elsőbbségben részesülnie. Itt is abból az alapvetésből kell kiindulni, hogy mindaz szabad, ami másokat nem sért vagy sérthet. *A véleménynyilvánítás jogát tehát csak abban az esetben és csak olyan mértékben lehet korlátozni, amennyiben e korlátozás nélkül más személyek emberi méltósága oly mértékben sérülne, amely elfogadhatatlan.*

A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásával kapcsolatban azt kell végül kiemelni, hogy arra csak a nagy nyilvánosság előtti közlések esetén lehet lehetőség. A szűk körben tett kijelentések (a cikk témájához kapcsolódóan) nem alapozhatják meg a büntetőjogi felelősséget”.¹

A vélemény kifejtése, annak nagy nyilvánossághoz történő eljuttatása (a fenti cikk megjelenésekor fennálló technikai környezethez képest még szélesebb körben) korlátlanul, bárki számára egyszerűen megvalósítható az internet segítségével. A technikai fejlődésből származó előnyöknek ugyanakkor vannak árnyoldalai is. A véleménynyilvánítás szabadságának vizsgálata során egy egyszerű és a közösségi médiában egyre szélesebb körben terjedő jelenség, az álhírek, vagy gyakran angol nevén nevezett „fakenews” feltűnése vet fel újabb és újabb kérdéseket, és kívánja meg a jogszabályi környezet adekvát reakcióját.² Az, hogy meddig mehetnek el az álhírek terjesztői, hol kell a véleménynyilvánítás szabadságának korlátot szabni, vagy egyáltalán mi tekinthető álhírnek, napjaink folyton alakuló, formálódó problematikája. Az egyes elhatárolási kérdésekre, a fakenews körében felmerülő jelenségek megállapítására és definiálására az egyes országok, de az Európai Unió is igyekszik naprakész válaszokat adni. Az egyik nagyon fontos alapfogalom ebben a körben a dezinformáció.

Dezinformáció a büntetőjogban

A dezinformáció az Európai Bizottság szerint csorbitja az intézményekbe, valamint az online és a hagyományos médiába vetett közbizalmat, és alááshatja a demokratikus berendezkedések alapjait azáltal, hogy akadályozza a polgárokat az olyan hiteles információkhoz való hozzáférésben, amikre támaszkodva megalapozott döntéseket hozhatnak.³

Az EU által létrehozott hamis hírekkel és az internetes félretájékoztatással foglalkozó magas szintű munkacsoport definíciója szerint a dezinformáció „olyan igazolhatóan hamis vagy félrevezető információ, amelyet gazdasági

¹ Mészáros Ádám: A rasszizmus elleni büntetőjogi fellépés lehetőségei, különös tekintettel az Interneten történő elkövetés problematikájára. *Jogelméleti Szemle*, 2003/4.

² A legújabb irodalomban vö. Ambrus István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Wolters Kluwer, Budapest, 2021, 161–163. o.

³ Európai megközelítés az online félretájékoztatás kezelésére. COM(2018) 236 final, Brüsszel. 2018. április 26. 1–2.

haszonszerzés vagy szándékos megtévesztés céljából hoznak létre, hoznak nyilvánosságra és terjesztenek, és amely kárt okozhat a közérdeknek”⁴.

A digitális szolgáltatások egységes piacáról (digitális szolgáltatásokról szóló jogszabály) és a 2000/31/EK irányelv módosításáról szóló Európai Parlament és a Tanács Rendelete – amely a cikk írásakor javaslati formában áll rendelkezésre – alapvetően a kockázatok csökkentésére fókuszál. A dezinformációt rendszer-szintű kockázatnak tekinti, mivel az negatív hatást gyakorol a társadalomra és a demokráciára azáltal, hogy közvetlenül a szolgáltatások igénybe vevőit (különös tekintettel a gyermekeket) veszélyezteti. A természetes személyek mellett persze veszélyt jelent a közintézményekre, a társadalmi párbeszédre, a politikai részvételre és az egyenlőségre is.

A dezinformáció célja destruktív: miközben kétségeket ébreszt az emberekben a tények torzításával és meghamisításával, zavart is kelt bennük, továbbá gyengíti az intézményekbe és az elfogadott politikai folyamatokba vetett bizalmukat.⁵

A következő fogalom, amit be kell vezetnünk témánk kifejtése során, a „hamis hírek” csoportja. Ebben a körben a hamis hírek legmegfelelőbb meghatározásaként a dezinformáció fogalmát lehet használni, amely anyagi vagy politikai haszonszerzés érdekében, megtévesztés céljával terjeszt bizonyíthatóan olyan hamis információkat, amivel kárt okozhat a közérdeknek. A dezinformációnak két szintje van: az egyik, amikor nagyobb csoportokat érintő hírekben jelenik meg, míg a másik, amikor konkrét személyhez kapcsolódóan tűnik fel.⁶

Ez utóbbi körben szükséges feltenni azt a kérdést, hogy van-e a büntetőjognak olyan területe, amely metszetet képez a dezinformációt tartalmazó tényállításokkal, és büntethető-e a másokról terjesztett valótlan tényállítások köre.

A rágalmazás bűncselekménye a dezinformáció tükrében

2020-ban több olyan büntetőeljárás is indult rágalmazás büntetnének elkövetése miatt, amelyek alapját különböző internetes portálokon megjelent, közügyeket, illetve közszereplőket érintő hírek képezték, amelyekben az elkövetők valótlan, a becsület csorbítására alkalmas tényállításokkal próbálták meg az adott portál látogatottságát és ezzel egyidejűleg a portálokon elhelyezett

⁴ High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation: Final report. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>

⁵ Közös közlemény az európai parlamentnek, az európai tanácsnak, a tanácsnak, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának a dezinformációval szembeni közös cselekvési terv végrehajtásáról. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019JC0012&from=EN>

⁶ Papp János Tamás: A hamis hírek alkotmányos helyzete és szerepe a demokratikus nyilvánosság befolyásolásában. In *Medias Res*, 2020/1., 6, 141–164. o.

reklámfelület értékesítésével a saját bevételeiket növelni.⁷ Kérdésként merül fel, hogy ez a magatartás bűncselekménynek tekinthető-e, illetőleg milyen feltételekkel.

A továbbiakban emiatt a tényállításokat tartalmazó, közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadságát és a büntetőhatalom gyakorlásának alkotmányos korlátait szükséges szemügyre venni.

Konkrét személyeket érintő dezinformációt tartalmazó rágalmazást megvalósító tényközlések esetében a fenti definíciót szükséges kiegészíteni azzal, hogy rágalmazást megvalósító dezinformáció az, ahol az elkövető „más előtt, a megtévesztés céljával terjeszt bizonyíthatóan hamis, a becsület csorbítására alkalmas tényeket.

Eltekintünk az objektív tényállási elemek vizsgálatától az alapul fekvő esetek kapcsán. Az egyszerűség kedvéért azt feltételezzük egyrészt, hogy a cselekmények tényállásszerűek, másrészt pedig, hogy megállapítható ezen esetek kapcsán, hogy azok közügyekben kifejtett álláspontot tükröznek, és tényállításnak minősülnek. Vizsgálatunk fókusza így csak arra tér ki, hogy az elkövetők átlép-ték-e a véleménynyilvánítási szabadság – az Alkotmánybíróság által meghatározott – határát akkor, amikor internetes hírportálokon, figyelemfelkeltés érdekében vagy egyéb célból valótlan tartalmú tényeket terjesztettek.

Az Alkotmánybíróság 13/2014. (IV. 18.) számú határozatában – fenntartva ide vonatkozó részében az ezzel kapcsolatos, 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban foglaltakat⁸ – a véleménynyilvánítás határát a mások emberi méltóságából fakadó becsületének és jó hírnévének védelmében határozta meg.⁹ E szerint a vélemény szabadság már nem nyújt védelmet az olyan öncélú, a közügyek vitatásának körén kívül eső, így a magán- vagy családi élettel kapcsolatos közlésekkel szemben, amelyek célja a pusztá megalázás, illetve a bántó vagy sértő kifejezések használata. Ezen kívüli nem védelmezi a közéleti vitában kifejtett véleményt sem, ha az abban megfogalmazottak az emberi méltóság korlátozhatatlan magát sértik, így az emberi státusz nyilvánvaló és súlyos becsmérlésében öltenek testet. Az értékítéletekkel szemben a tényállítások mindig olyan konkrétumokat tartalmaznak, amelyek valósága bizonyítás útján igazolható, ellenőrizhető. Így a közügyeket érintő véleménynyilvánítás szabadsága a valóban bizonyult tények tekintetében korlátlanul, míg a hamis tény állításával vagy híreszteléssel

⁷ <http://www.police.hu/hu/hirek-es-informaciok/legfrissebb-hireink/bunugyek/ez-nem-fake-news-harom-nyomozast-fejeztek-be-a>

⁸ „[Cs]ak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tényt állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan, vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint – az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel – elvárható figyelmet vagy körütekintést elmulasztotta.”

⁹ 13/2014. (IV. 18.) számú AB határozat (40) bek.

szemben már csak akkor véd, ha a híresztelő nem tudott a hamisságról és a foglalkozása által megkívánt körültekintést sem mulasztotta el.¹⁰

Ez utóbbi fordulat szerint tehát a hamis híreket terjesztők esetében az általuk közzétett cikkeken megjelenő, rágalmozást megvalósító dezinformáció miatt csak akkor vonhatóak felelősségre, ha tudtak a tényállítás hamisságáról, vagy nem tudtak ugyan arról, azonban ennek oka az volt, hogy a foglalkozásuk által megkívánt körültekintést elmulasztották.¹¹

Az Alkotmánybíróság álláspontja a bírói gyakorlatban akként jelent meg, hogy az egyébként csak szándékosan elkövethető rágalmozás megvalósítása esetén megállapította a bíróság az elkövető büntetőjogi felelősségét akkor is, ha a tényállítás hamisságáról azért nem volt tudomása, mert nem vizsgálta meg a terjesztett tényállítás valóságtartalmát (adott esetben az ide vonatkozó sajtóetikai szabályok szerint).

A Legfelsőbb Bíróság az EBH 2005. 1193. számú elvi határozatában kifejtette, hogy „az elbírált ügyben a magánvádló, mint közszereplő politikus és országgyűlési képviselő passzív fél (akire a tényállítás vonatkozik, vagy akit a vélemény érint). Ebben a viszonylatban az alkotmányos büntetőjog követelményeit a 36/1994. (VI. 24.) AB határozat fogalmazza meg, amelynek szempontjait egyébként az eljáró bíróságok a büntetőjogi felelősséget vizsgálva messzemenően figyelembe vették. Ebben a határozatban az a követelmény fogalmazódik meg, hogy a közhatalom gyakorlói, a közszereplő politikusok, az őket ért bírálattal kapcsolatban fokozott tűrésre kötelesek. Ezért velük kapcsolatban a vélemény-nyilvánítás szabadsága csak abban az esetben nem terjed ki a becsület csorbítására alkalmas valótlan tények közlésére – a tényközlés tehát büntetőjogilag csak akkor torolható meg –, ha a tényközlés tudatosan hamis, vagy, ha a közlő személytől a foglalkozásának vagy hivatásának a szabályai szerint elvárható lett volna a közölt tény valóságának a vizsgálata, de ezzel kapcsolatban a tőle elvárható gondosságot elmulasztotta. Az elbírált ügyben éppen ez utóbbról van szó. A terheltektől az újságírói hivatás írott és íratlan szabályai szerint elvárható volt az, hogy a közlés előtt a tényállításaik valóságát az iratok beható tanulmányozásával, szakértő igénybevételével, a magánvádló megkérdezésével, vagy arra alkalmas más módon érdemben vizsgálják meg.”

Ezzel szemben a Legfelsőbb Bíróság EBH 2005. 1289. számú elvi bírósági határozatában az alábbi álláspontra helyezkedett: „Az irányadó tényállás szerint az I. r. terhelt, mint főszerkesztő a lapjában megjelent kérdéses cikket a megjelenés előtt nem olvasta, annak tartalmáról csak utóbb szerzett tudomást. Így – függetlenül a sajtóról szóló Sajtótörvénynek a másodfokú bíróság által helyesen hivatkozott rendelkezéseitől – bűnösségének megállapítására a Btk. 10. §-ának (1) bekezdésében és 13. §-ában foglaltak megsértésével került sor. A Btk. 10. §-ának (1) bekezdése szerint ugyanis bűncselekmény az egyéb feltételek fennforgása

¹⁰ Uo. (41) bek.

¹¹ Botos Mihály Bálint: A véleménynyilvánítási szabadság büntetőjogi korlátairól alkotmánykonform értelmezésben. *Ügyészségi Szemle*, 2021/4., 124. o.

mellett is csak a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti, ami az adott esetben, a rágalmozás vétsége tekintetében nem forog fenn – a gondatlanságból elkövetett cselekmény lehet. Szándékosan követi el a bűncselekményt, aki magatartásának következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik (Btk. 13. §-a). E szabályozásból következően a főszerkesztői kötelezettségek gondatlanságból történt esetleges elmulasztása a cselekmény egyenes, vagy eshetőlegesen szándékkal történt elkövetését nem alapozhatja meg.”

Ezen – tulajdonképpen az Alkotmánybírósági határozatokban meghatározott követelmények miatt kialakult – ellentmondásos joggyakorlat feloldása érdekében az Alkotmánybíróság 3328/2017. (XII. 8.) számú határozatában, „– figyelemmel arra, hogy a rágalmozás tényállás gondatlan alakzatának a kiemelése az alkotmányos szempontrendszerből – a büntetőjogi felelősségre vonás körét szűkítheti”, felülvizsgálta a korábbi e körben kialakult alkotmányos álláspontot. Ennek során pedig az alábbiakat rögzítette: „[A] védett véleménynyilvánítás szabályai (közügyeket érintő tényállítások) a valótlan tényállításokra nem terjednek ki. A valótlan tények tudatos állítása ugyanolyan szélsőséges magatartás, mint az értékítéletek tekintetében az emberi státusz tagadása, ezért indokolt, hogy a büntetőjogi védelem *ultima ratio*-ként a sértett rendelkezésére álljon.”¹²

Levonta ugyanakkor azt a következtetést is, hogy „[az] emberi méltósághoz való jog védelmének és a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásának a büntetőjogi eszköze a tényállításnak minősülő kijelentések esetén a hazai büntetőjogban a rágalmozás. A tényállás gondatlansággal is megvalósítható alakzatához kapcsolódó, szempontot az Alkotmánybíróság a jövőre nézve nem tartja fenn.”¹³

A konkrét ügy kapcsán pedig kifejtette, hogy „a közügyek megvitatása keretében a valótlan tények állítása a véleménynyilvánítással összefüggő – fent összefoglalt – alkotmányos szempontrendszer értelmében nem von maga után automatikusan büntetőjogi felelősségre vonást. A közéleti szolás gyakorlója tehát adott esetben akkor is beszélhet visszaélésekről, ha nem tudja azokat bizonyítani. A valótlanak bizonyuló tényközlés esetén ugyanis az alkotmányos szempontrendszer alapján a hangsúly az elkövetőnek a valótlansággal kapcsolatos tudattartalmára helyeződik át. Az alkotmányjogi panaszban bemutatott bűncselekmény elkövetésének idején a rágalmozás tényállása a valótlanság vélelmén alapul. A tény valóságtartalmának bizonyításával ez a vélelem megdönthető, a valóság bizonyításával a terhelt mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól. A valóság bizonyításának a sikertelensége ugyanakkor – a fent kifejtett alkotmányos szempontrendszer értelmében – a közügyek megvitatása során elhangzott tényállítás esetén nem elegendő a terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapításához. Az alkotmányos követelmények alapján a büntetőjogi felelősségre vonáshoz arra is szükség van, hogy a bünte-

¹² 3328/2017. (XII. 8.) számú AB határozat (74) bek.

¹³ Uo. (84) bek.

tőeljárásban bizonyosságot nyerjen: a terhelt tudott arról, hogy valótlan az a becsületsértő tény, amelyet állított, híresztelt, vagy amelyre utaló kifejezést használt. Ez a valóságbizonyítás közbejöttével érvényesül a bírói gyakorlatban. A jelen alkotmánybíróági eljárás alapjául szolgáló bírósági eljárásban az elsőfokú bíróság a büntetőjogi felelősség megállapítását arra alapította, hogy a terhelt tisztában volt a tényekkel, mert számos eseménynél bizonyíthatóan jelen volt, illetve a hatósági határozatokat ismerte, így a szándéka valótlan tényközlésre irányult, így a bíróság döntését az alkotmányos követelményekkel összhangban hozta meg.”¹⁴

Az alkotmányos teszt szerint tehát a rágalmozás megállapítására a védett véleménynyilvánítás körében csak a valótlan tények tudatos állítása esetén van lehetőség, vagyis akkor, ha a büntetőeljárás során bizonyítható, hogy az elkövető tudott a tények valótlanágáról, szándéka ezen körülményre is kiterjedt.

Az Alkotmánybíróság által felállított ezen követelmény ugyanakkor elmentmondásban volt az addigi joggyakorlattal, melynek lényegét *Salamon László* alkotmánybíró ezen határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában foglalta össze. A döntés indokolásának azokkal az elemeivel, amelyek ellentétesek a büntetőjog sok évtizeden keresztül töretlen, kialakult dogmatikájával, nem értett egyet. Indokai szerint „[Dr.] Belovics Ervin, dr. Molnár Gábor és dr. Sinku Pál büntetőjogi tankönyvében írtak szerint a rágalmozás csak szándékosan követhető el. A bűncselekmény megvalósulhat azonban mind egyenes, mind eshetőleges szándékkal. Ebből következően az elkövető tudatának át kell fognia a más előtti elkövetést, a tényállítás, híresztelés, becsület csorbítására alkalmas voltát, ugyanakkor azonban közömbös a tények valóságtudata, vagyis, hogy az állított, híresztelt tény valóságát, illetve valótlanágát ismerte-e, illetve, hogy az elkövető a tény valósága vagy valótlanága tekintetében tévedésben volt-e. A bűncselekmény megvalósulása szempontjából nincs jelentősége az elkövető jó vagy rosszhiszeműségének sem.”

A Kúria ezzel kapcsolatos – hasonló – álláspontja az EBH 2019. B.3 számú határozatából olvasható ki.¹⁵ E szerint „a rágalmozás szándékos bűncselekmény; a bűnösség megállapításához szükséges, hogy az elkövető tudata átfogja, hogy a tényközlés más előtt történik és objektíve alkalmas a sértett személy becsületének csorbítására. Nem feltétele azonban a bűnösségnek a sértési célzat, és közömbös a motívum is. Ezért a bűnösség megállapítása szempontjából közömbös a tényállítás valótlanágának tudata, a valóságtartalom tisztázatlansága, vagy annak az elkövető tudatában való mikénti feltevése, feltételezése, s az ebben való jó- vagy rosszhiszeműség. A szándékosság megállapításához elégséges, ha az elkövető tudata átfogta, hogy tényközlésének tartalma – az általa állított, híresztelt tény – becsület csorbítására alkalmas (EBH 1999. 87.; BH 1999. 540.). Verbális cselekmény esetén a gondatlanság fogalmilag kizárt, mivel a szó kimondásával rögzül az akarat. A rágalmozás bűncselekményével kapcsolatban

¹⁴ Uo. (95)–(98) bek.

¹⁵ Kúria Bfv.III.757/2018.

a bűnösség vizsgálata során az elvárhatóság kategóriája nem a szándékosság, hanem a gondatlanság, s azon belül is a hanyag gondatlanság tekintetében merülhet fel. A terhelt tudata azonban átfogta a rágalmozás törvényi tényállási elemeit kimerítő tényeket, amik közé – a már kifejtettek szerint – az állított tény valóságtartalma nem tartozik. Ekként az közömbös, hogy a terhelt az állítás valóságtartalma ellenőrzésének elmulasztásával gondatlanul járt-e el; cselekményét – ettől függetlenül – szándékosan követte el.”

Mindezeket követően továbbra is fennmaradt ugyanakkor a kérdés, hogy a büntetőjog dogmatikája alapján bűncselekményeknek minősített magatartásokra vonatkozó döntések kiállják-e az Alkotmánybíróság alkotmányossági tesztjét.

Egy évre rá, az Alkotmánybíróság egy másik döntésében ugyanakkor már nem alkalmazta a 3328/2017. (XII. 8.) számú határozatában meghatározottakat, és a 3357/2019. (XII. 16.) számú döntésében visszatért a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban foglaltak alkalmazásához, pontosabban az alapjogi teszt során nem vette figyelembe a 3328/2017. (XII. 8.) AB határozatban foglaltakat, nem vizsgálta azon kérdéskört, hogy az elkövető tudott-e a terjesztett tényállítások valótlanágáról vagy sem.¹⁶ Az AB határozat alapjául szolgáló alkotmányjogi panasz a Kúria Bfv.III.1.561/2018/8. számú végzését támadta, amelyet az Alkotmánybíróság elutasított.

A Kúria döntése értelmében „az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki a becsületsértésre alkalmas valótlán tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanságának (tudatosan hamis közlés), vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta. A véleménynyilvánítás szabadsága csak a bírálat, jellemzés, nézet és kritika szabadságát foglalja magában, de az alkotmányos védelem nem vonatkozhat a tények meghamisítására. Ezen túlmenően a szabad véleménynyilvánítás olyan alkotmányos alapjog, amely csak felelősséggel gyakorolható, és a valótlán tények közlésének elkerülése érdekében bizonyos kötelezettségekkel jár a közvélemény alakításában résztvevő személyek esetében. A sajtószabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága a hivatkozott alkotmánybírósági határozatok értelmében sem azonosítható a valótlán, becsület csorbítására alkalmas tényállítások felelősség és következmény nélküli közlésével.”

A Kúria az első fokon eljáró Tiszaújvárosi Járásbíróság 4.B.51/2016/23. számú ítéletét, illetőleg a Miskolci Törvényszék mint másodfokú bíróság 7.Bf.273/2017/8. számú ítéletét vizsgálta felül. Az elsőfokú ítélet indokolása

¹⁶ „Az Alkotmánybíróság fentiekben részletezett gyakorlata alapján viszont az olyan tényállításokkal szemben, amelyek igazságtartalma nem igazolható, az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében deklarált véleménynyilvánítás szabadsága nem véd – kivéve, ha a valótlán tényt állító személy nem tudott a tény hamisságáról és e körben a kellő körülményt sem mulasztotta el.” 3357/2019. (XII. 16.) számú AB határozat (36) bekezdés.

szerint „az Alkotmánybírósági határozatok értelmében a tények meghamisítására nem vonatkozhat az alkotmányos védelem, ezért még a büntetőjogi szankcionálás sem eltúlzott abban az esetben, ha a becsület csorbítására alkalmas tényt állító tudta, hogy a közlése valótlan, vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a foglalkozása alapján elvárható körütekintést elmulasztotta. A bíróság a sajtócikk egészének alapulvételével, ideértve a sértettel kapcsolatos tényállítások tartalmát is, a cikkben megjelentek közérdeket érintő jellege miatt lefolytatta a törvényben megkívánt valóság bizonyítását, mely a vádlottakra nézve kedvezőtlen eredménnyel zárult. Az állandó és irányadó bírói gyakorlat ismeretében a közérdek, vagy bárkinek a jogos magánérdeke fennállása esetén nem a sértettet (magánvádlót) terheli annak a kötelezettsége, hogy a vádlott által állított tények valóságtartalma ellentétes az objektív valósággal, hanem a vádlott köteles bizonyítani az általa állított tény valóságtartalmát (BH 1998. 412. számú döntés). Ezt azonban jelen ügyben a vádlottaknak a sértettre nézve sérelmes tényállításokkal kapcsolatban – a beszerzett és értékelt tanúvallomások, illetve okiratok meghatározó többsége alapulvételével – nem sikerült bizonyítaniuk.”

Itt jegyzi meg a bíróság, hogy az állandó bírói gyakorlat szerint nem eleme a szándéknak a becsületsértési célzat sem, mivel a szándékosság megállapításához elegendő annak a tudata, hogy az állított tény alkalmas a becsület csorbítására.

Látható tehát, hogy nem egységesek az Alkotmánybíróság döntései abban a tekintetben, hogy feltétele-e a büntetőjogi felelősség megállapításán túl a döntés alkotmányossági vizsgálatának a közölt, terjesztett tények valótlanságának ismerete és az ennek fényében megvalósított tényközlés.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) előtt jelenleg még kevés ügy ért véget, amelyek a dezinformációt tartalmazó tényközlések büntethetőségét érintően hasznos megállapításokat tartalmaznak. Releváns információt hordoz ugyanakkor az EJEB 2019. július 25. napján meghozott ítélete a *Brzeziński v. Poland* ügyben.¹⁷

Az ügy alapját egy lengyel bírósági döntés képezte, amely megtiltotta kampányidőszakban egy politikai kiadvány további terjesztését. A kiadvány a másik politikai félre vonatkozó kritikát tartalmazott, illetőleg többek között azt állította, hogy a kritizált képviselőtestület a város számára előnytelen szerződést kötött egy gazdasági társasággal.

Az EJEB – bár egyéb okok miatt a kérelmezőnek igazat adott és megállapította, hogy a lengyel bírósági döntés a véleménynyilvánításhoz való jog aránytalan korlátozását eredményezte – döntésében kifejtette, hogy a hamis vagy félrevezető információk terjesztésének korlátozása a vita színvonalának megőrzése érdekében legitim célnak minősült. Kifejtette ugyanakkor, hogy az állítások megalapozottságának vizsgálata a nemzeti bíróságok feladata lett volna, mely során érvényre kell juttatni a véleménynyilvánításhoz való jognak

¹⁷ *Brzeziński v. Poland*, no. 47542/07, 2019. július 25-i ítélet.

az Egyezmény 10. cikkében foglalt szempontjait is. Mivel politikai kommunikációról volt szó, a Bíróság túlzónak találta azt az elvárást, hogy az állítások valóságtartalmát a kérelmező igazolja. Ehelyett a Bíróság értékelése szerint elegendő lett volna, ha a bíróság a kérelmező jóhiszeműségét, illetőleg az állításokkal kapcsolatos kellő körültekintését igazolta volna.

Mindebből arra vonható következtetés, hogy az EJEB álláspontja is inkább abba az irányba mutat, miszerint a tényt állító személynek a tény közlése során jóhiszeműen, illetőleg kellő körültekintéssel kell eljárnia, vagyis a szabad véleménynyilvánítás ebben a körben nem feltétlen, és megfogalmazható elvárás a tényt állító személlyel szemben. Az EJEB döntésére tekintettel tehát nem tűnik indokoltnak megszüntetni az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában felállított azon követelményt, mely elvárja a tény állítójával szemben a kellő körültekintést.

Az interneten megjelenő figyelemfelkeltő, vagy egyébként nagy érdeklődésre számot tartó dezinformáció jellemzője, hogy a link vagy tartalom megosztásával rövid idő alatt nagyobb számú emberhez jut el. Bevett gyakorlat, hogy a hírportálok – jó esetben pontos hivatkozással – más hírportálokra megjelent tartalmakat osztanak meg. A látogatottság növelése fontos szempont minden hírportálnál, ezért óhatatlan, hogy a nagy érdeklődésre számot tartó híreket mindenki mielőbb átvegye, megossza. Elegendő-e a hírfogyasztóknak az újságírók felelősségét annyiban megállapítani, hogy a valahol már megjelent cikket annak valóságtartalmának ellenőrzése nélkül osszák meg saját fogyasztóikkal?

A Legfelsőbb Bíróság BH 1992. 75. számú eseti döntésében kifejtette, hogy „a rágalmazásnak híreszteléssel elkövetése esetén annak a személynek a büntetőjogi felelősségét kell vizsgálni, aki a sértő, a becsület csorbítására alkalmas tényállítást vagy a tényre közvetlenül utaló kijelentést nyilvánosan, mások előtt továbbadta, közzétette; a mások becsületét csorbító tényközléseket tartalmazó újságcikk állításaiért a cikk szerzője akkor is felelős, ha a cikk állításait megalapozó ismereteit mástól szerezte. Az ezzel ellentétes jogértelmezés a sajtó munkatársait egyértelműen felhatalmazná mindennemű sértő – valós vagy valótlan – tényközlés publikálására, ha azok más nyilatkozók közléséből származnának. Az újságírói felelősség ilyen kiiktatása a büntetőjogi szabályozással is ellentétes, de az alapvető sajtóetikai normákkal sem lenne összeegyeztethető”.

A legfőbb bírói fórum ezen régi döntésében megfogalmazott követelmények napjainkban is aktuálisnak tekinthetők. Álláspontunk szerint ezért a rágalmazást dezinformáció közzétételével megvalósító elkövetők a továbbiakban sem hivatkozhatnak eredményesen arra, hogy a cikkeket másik hírportálról vették át, így alappal teheték fel, hogy azok ellenőrzöttek valós információt hordoznak.

Az informatikai környezet fejlődésével nemcsak a dezinformációt tartalmazó tényállítások közzététele egyszerűsödött le, de az is könnyen megvalósítható, hogy valaki olyan honlapon tegye közzé az ilyen tényállításokat, amelynek üzemeltetője – az internet biztosította egyszerűen elérhető anoni-

mitás miatt – nem azonosítható. Az ilyen hírportálként működő honlapokról átvett valótlan információkat közlő személyek – amennyiben az azok közzététele esetében az Alkotmánybíróság 3328/2017. (XII. 8.) AB határozatában meghatározott követelményeket vennénk alapul – szinte soha nem kerülnének a büntetőjog hatókörébe, mivel az elkövető tudattartalmát a közölt hír valótlan-ságára nézve (különösen akkor, ha az átvétel helyét is megjelöli) szinte lehetetlen lenne bizonyítani. Ez pedig oda vezethet, hogy a politikai közbeszéd, a választók meggyőzése, megszerzése a közeljövőben szinte kizárólag az ilyen jellegű dezinformációt tartalmazó tényállításokra épülne, mégpedig azért, mert az emberi fantázia sokkal szélesebb körben képes felkelteni az emberek érdeklődését, mint a valóság. Ezt megelőzendő a Kúria azon álláspontjával kell egyetértünk, ami szerint a szabad véleménynyilvánítás olyan alkotmányos alapjog, amely csak felelősséggel gyakorolható, és a valótlan tények közlésének elkerülése érdekében bizonyos kötelezettségekkel jár a közvélemény alakításában részt vevő személyek esetében. A sajtószabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága a hivatkozott alkotmánybírósági határozatok értelmében sem azonosítható a valótlan, becsület csorbítására alkalmas tényállítások felelősség és következmény nélküli közlésével.

Összegzés

A kérdés azonban továbbra is adott: a bíróságok, ha nem akarják döntéseik esetleges alkotmánybírósági megsemmisítését, mely jogszabály, jogdogmatikai érrendszer alapján vizsgálják, vizsgálhatják az elkövető tudattartalmát a megosztott tényállítás valótlan-ságát illetően? És ez már közelebről is az a kérdéskör, amiben érdemes Mészáros Ádám munkásságával behatóbban foglalkozni; szakmai véleményét a rendelkezésünkre álló tanulmányokon keresztül megismerni, arra hivatkozni, azzal vitatkozni, így tartva felszínen azt a széles körű és szerteágazó tudást, amit fátyolán rövid munkásságával hátrahagyott nekünk.

Veszélyhelyzetben a bűncselekmény-fogalom?

BARTKÓ RÓBERT*

Bevezetés

A bűncselekmény fogalmának megállapítását célzó elméletek központi része és egyben kiindulópontja, hogy egy adott emberi magatartás büntetni rendeltetésének lehetősége törvényi alapokon kell hogy nyugodjon. Ennek forrása az a dogmatikai konstrukció, amit alkotmányos büntetőjogként, vagy jogállami büntetőjogként is szokás nevezni. A büntetőjogi legalitás (anyagi jogi legalitás) ezen „forrás” tartalmát kitöltő fontos büntetőjogi alapelveink egyike, amely gyakorlatilag nem más, mint a jogállamiság formai követelménye, a jogbiztonság megtestesülése¹. Az elv, melyet más megfogalmazásban *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* elvként (a továbbiakban együttesen: *nullum crimen elv*) is szokás említeni, a hazai szakirodalomban is fontos vizsgálati terület volt², illetve napjainkban is az. Emellett pedig alapvetően az egyes bűncselekmény-fogalmi megközelítések kiindulópontja.

Az említett büntetőjogi alapelv valós tartalmát megállapító és értelmező alkotmánybírószági határozatok, szakmai publikációk egyetértének abban, hogy a bűncselekmény-fogalom fundamentuma³ a törvényi szabályozottság követelménye, azaz a törvénynek mint jogforrásnak a bűncselekmény fogalmához való kapcsolása. Ez abból is fakad, hogy a *nullum crimen elv* a jogállami büntetőjog egyik legnagyobb múltra visszatekintő szabálya, amely nem szűkíthető le kizárólag az egyes bűncselekmények különös részi tényállásaira,

* Egyetemi docens, SZE-ÁJK Bűnügyi Tudományok Tanszék.

¹ Nagy Ferenc: A büntetőjogi legalitás elvéről és alkotmányossági megítéléséről. In: Homoki-Nagy Mária – Hajdú József (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*. SZTE-ÁJK, Szeged, 2016, 485. o.

² A teljesség igénye nélkül néhány, a témával foglalkozó tanulmány a hazai szakirodalomból: Nagy Ferenc: A *nullum crimen/nulla poena sine lege* alapelvről. *Magyar Jog*, 1995/5., 257–270. o.; Hollán Miklós: A *nullum crimen elve* – a (4) bekezdés magyarázata. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég, Budapest, 2009, 2060–2088. o.; Hollán Miklós: A visszaható hatályú büntető jogalkalmazás tilalma és az Alaptörvény. In: Karsai Krisztina et al. (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. SZTE-ÁJK, Szeged, 2018, 419–431. o.; Nagy Ferenc: A bűncselekmény-fogalmi változások és irányzatok a német büntetőjog fejlődésében. *Forum. Acta Juridica et Politica*, 2016/6., 139–153. o.

³ Természetesen az egyes szerzők eltérő módon közelítenek a bűncselekmény tudományos fogalmához, és bontják ki annak tartalmát, de a törvényességi elv gyakorlatilag minden szerző esetében fundamentuma a gondolkodásnak.

hiszen felöleli a büntetőjogi felelősségre vonás valamennyi releváns szabályát, így a büntethetőség és a büntetéskiszabás kérdéseit, és természetesen minden más olyan büntetőjogi szabályt, amely az egyén alkotmányos jogait érinti.⁴

A bűncselekmény tudományos fogalmával néhai barátom és kollégám, *Mészáros Ádám* is foglalkozott legutolsó átfogó monográfiájában⁵, egyben saját definíciót is alkotott e körben. Azonban az elmúlt másfél év jogalkotási tevékenysége rámutatott arra, hogy nincsenek ledönthetetlen oszlopok a büntetőjog elméleti rendszerében sem. A különleges jogrendi időszak jogalkotási tevékenységének kiforrott bűncselekmény-fogalmunk is „áldozatául esett”⁶. Persze felmerülhet a kérdés, hogy a büntetőjog-tudományban indokolt-e „hagyományőrzőnek” lenni, és a kiforrott elvekhez, dogmákhoz ragaszkodni egy-egy új büntetőjogi kérdés vizsgálata során, vagy ahogyan *Ambrus István* fogalmazott, érdemes-e „új vizekre evezni”? Jelen tanulmányt – tisztelegve barátom és kollégám emléke és gondolatai előtt – az említett esemény és felvetett kérdés ihlették. Bár magam is egyetérték azzal, hogy az újító gondolatok a büntetőjog-tudomány fejlődésének zálogai, mégis az alapvető kérdések érinthetetlenek kellene hogy legyenek.

Ugyanakkor nem célom a felvetésre kerülő kérdésben – mely szerint különleges jogrendi helyzetben rendelkezik-e a kormány büntetőjog-alkotási hatáskörrel – axiómaként értékelhető alkotmányos álláspontot elfoglalni a tanulmány keretei között, ugyanakkor a probléma érzékeltetése során óhatatlanul is láthatóvá válik majd a véleményem. A fentiekben is hivatkozott alkotmányjogi panasz alapján indult eljárásban az Alkotmánybíróság feladata egyértelmű alaptörvényi értelmezést tenni ebben a korántsem elhanyagolható kérdésben.

A ledönthetetlennek hitt oszlop

Minden bűncselekmény-fogalmi meghatározás szükséges eleme – mint ahogyan erre a bevezetőben is utaltam –, hogy az adott magatartást a törvénynek kell büntetni rendelni, azaz a büntetni rendeltség a törvényből kell hogy fakadjon.⁸ Ez a gondolat tulajdonképpen egybeesik a bűncselekmény formális értelemben vett tudományos fogalmával, melyet szükségképpen ki kell hogy egészítsen a materiális bűncselekmény-fogalom, hiszen az egyes konkrét fogalmi elemek ismeretében tudható meg, mi is egy adott emberi magatartás esetén a bűncse-

⁴ 16/2014. (V. 22.) AB határozat indokolás [33] bekezdés; valamint az 54/2004. (XII. 13.) AB határozat, indokolás, IV. rész, 10.3.1. pont.

⁵ Mészáros Ádám: *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban*. OKRI, Budapest, 2020

⁶ A kialakult helyzet alkotmányos mivoltát vitató alkotmányjogi panasz jelen tanulmány megírásakor is még az Alkotmánybíróság asztalán van, IV/3759/2021. szám alatt.

⁷ Ambrus István: Mészáros Ádám: *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései* (Budapest: OKRI 2020) 249. *Állam- és Jogtudomány*, 2021/1., 105. o.

⁸ Nagy (2016b): i. m. 142. o.

lekménnyé nyilvánítás alapja.⁹ A törvényen alapuló szabályozottság gondolata azonban a hazai tankönyvirodalomban egységesen jelenik meg¹⁰, és fogalma alapjává teszi maga Mészáros Ádám is, amikor monográfiájában úgy fogalmaz, hogy bűncselekmény alatt azt „az elkövetés előtt a törvény által büntetni rendelt cselekményt értem, amelynek az elkövetője bűnös”¹¹.

A büntetni rendelt cselekmények törvényi szabályozásának követelménye¹² az Alkotmánybíróság gyakorlatában is megjelenik, amennyiben a büntetőjogi legalitás elvéből fakadóan került az meghatározásra a 11/1992. (III. 5.) AB határozatban¹³.

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint a jogállamiság Magyarország egyik alapértékeként tekinthető. A testület 9/1992. (I. 30.) AB határozatában kifejtette, hogy „a jogállamiság elvét az alaptörvény további rendelkezései részletezik”¹⁴. Ezen tartalmat kitöltő elvek a büntetőjogban is nagyon fontosnak tekinthetők, hiszen egy „alkotmányos jogállamban az államnak nincs és nem lehet korlátlan büntető hatalma”¹⁵. „Alapjog és szabadság tartalma törvénnyel csak más alapjog, vagy alkotmányos érték védelme érdekében elkerülhetetlen esetben, a szükséges mértékben és arányos módon korlátozható. A büntetőjog tilalmi és előírásai, különösen pedig a büntetések mind alapjogot vagy alkotmányosan védett jogot és értéket érintenek. A törvénnyel történő elkerülhetetlen, szükséges és arányos korlátozás az alapja és alkotmányos értelme a büntetőjogi büntetés (a büntetőjogi beavatkozás) olyan magyarázatának, hogy az végső eszköz a jogkövetkezmények között”.¹⁶

⁹ Bár ismert olyan nézet is a szakirodalomban, mely szerint a bűncselekmény „tudományos fogalmát” ezen megnevezés alatt nem indokolt a jogtudományban szerepeltetni, ugyanis a bűncselekmény fogalmi elemei egy absztrakt megközelítés alkalmazásával annak alanyi és tárgyi oldalán aggálymentesen elhelyezhetők. Lásd ezzel kapcsolatosan bővebben Gellér Balázs – Ambrus István: A bűncselekmény tudományos fogalmának újragondolása és az absztrakt tényállás új értelmezése. In: Holé Katalin – Király Eszter (szerk.): *Haladás és ellenállás. Erdei Tanár Úr és más szerzők dolgozatai*. ELTE Eötvös, Budapest, 2021, 58–59.o.

¹⁰ Szintén a teljesség igénye nélkül: Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: *Büntetőjog 1*. HGV-ORAC Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2012; Földvári József: *Magyar Büntetőjog. Általános Rész*. Osiris, Budapest, 2006; Gellér Balázs – Ambrus István: *A magyar büntetőjog általános tanai I*. ELTE Eötvös, Budapest, 2019; Nagy Ferenc: *Anyagi büntetőjog. Általános Rész I*. Iurisperitus, Szeged, 2014.

¹¹ Mészáros (2020) i. m. 22. o.

¹² Nagy (2016a): i. m. 488. o.

¹³ Mint ahogyan meg is jelenik a határozat indokolásának IV/3. pontja alatt: „Megalapította, hogy ezek nem egyszerűen azt jelentik, hogy a bűncselekményt törvényben kell tiltani, és törvényben kell büntetéssel fenyegetni, hanem általában azt követelik meg, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek és a megbüntetésnek kell törvényesnek és törvényen alapulónak lennie.”

¹⁴ 9/1992. (I. 30.) AB határozat indokolás, V/2. pont

¹⁵ 11/1992. (III. 5.) AB határozat indokolás, IV/2. pont

¹⁶ Uo.

A fentiekkel összhangban került rögzítésre a büntetőjog egyik fő elvi tétele, mely szerint a *nullum crimen sine lege* elve a büntetőjogi legalitás alkotmányos elvének része, mellyel összefüggésben az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy törvény és nem alacsonyabb szintű jogszabály jogosult arra, hogy meghatározza az egyes bűncselekményeket, valamint az alkalmazható büntetéseket.¹⁷ Ezzel tulajdonképpen az Alkotmánybíróság értelmezte a korábbi Alkotmány 57. § (4) bekezdése szerinti „magyar jog” kitétel értelmét, a jogot a törvénnyel, mint a jog tartalmát meghatározó kizárólagos jogforrásként azonosítva azt. A büntetőjog ezen fontos alapelve jelenik meg a Btk. 4. § (1) bekezdése szerinti bűncselekmény-fogalomban is.

Az Alkotmánybíróság viszonyulása a *nullum crimen* elv tartalmához alapvetően az Alaptörvény hatálybalépését követő időszakban sem változott, mint ahogyan maga az alkotmányos szabály sem.¹⁸ Korábbi Alkotmányunk fentiekben már hivatkozott 57. § (4) bekezdésével összhangban¹⁹, annak lényegi tartalmának változtatása nélkül került meghatározásra az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése. Szintén közös két alkotmányunk szabályozásában az, hogy sem az Alkotmány, sem pedig az Alaptörvény nem tette, illetve nem teszi lehetővé a büntetőjog ezen alkotmányos elvének korlátozását még különleges jogrendi helyzetben sem.²⁰

Bűncselekmény-fogalom – reloaded (?)

Magyarország Kormánya 220/2021. (V. 1.) számú rendeletével (a továbbiakban: Korm. r.) a védettségi igazolással való visszaélés elleni fellépés érdekében bűncselekménnyé nyilvánította az egyes, magánokiratokkal és közokiratokkal

¹⁷ Ezt erősíti meg a testület a 32/2008. (III. 12.) AB határozat indokolás V. részének 2.1. pontja alatt is, ahol szintén az 1992-es elévülési határozatra visszautalva kiemeli, hogy a *nullum crimen elvek* nem egyszerűen csak azt jelentik, hogy a bűncselekményt törvényben kell tiltani és törvényben kell büntetéssel fenyegetni, hanem azt is, hogy magának a büntetőjogi felelősségre vonásnak is törvényesnek és törvényen alapulónak kell lennie. Illetve egy korábbi határozatában az Alkotmánybíróság – hivatkozva kialakult gyakorlatára – szintén kiemelte, hogy „a büntetendő cselekmények fő tényállási elemeire vonatkozó szabályokat közvetlenül a Btk. rendszerébe illeszthető normáknak” kell egyértelműen megfogalmazniuk. Lásd ezzel kapcsolatosan az Alkotmánybíróság 18/2006. (V. 31.) AB határozat indokolásának III/4. pontját.

¹⁸ Lásd ezzel kapcsolatosan a 16/2014. (V. 22.) AB határozat indokolásának [33] bekezdését.

¹⁹ Itt fontos kiemelni, hogy az Alkotmány 57. § (4) bekezdésével kapcsolatos jogalkotói indokolás is egyértelműsítette, hogy „jelen törvény arra irányul, hogy a *nullum crime sine lege* elvét a magyar állam jogalkotó hatáskörrel rendelkező szervei által alkotott normák [...] által meghatározott körben más államok joga esetében is alkalmazni lehessen.”

²⁰ Lásd a korábbi Alkotmány értelmezésével kapcsolatosan annak 8. § (4) bekezdését, illetve a 11/1992. (III. 5.) AB határozat indokolása IV/2. pontját, valamint az Alaptörvény 54. cikk (1) bekezdését.

kapcsolatos azon visszaélési magatartásokat²¹, amelyek a védettségi igazolás kiadása szempontjából relevanciával bírnak. Ezzel tulajdonképpen a Kormány – eltérve a *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* elveitől – rendeletben kriminalizált meghatározott magatartásokat. Tette mindezt úgy, hogy számtalan fordulat vonatkozásában ún. kriminalizációs duplumok is felfedezhetők²² a normaszövegben a Btk. rendszeréhez viszonyítva. A Kormány hivatkozott rendeletében az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdését, valamint a 2011. évi CXXVIII. törvény 51/A. §-át jelölte meg a kriminalizálással kapcsolatos jogalkotási hatáskör jogalapjaként.

Az Alaptörvény fentiekben említett 53. cikk (2) bekezdése a Kormány számára lehetővé teszi a rendeletalkotást, valamint azt, hogy rendeleteivel egyes törvényi rendelkezések alkalmazását felfüggeszse, törvényi rendelkezéstől eltérjen. A hivatkozott Korm. r. „preambuluma” ezen utóbbi jogosítványra hivatkozik éppen a bűncselekmény törvényi fogalmával összefüggésben. A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény fent hivatkozott rendelkezése gyakorlatilag ugyanezen kormányzati jogkört jelöli meg.

A Kormány az említett rendelet megalkotása során tehát alapvetően csak azt a szempontot vette figyelembe, hogy számára rendeletalkotási jogot az Alaptörvény biztosít, melynek során törvényi rendelkezéstől – így attól a kívánalomtól, hogy a bűncselekményt törvényi szinten kell szabályozni – eltérhet. A Kormány ugyanakkor a törvényi szintű rendelkezéstől való eltérés kérdését csak a Korm. r. és a Btk. viszonylatában tette vizsgálat tárgyává, az Alaptörvény tekintetében azonban átfogóan nem. Az Alaptörvény 53. cikk (2) bekezdése szerinti felhatalmazás ugyanis nem jelent kontrollálatlan jogalkotási hatalmat a Kormány számára.²³ Még különleges jogrendben sem lehet jogállá-

²¹ A hivatkozott kormányrendelet 1. § (1) bekezdése alapján ilyen magatartások: a hamis okirat készítése, az okirat tartalmának meghamisítása, hamis, hamisított, vagy más nevére szóló okirat felhasználása, a releváns információs rendszerben végzett visszaélésszerű magatartások, valamint a forgalomba hozatal és kereskedelem.

²² Lásd erről bővebben a IV/3759/2021. szám alatti alkotmányjogi panasz részét képező összefoglaló táblázatot. Azt azonban megjegyzem, hogy a rendszerváltás óta nem fordult elő olyan, hogy ugyanannak a magatartásnak a büntetendősége két olyan bűncselekmény által biztosított, amelyből az egyiket rendelet, a másikat pedig maga a Btk. szabályozza. Ez adott esetben – figyelembe véve a jogforrási hierarchiát is – a jogalkalmazás számára is problematikus lehet.

²³ Erre az Alkotmánybíróság is felhívta a figyelmet egyik friss, a veszélyhelyzeti intézkedéseket támadó alkotmányjogi panasz tárgyában született döntésében. Az Alkotmánybíróság 23/2021. (VII. 13.) számú határozata indokolásának [28] bekezdésében kiemelte, hogy ugyan a testület az alkotmányos vizsgálata során egy adott intézkedés célszerűségét nem vizsgálhatja, arról azonban meg kell győződnie, hogy a bevezetésre került szabály alkalmas-e a különleges jogrend bevezetésére okot adó körülmények elhárítására, enyhítésére, illetve, hogy összhangban áll-e az Alaptörvény rendelkezéseivel, szellemiségével.

mot jogállammal szemben létrehozni.²⁴ Az Alaptörvény egyértelműen rögzíti, hogy melyek azok a jogok, alkotmányos elvek, amelyek felfüggesztése, korlátozása még különleges jogrendi időszakban sem lehetséges. Mint ahogyan arra már korábban utaltam, erre gyakorlatában maga az Alkotmánybíróság is többször rámutatott. Márpedig a büntetőjog alkotmányos elveit rögzítő XXVIII. cikk (4) bekezdése éppen az Alaptörvény 54. cikk (1) bekezdésében foglalt szabályból fakadóan nem függeszthető fel, és nem korlátozható az I. cikk (3) bekezdésében foglalt mértéket meghaladóan.

Azzal azonban, hogy a Kormány a „magyar jog” kitétel tartalmát a kihirdetett veszélyhelyzetben a törvéynél alacsonyabb szintű jogforrással, nevezetesen a kormányrendelettel is azonosította, gyakorlatilag kiüresítette az elv alkotmányos alapokon kidolgozott tartalmát. Ezért a tanulmányban már több ízben is hivatkozott alkotmányjogi panasz alapján folyamatban lévő eljárásban alapvető alkotmányos jelentőségű kérdés, hogy a XXVIII. cikk (4) bekezdése szerinti „magyar jog” fordulat értelmezhető-e kiterjesztően, így pedig a Kormánynak biztosított-e a büntetőjogszabály-alkotási hatásköre különleges jogrendi időszakban. Ha erre az alkotmányos válasz igenlő, akkor álláspontom szerint a bűncselekmény tudományos fogalmának kiegészítése válhat szükségessé, amely különleges jogrendi időszakban rendeleti szabályozás formájában is megengedi egy adott magatartás bűncselekménnyé nyilvánítását. Egy ilyen foratókönyv azonban nemcsak azt eredményezné, hogy a bűncselekmény tudományos – főként annak formális – fogalmának módosítása válhat szükségessé, hanem azt is, hogy az Alkotmánybíróság jelen döntésével egy a magyar büntetőjog alapját képező dogmát írta át, ezzel pedig teljesen új tartalmat adna az egyébként több mint 30 éve az Alkotmánybíróság gyakorlatában, valamint a büntetőjog modern történetében uralkodónak tekinthető büntetőjogi alapelvnek. Az alkotmányjogi panasz mentén indult eljárás jelen tanulmány írásakor még folyamatban van, de bízom benne, hogy annak megjelentetése időpontjában az abban megfogalmazott aggályok egyértelműen eloszlatásra kerülnek az Alkotmánybíróság határozata nyomán.

Zárszó (helyett)

Kedves Barátom, Ádám! Engedd meg, hogy zárszó helyett a tiszteletedre kiadott kötetben, rendhagyó módon, Hozzád szóljak! Mint ahogyan azt a győri Bűnügyi Tudományok Tanszék oktatói nevében is megfogalmaztam az *Ügyészek Lapja* hasábjain,²⁵ „tudjuk, és elfogadjuk, hogy az élet múlandó”, azonban a tudomány örök. Nehéz szívvel engedtelek, engedtünk el Téged, de szellemiséged, gondolataid, személyiséged emlékeinken és írásaidon keresztül velünk marad. Számomra, a győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és

²⁴ Erre figyelmeztetett az Alkotmánybíróság elévülési határozatában is. Lásd 11/1992. (III. 5.) AB határozat indokolás, III/5. pont.

²⁵ Nekrológ. *Ügyészek Lapja*, 2021/1–2., 115. o.

Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Tanszéke oktatója számára, nemcsak jó kolléga, hanem igaz barát voltál, akire mindig és minden helyzetben lehetett számítani. Gondolataid, anyagi jogi lényeglátó képességed mindig is lenyűgözött, és sokat merítettem belőle magam is. Az általad hátrahagyott úr mély és betölthetetlen. Haláloddal nemcsak tudományos közösségünk, hanem jogászai hivatásrendünk is pótolhatatlan veszteséget szenvedett. Munkád, tudományos eredményeid igazolják, hogy a bűnügyi tudományok komplexen vizsgálándó tudományterület. Nemcsak a tapasztalt oktatói-kutatói kar, hanem a jövő generációi számára is alapvető és megkerülhetetlen lesz munkásságod. Ahogy fogalmaztál 2015-ben Nagy Ferenc professzor gondolatait idézve a tanszékünkre történő jelentkezés alkalmával: *„mint ahogy a büntetőjog kriminológia nélkül vak és életidegen, a kriminológia a büntetőjog nélkül parttalan, szilárd tárgy és vizsgálódási pont nélküli”*. Komplex gondolkodásmódot ékes bizonyítéka utolsó monográfiád is, amely 2020-ban jelent meg második otthonod, az Országos Kriminológiai Intézet gondozásában. Hatása már most is nagy, de a jövőben bizonyosan a hazai „dogmatikai piramis” építőköve lesz. Ahogyan munkádról készült recenziójában Ambrus István is fogalmazott, és amellyel magam is mélységesen egyetértek: „meggyőződésem, hogy Mészáros Ádám új kötete nemcsak a büntetőjogászok körében zajló viták előbbre vitelét szolgálhatja jelentős mértékben, hanem a kutatói pályára készülő, büntetőjoggal ismerkedő fiatalok egyik alapmunkája lehet”.²⁶ Ez a könyv ihlette a tiszteletedre készített tanulmányomat, mellyel nemcsak emléket szerettem volna állítani Neked, személyednek, de egyben rá is kívántam mutatni azokra a folyamatokra, amelyek a különleges jogrendi helyzet „örve alatt” szeretett büntetőjogunkat milyen károsan befolyásolják, befolyásolhatják akár a jövőben is.

Kedves Ádám! Örökké velünk maradsz! Emléked megőrizzük! Nyugodj békében, Barátom!

²⁶ Ambrus (2021): i. m. 111. o.

Az egyedi azonosító jel jogellenes eltávolítása mint a bűncselekmény tényállásszerű megvalósulásának feltétele?

DEÁK ZOLTÁN*

„Minden bűncselekményi tényállás szükségképpen eleme az elkövetési magatartás. E tényállási elem vizsgálatára általában az egyetemi jogi oktatásban kerül sor, a büntetőjog tudománya újabban más témák felé nyitott, a joggyakorlat ingerküszöbét pedig ritkán éri el tényállástani kérdés. Véleményem szerint néha nem tűnik haszontalannak a bűncselekménytan mélyebb rétegeihez nyúlni [...]”¹ Óhatatlanul is Mészáros Ádám e rövid kritikai megjegyzése merült fel bennem, amikor a Kúria közelmúltban meghozott ítéletét olvastam, amelyben az egyedi azonosító jellel visszaélés bűncselekményének egyik elkövetési magatartását, a (hamis, hamisított, eltávolított) egyedi azonosító jelű dolog felhasználásának tényállásszerű megvalósulását értelmezte.²

Az egyedi azonosító jellel visszaélés [a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 347. §], bár nem feltétlenül a társadalmi érdeklődés homlokterében álló bűncselekmény, a büntetőjogi dogmatika és a joggyakorlat számára a büntetőtörvényben való megjelenése óta kihívtást jelent törvényi tényállásának helyes értelmezése és alkalmazása,³ emellett előfordulásának gyakorisága sem elhanyagolható.⁴ A Kúria fent említett, felülvizsgálati eljárásban meghozott Bfv.I.202/2021/7. számú ítélete, illetve annak jogi indokolása úgy tűnik, újabb frontot nyithat e bűncselekmény dogmatikai ellentmondásmentességre törekvő jogértelmezésében. Rövid írássomban a Kúria ezen döntésének véleményem szerint problémás jogi érvelését elemzem rámutatva annak kritikus pontjaira is.

* Csoportvezető ügyész, Kecskeméti Járási Ügyészség.

¹ Mészáros Ádám: Adalékok az elkövetési magatartás vizsgálatához. *JURA*, 2018/1., 329. o.

² A Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontja szerinti egyedi azonosító jellel visszaélés bűncselekményét követi el, aki olyan dolgot szerez meg, használ fel, vagy olyan dologról rendelkezik, amelynek egyedi azonosító jele hamis, hamisított vagy amelynek egyedi azonosító jelét eltávolították.

³ Lásd pl. EBD 2016. B.9. és BH 2002. 127. (rendbeliség kérdése); BH 2019. 192. („P” jelű rendszámtábla használata); BH 2012. 282.; BH 2008. 262. (önmagában a hamisított egyedi azonosító jellel ellátott gépkocsi használata megvalósítja-e a bűncselekményt).

⁴ Az ENYÜBS’18 adatai alapján 2018. II. félévétől kezdődően a regisztrált egyedi azonosító jellel visszaélések száma 7828, ami például több mint négyszerese a regisztrált új pszichoaktív anyaggal visszaéléseknek (1672), és közelít a közúti baleset okozása számához (8222). Forrás: <https://bsr.bm.hu/Document>

A reflexió azért sem tűnik haszontalannak, mert a felsőbb bírósági interpretáció vélhetően a joggyakorlatot determináló hatású lesz, ugyanis a jogértelmezés a Kúria egy másik tanácsa által, néhány hónap eltéréssel meghozott ítéletben is megjelent.⁵

Az ügyek tényállása és a pertörténet

A Bfv.I.202/2021. számú felülvizsgálati eljárásban irányadó történeti tényállás lényege szerint a terhelt 2019. február 15. napján – vezetői engedély nélkül – közlekedett C. településen, az A. J. út előtti útszakaszon a 2018. december 31. napján a forgalomból kivont, hatósági jelzés nélküli – eredetileg CGJ-439 forgalmi rendszámú – személygépkocsival. A személygépkocsin azért nem volt hatósági jelzés, mivel azt 2019. január 30. napján egy rendőri intézkedés során elvették.

A Bfv.III.308/2021. számú felülvizsgálati eljárás alapjául szolgáló történeti tényállás szerint a terhelt 2020. április 20. napján úgy vett részt a közúti forgalomban a személygépkocsijával, hogy annak forgalmi rendszámát 2020. március 18-án a vele szemben intézkedő rendőrök leszerelték, mert a gépjárművet közlekedési bírság megfizetésének elmulasztása miatt 2020. január 24. napján a forgalomból ideiglenesen kivonták.

Mindkét ügyben a Salgótarjáni Járásbíróság járt el első fokon, és a fenti tényállások alapján a terhelteket bűnösnek mondta ki a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontja szerinti egyedi azonosító jellel visszaélés büntetnében. Az első esetben a terhelttel szemben egy év négy hónap börtön végrehajtási fokozatú szabadságvesztést szabott ki, melynek a végrehajtását két év próbaidőre felfüggesztette, valamint a végrehajtás elrendelése esetére rendelkezett a feltételes szabadság lehetőségéről; a második esetben pedig száznapi tétel pénzbüntetést szabott ki, az egy napi tétel összegét ezer forintban megállapítva.⁶ A büntetővégzések 2020. július 2-án, illetve szeptember 9-én emelkedtek jogerőre.

A jogerős döntések ellen a Nógrád Megyei Főügyészség nyújtott be felülvizsgálati indítványt annak érdekében, hogy a Kúria az elsőfokú bíróság határozatát változtassa meg és a terhelteket az egyedi azonosító jellel visszaélés büntetnének vádjá alól bűncselekmény hiányában mentse fel.

A főügyészség mindkét ügyben azonos tartalommal kifejtett – Legfőbb Ügyészség által is osztott – álláspontjának lényege szerint a terhelt nem használt fel olyan dolgot, melynek egyedi azonosító jelét eltávolították, mert az eltávolítást nem valósítja meg a hatósági jelzésnek a közúti közlekedési igazgatási feladatokról, a közúti közlekedési okmányok kiadásáról és visszavonásáról szóló 326/2011. (XII. 28.) Kormányrendelet (a továbbiakban Korm. r.) 97. §-a alapján jogszerű eljárásban történő elvétele.

⁵ Bfv.III.308/2021/11. számú ítélet

⁶ Salgótarjáni Járásbíróság 1.Bpk.314/2020/2. és 6.Bpk.448/2020/2. számú büntetővégzései.

Ennek jogi indokát a felülvizsgálati indítványok – hivatkozva az EBH 2003. 929. és BH 2012. 282. számú határozatokban kifejtettekre – abban látták, hogy a Btk. kizárólag az egyedi azonosító jel *jogellenes* eltávolításához vagy megsemmisítéséhez, illetve az ilyen dolog megszerzéséhez, használatához fűz büntetőjogi következményeket.

A Kúria a felülvizsgálati indítványokat mindkét ügyben alaposnak találta, ennek eredményeképpen a Salgótarjáni Járásbíróság büntetővégzéseit megváltoztatta és a terhelteket az ellenük a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontja szerinti egyedi azonosító jellel visszaélés büntette miatt emelt vád alól – bűncselekmény hiányában – felmentette.

A Kúria jogi álláspontjának lényege

A Kúria számára a felülvizsgálati eljárásban megválaszolandó elvi jelentőségű büntető anyagi jogi kérdés tehát az volt, hogy elköveti-e a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontjának második fordulata szerinti egyedi azonosító jellel visszaélés büntettét, aki olyan gépjárművel közlekedik, amelynek a rendszáma azért hiányzik a járműről, mert azt korábban hatósági ellenőrzés során jogszerűen eltávolították.

A Kúria a kérdést egységesen, mindkét felülvizsgálati eljárásban nemlege- sen döntötte el. A felsőbíróság jogi érvelését részletesen a korábban meghozott, Bfv.I.202/2021/7. számú ítéletben fejtette ki, a későbbi határozat lényegében ezen döntés elvi tartalmát tette magáévá.

A Kúria jogi okfejtésének kiindulópontjaként rögzítette, hogy a „személygépkocsi rendszámtáblája egyedi azonosító jel, amelynek *jogellenes eltávolítása* [kiemelés tőlem] esetén az egyedi azonosító jel nélküli gépjárművel közúton történő közlekedés annak felhasználását jelenti”, így az egyedi azonosító jellel visszaélés bűncselekményének megvalósítására alkalmas. „Az *ilyen elkövetési magatartás* a bűncselekmény *tényállásszerű* megvalósulásának feltétele; hogy a rendszámtáblát, mint egyedi azonosító jelet *jogellenesen* távolítsák el [kiemelések tőlem].”⁷

Abban az esetben, ha a hatósági jelzés eltávolítására nem jogellenesen, hanem jogszabályi felhatalmazás alapján, hatósági eljárásban kerül sor, az ilyen módon eltávolított rendszámtábla nélküli gépkocsival történő közlekedés az egyedi azonosító jellel visszaélés bűncselekményét nem valósítja meg, e magatartás a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.) 221. §-ába ütköző érvénytelen hatósági engedéllyel vagy jelzéssel való közlekedés szabálysértésének minősül.

⁷ Bfv.I.202/2021/7. számú ítélet [19]

Kritikai megjegyzések és saját álláspont

Megítélésem szerint a Kúria jogi okfejtésében a bűncselekmény tudományos fogalmának egyes elemei keveredni látszanak. A hazai jogirodalomban legelterjedtebb felfogás szerint a bűncselekmény olyan cselekmény, amely tényállásszerű (diszpozíciószerű), büntető-jogellenes és bűnös.⁸ Ezen – egymástól elkülönítendő – fogalmi elemek a megadott sorrendben egymásra épülnek, a gyakorlatban is ebben a sorrendben vizsgálandók.⁹ A tényállásszerűség és a büntetőjog-ellenesség tehát a bűncselekmény fogalmi vázának különböző szintjein elhelyezkedő elemek, azaz a jogellenesség nem a tényálláshoz tartozó ismérv. A bűncselekmény tényállásszerűsége a büntetőjog-ellenesség előfeltétele, amennyiben ugyanis egy magatartás nem tényállásszerű, nem is lehet büntetőjog-ellenes. Ugyanakkor egy magatartás tényállásszerű lehet anélkül, hogy egyúttal jogellenes lenne (például jogellenességet kizáró ok hatályosul).¹⁰

Az elkövetési magatartás – ami Mészáros Ádám meghatározása szerint a különös részi törvényi tényállásban (vagy általános részi diszpozícióban) megjelölt olyan emberi magatartás, amely külvilági változást hoz létre, tart fenn, vagy annak létrehozására alkalmas (ténylegesen vagy potenciálisan hatóképes), és amit mint objektíve megvalósult tevékenységet vagy mulasztást az elkövetővel az akaratlagosság szubjektív ismérvé kapcsol össze¹¹ – a bűncselekmény-fogalmi elemek között a tényállásszerűség szintjén helyezkedik el. Mindebből következően az, hogy egy cselekmény tényállásszerű elkövetési magatartásként értelmezhető-e valamely különös részi törvényi tényállás vonatkozásában, dogmatikai szempontból nem tehető függővé e cselekmény jogellenességétől. Az egyébként tényállásszerű magatartás jogellenességének vizsgálata és értékelése módszertanilag egy következő bűncselekmény fogalmi szinthez, a büntetőjog-ellenesség szintjéhez kapcsolódik.

A Kúria tehát azzal, hogy az egyedi azonosító jellel visszaélés tényállásszerű megvalósulásának feltételül az egyedi azonosító jel jogellenes eltávolítását szabja, véleményem szerint a bűncselekmény-fogalmi elemeket nem a jogtudomány által elfogadott módszertani rendben kezeli.

Az egyedi azonosító jel eltávolítása esetén – a jogirodalom és a bírói gyakorlat szerint is – a jel az adott dologon megszűnik létezni.¹² Ebből következően

⁸ Nagy Ferenc: *Anyagi büntetőjog. Általános rész I.* Iurisperitus, Szeged, 2014, 143–144. o.

⁹ Uo. 143. o.

¹⁰ Uo. 195–196. o.

¹¹ Mészáros Ádám: *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban.* OKRI, Budapest, 2021, 28. o.

¹² Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz.* Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 790. o.; Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös Rész. A 2012. évi C. törvény alapján.* HVG-ORAC, Budapest, 2012, 544. o.; Kis Norbert – Hollán Miklós: *A magyar büntetőjog tankönyve II.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 518. o.; Fővárosi Ítéltábla 5.Bhar.96/2018/8. számú határozata.

az egyedi azonosító jel tényállásszerű eltávolításának minősül minden olyan magatartás, amely ténylegesen a jel megszüntetését jelenti, így például a rendszám leszerelése, a motorszám kireszelése, kimarása, kivágása.¹³ Mindez azt is jelenti, hogy az intézkedő rendőr, aki a Korm. r. 97. §-a értelmében a hatósági jelzést a helyszínen elveszi, azaz leszereli a járműről, az egyedi azonosító jellel visszaélés Btk. 347. § (1) bekezdés a) pontja szerinti fordulata¹⁴ vonatkozásában *tényállásszerű* magatartást tanúsít, a bűncselekmény megvalósulását, az egyébként tényállásszerű magatartás büntetőjog-ellenesekénti értékelését – mint jogellenességet kizáró ok – a jogszabály engedélye zárja ki. A felsőbb bíróság vitatott döntéseiben – hivatkozva az EBH 2003. 929. számú határozat indokolására – azt helyesen állapította meg, hogy az egyedi azonosító jel eltávolításához csak akkor fűz a büntetőtörvény büntetőjogi következményeket, ha az eltávolítás jogellenes. Ez azonban olyan evidencia, amely nem a tényállásszerűség, hanem a sorrendben azt követő bűncselekmény-fogalmi elem részeként értelmezendő. A jogrend egységének elvéből következik az, hogy nem lehet büntetőjog-ellenes olyan magatartás kifejtése, amelyet más jogág megenged.¹⁵ Ezt a hatályos Btk. általános részi szabályként (24. §) is rögzíti.

A Kúria szerint abból, hogy az egyedi azonosító jellel visszaélés első [Btk. 347. § (1) bekezdés a) pontja szerinti] fordulata esetén csak az egyedi azonosító jel jogellenes eltávolítása vonhat maga után büntetőjogi következményeket, egyenesen következik, hogy az „ilyen elkövetési magatartás a bűncselekmény tényállásszerű megvalósulásának feltétele” a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pont szerinti fordulat esetén is.

Számomra tényállástani szempontból sem világos azonban, hogy mi a dogmatikai indoka annak, hogy a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontja szerinti egyedi azonosító jellel visszaélés megvalósulását olyan elkövetési magatartás tanúsításához köti a bíróság, amelyet az adott bűncselekményi fordulat esetén a jogalkotó maga *nem* szabályoz elkövetési magatartásként. A jogszabályhely szerinti egyedi azonosító jellel visszaélésnek ugyanis nem a hatósági jelzés eltávolítása vagy meghamisítása, hanem az olyan dolog megszerzése, felhasználása, vagy az olyan dologról történő rendelkezés az elkövetési magatartása, amelynek az egyedi azonosító jele hamis, hamisított, vagy amelynek egyedi azonosító jelét eltávolították.

¹³ Kis – Hollán: i. m. 518. o.; Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: *Magyar büntetőjog különös rész*. Wolters Kluwer, Budapest, 2020, 616. o.; Polt Péter (főszerk.): *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. OPTEN, Budapest, 2016, 1085. o.

¹⁴ A Btk. 347. § (1) bekezdés a) pontja szerinti egyedi azonosító jellel visszaélést követ el, aki egyedi azonosító jelet eltávolít vagy meghamisít.

¹⁵ Belovics Ervin: *A büntetendőséget kizáró okok*. HVG-ORAC, Budapest, 2009, 189. o.; Geller Balázs – Ambrus István: *A magyar büntetőjog általános tanai I*. ELTE Eötvös, Budapest, 2019, 293. o.

A törvényszöveg nyelvtani értelme alapján egyértelműnek tűnik, hogy a jogalkotó nem azt támasztotta a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pont szerinti bűncselekmény megvalósulása feltételül, hogy az elkövető olyan dolgot (jelen esetben járművet) használjon fel, amelynek az egyedi azonosító jelét jogellenesen (jogszerűtlenül vagy jogosulatlanul) távolították el. E pont vonatkozásában nem tesz különbséget a felhasznált dolog egyedi azonosító jele korábbi eltávolításának jogszerűsége vagy jogellenessége között, vagyis az elkövetési tárgy fogalmához – a nyelvtani értelmezés alapján – nem kizárólag az egyedi azonosító jel *jogellenes* eltávolítása tartozik.

Megítélésem szerint a teleologikus értelmezés is azt erősíti, hogy a hatósági jelzés (rendszer) nélküli gépjármű vezetése – függetlenül a rendszer eltávolításának jogszerűségétől vagy jogellenességétől – megvalósítja az egyedi azonosító jellel visszaélést.¹⁶ Az egyedi azonosító jellel visszaélés bűncselekményének jogi tárgya ugyanis az a közbizalom, amely az egyedi azonosító jellel nyilvántartott dolgok azonosíthatóságához fűződik.¹⁷ Az olyan járművel való közlekedés, amin fizikailag nincs elhelyezve a hatósági jelzés, sérti e jogi tárgyat, hiszen egy hatósági jelzés (rendszer) nélkül a közúti közlekedésben részt vevő jármű *egyedi azonosításra alkalmatlan* a közlekedésben résztvevők, vagy adott esetben a hatóság számára (pl. VÉDA-kapu, NÚSZ-portál), függetlenül attól, hogy annak hatósági jelzését (rendszer) ki, mikor vagy hogyan távolította el.

Számomra úgy tűnik, hogy a Kúria az egyedi azonosító jellel visszaélés Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontja szerinti fordulatát járulékos jellegűnek tekintette ugyanezen bekezdés a) pontjához képest, amelynek megállapíthatósága tehát feltételezi az a) pont szerinti fordulat megelőző megvalósulását. A bűncselekmény két fordulata közötti járulékoságról véleményem szerint azonban csak abban az értelemben beszélhetünk, hogy a második fordulat megvalósulása esetén nyilvánvalóan feltétel, hogy a dolog egyedi azonosító jele hamis, hamisított vagy eltávolított legyen. Az a) pontban foglalt elkövetési magatartásokat tehát előzőleg meg kell valósítani ahhoz, hogy az egyedi azonosító jellel visszaélés b) pontja szerinti fordulata megvalósulhasson.

Azonban, mint tudjuk, az ördög a részletekben rejlik: a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontjának megvalósulása az első fordulat szerinti elkövetési magatartások ontológiai értelemben vett tanúsítását és nem feltétlenül büntetőjog-ellenes kifejtését, azaz a Btk. 347. § (1) bekezdés a) pont szerinti bűncselekmény megvalósulását feltételezi. Ahhoz, hogy egy rendszámtábla eltávolított legyen, nem kell azt büntetőjog-ellenesen eltávolítani, mindezt hatósági eljárásban, jogszerűen is meg lehet tenni. Valóban indokolt különbséget tenni azon két eset között, amelyek közül az elsőben az elkövető – hogy cselekményét leplezze, azonosíthatóságát nehezítse – olyan gépkocsival indul lopni,

¹⁶ A teleologikus értelmezésről lásd részletesen Szomora Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Iurisperitus, Szeged, 2015, 27–35. o.

¹⁷ Karsai (szerk.): i. m. 790. o.; Horváth – Lévay (szerk.): i. m. 615. o.; Polt (főszerk.): i. m. 1084. o.

melynek hatósági jelzését azt megelőzően rendőri intézkedés során távolították el; míg a másodikban az elkövető ugyanazon motiváció alapján olyan járművet használ a lopás elkövetéséhez, amelyről azt megelőzően ismeretlen személy leszerelte és eltulajdonította a rendszámot?

Vitathatónak tűnik a Kúriának a jogszerűen eltávolított rendszámtábla nélküli személygépkocsival történő közlekedés Szabs. tv. 221. §-a alá szubszumálhatóságára vonatkozó álláspontja is. A Szabs. tv. 221. §-a szerinti érvénytelen hatósági engedéllyel vagy jelzéssel való közlekedés szabálysértését az követi el, aki érvénytelen hatósági engedéllyel vagy jelzéssel, illetve olyan járművel vesz részt a közúti forgalomban, amelynek a műszaki érvényességi ideje lejárt.

A szabálysértési tényállás tehát az érvénytelen hatósági jelzéssel való közlekedést szankcionálja, márpedig megítélésem szerint az *érvénytelen* hatósági jelzés és az *eltávolított* hatósági jelzés nem szinonim fogalmak. A hatósági jelzés (rendszámtábla) érvénytelensége feltételezi, hogy a járművön *van* hatósági jelzés, de az valamely [például a Korm. r. 97. § (1) bekezdésében rögzített] okból érvénytelen. A szabálysértés megvalósulásának tehát – véleményem szerint – az a feltétele, hogy a járművön fizikailag is jelen legyen, el legyen helyezve az adott járműre kibocsátott (vagy azzal azonos) hatósági jelzés. Az olyan járművel való közlekedés, amelynek hatósági jelzését (rendszámát) eltávolították, tehát fizikailag nincs jelen hatósági jelzés, nem tűnik a Szabs. tv. 221. §-ának keretei között értelmezhetőnek. E következtetés helyességét erősíti a Szabs. tv. 221. §-ának a 176. §-sal történő összevetése is. A Szabs. tv. 176. §-a (más mellett) a hatósági engedély *nélküli* vezetést szankcionálja, míg a 221. § az *érvénytelen* hatósági engedéllyel történő közlekedést, amiből egyenesen következik, hogy a hatósági engedély érvénytelensége nem foglalja magában a hatósági engedély hiányát, nemlétét.¹⁸

Végül megemlíthető – és a Kúria ítéletének indokolásában is megjelenik –, hogy az egyedi azonosító jellel visszaélés első és második fordulata szerinti elkövetési magatartások halmozódása esetén a bírói gyakorlat (BH 2008. 262.; BH 2012. 282.) irányadónak tekinti az 1/2000. BJE-ben kifejtett elveket, amelyek azonban egység-halmazati rendező elvek, érvényesülésük az egyedi azonosító jellel visszaélés vonatkozásában azt jelenti, hogy az egyedi azonosító jel eltávolítása vagy meghamisítása elkövetőjének bűnössége az eltávolított vagy meghamisított egyedi azonosító jelű dolog felhasználásában (megszerzésében, arról való rendelkezésben) csak akkor állapítható meg, ha az eltávolítással vagy meghamisítással kapcsolatos magatartása miatt – büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okból (pl. elévülés) – nem vonható felelősségre.¹⁹ A BJE-ben rögzített elvekből a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontjának *tényállásszerűségére* nézetem szerint semmilyen következtetést sem lehet levonni.

¹⁸ A hatósági engedély nélküli vezetést 2021. május 14. napjáig – a jelenleg hatályos normaszöveggel azonos tartalommal – a Szabs. tv. 220. §-a szabályozta.

¹⁹ A természetes egység ezen kategóriájához lásd Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben*. SZTE-ÁJK, Szeged, 2014, 40–42. o.

A Kúria jogértelmezésének néhány további gyakorlati problémája

Végezetül még két olyan jogértelmezési nehézségre hívom fel a figyelmet, amelyek a Kúria interpretációja helyességének elfogadása esetén szükségszerűen felmerülnek.

Kérdéses, hogy a hatósági jelzés eltávolításának jogszerűsége, mint a későbbi felhasználás bűncselekményi jellegét kizáró körülmény, objektív vagy szubjektív természetű-e, vagyis függ-e az elkövető tudattartalmától a bűncselekményi jellegét kizáró hatása. Ha például az elkövető nem tud arról, hogy az általa felhasznált rendszám nélküli jármű hatósági jelzését korábban jogszerűen távolították el, akkor is mentesül a büntetőjogi felelősségre vonás alól? Kell-e bizonyítást felvenni arra, hogy az elkövető tudott-e a hatósági jelzés korábbi eltávolítása jogtalanságáról vagy jogszerűségéről? Védekezhet sikeresen azzal az elkövető, hogy „én úgy tudtam, nekem a gépkocsi tulajdonosa azt mondta, hogy nem ő, hanem rendőri intézkedés során a rendőr vette le a rendszámot”?

Továbbá mi a teendő abban az esetben, ha nem lehet az eljárás adatai alapján kétséget kizáróan megállapítani (például a hatósági intézkedés megfelelő dokumentálása hiányában), hogyan történt a rendszám levétele, eltávolítása? Ebben az esetben az *in dubio pro reo* elve [Be. 7. § (4) bekezdés] alapján mentesülhet-e a büntetőjogi felelősség alól az elkövető azon az alapon, hogy nem bizonyítható a rendszám eltávolításának jogtalansága?

Összegzés

Az kétségtelen, hogy a Kúria a Btk. 347. § (1) bekezdés b) pontja (a hamis és hamisított mellett kizárólag) a jogellenesen eltávolított egyedi azonosító jelű dologra mint elkövetési tárgyra korlátozó jogértelmezéssel ténylegesen szűkítette a büntetőjogi felelősség körét, amit a törvényesség elve ugyan megen-²⁰ged, azonban ez – véleményem szerint – önmagában nem legitimálja a jogértelmezést. A jogalkalmazó ugyanis csak akkor jogosult a büntetőjogi tényállások hatókörének leszűkítésére, ha ennek során a jogértelmezés határai között marad. Ebben a vonatkozásában pedig annak van különös jelentősége, hogy tevékenysége illeszkedik a bírói gyakorlat, illetve a jogtudomány által elfogadott értelmezési kánonba, azaz módszertanilag indokolható.²¹ E követelmény megítélésem szerint ez esetben nem teljesül, ugyanis a bíróság határozatában módszertanilag nem indokolta megfelelően a törvényi tényállás kontextusától eltérő felfogás alapját.

²⁰ A törvényesség vagy anyagi jogi legalitás elvéről részletesen lásd Nagy (2014): i. m. 69–77. o.

²¹ Hollán Miklós: A Legfelsőbb Bíróság döntése az Agrobank-ügyben. *Jogesetek Magyarázata*, 2015/2., 45. o.

A vagyonvisszaszerzés elméleti alapjai

DERES PETRONELLA *

„...miért az emlékek, miért a multak?
miért a lámpák és miért a holdak?
miért a végét nem lelő idő?
vagy vedd példának a piciny fűszálat:
miért nő a fű, hogyha majd leszárad?
miért szárad le, hogyha újra nő?”
(Babits Mihály: Esti kérdés)

Néhány gondolat a legutóbb Ádámtól mint osztályvezető-helyettestől, egy részemre szignált OKRI-kutatás témájához, amelyhez vártam építő, szintetizáló észrevételeit. Remélem, fűz hozzá odafenn némi égi glosszát...

Bevezetés

A „bűnös pénz” elleni küzdelem sem büntetőpolitikai szinten, sem a joggyakorlatban nem új keletű kérdéskör, sőt a tudományos szakirodalom is évtizedek óta foglalkozik a jelenséggel.

A „bevételek kora” a nyereségorientált bűnözés új megközelítését vonta maga után.¹

A büntető igazságszolgáltatásnak meg kell felelnie az egyre növekvő társadalmi elvárásoknak, hogy hatékonyabb intézkedéseket hozzon a bűnös vagyon elvétele érdekében.²

Az Európai Unión belül a bűncselekményekből származó jövedelmekből származó becsült „bűnös nyereség” 98,9%-át nem kobozzák el, az továbbra is a bűnözők rendelkezésére áll.³

Az Europol becslése szerint a bűncselekményből származó jövedelmeknek mindössze 2%-át fagyasztják be és 1%-át kobozzák el az EU-ban, és az EU éves GDP-jének 0,7–1,28%-a érintett a gyanús pénzügyi tevékenységben.⁴

* Tudományos főmunkatárs, OKRI.

¹ Ligeti, Katalin – Michele Simonato (eds.): *Chasing Criminal Money. Challenges and Perspectives Asset Recovery in the EU*. Hart, Oxford, 2017, 1. o.

² Mátyás, Szabolcs – Frigyer, László – Nyitrai, Endre – Bezsenyi, Tamás: Regulation of asset recovery in the light of criminal cases in Hungary. *Kritische Zeiten: Zeitschrift für Humanwissenschaften*, 2016/1–2., 34. o.

³ Europol-jelentés: *Még mindig kifizetődő a bűnözés? Bűncselekményből származó vagyon visszaszerzése az EU-ban. Statisztikai információk felmérése 2010–2014.*, 4. o. <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/does-crime-still-pay>

A probléma eleinte – mind nemzeti, mind nemzetközi szinten – a szervezett bűnözés és a súlyos bűncselekmények területén jelentkezett, az utóbbi években viszont a terrorizmus-finanszírozás elleni küzdelemben is fontos tényezővé vált.⁵ A hagyományos jogi eszközök önmagukban nem elegendőek a bűncselekmények visszaszorítására, így felmerült egy proaktívabb megközelítés szükségessége, hiszen a „büntetőjogi megközelítés” önmagában csekély eredményeket produkált.⁶ Ennek megfelelően a nemzeti igazságszolgáltatási rendszerek és a nemzetközi szervezetek folyamatosan intézkedéseket hoztak ezen a területen. Számos ország (büntetőjogi) joghatósága vagyonvisszaszerzési törvényt és -stratégiát fogadott el, illetve vezetett be, többnyire a nemzetközi kötelezettségeknek való megfelelés érdekében.⁷

A hatályos magyar büntető- és büntetőeljárás jogi szabályozás összhangban van a nemzetközi és európai szabályokkal. Magyarországon a megfelelő jogi eszközöket a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.), az országos rendőrfőkapitány 20/2018. (V. 31.) ORFK utasítása és a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) szabályozza. E körben kell kiemelni a büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes a bűnös úton szerzett vagyon elvonását célzó kényszerintézkedésekkel összefüggő ügyési feladatokról szóló 2/2015. (VI. 30.) LÜ. h. körlevelét és az ennek 2. pontját módosító 3/2018. (VI. 30.) LÜ h. körlevelet is.

A vagyonvisszaszerzési eljárás hagyományos rendszere szerint a magyar jogszabályi környezet a következő elemeket tartalmazza:

1. A vagyontárgyak felkutatását és azonosítását a Be. szabályozza. Ezek az általános rendelkezések csak a vagyonvisszaszerzési eljárás jogi kereteit írják elő. A törvény megfelelő fejezete tisztázza, hogy mely hatóságok és milyen hatáskörrel járnak el. A Be. mindemellett a vagyonelvonásra irányuló különleges eljárási lehetőségeket is szabályozza. A 20/2018. számú ORFK utasítás részleteiben is meghatározza a nyomozó hatóság (a rendőrség) feladatait és lehetőségeit a vagyonvisszaszerzés kapcsán.
2. A vagyonbiztosítási és -megőrzési eszközöket (lefoglalás és zár alá vétel), mint a vagyonelkobzás alá tartozó vagyontárgyak biztosítására és elvételére irányuló kényszerintézkedéseket, szintén a Be. szabályozza.

⁴ „Vagyonvisszaszerzés és elkobzás annak biztosítására, hogy ne legyen kifizetendő a bűnözés.” Az Európai Bizottság jelentése, 2020, p. 2. https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2020-06/20200602_com-2020-217-commission-report_en.pdf; Financial Intelligence Group: „A gyanútól a cselekvésig. A pénzügyi intelligencia átalakítása erősebb operatív együttműködéssé.” Europol, 2017, p. 5. https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/ql-01-17-932-en-c_pf_final.pdf

⁵ Az Európai Bizottság kezdeti hatásvizsgálata „A büntetőbíróságok befagyasztást és elkobzást elrendelő határozatai kölcsönös elismerésének megerősítése” című dokumentumról. http://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2016_just_024_mutual_recognition_en.pdf

⁶ Colin King – Clive Walker (eds.): *Dirty Assets: Emerging Issues in the Regulation of Criminal and Terrorist Assets*. Routledge, New York, 2016, 3. o.

⁷ Ligeti – Simonato (eds.): 5. o.

3. *A vagyont érintő szankciókat* (köztük a vagyonekobbzást mint intézkedést) a Btk. tartalmazza: szabályozza a büntetések és intézkedések rendszerét, beleértve a vagyonekobbzást mint szankciót. Ez az intézkedés önállóan vagy büntetés vagy intézkedés mellett is elrendelhető. Célja a bűncselekményekből származó vagyon visszaszerzése.⁸

A hatályos Be. átalakította a bűncselekményből eredő vagyon visszaszerzésére irányuló eljárási cselekmények rendszerét: míg a régi büntetőeljárási kódex a külön eljárások között szabályozta ezt az eljárást, az új Be. a vádemelés előtti eljárás szervezésévé tette a vagyonvisszaszerzés szabályainak egy részét a gyakorlatban felmerülő, párhuzamos eljárásból fakadó problémák megszüntetése céljából.

Az ügyészség és a nyomozó hatóság kötelessége, hogy a bűncselekmény és az elkövető személyének felderítése mellett az eljárás során minden szükséges intézkedést tegyen az elkobozható vagy elkobzás alá eső dolog vagy vagyon felderítése és biztosítása érdekében, így a bűncselekményből eredő vagyon visszaszerzése a büntetőeljárások kiemelt feladatát képezi. A Be. 819. §-a ezt nyomozás hiányában, illetve a nyomozást követően is előírja, de a vagyonvisszaszerzés előkészítésére és teljesítésére a büntetőeljárás nyomozási szakasza a legmegfelelőbb, így a Be. 353–354. §-ai a vagyonvisszaszerzési eljárást – a részben eltérő célokat is szem előtt tartva – a nyomozásba integrálják.

Mint már említettük, a Be. a vagyonvisszaszerzésnek csupán a kereteit alakítja ki, és megteremti annak lehetőségét, hogy a nyomozás elsődleges céljaira koncentráló szervek feladatait egy a vagyonvisszaszerzésre speciális szaktudással rendelkező erő támogassa.⁹ A törvény az eljáró szervek együttműködését úgy rendezi, hogy a nyomozó hatóság vagyonvisszaszerzésért felelős szerve a megkereső nyomozó hatóság vagy ügyészség iránymutatásai szerint folytatja le az eljárását, és figyelemmel kell lennie a nyomozás érdekeire.

A nyomozó hatóság vagyonvisszaszerzésért felelős szervének eljáró tagja az elkobzás vagy a elkobzás alá eső vagyon felderítése és biztosítása érdekében végezhet eljárási cselekményeket, ennek során köteles a megkereső hatóság rendelkezéseinek megfelelően eljárni, de kezdeményezheti a megkereső szervnél az általa célszerűnek tartott eljárási cselekmény elvégzését is.

A törvény a vádemelés előtt olyan vagyonvisszaszerzési tevékenységet irányoz elő, amely egyetlen (nem két) eljárásban ölt testet. Ennek keretében a nyomozó hatóság vagyonvisszaszerzésért felelős szerve az eljárása során lefoglalt bizonyítási eszközöket és a keletkezett iratokat haladéktalanul átadja a megkereső szervnek, azonban minden olyan adatot megismerhet, amely az elkobzás vagy a vagyonekobbzás alá eső dolognak vagy vagyonnak a felderítése és biztosítása érdekében szükséges.

⁸ Lásd részletesen: Deres Petronella – Farkas Krisztina – Kármán Gabriella: Vagyonvisszaszerzés. Elméleti kitekintés, nemzetközi és magyar szabályozás. (kézirat)

⁹ A vagyonvisszaszerzésért felelős szerv jelenleg a Vagyon-visszaszerzési Hivatal, a Készletléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda vagyonvisszaszerzési eljárásért felelős egysége.

Elméleti alapok

A vagyonvisszaszerzés témája a bűnös pénz elleni küzdelem egyik fő eszköze. Ez egy igen összetett intézmény-fogalom. A vagyonvisszaszerzési jogszabályok rendelkeznek a befagyasztásról, lefoglalásról, elkobzásról; továbbá a büntető anyagi és eljárási jog által szabályozott, nemzetközi kötelezettségeket és kölcsönös jogsegélyt eredményező előírást tartalmaznak. Ennek megfelelően e tanulmányban a „vagyonvisszaszerzés” fogalmát úgy értelmezzük, mint az uniós jogi kommunikációban és a tudományos szakirodalomban körülírt olyan „többlépcsős eljárást, amelyet minden olyan esetben el kell indítani, amikor egy bűncselekmény pénzügyi nyereséget eredményezett”¹⁰.

A bűncselekményből származó vagyon elvonásának elsődlegesen megtorló jellege¹¹ van: az ilyen jellegű bűncselekményeket elkövetőknek nagyobb büntetést jelent elveszteni a vagyonukat, mint meghatározott időre elveszteni a szabadságukat (majd ezt követően élvezni a tevékenységük „gyümölcsét”). A vagyonvisszaszerzésnek mindezek mellett a megelőző szerepe is lényeges: megakadályozza, hogy az elkövető a bűncselekmény hasznából más bűncselekményeket finanszírozzon, illetve a jól működő vagyonfelderítő és -elkobzó intézményrendszer másokat is elriaszthat e súlyos, mindenre kiterjedő szervezést igénylő bűncselekmények elkövetésétől.¹²

Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a vagyonvisszaszerzési eljárás hatalmas lépés a sértetti érdekek érvényesítése érdekében.¹³

A bűnös pénzek visszaszerzésének számos dimenziója van. Az első és legnyilvánvalóbb szempont a büntetőjogi. Ahogy *Ligeti Katalin és Michele Simonato* megfogalmazta: A bűnözőket megfosztani a nyereségüktől azt jelenti, hogy „ott találjuk el őket, ahol a legjobban fáj”, ezért sok bűnöző számára rosszabb lehet mindent elveszíteni, mint egy bizonyos időt börtönben tölteni, majd szabadulás után élvezni a megszerzett nyereséget. Egy másik dimenzió az erkölcsi imperatívusz és az általános jogelv következménye, miszerint „senki sem húzhat hasznot a saját rossz cselekedetéből”. A prevenció elem azt jelenti, hogy a bűnözők a bűncselekményből származó nyereségük elvesztésével nem tudnak más bűncselekményeket finanszírozni (speciális prevenció), és ez visszatárhathat másokat is a nyereségvágyból elkövetett bűncselekmények elkövetésétől (általános prevenció). Ezeken túl a stratégiai funkció a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni küzdelemben jelenik meg. A vagyonvisszaszerzés az állam számára is előnyös.¹⁴

¹⁰ Ligeti – Simonato: i. m. 3. o.

¹¹ „*Commodum ex injuria sua non habere debet*” – Senki se húzzon hasznot bűnös cselekedetéből.

¹² Ligeti – Simonato (eds.): i. m. 1. o.

¹³ Békés Ádám: A mostohagyerek álma – lehet-e önálló eljárásjogi sértett-fogalom? In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Juridica et Politica, Tom. 81., SZTE-ÁJK, Szeged, 2018, 115–126. o.

¹⁴ Ligeti – Simonato: i. m. 1–2. o.

Leonardo Borlini és Giulio Nessi szerint a bűnözésből származó vagyon visszaszerzésére és visszaszolgáltatására irányuló többoldalú együttműködési rendszer létrehozásának ötlete annak ellenére viszonylag új kérdéskör, hogy ez a jelenség jelentős gazdasági és társadalmi hatással jár.¹⁵ A régi büntetőjogi alapelv szerint a bűncselekményből származó jövedelmet senki sem tarthatja meg; a szervezett bűnözés, a súlyos pénzügyi bűncselekmények, a korrupció és más súlyos bűncselekmények célja a vagyon jogellenes megszerzése, a cél mindezek hatékony elkobzása, a büntetőeljárásban kifejezetten az elkövetőkkel szemben alkalmazva, amelynek a *nullum commodum capere potest de sua propria iniuria* tézis az alapja.¹⁶ „Így a bűnözőt nem a pszicho-szocioökonómiai viszonyok komplex termékének, hanem egyszerű költség-haszon kalkulátornak kezdték tekinteni. Ebből következett, hogy a bűnözéssel szemben úgy lehet hatékonyan fellépni, hogy az ilyen számítás valószínűsíthető eredményét úgy billentjük meg, hogy csökkentjük a bűnöző tetteinek potenciális jövedelmezőségét, és cselekvésképtelenné tesszük (a gazdasági javak elvételével, valamint börtönbüntetéssel) azokat, akik nem vették figyelembe az első figyelmeztetést.”¹⁷

Ha a komplex bűncselekményi formák elkövetői racionálisan cselekszenek, és „mérlegelik” a bűncselekmény elkövetésének előnyeit és hátrányait, az ilyen bűncselekményekből származó jövedelmek elkobzásának általában a prevenciók funkciója különösen fontos, és ezen a területen a legmeghatározóbb intézkedésnek számít.¹⁸ Nicholas Cribb szerint azért indokolt a vagyonvisszaszerzés, mert az ilyen vagyon újrabefektetése a bűnözés körforgását állandósítja. A börtönbüntetés nem elegendő, mivel a bűnözők vagy a börtönből folytatják „vállalkozásukat”, vagy szabadulásuk után újra létrehozzák azokat, és ez a törvénytisztelő személyek többségével szemben nem méltányos.¹⁹

„A bűncselekményből származó jövedelmek felkutatása szempontjából két fő bűncselekménycsoportot különböztetünk meg: a vagyonvesztést eredményező vagyon elleni bűncselekmények csoportja, illetve a vagyon generáló bűncse-

¹⁵ Leonardo Borlini – Giulio Nessi: *International Asset Recovery: Origins, Evolution and Current Challenges*. *Diritto del Commercio Internazionale*, vol. 2, 2014, 397. o.

¹⁶ Eldan Mujanović – Darko Datzner (eds.): *Handbook on Effective Asset Recovery in Compliance with European and International Standards*. Advice on Individual Rights in Europe (AIRE) – Regional Anti-corruption Initiative (RAI)Aire, 2020, 11. o. https://www.rai-see.org/php_sets/uploads/2020/11/Handbook-asset_recovery_eng-1.pdf

¹⁷ Thomas R. Naylor: *Towards a general theory of profit-driven crimes*. *British Journal of Criminology*, vol. 43, 2003. Idézi: Rowan Bosworth-Davies: *Money Laundering – Chapter Four*. *Journal of Money Laundering Control*, vol. 1, 2007. 88. o.

¹⁸ Michael Kilching: *Finance-Oriented Strategies of Organized Crime Control*. In: Letizia Paoli (ed.): *The Oxford Handbook of Organized Crime*. Oxford University Press, Oxford, 2014, 658. o.

¹⁹ Nicholas Cribb: *Tracing and Confiscating the Proceeds of Crime*. *Journal of Financial Crime*, vol. 11, no. 2, 2004, 172. o. Lásd továbbá Jackie Harvey: *Asset Recovery: Substantive or Symbolic?* In: Colin King – Clive Walker (eds.): *Dirty Assets: Emerging Issues in the Regulation of Criminal and Terrorist Assets*. Ashgate Publishing, Oxford, 2014.

lekmények csoportja. A vagyonszerzést eredményező vagyoni elleni bűncselekmények esetén a sértettek, illetve a társadalom szubjektív közbiztonságérzetét és a bűnüldöző szervek munkája eredményességének megítélését jelentősen befolyásoló tényező a kármegtérülés”.²⁰

A vagyonekobzás intézményének létét és alkalmazását tehát több más (elméleti) ok is indokolja: resztoratív (helyreállító), preventív (megelőző) és kompenzációs okok.²¹ Resztoratív jelentősége is van a vagyonszerzésnek, mert célja a bűncselekmény elkövetése előtti állapot visszaállítása, a polgárjogi igény intézményével együtt.²² A bűncselekmény elkövetése előtti állapot helyreállítása összhangban van a legtöbb civilizált társadalom erkölcsi felfogásával. A vagyont generáló bűncselekmények esetében az elkövetéséből származó bűnös vagyoni felkutatása és visszaszerzése révén a súlyos és/vagy szervezett bűncselekményeket elkövető csoportok jövőbeni bűnös tevékenységéhez szükséges jövedelem elvonása a legfőbb cél.²³ Egy potenciális elkövető akkor tartózkodik a bűncselekménytől, ha a bűncselekmény elkövetéséből származó hasznot ellensúlyozzák az ezzel járó kockázatok és kellemetlenségek. A bűnözőket ott kell „ütni”, ahol nekik a legjobban fáj: a bevétel elkobzása a büntetőjogi reakció középpontjában áll, és az ilyen bűnözők esetében sokkal hatékonyabb figyelmeztetés, mint a büntetés. Az elkobzott vagyoni nem használható fel jövőbeli bűncselekmények elkövetésére, ami rendkívül fontos a szervezett bűnözés elleni küzdelemben.

Számos ország büntetőjogi rendelkezések elfogadásával reagált a sértetti jogokra, többek között arra, hogy a sértett vagyoni követeléseik kapcsán lehetőséget adott arra, hogy az elkobzott bűncselekményből származó bevételből ki lehessen elégíteni ezt.²⁴

A vagyonszerzés mind a korrupcióra vonatkozó jogszabályoktól, mind a pénzmosás elleni politikáktól²⁵ (végrehajtási pillér: a pénzmosás kriminalizálása; megelőzési pillér: felderítő apparátus létrehozása) függetlenítette magát. Olyan többlépcsős folyamat, amelyet minden esetben el kell indítani,

²⁰ Nagy, Richárd – Vári, Vince: New ways in asset recovery. In: „Archibald Reiss Days” Belgrade, 18-19 November 2020, Thematic Conference Proceedings of International Significance. University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, 2020, 245-254. o. <http://esku.kpu.edu.rs/dar/article/view/172/103>

²¹ Johan Boucht: *The Limits of Asset Confiscation - On the Legitimacy of Extended Appropriation of Criminal Proceeds*. Hart Publishing, Oxford, 2017

²² Kelemen József: A büntetendő cselekményből származó vagyoni elvonásának célja, elmélete és elvei. *Büntetőjogi Szemle*, 2018/1., 44. o.

²³ Mihóné Leitner Judit: A bűncselekményből eredő vagyoni elvonása – Vagyonekobzás. *Magyar Jog*, 2013/2., 87-92. o.

²⁴ Mujanović – Datzler: i. m. 11. o.; Boucht: i. m.

²⁵ A pénzmosásos bűnügyek régebbi hazai keresztmetszetéről lásd Kármán Gabriella – Mészáros Ádám – Tilki Katalin: Pénzmosás a gyakorlatban. *Ügyvétségi Szemle*, 2016/5., 76-91. o.

amikor egy bűncselekmény pénzügyi nyereséget eredményezett, függetlenül attól, hogy a pénz hol található.²⁶

Akár büntető, illetve nem büntetőjogi elkobzás útján, akár külföldi joghatósági eljárás keretében követik a vagyontárgyakat, a vagyonvisszaszerzés céljai és alapvető folyamata általában ugyanaz:²⁷

- a jogellenesen megszerzett vagyontárgyak azonosítása és nyomon követése;
- a vagyontárgyak befagyasztása és lefoglalása (esetleges későbbi elkobzás érdekében);
- a befagyasztott és lefoglalt eszközök kezelése (értékmegőrzés érdekében);
- a jogellenesen megszerzett vagyon elkobzása;
- az elkobzott vagyontárgyak értékesítése, amely magában foglalhatja azok köz- vagy társadalmi célokra történő újrafelhasználását.

Összefoglalás

A tanulmány célja, hogy betekintést nyújtson a vagyonvisszaszerzés témakörének elméleti perspektívájába, felvillantva egyúttal a kérdéskörrel kapcsolatos hazai szabályozás rendszerének vázlatát.

Az elmúlt évtizedekben kiemelt kérdéssé vált a bűncselekmény elkövetése előtti állapot helyreállítása; nemzeti és nemzetközi szinten is kulcsfontosságú bűnözésellenőrzési mechanizmusként jelent meg a bűncselekményből származó vagyon felkutatásának és elvonásának szükségessége, amely összetett, sokrétű és többlépcsős folyamat.

A vagyonvisszaszerzésre vonatkozó jogszabályok magukban foglalják a befagyasztásra, lefoglalásra, elkobzásra és a vagyon megosztására vonatkozó rendelkezéseket, érintik az anyagi büntetőjogot, a büntetőeljárást és a kölcsönös jogsegélyt.

A stratégiák nemcsak arról szólnak, hogyan lehet követni a bűncselekményből származó pénz útját, miként lehet azt végül beazonosítani és megszerezni, hanem kapcsolódnak a büntető igazságszolgáltatási rendszerek általános célkitűzéseéhez, figyelmet fordítva a hatékonyság és az emberi jogok közötti kompromisszumra is. Ez által a vagyonvisszaszerzés nem csupán a büntetőítélet utáni végrehajtásra korlátozódik.²⁸

A nyereségalapú bűnözésellenőrzési politika számos nemzetközi egyezményt, ajánlást, nemzeti és nemzetközi programot hívott létre.

²⁶ Ligeti – Simonato: i. m. 1. o.

²⁷ Jean-Pierre Brun – Larissa Gray – Clive Scott – Kevin M. Stephenson: *Asset Recovery Handbook: A Guide for Practitioners*. The World Bank, Washington, 2011, 5. o.

²⁸ Ligeti – Simonato: i. m. 5. o.

A „kövessük a pénzt”-stratégiák a nemzeti szabályozás helyett a nemzetközi irányba való elmozdulást tükrözik.²⁹ Mindez fellelhető a legjelentősebb nemzetközi szervezetek tevékenységében is; az Európai Unió ugyanígy folyamatosan napirenden tartja kérdést és intézkedéseket tesz ezen a területen. Nemzetközi szinten az Európa Tanács és az ENSZ által elfogadott egyezmények, kiegészítve más szabványokkal (FATF ajánlások) képezik a nemzetközi követelmények alapját. Európai szinten az EU különböző jogalkotási intézkedései, valamint szervezeti szempontból a tagállamok nemzeti vagyonvisszaszerzési hivatalainak felállítása jelenti az intézkedések sarokkövét.

²⁹ King – Walker: i. m. 4. o.

A materiális jogellenesség és a megbízhatósági vizsgálatok büntetőjogi következményei

FINSZTER GÉZA *

A címben jelzett probléma azóta foglalkoztat, amióta a rendőrségi törvény a közigazgatási hatósági eljárások körét egy sajátos megoldással, a megbízhatósági vizsgálat intézményével gyarapította.¹ Számtalanszor gondoltam arra, hogy ebben az ügyben Mészáros Ádám tanácsát kérem. Ádám a barátom volt, akiben a büntetőjog-dogmatika egyik legkiválóbb hazai művelőjét tiszteltem. Tudtam, hogy fő kutatási területe a bűncselekmény-fogalom, és különösen annak egyik leginkább vitatott eleme, a jogellenesség tana. Volt idő, amikor együtt dolgoztunk az Országos Kriminológiai Intézetben, ezért többször nyílt volna alkalom az eszmecserére. 2021 tavaszán megrendülten értesültem haláláról, mulasztásom immár helyrehozhatatlan. Köszönöm az emléket megőrző kötet szerkesztőinek, hogy most mégis kísérletet tehetek egy képzeletbeli párbeszédre.

A kérdés úgy hangzik, hogy megvalósít-e bűncselekményt az a hivatalnok, aki a megbízhatósági vizsgálat teremtette mesterséges élethelyzet hatására munkaköri köteletségét a büntetőtörvénybe ütköző módon megszegi? A válaszhoz először a rendőrségi törvényhez kell fordulni.

A megbízhatósági vizsgálat

A Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (a továbbiakban: Rtv.) 7/A. § (1) bekezdése szerint „A megbízhatósági vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali, illetve jogszabályban, kollektív szerződésben, üzemi megállapodásban, valamint munkaszerződésben előírt munkaköri kötelezettségének. A megbízhatósági vizsgálat során feltárt jogsértés alapján fegyelmi vagy szabálysértési eljárás nem indítható.”

Az Rtv. 7/A § (1a) bekezdése a vizsgálat módját a következőkben határozza meg: „A munkaköri, illetve hivatali kötelezettség teljesítésének ellenőrzése érdekében a megbízhatósági vizsgálatot végző szerv a munkakör ellátása során a valóságban is előforduló vagy feltételezhető élethelyzeteket hoz mesterségesen létre”.

A megbízhatósági vizsgálat tehát egy titkosszolgálati eszközökkel és módszerekkel kialakított csapda, annak megfigyelésére, hogy a védett állomány tagja

* *Professor emeritus, NKE-RTK Rendészettudományi és történeti Tanszék.*

¹ Lásd az egyes rendészeti tárgyú és az azokkal összefüggő törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVII. törvényt.

képes-e ellenállni a kötelessége megsértésére sarkalló késztetésnek; felkészült-e hivatásának szakmailag kifogástalan gyakorlására; morálisan is elkötelezett-e a közjog szolgálatára. Védett állományhoz tartozik mindazoknak a rendészeti szolgálatoknak, hatóságoknak, hivataloknak, intézményeknek és munkahelyeknek a személyzete, amelyeknél törvény a megbízhatósági vizsgálat alkalmazását lehetővé teszi. A vizsgálat lefolytatására a legszélesebb körű felhatalmazással önálló rendőrhatalóság, a Nemzeti Védelmi Szolgálat² rendelkezik. A mesterséges élethelyzet kialakítása a védelmi (tárgyaló) tiszt feladata, aki annak során az Rtv. által meghatározott körben bűncselekményt is megvalósíthat. Tevékenységét az ügyész által jóváhagyott határozat szerint kell folytatnia.

A vizsgálat elrendeléséhez nincs szükség jogsértésre utaló gyanúra, de még arra sem, hogy ilyen gyanúval a védett állomány soraiból valaki „szóba jöheszen”. Ez utóbbi esetekben ugyanis nem megbízhatósági vizsgálatot, hanem a bűncselekmény gyanújának megállapítására vagy kizárására büntetőeljárást, annak is az előkészítő szakaszát kell elrendelni.³ (Természetesen előkészítő eljárásra csak az új büntetőeljárási kódex hatálybalépésétől nyílt lehetőség. Az alább ismertetett jogeset korábban történt.) Ettől különbözik az a helyzet, amikor a megbízhatósági vizsgálat során derül fény olyan bűncselekmény gyanújára, amit a védett állomány tagja a vizsgálat elrendelését megelőzően, a mesterséges helyzettől függetlenül követhetett el. Az így felmerülő bűncselekményre a megbízhatósági vizsgálatnak szándék-keletkeztető hatása nincs, az csupán a deliktum leleplezésében kap szerepet. Ebben az esetben a megbízhatósági vizsgálatot folytató szerv feljelentést tesz a nyomozás lefolytatására hatáskörrel rendelkező nyomozó hatóságnál.

A mi kérdésünk azonban nem az előbbieken említett esetekre, hanem arra az alaphelyzetre vonatkozik, amikor a *megbízhatósági vizsgálat maga váltja ki a jogsértést*. A problémát a legplasztikusabban egy megbízhatósági vizsgálatot követő büntetőeljárásban született ítélet(ek) megállapításaival lehet érzékeltetni.

A jogeset

A Fővárosi Törvényszék Katonai Tanácsa 2016. március 8-án kihirdetett 41(I.)Kb.1268/2015/6. számú ítéletével vádlottat bűnösnek mondta ki a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 294. § (1) bekezdésébe ütköző hivatali vesztegetés elfogadásának bűntettében, ezért 1 évi

² A rendőrség belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerve kijelöléséről, valamint feladatai ellátásának, a kifogástalan életvitel ellenőrzés és a megbízhatósági vizsgálat részletes szabályainak megállapításáról szóló 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet (a továbbiakban: 293/2010. Korm. r.) 1. § A Nemzeti Védelmi Szolgálat (a továbbiakban: NVSZ) a rendészetért felelős miniszter irányítása alá tartozó központi költségvetési szerv.

³ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 340. § (1) Az előkészítő eljárás célja annak megállapítása, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e.

és 6 hónapi, végrehajtásában 3 évi próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre, 50 napi tétel – napi tételenként 1000 forint – pénzbüntetésre, valamint lefokozásra ítélte. A megállapított tényállás szerint vádlott a hivatali vesztegetés elfogadásának büntetetté azzal követte el, hogy a vele szemben bevezetett megbízhatósági vizsgálat során az abban létrehozott mesterséges élethelyzetre reagálva a büntetés-végrehajtási testület hivatásos beosztottjaként megsértette szolgálati kötelezettségét, amikor a neki felajánlott vesztegetési pénzt elfogadta.

A fellebbezés folytán eljáró Fővárosi Ítélőtábla Katonai Tanácsa a vádlottat 6.Kbf.44/2016/5. számú ítéletével az ellene hivatali vesztegetés elfogadásának büntette [Btk. 294. § (1) bekezdés] miatt emelt vád alól – bűncselekmény hiányában – felmentette, a következő indoklással: „[A] védelmi tiszt⁴ segítséget kért a vádlottól azzal, hogy egy üzlettársa a [...]Büntetés-végrehajtási Intézetben van fogva és szeretné vele felvenni a kapcsolatot oly módon, hogy arról más ne szerezhesen tudomást. A vádlott közölte a védelmi tiszttel, hogy erre jogszerűen nincs lehetőség. Ekkor a védelmi tiszt jelezte, hogy számára az is elég lenne, ha megtudhatná az érintett szabadulása időpontját. A vádlott azt a választ adta, hogy azt könnyedén meg tudja oldani, a kérést a következő napra teljesíteni fogja azzal, hogy a védelmi tiszt ne keresse őt telefonon, majd ő fog jelentkezni.» A vádlott e magatartásával a hivatali visszaélés büntetnének előkészületét megvalósította, amely büntetőjogi következményt még nem von maga után, azonban dokumentálásra került, hogy a vádlott hivatali kötelezettségét súlyosan megszegte.

A fellebbviteli bíróság szerint a megbízhatósági vizsgálat a célját a hivatali visszaélés büntetnének előkészületével már elérte, a szükséges intézkedést ezután kellett volna megtenni a rögzítés befejezése mellett. Álláspontjuk szerint a tárgyaló tiszt⁵ eltért a végrehajtási tervtől, hiszen nem a célszemély kért anyagi ellenszolgáltatást a segítségért, hanem a védelmi tiszt aktív magatartással 100 000 forintot ajánlott fel. A vádlott a tárgyaló tiszt kezdeményezése alapján fogadta el pénzt. A vádlott mint hivatalos személy, a működésével kapcsolatban anyagi ellenszolgáltatást fogadott el, ezzel tényállásszerű magatartást tanúsított, ami a hivatali vesztegetés elfogadása büntetnének a megállapítására alkalmas. Nem hagyható figyelmen kívül azonban, hogy a tárgyaló tiszt eljárása a tisztességtelen eljárás tilalmába ütközik.

A Bírósági Határozatok 1999/8. számában közzétett, az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) a *Teixeira De Castro kontra Portugália* (1998.06.09.) ügyben hozott ítéletében megállapította:

⁴ A védelmi tiszt a megbízhatósági vizsgálatot végző személy. 293/2010. Korm. r. 11. § (2) Ha a vizsgálat során alkalmazott módszerként a vizsgálatot végző személy bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetését tervez, a részletes terv tartalmazza

a) a bűncselekmény vagy szabálysértés megjelölését,
b) a bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetését megalapozó, előrelátható indokokat, valamint
c) az elkövetési magatartás részletes leírását.

⁵ Az idézett ítélet szóhasználatában a tárgyaló tiszt azonos a védelmi tiszttel.

A két fedett titkos ügynök azon magatartása, amikor nem korlátozta a tevékenységét arra, hogy pusztán passzívan megfigyelje, amint Teixeira De Castro elkövet egy bűncselekményt, hanem olyan befolyást gyakoroltak rá, amelylyel felbujtották a bűncselekmény elkövetésére, akkor ez az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 6. cikk 1 pontjának megsértését jelenti. Az EJEB megállapította, hogy közérdek nem igazolhatja rendőri felbujtás útján szerzett bizonyíték felhasználását.

A Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa álláspontja szerint jelen ügy megfeleltethető az EJEB előbb idézett ítéletének tényállásával. A tárgyaló tiszt ahelyett, hogy olyan helyzetet teremtett volna, amely során a vádlott belső meggyőződése szerint tud dönteni – azaz kér vagy nem kér jogtalan előnyt – a pénz felkínálásával és azonnali átadásával lényegében ő maga bujtotta fel a bűncselekmény elkövetésére.

Az Rtv. 7/A. §-a alapján végzett megbízhatósági vizsgálat során a hatóság egy mesterséges élethelyzet hozott létre, amelyet a hatóság végig az ellenőrzése alatt tartott. A vádlott és a tárgyaló tiszt találkozása 30 percen belül egy büntetendő cselekmény magvalósulását eredményezte, amelynek elkövetőjét 1 percen belül elfogták és eljárás alá is vonták. A vádlott cselekménye nem tudta kifejteni azt a káros hatást, amely alapján az a következtetés lenne levonható, hogy az veszélyes a társadalomra. A védett jogi tárgy – az állami és társadalmi szervek, a hivatalos és más közfeladatot ellátó személyek törvényes és elfogulatlan működéséhez fűződő társadalmi érdek – nem sérült.

Az előzőek miatt a társadalomra veszélyesség – mint a bűncselekmény egyik absztrakt törvényi fogalmi ismérve – hiányzik, a vád tárgyává tett bűncselekmény nem valósult meg. A vádlott személyében rejlő társadalomra veszélyesség vitathatatlanul fennáll, ez azonban nem helyettesítheti a bűncselekménytől megkövetelt társadalomra való veszélyességet. A megbízhatósági vizsgálat ettől függetlenül elérte célját, a vádlott korrupcióra való hajlama lelepleződött, szolgálati viszonya megszüntetésre került”.⁶

A másodfokú ítélet rendkívüli alapossággal vizsgálta a bűnügy hátterét, és eljutott annak megállapításáig, hogy a vádlott magatartása nem minősül bűncselekménynek, minthogy annak egyik szükségképpen eleme, a társadalomra veszélyesség hiányzik. A másodfokon eljáró tanács jól érzékelhetően nehezen birkózott meg a ‘társadalomra veszélyesség’ kategóriával, mert egyfelől el kellett választania a személyben rejlő és a bűncselekmény tárgyi oldalán jelentkező társadalomra veszélyességet, másfelől pedig egyaránt szükséges volt vizsgálni a törvényi tényállásban megjelenített absztrakt veszélyt és a történeti tényállásban igazolásra váró konkrét veszélyt.

Ez utóbbi művelet elvégzése rendjén az ítéltábla a következőkre hívta fel a figyelmet: „A másodfokú bíróság álláspontja szerint azonban az absztrakt társadalomra veszélyességgel rendelkező, bűnös cselekmény megvalósulása

⁶ A Fővárosi Ítéltábla Katonai Tanácsa 6.Kbf.44/2016/5. sz. ítélete.

mellett a bíróságnak különös gonddal kell vizsgálnia azt is, hogy a cselekménynek van-e konkrét társadalomra veszélyessége [...] A magatartás társadalomra veszélyessége abban áll, hogy az a társadalomra nézve veszélyes következmények lehetőségét teremti meg, tehát végső alapját az általa előidézett vagy célba vett eredményben leli. Ha valamely magatartás teljesen alkalmatlan hátrányos állapot előidézésre, akkor azt nem lehet veszélyesnek minősíteni.”⁷

A felmentő ítéletet jogirodalmi érvekkel is alátámasztották: „Nagy Ferenc szerint »társadalomra veszélyes (materiálisan is jogellenes) a jogi tárgyat az elkövetéskor fennforgó feltételek alapján reálisan sértő vagy veszélyeztető olyan cselekmény, amelynek megfelelő társadalmi előnye nincs, vagy kellőképpen nincs kompenzálva. Végül az új Büntető Törvénykönyv kommentárja a társadalomra veszélyesség fogalmához kapcsolódóan azt rögzíti, hogy konkrét büntetőügyben a társadalomra veszélyesség meglétét is bizonyítani (igazolni) kell. Ennek hiánya a cselekmény büntethetősége (tényállásszerűsége) és bűnösség esetén is lehetővé teszi, hogy a bíróság felmentő ítéletet hozzon. (LB.Bfv.IV.618/2000.)«”⁸

Az ítélőtábla a megbízhatósági vizsgálat jogszerűségét értékelve szükségesnek tartotta a tisztességtelen eljárás tilalmának a sérelmét megállapítani, valamint hivatkozott a megengedhetetlen hatósági provokációra is.

A Kúria harmadfokú határozata

A Kúria harmadfokú eljárásban a Fővárosi Ítélőtábla Katonai Tanácsa ítéletét helybenhagyta.⁹

„[A] vádlottal szemben megbízhatósági vizsgálat keretében a Nemzeti Védelmi Szolgálat – tehát a rendvédelmi szervek személyi állományának integritásáért felelős belső bűnmegelőzési és bűnfelderítési feladatokat ellátó szerv – tisztje a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjához nem méltó élethelyzetbe hozta azzal, hogy egy volt fogvatartottra hivatkozva találkozóra hívta, ott előbb hivatali visszaélés büntetnének elkövetésére bujtotta fel, végül megvesztegette. [...] A vádlott nyilvánvalóan alkalmatlan és méltatlan arra, hogy rendvédelmi szerv hivatásos állományú tagja legyen, ez azonban a büntetőjogi felelősség megléte szempontjából közömbös. [...] A vádlott által elkövetett cselekmény ugyanis mindvégig a hatóságok által ellenőrzöten, nyomon követhetően zajlott le, a megbízhatósági vizsgálat – ügyész által előzetesen jóváhagyott – végrehajtási tervének nagyrészt megfelelően. [...] Ezért a Kúria egyetértett a Fővárosi Ítélőtábla Katonai Tanácsával abban, hogy a közélet tisztasága, konkrétan a büntetés-végrehajtás és adatkezelésének rendje nem sérült. Ezért a jelen ügyben a cselekmény objektív társadalomra veszélyessége nem állapítható meg”.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

⁹ A Kúria Bhar.520/2017/3. büntetőügyben hozott harmadfokú határozata.

A Kúria határozata foglalkozott azzal a kérdéssel is, amit az ítéletábrái döntés akként fogalmazott meg, hogy „a megbízhatósági vizsgálat célját már azzal elérte, hogy a próbatétel során vádlott – feladva integritását – hajlott a hivatali kötelessége megsértésére, de magatartása még nem volt tényállásszerű”. [...] „A vádlott azt a választ adta, hogy azt könnyedén meg tudja oldani, a kérést a következő napra teljesíteni fogja azzal, hogy a védelmi tiszt ne keresse őt telefonon, majd ő fog jelentkezni [...] A vádlott e magatartásával a hivatali visszaélés büntetvényének előkészületét megvalósította, amely büntetőjogi következményt még nem von maga után, azonban dokumentálásra került, hogy a vádlott hivatali kötelezettségét súlyosan megszegte. A megbízhatósági vizsgálat a célját már ezzel elérte [...]. Az Rtv. már idézett 7/A. § (1) bekezdése szerint a megbízhatósági vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az azzal érintett eleget tesz-e a jogszabályban előírt hivatali kötelezettségének. Azt sem az Rtv., sem e tárgykörben a végrehajtására kiadott 293/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet nem írja elő, hogy a megbízhatósági vizsgálatot addig kell folytatni, amíg a védett állomány érintett tagja ténylegesen bűncselekményt követ el.”

A harmadfokú határozatnak fontos jogpolitikai üzenete van, figyelmeztetés a védelmi szolgálatok számára, hogy a megbízhatósági vizsgálat nem a hagyományos bűnüldözés motivációját igényli, mert helyes értelmezés szerint bűnmegelőzési szemlélettel érhető el a kettős cél: egyfelől a hivatali rend védelmével, másfelől pedig az emberi méltóság megőrzésével.

E tanulmány fő mondanivalója szempontjából különös jelentősége van annak is, hogy a kúriai határozat következetlenséget lát az ítéletábra azon érvelésében, miszerint a lefolytatott megbízhatósági vizsgálat – alapvetően a tárgyaló tiszt magatartásának okából – nem felelt meg a tisztességes eljárás követelményének. „Ha ugyanis a megbízhatósági vizsgálat a tisztességes eljárás követelményét sérti, annak következménye, hogy az így megszerzett bizonyíték nem használható fel (BH 2013. 331.). Ez pedig – adott esetben – nem bűncselekmény hiányában, hanem bizonyítottság hiányában való felmentést kellene, hogy eredményezzen.”

Nem értett egyet a harmadfokú határozat az EJEB *Teixeira De Castro kontra Portugália* elleni ügyben hozott ítéletére hivatkozással sem, ahol a tisztességes eljárás követelményét a titkos ügynökök provokációja sértette.

A következetlenség oka az lehet, hogy a hazai ítélkezési gyakorlatban a materiális jogellenesség, vagy más fogalommal a tárgyi oldal társadalomra veszélyességének a hiánya, olyan ritkán kerül megállapításra és vezet bűncselekmény hiányos felmentéshez, hogy talán az ítéletábra is indítatva érezte érveit a tisztességes eljárás követelményével megerősíteni. (De az is lehet, hogy ilyen bizonytalanság nem vezette a felmentő ítéletet, ellenben az ítélethozók a provokáció problémájának felvillantását alkalmasnak láthatták arra, hogy a megbízhatósági vizsgálatok szellemiségét az igazságosság és a jogbiztonság felé tereljék. Hogy ilyenféle tisztázásra szükség van, azt éppen az ügyészi másodfellebbezés érvelése igazolja.)

A harmadfokú határozatból megismerhettük a Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség másodfellebbezésének érveit is: „A fellebbviteli főügyészség megítélése szerint helytelen az ítéletábra azon álláspontja, miszerint a megbízhatósági vizsgálat célja már a hivatali visszaélés büntettére való felhívással befejeződött. Álláspontja szerint a megbízhatósági tervtől való eltérés nem jelentheti a vádlott büntetőjogi felelősség alóli mentesülését, a vádlott bűnös szándéka a vizszeptasítás elmaradásában érhető tetten. Vitatta azt is, hogy a tárgyalótiszt eljárása a tisztességes eljárás tilalmába ütközött, mivel jogszabály engedélye alapján cselekedett. Hivatkozott arra, hogy a hivatali vesztegetés elfogadásának alapesete az előny elfogadásával befejezetté válik, ahhoz további magatartás nem szükséges. Végül megjegyezte, hogy a másodfokú bíróság döntése egy hatályos jogszabály jövőbeni alkalmazását kérdőjelezi meg, amely egyrészt veszélyezteti a jogbiztonságot, másrészt ez nem a jogalkalmazó feladata.”¹⁰

Ami a megbízhatósági vizsgálat célját illeti, álláspontunk szerint azt az ítéletábra ismerte fel helyesen, mert az egész jogintézményt arra hozták létre, hogy a védelmi körbe bevont hatóságok tagjai szolgálatunkat jogszerűen lássák el és nem arra, hogy bűnelkövetésre kapjanak késztetést. Ha ugyanis a vizsgálat alá vont beosztott a hivatali kötelességét megszegi, ez önmagában elegendő arra, hogy alkalmatlansága lelepleződjék és a testületből eltávolításra kerüljön. További megfigyelésünk, hogy az ügyészi másodfellebbezés hosszasan foglalkozott a tisztességes eljárás követelményével, amit álláspontja szerint a tárgyalótiszt nem sértett meg, de ugyanez a fellebbezés szóba sem hozta a felmentés valódi okát, a bűncselekmény hiányát. Utóbbi felmentési ok nincs összefüggésben az eljárás jogszerűségével, minthogy annak alapját a társadalomra veszélyesség, vagy más fogalommal a materiális jogellenesség hiánya adta. Végül az ügyészi álláspont legkülönösebb része az eljáró bíróság „kioktatása” arra, hogy a jogalkalmazó nem kérdőjelezheti meg egy hatályos jogszabály jövőbeni alkalmazását, és ezzel nem veszélyeztetheti a jogbiztonságot.

A Kúria harmadfokú határozata az ügyészi fellebbezést nem találta alaposnak, ezért az ítéletábrának a bűncselekmény hiányára alapított felmentő ítéletét jóváhagyta.

Társadalomra veszélyesség és/vagy materiális jogellenesség

Mészáros Ádám egy 2008-ban publikált tanulmányában mutatott rá arra, hogy a magyar büntetőjogban az 1950 évi II. törvény, a Büntető Törvénykönyv Általános Része (Btá.) vezette be a társadalomra veszélyesség fogalmát. Forrása az „osztályharcos” szovjet jogfelfogásban keresendő. Sokáig jellemzője maradt az ideológiai küldetés hangsúlyozása (a szocialista társadalmi rend védelme), ami csak az 1978. évi IV. törvény (régi Btk.) 1993-as módosítása során került ki a

¹⁰ A Kúria Bhar.520/2017/3. büntetőügyben hozott harmadfokú határozata.

kódexből, de nem mint a bűncselekmény fogalmi eleme, hanem mint a bűncselekménnyé minősítés célja.¹¹

2008-ban, a Btk. az akkori Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által elkészített új általános részi tervezete határozottan állást foglalt a társadalomra veszélyesség száműzéséről a büntetőkódexből, hogy helyét a jogellenesség kategóriája vegye át. Eltekintve ettől a kodifikációs kísérlettől, a társadalomra veszélyesség nagy túlélőnek bizonyul, mert ott található a hatályos Btk. rendelkezései között is.¹²

„A társadalomra veszélyesség fogalma szerint lényegében valamely jogi tárgy megsértését, vagy veszélyeztetését jelenti”.¹³ Ehhez Mészáros még két fontos elemet kapcsol. Először azt, hogy a társadalomra veszélyesség nem csupán büntetőjog-ellenességet, hanem szélesebb értelemben felfogott jogellenességet jelent, amiből egyenesen következik, hogy nem lehet fogalmi eleme a bűncselekménynek. Másodszor megállapítja, hogy a veszélyességnek fokozatai vannak, amelyek a hiánytól, az idő múlásával történő megszűnésen át a csekély fokig vezethetnek. Ebből pedig adódik, hogy a tényállásszerű magatartás sem lehet minden esetben társadalomra veszélyes; a konkrét ügyben a jogalkalmazás feladata a tényállásszerűség mellett a társadalomra veszélyesség vizsgálata is. „A jogellenesség legkorábbi értelmezésében a normaszegést, a joggal (jogszabállyal) való ellentétességet jelentette (formális jogellenesség). Ez után alakult ki a materiális jogellenesség tana. A materiális jogellenesség szerepe egyrészt az, hogy a formális jogellenesség tartalmi indokát nyújtsa, másrészt hogy bizonyos esetekben a büntetőjogi felelősség szűkítéséhez vezessen: ha a törvény valamely cselekménytípust büntetni rendel, de az adott esetre nem szabályoz jogellenességet kizáró okot, a cselekményt a materiális jogellenesség hiánya miatt nem indokolt bűncselekménynek tekinteni. Ezt alapozzák meg az úgynevezett törvény feletti jogellenességet kizáró okok.”¹⁴ Utóbbi megállapításnál Mészáros Ádám Tokaji Gézára hivatkozik.¹⁵

¹¹ 1978. évi IV. törvény 1. § – amit az 1993. évi XVII. törvény helyezett hatályon kívül: 1. § E törvény célja, hogy védelmet nyújtson a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben, neveljen a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására és a törvények tiszteletére. Ennek érdekében meghatározza a bűncselekményeket és az azok elkövetőivel szemben alkalmazható büntetéseket és intézkedéseket.

¹² Btk. 4. § (1) Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli. (2) Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyezteti.

¹³ Mészáros Ádám: Adalékok a jogellenesség – társadalomra veszélyesség kérdésköréhez. *Jogelméleti Szemle*, 2008/4., 175. o.

¹⁴ Uo. 170. o.

¹⁵ Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. KJK, Budapest, 1984. 51. o. Idézi Mészáros (2008); i. m.

Tanulságos egy másik elméleti álláspont is: „Wiener A. Imre a materiális jogellenességet kizáró okokat a törvény feletti (bírói gyakorlat által kialakított) felelősséget kizáró okokkal azonosította. Wiener szerint bár a materiális jogellenességet kizáró okokat a törvény nem határozza meg, a bírói gyakorlat azonban bizonyos tipikus életbeli szituációkra pontos szabályokat állapít meg. Ezért tartotta elviselhetőnek, hogy a törvény a jogellenességet nem tekinti ugyan a bűncselekmény fogalmi elemének, de számos, korábban szabályozott kizáró körülmény törvényi megfogalmazását mellőzi az általános jogellenességre hivatkozással. Tehát Wiener szerint a társadalomra veszélyesség nem eleme a bűncselekmény fogalmának. Eleme viszont a jogellenesség, mind formális, mind materiális értelmében. »A materiális jogellenesség vizsgálatára csak a tényállásszerűség megállapítása után, a bírói gyakorlat által megállapított kizáró okok (sértett beleegyezése, szülői felügyelet gyakorlása, kockázat stb.) keretei között kerülhet sor. A hatályos törvénynek éppen a jogbiztonságot sértő hibája, hogy elindíthatja azt a gondolati folyamatot, amely a konkrét cselekményt közvetlenül kapcsolhatja a bűncselekmény általános fogalmához.«”¹⁶

A társadalomra veszélyesség fogalmának legfőbb gyengesége nem a politikai múltjában keresendő, hanem abban, hogy kívül esik a bűncselekmény általános fogalmi körén, ami legalább is aggályossá teszi, hogy a jogalkalmazás során a bűncselekmény hiányát egy olyan körülményre hivatkozással állapítsuk meg, ami nem kizárólag a büntetőjogi kategóriák világához sorolható. Nincs ilyen fogatékossága a jogellenességnek, ami a tényállásszerűség és a bűnösség mellett nem vitásan az általános bűncselekmény-fogalom egyik eleme. A jogellenesség továbbá lehet formális, amikor a tényállásszerű magatartás jogtárgy sértő tulajdonsága külön igazolásra nem szorul, és lehet materiális, amikor a tényállásszerűség nem elegendő, igazolásra vár az is, hogy az így leírható magatartás valóban sértett-e a büntetőjog által védett jogtárgyat. Utalunk a már idézett ügyészi másodfellebbezésre, ami nézetünk szerint a jogeset tárgyát képező magatartást kizárólag a formális jogellenesség alapján értékelte, és nem volt tekintettel arra, hogy a konkrét ügyben a büntetőjogi védelmet érdemlő jogi tárgyak, mint a szolgálati érdekek és a hivatal tekintélye, nem sérültek, ellenkezőleg, a megbízhatósági vizsgálatnak köszönhetően jelentős védelmet kaptak.

A megbízhatósági vizsgálat közpolitikai szerepe

A megbízhatósági vizsgálat a bűnmegelőzés egyik sajátos módszere. Arra a feltételezésre épül, hogy vannak olyan állami szolgálatok, közhivatalok, intézmények és munkakörök, amelyek esetében a jogsértés veszélye nagy, annak következményei súlyosak és leleplezése komoly akadályokba ütközhet. Ezek a körülmények egyfelől az ilyen beosztásokban dolgozókat fokozott veszélynek teszik ki

¹⁶ Wiener A. Imre (szerk.): *Büntetendőség, büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok*. MTA ÁJI-KJK-Kerszöv, Budapest, 2000, 158. o. Idézi Mészáros (2008): i. m. 176–177. o.

és ezért védelmet érdemelnek, másfelől pedig közülük egyesek hordozhatnak olyan emberi, szakmai és morális fogyatékosságokat, amelyek őket hivataluk ellátására őket alkalmatlanná teszik.

Az államnak kiemelkedően fontos feladata a kormány, a rendvédelmi szervek, valamint az egészségügyi intézmények hatékony és törvényes működésének biztosítása. Ennek fő eszköze nem a megbízhatósági vizsgálat, annál is inkább nem, mert történelmi tapasztalatok szerint a megfigyelt társadalomban csorbul az emberi méltóság, korlátozott az alkotói szabadság, sorvad a felelősségvállalás. Közpolitikai cél, hogy a közhatalok személyzete a körültekintő kiválasztás, a kiváló szakmai képzés, a vonzó életpálya és a magas anyagi és erkölcsi elismerés nyomán kerüljön kialakításra. A jogállam a megbízhatósági vizsgálat lehetőségével csak a szükséges és arányos mértékben élhet, különös tekintettel arra, hogy a vizsgálat bizalmatlanságra alapszik, megköveteli a titkosságot és taktikájának lényege a valóságot torzító megtévesztés. Olyan eszközök és módszerek ezek, amelyek alkalmazásánál mindig vizsgálni kell azt, hogy bevetésük nem okoz-e nagyobb kárt, mint azok a veszélyek, amelyek elhárítására hivatottak.

Az ismertetett jogesetben született felmentő ítélet szerint a megbízhatósági vizsgálat célja az esetleges szakmai és morális alkalmatlanság leleplezése, ami a materiális jogellenesség hiányában nem vezethet a bűncselekmény megállapításához. Ez a döntés nem kérdőjelezi meg „egy hatályos jogszabály jövőbeni alkalmazását”, hanem éppen jogszerű érvényesítéséhez ad iránymutatást, és nem sérti, de egyenesen növeli a jogbiztonságot.

Végül egy eljárásjogi szempontra szeretnénk felhívni a figyelmet, amire a tanulmány elején már utalást tettünk, de ami mondanivalónk büntetődogmatikai lényegét nem érinti. A hatályos büntetőeljárás szabályok szerint előkészítő eljárás akkor indulhat, ha a cél annak megállapítása, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e. Ez az eljárás konkurálhat a megbízhatósági vizsgálattal. Álláspontunk szerint ilyen esetben nem megbízhatósági vizsgálatnak, hanem büntetőeljárásnak van helye, ami reményeink szerint hatékonyabban szolgálhatja a törvényességet. Ha valaki ebből azt a következtetést vonja le, hogy a megbízhatósági vizsgálat „jövőbeli alkalmazását” kívántuk megkérdőjelezni, az a valaki nem tévedett.

A jogos önvédelem alapjogának hatóköréről

GÁL ANDOR *

Mészáros Ádám a büntetőjog általános részének kiemelkedő kutatója volt. Dogmatikailag következetes és egyben rendszerkritikus elemzői látásmódja pótolhatatlan, halála hatalmas veszteséget jelent a honi büntetőjog-tudomány számára.¹ Munkásságának egy meghatározó részében a jogos védelem tanának vizsgálatára összpontosított. Számos tanulmány mellett² az ügyészégi joggyakorlatot elemző monográfiát³ is jegyzett e témakörben. Erre tekintettel az emléke előtt tisztelgő kötetben e – számára oly kedves – jogintézmény alapjogi aspektusait vizsgálom. *Nyugodj békében, Ádám!*

Az önvédelem jogának helye az Alaptörvény rendszerében

Az Alaptörvényben a magyar alkotmányjogban előzmény nélküli rendelkezésként jelent meg a védekezési jog alapjokként történő meghatározása.⁴ Az alapjogi katalógust meghatározó „Szabadság és felelősség” című részben található

* Adjunktus, SZTE-ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézete.

¹ A kutatói attitűd bemutatására lásd Karsai Krisztina: In memoriam Mészáros Ádám (1978–2021). *Jogtudományi Közlöny*, 2021/5., 260. o.; Kármán Gabriella – Szabó Judit: Mészáros Ádámra emlékezünk. *Ügyészek Lapja*, 2021/1–2., 135–136. o.

² Mészáros Ádám: A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai. *Jogelméleti Szemle*, 2011/1.; Mészáros Ádám: Jogos védelem a mai francia büntetőjogban. *Ügyészek Lapja*, 2011/2., 61–65. o.; Mészáros Ádám: A jogos védelem aktuális kérdései. In: *Kriminológiai Közlemények 70.* Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2012, 135–141. o.; Mészáros Ádám: Büncselekménytani tévelygések a jogos védelem kapcsán. *Ügyészek Lapja*, 2014/3–4., 5–29. o.; Mészáros Ádám: A védelem jogos, avagy gondolatok egy tanulmány kapcsán. *Belügyi Szemle*, 2014/7–8., 90–99. o.; Mészáros Ádám: A jogos védelem általános szabályai – különös tekintettel a szükségességre és az arányosságra. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex: régi és újabb vitakérdések.* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017, 13–30. o.; Mészáros Ádám: Constitutional Questions of the Situational Legitimate Defence. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies*, 2019/1., 65–74. o.

³ Mészáros Ádám: *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái.* Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015, 218. o. A kötet bemutatására lásd Ambrus István: Mészáros Ádám: A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái. *Magyar Jog*, 2015/11., 666–669. o.

⁴ Bolyky Orsolya utal rá, hogy az európai alkotmányszövegekben is meglehetősen ritka az önvédelmi jog alapjokként való deklarálása. Ilyen példaként említi Ciprus és Málta alkotmányát. Bolyky Orsolya: Önvédelemhez való jog és a jogos védelem. *Ügyészek Lapja*, 2013/1., 69–70. o.

V. cikk alapján „Mindenkinek joga van a törvényben meghatározottak szerint a személye, illetve tulajdona ellen intézett vagy ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához.” Az előterjesztő érdemi magyarázatot nem fűzött e rendelkezéshez, indoklásában pusztán a normaszöveget ismételte meg.

Kiemelendő, hogy az V. cikkel szoros tárgyi összefüggésben álló kérdés, az állami erőszakmonopólium deklarálása is új szabályként került be az Alaptörvénybe. A C) cikk (3) bekezdése rögzíti ugyanis: „Az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult.” Ez az államszervezeti alapvetés eredendően a *bellum omnium contra omnes* elv kizárására irányul, megteremtve a jogbéke és a jogbiztonság alapját.⁵ A C) cikk (3) bekezdéséhez fűzött előterjesztői indokolás rögzíti, hogy a kényszeralkalmazás állami kizárólagossága csak *főszabály szerint* tartozik az állami szervek hatáskörébe. Ebből következően nyilvánvaló, hogy az erőszakmonopólium alól van kivétel, amelyre példa éppen az V. cikkben szabályozott alapjog – törvényben meghatározottak szerint történő – gyakorlása.⁶

A szembeszállási jog alapjogként történő deklarálásából adódik, hogy

- a gyakorlására vonatkozó részletes szabályokat törvény állapítja meg [I. cikk (3) bekezdés első mondat],⁷ és
- korlátozása csak más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával megengedett [I. cikk (3) bekezdés második mondat].

A következőkben az alapjogi szabály hatókörét vizsgálom, rámutatva az Alaptörvény és a szakjogi szabályok egymáshoz való viszonyára, valamint a V. cikk kodifikálásának jelentőségére.

Az V. cikk tartalmának kibontása

Az alapjog kifejezetten önvédelmi karaktere

Az V. cikk oltalmi körébe a megtámadott *saját* személye, illetve tulajdona tartozik. Ebből következően megállapítható, hogy az alkotmány rendelkezése csak az *önvédelem* esetére vonatkoztatható, vagyis a más vagy a közérdek ellen

⁵ Christian Burr: Notwehr und staatliches Gewaltmonopol. *Juristische Rundschau*, 6/1996., 230–232. o.

⁶ A jogintézmény e rendeltetését a korábbi bírói gyakorlat a következőképpen fogalmazta meg: „A jogtalan támadást elhárító személy: a társadalom védekezését valósítja meg a bűncselekménnyel szemben, azt a védekezést, amit egyébként a társadalom meghatározott szervei útján fejtene ki.” BJD 2473.

⁷ Erre történő kifejezett utalást egyébként maga az V. cikk is tartalmaz, amikor az elhárító cselekmény „törvényben meghatározottak szerinti” gyakorlásáról tesz említést. Mivel az I. cikk (3) bekezdése minden alapjog vonatkozásában a részletes szabályok kialakítását a törvényhozóra bízta, ennek ismételt hangsúlyozása az V. cikkben mellőzhető lett volna.

intézett jogtalan támadások elhárítása mint egyfajta civil jogsegély (német szakirodalomban *Nothilfe*)⁸ kívül esik ezen alapjog hatókörén.

Pokol Béla alkotmánybíró ennek az értelmezésnek a helyességét vitatja, és az említett rendelkezéshez szélesebb jelentéstartalmat kapcsol. Álláspontja szerint az V. cikk szerinti alapjog hatóköre ténylegesen a keretet kitöltő joganyag alapján határozható meg, hiszen az Alaptörvény a védekezésnek a „törvényben meghatározottak szerint” történő gyakorlásáról szól.⁹ E blankettát kitöltő törvény pedig a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.), amely a más – továbbá a közérdek – érdekében kifejtett elhárítást is jogos védelemként ismeri el.¹⁰ Így Pokol összességében arra a konklúzióra jut, hogy a más személy vagy a közérdek megóvása céljából kifejtett elhárítás is alapjog-gyakorlásként értékelendő. E kiterjesztő értelmezés helytállóságát megerősítő érvként hivatkozik az Alaptörvény O) cikkére is, amely eleve aktivitásra kötelezte az állampolgárokat a közösségi feladatokat illetően: „Mindenki felelős önmagáért, képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és a közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni.”¹¹

Az Alkotmánybíróság az V. cikkhez kapcsolódó, ez idáig egyetlen határozatában azonban e nézetet nem osztotta.¹² A testületi többség ugyanis arra az álláspontra helyezkedett, hogy „Az Alaptörvény a jogos védelem körében kifejezetten önvédelemről szól és nem általánosságban a jogos védelemről. Az alkotmányozó a törvényhozóra bízta az önvédelem részletszabályainak kidolgozását. Alapvető joggá a jogos védelemnek az önvédelemre korlátozható esete vált. Ugyanakkor mások személye vagy javainak megóvására utalásnak a szövegszerű hiánya az Alaptörvény V. cikkében nem zárja ki azt, hogy a törvény szélesebb körben biztosítsa a jogos védelem lehetőségét, mint amire az Alaptörvény kiterjed.”¹³

Véleményem szerint a többségi döntés ezen érvelése helytálló, hiszen az alkotmányozó a törvényhozó számára a szembeszállás részletszabályai meghatározásának kötelezettségét ténylegesen csak az önvédelem esetköreire nézve rögzítette.¹⁴ A keretet kitöltő törvény háttérszabályozása alapján pedig nem adható ezzel ellentétes kiterjesztő értelmezés, hiszen annak alapjául értelem-

⁸ Erre részletesen lásd Armin Engländer: *Grund und Grenzen der Nothilfe*. Mohr Siebeck, Tübingen, 2008.

⁹ Pokol Béla alkotmánybíró különvéleménye, 3452/2021. (XI. 3.) AB határozat [70], ABH 2021., 2676., 2685.

¹⁰ A Btk. 22. § (1) bekezdése szerint „Nem büntetendő az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.”

¹¹ 3452/2021. (XI. 3.) AB határozat [70], ABH 2021., 2676., 2685.

¹² 3452/2021. (XI. 3.) AB határozat, ABH 2021., 2676.

¹³ 3452/2021. (XI. 3.) AB határozat [26], ABH 2021., 2676., 2679.

¹⁴ Ugyanerre a következtetésre jut a jogirodalomban Gellér Balázs – Ambrus István: A jogos védelmi helyzetben kifejtett elhárító cselekmény szükségessége, valamint a szituációs jogos védelem a legújabb bírói gyakorlat tükrében. *Magyar Jog*, 2018/2., 119. o.

szerűen nem maga az Alaptörvény szolgál.¹⁵ Mindemellett hangsúlyozandó, hogy a Btk. és az Alaptörvény normaszövegének különbözősége a büntetőkódex viszonylatában nem eredményez alaptörvény-ellenességet. Alkotmányserető helyzet ugyanis csak akkor keletkezne, ha a jogos önvédelem intézménye nem lenne törvényi szinten szabályozva. Erről azonban a Btk. 22. § (1) bekezdésében meghatározottakra tekintettel nincsen szó. Így az a jogalkotói döntés, hogy az említett, Alaptörvényből fakadó követelménynél a Btk. szélesebb védekezési jogot ad az egyének kezébe, értelemszerűen nem keletkezett a büntetőkódex vonatkozó rendelkezése kapcsán alkotmányellenességet.¹⁶

Kétségtelen, hogy – ahogyan Márki Zoltán alkotmánybíró az említett határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában megjegyezte – az ún. civil jogsegélyt „[...] kifejtő nem (csupán) egyéni kalandvágyból cselekszik (utóbbi az az önbíráskodó lehet, aki nem lesz büntethető), hanem az állami kényszermonopólium törvényi (és eseti) delegálása alapján. Nem csupán a bajba kerültön segít, hanem az államon is, és nem csupán elméletileg, hanem gyakorlatilag”.¹⁷ E magatartások is tehát jogtárgyvédő funkcióval bírnak, azok a jogrend által nemcsak megtűrték, hanem társadalmilag hasznosak is. Alkotmányozói döntés folytán azonban e segítségnyújtásnak önmagában az Alaptörvény V. cikke szerint nincs alapjogi karaktere.

Ez azonban nem jelenti egyúttal azt, hogy más – jogtalan támadással szembeni – megsegítése ne lenne alkotmányosan védett. A megtámadott veszélybe hozott individuális jogi tárgyai (élete, testi épsége, szexuális önrendelkezése, személyi szabadsága, tulajdona stb.) ugyanis alapjogi karakterűek, így azok eleve alkotmányos szintű védelmet élveznek.¹⁸ Ahogy arra a fentiekben már utaltam, e védelem biztosítása az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdése alapján ugyan elsődlegesen az állam kötelezettsége, azonban annak kizártsága esetén, szubszidiárius jelleggel – mint az állami erőszakmonopólium alóli kivétel – a jogtalan támadás visszaverése más személy által is tanúsítható. Ilyen helyzetben – alapjogi nézőpontból – a fellépés jogszerűsége az oltalmazni kívánt érdek és a támadónak az elhárítás eredményeként elszenvedett alapjogsérelme összevetésével, közelebbről a szükségesség–arányosság kritériumpár alapján ítéltető meg. Összegezve elmondható, hogy a civil segítségnyújtásnak az V. cikk köréből való kirekesztése nem jelenti azt, hogy a társadalom azon tagjai,

¹⁵ A Pokol Béla alkotmánybíró által hivatkozott alaptörvényi rendelkezés [O] cikk] esetünkre nem irányadó, hiszen az nem a másért való felelősség vállalásáról, hanem az öngondoskodásról és a közösségi feladatokhoz történő hozzájárulásról szól. Ehhez lásd Árvai Zsuzsanna: *Nagykommentár Magyarország Alaptörvényéhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2021. Az O) cikkhez fűzött magyarázat.

¹⁶ Ehhez bővebben lásd Gál Andor: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben*. Iurisperitus, Szeged, 2019, 51. o.

¹⁷ Márki Zoltán alkotmánybíró párhuzamos indokolása, 3452/2021. (XI. 3.) AB határozat [59], ABH 2021., 2676., 2684.

¹⁸ Gál Andor: *Individuális jogi tárgyak a jogos védelem szabályozásában. Állam- és jogtudomány*, 2016/3., 66. o.

akik mások védelmére kelnek, ne részesülnének alapjogi védelemben.¹⁹ Ebben a tekintetben arra kell felhívni a figyelmet, hogy az alkotmányos védelem kifejezetten nem a védelmi cselekményt kifejtő, hanem a támadást elszenvedő személy oldalán keresendő.

Az önvédelem alapjoga mint a jogtalanság elleni fellépés eszköze

Jogtárgy-veszélyeztetést nemcsak jogtalan, hanem egyébként jogszerű magatartások is létrehozhatnak. Fontos kiemelni, hogy az V. cikk kizárólag a jogtalan és jogszerű érdekek közötti kollízió esetére irányadó, mivel az Alaptörvény a védekezési jog szabadságát kifejezetten a „jogtalan támadással” szembeni fellépésként biztosítja. Ebből következően jogos érdekek összeütközésekor – így például a Btk. 23. § (1) bekezdése szerinti végszükséghelyzetben – az V. cikk szerinti alapjoggyakorlásról nem lehet szó. Ebben a szituációban az egyébként jogszerű cselekmény okozta veszély elhárítása voltaképpen az érintett egyéni érdek (alapjog) oltalmazása céljából szükséges. Ezen alapjogvédelem értelem szerűen a veszélyt létrehozó, de egyébként jogszerűen cselekvő oldalán alapjogsérelemként jelentkezik. Az ily módon kialakuló alapjogi kollízió feloldása pedig – a fentiekben említett civil jogsegély esetéhez hasonlóan – az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében meghatározott szükségességi-arányossági teszt²⁰ alapján lehetséges. Az elhárító magatartáshoz kapcsolódó büntetőjogi felelősség vizsgálata során e proporionalitási követelmény szintén jelentős szerephez jut: a Btk. ugyanis megköveteli, hogy a végszükségben kifejtett védelmi cselekmény nem okozhat nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására az érintett személy eleve törekedett.

Az V. cikk által védett jogi tárgyak

Az Alaptörvény V. cikkében írt védendő érdekek – az önvédelmi jog tartalmához igazodóan – individuális jellegűek: a megtámadott *személye és tulajdona* részesül alapjogi oltalomban. A „személy” kitétel az Alaptörvényben, valamint a Btk. jogos védelmi szabályozásában [22. § (1) bekezdés] egyezően szerepel. Ezen ismerv alatt elsősorban az élet, testi épség, egészség, a nemi élet szabadsága, személyi szabadság és az egyes személyhez fűződő jogok értendők.²¹

¹⁹ Czine Ágnes alkotmánybíró párhuzamos indokolása, 3452/2021. (XI. 3.) AB határozat [42], ABH 2021., 2676., 2684.

²⁰ E szabály szerint: „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.”

²¹ Békés Imre szerint a joggyakorlatban ténylegesen az élet-testi épség védelme tartozik a személy elleni támadások körébe: „[A] személy elleni támadások az ítélkezési gyakorlatban mint az élet, illetőleg a testi épség elleni büntettek jelennek meg.” Békés Imre: II. Fejezet. A büntethetőség. In: Halász Sándor (szerk.): *A büntető törvénykönyv kommentárja. Első kötet*. KJK, Budapest, 1968, 167. o. Az ügyészégi joggyakorlatot elemző kutatása alapján hasonló következtetésre jutott

A másik kifejezetten nevesített jogi tárgyat érintően azonban az Alaptörvény, illetve a Btk. eltérő szövegezést tartalmaz. Az Alaptörvény V. cikke – a büntetőkódextól eltérően – ugyanis védhető tárgyként nem *javakról*, hanem a megtámadott *tulajdonáról* tesz említést. E fogalmi eltérés részletesebb megvilágítást igényel.

A „javak” ismérv jogi tárgyként magában foglalja a vagyoni jogok, valamint az ezek tárgyául szolgáló vagyontárgyak védelmének jogát. E fogalom alatt ún. abszolút hatályú vagyoni jogosultságokat kell érteni, amelyek körébe tartoznak például a tulajdonjog, a birtokláshoz való jog vagy az idegen dologbeli jogok is. Ezzel szemben relatív szerkezetű jogviszonyokból (például kötelmi jogosultságok) eredő vagyoni jellegű követelések nem vonhatók a jogos védelem körében védelemben részesített „javak” körébe.²²

Ehhez képest, ami az Alaptörvényben írt „tulajdon” kitételt illeti, a következő megállapítások tehetők. A magánjogban a tulajdon fogalmán szűk értelemben „azt az abszolút szerkezetű tulajdonjogviszonyból fakadó alanyi jogot (tulajdonjog) értjük, amely nem más, mint a hagyományos magántulajdon elvont jogi kifejeződése”²³.

Szükséges kiemelni, hogy az alkotmánybíróági gyakorlat alapján az alkotmány által védett tulajdon fogalma nincs teljes átfedésben az előzőekben hivatkozott, szakjog által kimunkált ismérvekkel. Az Alkotmánybíróóság ugyanis az alkotmányos tulajdonfogalmat leválasztotta a polgári jogi meghatározástól, és ezáltal a tulajdonvédelem körét kitágította.²⁴ Ennek megfelelően az Alaptörvény tulajdonként a jog által meghatározott tartalommal elismert, konkrét időpontban fennálló konkrét jogosítványt véd, amely a tulajdon esetében pedig valamennyi, a jogosult jogi helyzetére vonatkozó jogszabály együtteséből áll elő.²⁵ Az Alaptörvény V. cikkének értelmezésekor erre az alkotmánybíróági joggyakorlatra kell figyelemmel lenni.

Ennek megfelelően állapítható meg, hogy a „tulajdon” ismérv használata nem okoz tartalmi diszcrepanciát az alkotmány és a büntetőkódex között, mivel annak alkotmányos nézőpontból olyan tág értelme van, ami a szakjogban értékesített „javak” fogalommal tulajdonképpen egybeesik, köztük lényegi szemantikai eltérés nem mutatható ki.

Mészáros Ádám is, aki az általa vizsgált iratok csaknem kilencvenöt százalékában testi épség ellen irányuló támadásokkal találkozott. Mészáros (2015): i. m. 110. o. A megtámadott személyét érintő érdekek részletes bemutatására lásd Gál (2019): i. m. 60–75. o.

²² Ehhez részletesen lásd Gál (2016): i. m. 82. o.

²³ Lenkovich Barnabás: *Dologi jog*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2008, 49. o.

²⁴ 64/1993. (XII. 22.) AB hat. ABH 1993., 373., 379–380.

²⁵ Salát Orsolya – Sonnevend Pál: „13. § [A tulajdonjoghoz való jog.]” In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. I. Századvég*, Budapest, 2009, 491. o.

Összegzés helyett: Az V. cikk szabályozásának indokoltságáról és jelentőségéről

A jogos védelem természetjogi eredeténél és büntetőjogi felelősséget kizáró jelentőségénél fogva a mindenkori kriminálpolitikai irányok közvetítésére kifejezetten alkalmas jogintézmény.²⁶ A civil védekezési jog megítéléséhez kapcsolódó jogpolitikai hozzáállás pedig érezhetően megváltozott a közelmúltban: a jogalkotó és az alkotmányozó a jogtalan támadásokkal szembeni egyéni fellépés lehetőségét egyértelműen szélesíteni, nem pedig szűkíteni kívánta. Ezen elgondolás nyomatékosításaként fogható fel a jogos önvédelem alapjogként történő kategorizálása.²⁷

Az alkotmányozói döntés szimbolikus üzenete tehát egyértelmű. Gyakorlati jelentősége azonban már kétséges. Ennek a véleményének adott hangot a jogirodalomban Tóth Mihály is: „Világos azonban, hogy az önvédelmi jog deklarálásának »magasabb szintre emelése« a büntethetőségi akadály hatókörét tekintve szintén nem hozott tartalmi változást, hiszen a »törvényben meghatározottak szerint« kitétel nyilvánvalóan változatlanul a Btk. gondosan kialakítani próbált feltételrendszerére utal.”²⁸

Élesebb kritikát fűzött ugyanakkor az önvédelmi jog alkotmányban történő megjelenítéséhez Bárd Károly. Álláspontja szerint az V. cikk ellentmond az alapjogok természetéről vallott felfogásnak, mivel az önvédelem joga nem az állammal, hanem a magánszemélyekkel szemben fogalmazódik meg.²⁹ E rendelkezésnek így az a sajátossága, hogy az ember számára az állami monopólium átvételére vonatkozó jogot deklarál.³⁰

Ezzel ellentétes véleményének adott hangot azonban Mészáros Ádám, aki szerint az V. cikk kodifikálása alapjog-dogmatikai szempontból nem kifogásolható, hiszen „az Alaptörvény csupán látszólag az emberek egymással szembeni viszonyát szabályozza; valójában az ember (állampolgár) és az állam viszonyát rendezi”³¹. Ezen túlmenően helyesnek vélem Mészáros azon további követke-

²⁶ Gál (2019); i. m. 50. o.

²⁷ A Kúria 4/2013. BJE határozatában ezt a következőképpen juttatta kifejezésre: „A jogtalan támadással szembeni védekezés alkotmányos alapjogként történő deklarálása a Büntető Törvénykönyv Általános Részében szabályozott jogintézményt, mint különösen védett értéket emelte ki, olyan felhatalmazást adva az ország polgárainak, amely a jogtalansággal szembeni ellenállást többé nem kivételes lehetőségeknek, hanem mindenkit megillető természetes alapjognak ismeri el.”

²⁸ Tóth Mihály: Néhány szempont a jogos védelem körében zajló vitához. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1., 27. o.

²⁹ Bárd Károly: A jogos védelem és az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetés alapjogi megközelítéséből. In: Hack Péter (szerk.): *Új Büntető Törvénykönyv. Hagyomány és megújulás a büntetőjogban*. ELTE Bibó István Szakkollégium, Budapest, 2013, 58–59. o.

³⁰ Bolyky (2013); i. m. 71. o.

³¹ Mészáros (2015); i. m. 20. o.

tetését is, amely szerint az V. cikk valójában azt fejezi ki, hogy az állam nem fogja büntetőhatalmát gyakorolni azzal szemben, akit jogtalanul megtámadtak, és e támadást olyan cselekménnyel hárítja el, amely egyébként a büntetőjogi (szabálysértési) norma szempontjából tényállásszerű.³²

Egy korábbi írásomban már utaltam arra, hogy a fentiekben írtaknál is nagyobb jelentősége lehet az alaptörvényi szabálynak akkor, ha a jogos védelem megállapítását a bíróság a Btk.-t egyébként sértő módon zárja ki, és a védekező büntetőjogi felelősségét kimondja, ekkor ugyanis olyan alapjogsérelem állhat elő, amely a jogerős határozattal szemben alkotmányjogi panasz benyújtását teszi lehetővé.³³ Az alapjogi norma utaló jellegéből adódóan ilyen esetben a jogalkalmazói döntés alaptörvény-ellenességét a büntető anyagi jog szabályainak megsértése idézheti elő. Ezt a feltevésemet végül megerősítette az irányadó alkotmánybírói gyakorlat is, a testület álláspontja szerint ugyanis az alkotmányjogi panasz befogadhatósága tekintetében alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés³⁴ az, hogy mi tartozik az Alaptörvény V. cikkében kifejezetten nevesített alapvető jog védelmi körébe, és összeegyeztethető-e az Alaptörvény V. cikkével a bíróság döntésében foglalt jogértelmezés. Nyilvánvaló tehát az, hogy valamely alapvető jog védelmi körének a meghatározása alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés.³⁵

Mindezekkel együtt is úgy gondolom, hogy az V. cikk szabályozási jelentősége kevésbé gyakorlati, mindinkább szimbolikus jelentőségű. E konklúzió alapjául voltaképpen az az érvrendszer szolgál, amelyet a fentiekben a más érdekében kifejtett elhárítást érintően prezentáltam. A személy, illetve tulajdon ellen intézett jogtalan támadások elhárítása az Alaptörvény hatálybalépését megelőzően is alapjogi védelemben részesült. A természetes személy, illetve a tulajdon alapjogi elismertsége ugyanis magától értetődik, így azok jogtalan támadásokkal szembeni oltalmazása – akár a megtámadott, akár más által kifejtett elhárító cselekmény útján – alkotmányosan garantált.

³² Uo.

³³ Gál (2019): i. m. 54. o.

³⁴ Az Alkotmánybírósról szóló 2011. évi CLI. törvény 29. §-a szerint az Alkotmánybíróház az alkotmányjogi panaszt a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség, vagy alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdés esetén fogadja be.

³⁵ 3452/2021. (XI. 3.) AB határozat [24], ABH 2021., 2676., 2679.

A visszaélés minősített adattal szabályozásának egyek gyakorlati kérdései

GÁL ISTVÁN LÁSZLÓ*

A hatályos Btk.¹ a minősített adattal visszaélés bűncselekmény tényállását a következőképpen szabályozza.

265. § (1) Aki minősített adatot

- a) jogosulatlanul megszerez vagy felhasznál,
- b) jogosulatlan személy részére hozzáférhetővé, vagy jogosult személy részére hozzáférhetetlenné tesz,

minősített adattal visszaélést követ el.

(2) A büntetés

- a) vétség miatt elzárás, ha korlátozott terjesztésű,
 - b) egy évig terjedő szabadságvesztés, ha bizalmas,
 - c) büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha titkos,
 - d) egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha szigorúan titkos
- minősítésű adatra követik el a bűncselekményt.

(3) Az a minősített adat felhasználására törvény alapján jogosult személy, aki a minősített adattal visszaélést korlátozott terjesztésű, bizalmas, titkos vagy szigorúan titkos minősítésű adatra követi el, a (2) bekezdésben meghatározott megkülönböztetés szerint egy évig, két évig, egy évtől öt évig, illetve két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Aki a (2) bekezdés c)–d) pontjaiban meghatározott minősített adattal visszaélésre irányuló előkészületet követ el, az ott tett megkülönböztetés szerint vétség miatt két évig, illetve büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(5) Az a minősített adat felhasználására törvény alapján jogosult személy, aki a (2) bekezdés c)–d) pontjaiban meghatározott minősített adattal visszaélésre irányuló előkészületet követ el, az ott tett megkülönböztetés szerint büntett miatt három évig, illetve egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(6) Az a minősített adat felhasználására törvény alapján jogosult személy, aki a bűncselekményt gondatlanságból követi el, a (2) bekezdésben meghatározott megkülönböztetés szerint vétség miatt elzárással, egy évig, két évig, illetve három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

266. § (1) A büntetőjogi védelem a minősítés kezdeményezésétől számított harminc napig kiterjed arra az adatra is, amelynek a minősítését kezdeményezték, de a bűncselekmény elkövetésekor a minősítési eljárást még nem fejezték be, és erről az elkövető tudomással bír.

* Tanszékvezető egyetemi tanár, PTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszék; egyetemi tanár, NKE-HHK Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék.

¹ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.)

A minősített adattal visszaélés – mint minden bűncselekmény – általános tárgyként a jogrendet támadja, az öt különös tárgy közül pedig Magyarország Alaptörvény szerinti állami rendjét sérti vagy veszélyezteti. Egyedi jogi tárgya pedig a magyar állam működésének zavartalansága, az állam biztonsága szempontjából fontos, a minősített adatok titokban maradásához fűződő érdek, vagyis a magyar állam és annak szervei illetéktelen külső befolyástól mentes, zavartalan működésének biztosítása. Helyesen utal rá *Földvári József*, hogy míg a kémkedés az állam léte ellen irányuló támadás, ezzel szemben a minősített adattal visszaélés (a szerző gondolatainak papírra vetése korábban az államtitokszétsérség) az állami szervek és intézmények működését zavaró, akadályozó cselekményként értékelendő.² Fontos hangsúlyozni, hogy a minősített adattal visszaélés kapcsolódását az állam elleni bűncselekményekhez a törvényben elfoglalt helye is jelzi, hiszen a Btk. közvetlenül az állam elleni bűncselekményekről szóló XXIV. fejezet után szabályozza a magyar állam titkainak legmagasabb szintű jogi védelmét ellátó bűncselekményt. Jogi tárgya tehát nem azonos az állam elleni bűncselekményekével, de azokkal hasonló vonásokat mutat.

Napjainkban azonban a már nagyon pontosan körülhatárolt, garanciális elemekkel átszőtt és a jogállamiság szigorú követelményeivel³ körbeábrázolt minősített adat fogalmunk a kár alapú minősítési rendszer alapján arra is lehetőséget ad, hogy a jogi tárgyat elemeire bontsuk. Álláspontom szerint a bűncselekmény jogi tárgya tovább csoportosítható a minősítéssel védhető közérdekek fajtái alapján, amelyeket a minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Mavtv.) szerint az egyes minősítési szinteken védett adatok minősítésével a magyar állam véd, és ami esetén fennáll a rendkívül súlyos kár, a súlyos kár, a kár, és a hátrányos megváltozás lehetősége (ettől függően indokolt a négy minősítési szint valamelyikét alkalmazni). Minősítéssel védhető közérdek⁴ Magyarország

- a) szuverenitása, területi integritása;
- b) alkotmányos rendje;
- c) honvédelmi, nemzetbiztonsági, bűnüldözési és bűnmegelőzési tevékenysége;
- d) igazságszolgáltatási, központi pénzügyi, gazdasági tevékenysége;
- e) külügyi vagy nemzetközi kapcsolatai;
- f) állami szervek illetéktelen külső befolyástól mentes, zavartalan működésének biztosítása.

Ad a) A szuverenitás⁵ és a területi⁶ integritás az állam fogalmának három összetevője (terület, lakosság, szuverenitás) közül kettőt magában foglal, vagyis az állam léte közvetlenül függ ezen értékek sértetlenségétől.

² Földvári József: *Büntetőjog Különös rész*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978, 143. o.

³ A büntetőjoggal szemben támasztott jogállamisági kritériumokkal kapcsolatban lásd Belovics Ervin: A büntetőjog jogállami követelményei. *Magyar Tudomány*, 2020/5., 614–629. o.

⁴ Mavtv. 5. § (1) bekezdése.

⁵ Kétféle szuverenitást különböztethet meg a szakirodalom: külsőt és belsőt. A külső szuverenitás (állami szuverenitás) az, amikor egy állam saját független ál-

Ad b) Az alkotmányos rend az alaptörvény szerinti értékek és társadalmi viszonyok szabályszerű, zavarmentes funkcionálását jelenti.

Ad c) A magyar állam honvédelmi, nemzetbiztonsági, bűnüldözési és bűnmegelőzési tevékenysége az állam biztonsága szempontjából a legfontosabb védelmi jellegű tevékenységeket foglalja magában.

Ad d) Az igazságszolgáltatási, központi pénzügyi, gazdasági tevékenység, elsősorban a bírói hatalom mint önálló hatalmi ág szabályszerű, zavaroktól és külső beavatkozástól mentes működését, a monetáris politika zavartalan működését és függetlenségét és a gazdaságpolitika külső beavatkozásától mentes funkcionálását jelenti.

Ad e) A külügyi és nemzetközi kapcsolataink a külső szuverenitás sérthetlensége és az állam külső biztonsága érdekében a külpolitikát irányító minisztérium és a külföldre irányuló hírszerzésünk titkaival kapcsolatos minősített adatok háttérében álló közérdeket jelentik.

Ad f) Az „állami szerve illetéktelen külső befolyástól mentes, zavartalan működésének biztosítása” mint minősítéssel védhető közérdek a felsorolás végén gyakorlatilag egy „egyéb” kategóriát jelent, amelybe az előző öt pontban felsoroltakon kívül bármilyen más, olyan súlyú közérdek is beletartozhat, amely védelmet igényel és védelmet érdemel.

A minősített adattal visszaélésnek egyes szerzők szerint nincs elkövetési tárgya.⁷ Más szerzők, így például Sinku Pál szerint is a bűncselekmény elkövetési tárgya a nemzeti és a külföldi minősített adat.⁸ Álláspontom szerint az elkövetési tárgy létezésének a kérdése kapcsán magából az elkövetési tárgynak a fogalmából kell kiindulnunk. Az elkövetési tárgy a szakirodalom szerint

lamissággal rendelkezik és az államhatalom gyakorlása semmilyen külső befolyás vagy kontroll nélkül történik. A belső szuverenitás azt jelenti, hogy az állami döntéshozatali mechanizmusban ki a szuverén, vagyis kit illet a főhatalom, valamint ki a hatalom végső letéteményese. Az állam belső szuverenitása egyetemes, hiszen a hatalma kiterjed a területére és a lakosságára egyaránt. Halász István: *Alkotmányjog*. Dialóg Campus, Budapest, 2018, 54–55. o.

⁶ Az államterület az államhatalom gyakorlásának területi kerete, az államhatár által meghatározott síkok között a terület feletti légtérre és az alatta lévő mélységekre is kiterjed.

⁷ „[Az államtitoksértésnek] elkövetési tárgya nincs. Van olyan nézet, hogy e bűncselekménynek lehet elkövetési tárgya, nevezetesen mindaz a dolog, amiben a titok megtestesül, illetve amin keresztül a titok megismerhetővé válik. Valamely adatnak, rajznak, képes ábrázolásnak titkossá nyilvánítása az illetékes szervek (személyek) értéktételtét tükrözi, és így még akkor is fogalom, ha materiális jellegű, ha valamilyen dolgon rögzítették (pl. leírták, lerajzolták, hangszalagra rögzítették stb.), vagy maga a dolog válik a titok hordozójává (pl. egy ötvözet, vegyület vagy szerkezet).” Bogdál Zoltán – Bodrogi Károly – Erdősy Emil – Fonyó Antal – Gál Andor – Gáspár Gyula – Kovács Lajos – Pintér Jenő – Weber Gyula: *Magyar Büntetőjog Különös rész*. BM Könyvkiadó, Budapest, 1981, 255. o.

⁸ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. Különös rész*. HVG-ORAC, Budapest, 2015, 400. o.

„az a fizikai tárgy, az a tér- és időbeli dolog, amelyet az elkövető közvetlenül sért vagy veszélyeztet”⁹. E definíció alapján a minősített adattal visszaélésnek némely esetben van elkövetési tárgya, egyes esetekben viszont nincs. A technikai viszonyok fejlődésével, ahogy egyre több minősített adat elektronikus formában létezik, egyre kisebb a valószínűsége annak, hogy a bűncselekményt egy konkrét elkövetési tárgyra, egy fizikai léttel bíró dologra kövessék el.¹⁰

Meg kell jegyezni, hogy a magyar Btk. kiterjeszti a bűncselekmény jogi tárgyát 30 napig azon adatokra is, amelyek esetében a minősítést kezdeményezték, de a minősített adat még nem jött létre (amennyiben ez adathordozó fizikai tárgy – például papírlap – formájában is megjelenik, akkor legalábbis potenciálisan ebben az esetben is beszélhetünk elkövetési tárgyról). Erről a tényről azonban az elkövetőnek tudnia kell. Vagyis pontosan tisztában kell lennie azzal, hogy

- az adott adat minősítését már kezdeményezték, és
- a minősítési eljárás még folyamatban van, valamint
- harminc napnál hosszabb idő még nem telt el az adat minősítésének a kezdeményezése óta.

Bármelyik fenti körülményben történő tévedés a szándékosságot kizárja, és álláspontom szerint kizárólag gondatlan elkövetés megállapítására van lehetőség. Ha azonban az elkövető azzal sincs tisztában, hogy az adat minősítését egyáltalán kezdeményezte bárki, akkor a gondatlan elkövetést sem lehet megállapítani. Minden egyéb jogértelmezés súlyos méltánytalanságokat eredményezhetne a gyakorlatban.

A minősített adattal visszaélésnek négy lehetséges elkövetési magatartása van.¹¹

Az első a jogosulatlan megszerzés: ebben az esetben a törvény tehát a jogellenes megszerzést nyilvánítja bűncselekménynek, ez kizárólag aktív magatartással valósulhat meg, mulasztással tehát nem követhető el. Ha valaki véletlenül jutott a titok birtokába (például „valaki bedobta a postaládájába”, tipikusan ezzel védekeznek sikeresen az elkövetők, vagy valaki egy beszélgetés során minősített adatot hall véletlenül), nem büntethető. A megszerzés ugyanis mindig szándékos tevékenység, kifejezetten és célirányosan a minősített adat birtokbavételére irányozott magatartást (régai szakkifejezéssel: „a titokkörbe való benyomulást”) jelent. Megszerzésnek minősül a gyakorlat szerint

⁹ Kádár Miklós – Kálmán György: *A büntetőjog általános tanai*. KJK, Budapest, 1966, 260. o.

¹⁰ Ez azonban kétségtelenül megvalósul, ha egy minősített adatot tartalmazó lapot az elkövető jogtalanul eltulajdonít, például úgy, hogy Magyarország egyik külképviseletén a megsemmisítési jegyzőkönyvben szereplő dokumentumot nem darálja le az előírásoknak megfelelően, hanem külföldi ismerősének átadja azt. Vagyis a bűncselekménynek egyes esetekben napjainkban is lehet elkövetési tárgya.

¹¹ Békés Ádám: A minősített adat és a nemzeti adatvagyon elleni bűncselekmények. In: Polt Péter – Miskolczi Barna – Török Tímea – Gasz Péter (szerk.): *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. OPTEN, Budapest, 2016, 841–848. o.

például a minősített adatot tartalmazó irat vagy egyéb adathordozó ellopása, lemásolása, lefényképezése stb. A minősített adat jogosulatlan megszerzése egyébként bármelyik érzékszerv segítségével megvalósulhat. Egyetértünk Földvári József álláspontjával, aki szerint ez a titoksértő bűncselekmény megvalósulhat bizonyos adatoknak látás vagy hallás útján való megszerzésével, az emlékezetbe vésésével is.¹²

A második elkövetési magatartás a jogosulatlan felhasználás. Ez azt jelenti, hogy az elkövető a jogszerűen vagy véletlenül birtokába került minősített adatot engedély nélkül, vagy rendeltetésétől eltérő céllal, saját vagy más érdekében személyes, üzleti vagy más nem legális célra használja fel.¹³

A harmadik elkövetési magatartás a jogosulatlan személy részére történő hozzáférhetővé tétel. Ebben az esetben akár aktív, akár passzív magatartással (vagyis mulasztással) a minősített adat arra illetéktelen személy részére válik hozzáférhetővé. Illetéktelennek minősül az a személy, akinek nincs felhatalmazása a minősített adat megismerésére a Mavtv. alapján. Hozzáférhetővé tétel a nyilvánosságra hozatal, de annak minősül a csupán egy személlyel történő közlés is. Nem szükséges az, hogy az arra nem jogosult személy ténylegesen a minősített adat birtokába is jusson, tehát büntetőjogi értelemben nem eredmény, csak veszélyeztetés valósul meg, viszont lényeges e körben a jogosulatlan személy képességeinek a vizsgálata (ha például kóros elmeállapotú, vagy írni-olvasni nem tudó személyről van szó, a bűncselekmény nem valósul meg).

Negyedik, egyben utolsó elkövetési magatartás a minősített adat illetékes személy részére történő hozzáférhetetlenné tétele. Ez a már ismertetett minősített adatvédelmi alapelvek közül a rendelkezésre állás elvébe ütköző elkövetési magatartás. Ebben az esetben végleg vagy átmenetileg megszűnik a minősített adat felhasználására jogosult legalább egy, konkrét, egyedileg meghatározható, a minősített adat felhasználására érvényes jogosultsággal rendelkező személynek a minősített adat feletti rendelkezési lehetősége. Vagyis a jogosult személy legalább egy meghatározott ideig nem fér hozzá a minősített adathoz, az elkövető aktív vagy passzív magatartásával összefüggésben. Ez az elkövetési magatartás tehát azt feltételezi, hogy az elkövető birtokolja a minősített adatot, és ezzel együtt kirekeszt legalább egy arra jogosult személyt annak megismeréséből. Ez a gyakorlatban tipikusan úgy valósul meg, hogy az elkövető vagy megsemmisíti, vagy elrejt a minősített adatot tartalmazó adathordozót, vagy törli a minősített adatot, egy elektronikus adatbázisból.

A bűncselekmény alanya bárki lehet, aki megfelel az alannya válás általános követelményének: vagyis betöltötte a tizennegyedik életévét és rendelkezik beszámítási képességgel. Van azonban a tényállásban speciális alany is: súlyosabban minősül a minősített adattal visszaélés, ha különleges tulajdonsággal rendelkezik az elkövető. Ez a különleges tulajdonság akkor állapítható meg, ha az elkövető a minősített adat felhasználására törvény alapján jogosult

¹² Földvári: i. m. 147. o.

¹³ Belovics – Molnár – Sinku: i. m. 402. o.

személy. Ennek általános esete az, ha az adott személy rendelkezik: a) érvényes és a felhasznált adat minősítési szintjének megfelelő személyi biztonsági tanúsítvánnyal (ennek feltétele az érvényes, kockázati tényezőt nem tartalmazó nemzetbiztonsági ellenőrzés); b) titoktartási nyilatkozattal és c) felhasználói engedéllyel.

Nem minden esetben kellene azonban a fenti feltételek ahhoz, hogy speciális alanyról beszéljünk. Ha például a minősített adat valakinek egyben a személyes adata is, és a megismerését engedélyezték, akkor az érintett a Mavtv. szerint a minősítő által kiadott megismerési engedély alapján, de személyi biztonsági tanúsítvány nélkül is jogosult megismerni a nemzeti minősítésű személyes adatát. Ilyenkor is köteles azonban az érintett a nemzeti minősített adat megismerése előtt írásban titoktartási nyilatkozatot tenni és a nemzeti minősített adat védelmére vonatkozó szabályokat a megismerés során és a későbbiekben is maradéktalanul betartani. [Egyes felhasználóknak viszont egyikkel sem kell rendelkeznie a Mavtv. 13. § (3) bekezdése alapján.]

Nagyon fontos azonban, hogy – az *in dubio pro reo* elvét is figyelembe véve – a minősített adat felhasználására törvény alapján jogosult személy csak olyan személy lehet, aki annak a minősített adatnak a felhasználására jogosult, amelyre a felhasználói engedélye vonatkozik, vagy amelyet ennek hiányában is megismerhetne, illetve felhasználhatna. Álláspontom szerint tehát attól, hogy valaki egy adott körben, azaz meghatározott minősített adatok vonatkozásában speciális alanynak minősül, nem lesz speciális alany valamennyi nemzeti és külföldi minősített adat esetében is.

A bűncselekmény az általános alany vonatkozásában csak szándékosan követhető el, az elkövető tudatának át kell fognia azt, hogy minősített adatra követi el a bűncselekményt (nem a minősített adat pontos definícióját kell ismernie, pusztán azt kell átfognia a tudatának, hogy szenzitív adatról van szó), és a saját magatartását is, valamint a cselekménye lehetséges következményeit kívánja, vagy ezekbe belenyugszik. Egyetértünk Sinku Pállal: mivel a megszerzés kifejezetten célirányos tevékenység, ez kizárólag egyenes szándékkal követhető csak el.¹⁴

A speciális alany által elkövetett minősített adattal visszaélés vonatkozásában a törvényhozó szigorúbb követelményeket állított fel, ők szándékos és gondatlan elkövetés esetén is büntethetők. A törvény ezen rendelkezésének indoka az, hogy a minősített adat felhasználására törvény alapján feljogosított személyeknek sokkal magasabb fokú gondosságot kell tanúsítaniuk a munkájuk során, amikor ilyen adatokkal dolgoznak. Sokkal jobban átfogja emellett a tudatuk azt is, hogy mit jelent a minősített adat, milyen minősítési szintek vannak, és milyen kár keletkezhet a minősített adattal történő visszaélésből.

A bűncselekmény befejezetté válik az elkövetési magatartások tanúsításával, tehát a jogosulatlan megszerzés, felhasználás, valamint az illetéktelen számára hozzáférhetővé és az illetékes személy számára történő hozzáférhe-

¹⁴ Uo. 402. o.

tetlenné tétel időpontjában. Kísérlet állapítandó meg álláspontom szerint, ha az elkövető megkezdí a tényállásszerű elkövetési magatartást, vagyis szándékosan olyan magtatartást tanúsít, amellyel valamelyik elkövetési magatartás kifejtését célozza. Például olyan adathordozót vesz a birtokába, amely minősített adatot is tartalmazhat, és ebbe legalább belenyugszik (eshetőleges szándék). A bűncselekmény előkészülete csak a titkos és a szigorúan titkos minősítésű adatok esetében büntetendő. Előkészület állapítandó meg például akkor, ha az elkövető megállapodik valakivel ilyen minősített adatok megvásárlásáról. Rendkívül gondosan kell mérlegelni azonban, hogy ilyen esetben nem valósul-e meg az előkészület helyett (látszólagos halmazatban), vagy mellett (azzal valódi halmazatban) egyéb, akár súlyosabb bűncselekmény is, például a kémkedés valamelyik alakzata. Ez azonban már átvezet bennünket a következő kérdéskör, az egység és halmazat problematikájához.

A gyakorlat szerint azonos alkalommal, több minősített adat megszerzése vagy felhasználása természetes egység, a bűncselekmény minősítése pedig a legmagasabb szintű minősített adat alapján történik, az alacsonyabb minősítési szintű adatok ebbe beleolvadnak. Különböző alkalommal, egységes elhatárázással több minősített adat megszerzése az irányadó szakirodalom szerint folytatólagos egység¹⁵, azonban ehhez álláspontom szerint hozzá kell tenni, hogy ez csak azonos minősítő által minősített adatokra vonatkozhat. Ha például egyik alkalommal nemzeti, a következő alkalommal NATO minősített adatot szerez meg vagy használ fel az elkövető, akkor nem mondhatjuk, hogy azonos lenne a sértett, és homogén anyagi halmazatot kell megállapítani.

A régi bírói gyakorlatban kialakult elvek alapján a jogosult személy részére hozzáférhetetlenné tesz fordulat esetében, ha ez a minősített adat megsemmisítésével valósul meg, akkor az ezzel együtt esetlegesen megvalósuló dologrongálás ebbe beleolvad, halmazatot nem állapítunk meg.¹⁶ Itt azonban egy érdekes probléma felmerül. Minősített adat fizikai megjelenési formájában (ha egyáltalán van fizikai megjelenési formája, vagyis nem elektronikus adat) nemcsak papír vagy egyéb adathordozó, hanem épület vagy építmény is lehet a Mavtv. 5 § (11) bekezdése alapján. Ha ezek hozzáférhetetlenné tétele például azáltal valósul meg, hogy az épületet megsemmisítik, akkor más, súlyosabb bűncselekmény is megvalósulhat, akár olyan dologrongálás, aminek magasabb a büntetési tétele a minősített adattal visszaélésnél, akár még ennél is súlyosabb bűncselekmény,

¹⁵ Uo. 404. o.

¹⁶ „[A] BHÖ. 109. pontja alá eső államtitoksértés büntetnének egyik törvényi változata az államtitok megsemmisítése. Az államtitok jogtalan megsemmisítése az uralkodó felfogás szerint sem eredményezhet a dologrongálással eszmei halmazatot. Ezzel szemben, ha a jogszabály a tényállást egyszerűen az államtitok szándékos megsértése szavakkal, tehát egy általános szöveggel írta volna körül, e büntettnék a példa szerinti módon való véghezvitele esetén a tudomány merőben következtetlenül a halmazat mellett tört volna lándzsát.” Schultheisz Emil: *A látszólagos halmazat*. Szeged, 1956. 5. o.

például terrorcselekmény. Álláspontom szerint ekkor megfordul a szabály, és a minősített adattal visszaélés olvad bele ezen súlyosabb bűncselekményekbe.

A BJD 9047 értelmében, amennyiben a hivatali vagy munkaköri kötelességét előnyért megszegve követi el az elkövető a minősített adattal visszaélést, e bűncselekmény és a vesztegetés megfelelő változatát halmazatban kell megállapítani. Ehhez hozzátesszük, hogy amennyiben a kémkedés tényállási elemei is maradéktalanul megvalósulnak, akkor a halmazat látszólagos, vagyis csak a kémkedés alapesetét, illetve szigorúan titkos minősítésű adat esetén a minősített esetét kell megállapítani. A minősített adattal visszaélés és a kémkedés egyes alakzatai elhatárolásakor fontos kérdés annak megállapítása, hogy milyen társadalmi viszonyok ellen irányul a támadás: ezt elsősorban az adott bűncselekmény tárgya határozza meg.¹⁷ A kémkedés az állam léte elleni támadás, a minősített adattal visszaélés pedig az állam működését zavaró bűncselekmény.

A minősített adattal visszaélés valódi halmazatban áll a hivatali visszaéléssel is.¹⁸

A minősített adattal visszaélés tényállásának az elemzése után bemutatok néhány olyan általános részi problémakört, amelyeknek ezen bűncselekmény megvalósulása szempontjából relevanciája lehet. Három problémakör köré csoportosítom az ezzel kapcsolatos mondanivalómat: a társadalomra veszélyesség problémája, a büntethetőséget kizáró okok témaköre és végül a radbruchi formula kapcsolódása a minősített adatok védelméhez az emberi jogok, elsősorban a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jog tükrében.

Egy formálisan tényállásszerű magatartás, ami mindenben megfelel a minősített adattal visszaélésnek, mégsem minősülhet bűncselekménynak, ha hiányzik a társadalomra veszélyessége. Ennek kapcsán utalok a kár alapú minősítési rendszerben a minősítéssel védhető egyes közérdektípusokra, ezek hiányában ugyanis a bűncselekménynak nincs jogi tárgya, vagyis hiányzik a társadalomra veszélyessége, így nem minősül bűncselekmények akkor sem, ha adott esetben egy szabályosan minősített adatra követik el. Ez kivételes esetekben fordulhat csak elő álláspontom szerint. Ilyen például az, amikor olyan adatot minősít az arra jogosult, amelynek az esetében nincs minősítéssel védhető közérdek.¹⁹ Hiányzik a társadalomra veszélyesség akkor is, ha egy politikai rendszerváltozás után az előző rendszer titkaival kapcsolatos adatokra követi el valaki a tényállásszerű magatartást. Természetesen egy politikai és gazdasági rendszerváltozás után sem válik automatikusan nyilvánossá az előző politikai rendszer által minősített összes adat²⁰, a minősítés felülvizsgálata ilyen

¹⁷ Gonda Ignác: Az államtitok büntetőjogi védelme. *Rendőrségi Szemle*, 1960/9., 639. o.

¹⁸ Deres Petronella – Harangozó Attila (szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész*. Patrocinium, Budapest, 2016, 268. o.

¹⁹ Például egy politikus magánéletének egyes vonatkozásaival közvetlenül vagy közvetetten kapcsolatos adatok minősítése annak érdekében, hogy ne derüljön ki a kompromittáló információ.

²⁰ Sőt, álláspontom szerint főszabály továbbra is a titkosság, az állam egyes szervei zavartalan további működése érdekében.

esetekben nem mellőzhető. Előfordulhat viszont olyan eset is, amikor a minősítés feloldása még nem történt meg ugyan, az adat formálisan még védett, de a jogi tárgy már hiányzik, így társadalomra veszélyesség hiánya miatt a nyilvánosságra hozatala a védelmi időn belül sem valósít meg bűncselekményt.

A minősített adattal visszaélés bűncselekménnyel kapcsolatban megemlíthető büntethetőséget kizáró okok a következők:

- a) tévedés (titoktartásra nem köteles személy),
- b) kényszer,
- c) fenyegetés,
- d) végszükség,
- e) jogszabály engedélye.

A tévedés a minősített adat felhasználására törvény alapján jogosult személy esetében irreleváns, hiszen ezek a személyek a bűncselekményt gondatlanságból is elkövethetik. Az általános alanyok esetében viszont akár a ténybeli tévedés, akár a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedés²¹ is kizárhatja a büntethetőséget.

A kényszer minden esetben kizárja, a fenyegetés pedig akkor zárja ki az elkövető büntetőjogi felelősségét a minősített adattal visszaélés vonatkozásában, ha olyannal fenyegetik, ami legalább olyan súlyú vagy pedig súlyosabb, mint az adott minősítési szintű adattal védett közérdek. Álláspontom szerint tehát szigorúan titkos adat vonatkozásában a fenyegetés csak akkor zárja ki az elkövető büntetőjogi felelősségét, ha élet elleni komoly fenyegetésről van szó. A szigorúan titkos minősítésű adatokkal védett titkok dekonspirálódása ugyanis legtöbbször emberi életet veszélybe sodorhat. A kényszerítő illetve a fenyegetést alkalmazó személy minden olyan esetben, amikor az elkövető nem büntethető, közvetett tettesként felel.

A végszükségre a minősített adattal visszaélés kapcsán ritkán lehet hivatkozni, elvileg azonban előállhat olyan szituáció a gyakorlatban, amikor emberi életet csak úgy lehet megmenteni, ha ennek érdekében minősített adatot arra jogosulatlan személlyel közöl valaki. Itt is figyelembe kell venni az eset összes körülménye mellett különösen a minősítési szintet, és azt is, hogy elkerülhető lett volna-e a minősített adat átadása, a veszélyhelyzet megszüntethető lett volna-e más módon is. Ha erre igennel lehet válaszolni, akkor az elkövető nem hivatkozhat végszükségre.

A jogszabály engedélye kapcsán utalunk a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Nbtv.) 36. § (1) bekezdés c) pontjára. Ez jó példa a jogszabály engedélyére, hiszen a jogos védelem és a végszükség esetein kívül is lehetőséget ad arra, hogy személyre leadott célzott lövéssel akadályozza meg a nemzetbiztonsági szolgálat munkatársa a szigorúan titkos minősítésű minősített adat sérelmét. Például ha az elkövető mindenféle támadó

²¹ Például az elkövető egy nagyobb társadalmi változást követően abban a téves feltevésben hozza nyilvánosságra a minősített adatot, hogy ez a magatartása a közérdeket szolgálja, és igazolni is tudja, hogy erre a feltevésre alapos oka volt.

szándék nélkül elszalad, és más lehetőség nincs a megállítására, akkor célzott lövéssel, az elkövető életének a kioltása árán is megakadályozható, hogy fizikai formában, vagy akár a fejében „elvigye magával” a szigorúan titkos adatot.

Az utolsó problémakör ebben a csoportban a „radbruchi formula” alkalmazhatósága a minősített adattal visszaélés kapcsán. Gustav Radbruch Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog című munkájában²² leírja, hogy a jogbiztonság a jog által megvalósítandó legfontosabb értékek közül csak az egyik, mellette két másik értéknek is meghatározó jelentőséget tulajdonít. Ezek a célszerűség és az igazságosság. Legfontosabb gondolata a vizsgált téma szempontjából az, hogy a pozitív jog, amelyet írott szabályokban is rögzítettek, akkor is érvényes, ha tartalmilag igazságtalan és célszerűtlen, kivéve azt az esetet, amikor a tételes törvényeknek az igazságossággal való ellentéte elviselhetetlenné válik. Az elviselhetetlen mértéket nehéz megállapítani, de Radbruch szerint ez akkor következik be, amikor a jogalkotás során már nem is törekednek az igazságosságra, ilyenkor ugyanis a törvények jogi jellege teljesen hiányzik.²³ Az állam titkainak védelme szempontjából itt nem olyan esetek jöhetnek számításba, amikor a minősített adatok védelmére vonatkozó jogszabályok válnak elviselhetetlenül igazságossá,²⁴ hanem a minősítési gyakorlat.

A tanulmány elején szó volt a „Nemzetbiztonságról, a véleménynyilvánítás szabadságáról, valamint az információhoz való hozzáférésről” szóló Johannesburgi Alapelvek” című ENSZ dokumentum 15. alapelvéről, ahol a titkos információk nyilvánosságra hozatalának általános szabályát fogalmazzák meg. Ilyen esetekben a hatályos jogszabályokkal ellenkező magatartás, vagyis a minősített adattal visszaélés nem minősülhet bűncselekménynek, elméleti síkon legalábbis. Ezt Angyal Pál egy másik megközelítésben, fél évszázaddal a radbruchi formula megjelenése előtt a következőképpen fogalmazta meg: „[a] titok büntetőjogi védelmének harmadik feltételül a találkozó értékek relativitását jelöltük meg oly értelemben, hogy a titkot egyáltalában, de különösen büntetőjogi eszközökkel csak akkor, illetve addig védhetjük, míg a benne rejlő érték a másokat érdeklő tudomásszerzés vagy közlés érdekéhez tapadó értéket felülmúlja. Az értékek e két nemének objektív mérlegelése természetesen nem vihető keresztül.”²⁵ A titok alanyának ugyanis mindig a titokban maradás az érdeke, a tőle különböző harmadik személynek pedig a titok tartamáról való tudomásszerzés.

²² Gustav Radbruch: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. (Ford. Nagy Endre). In: Varga Csaba – Peschka Vilmos (szerk.): *Modern jogelméleti tanulmányok*. MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, Budapest, 1977, 129–140. o.

²³ Bárd Károly – Gellér Balázs – Ligeti Katalin – Margitán Éva – Wiener A. Imre: *Büntetőjog Általános rész*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2002, 25–26. o.

²⁴ Láthattuk ugyanis a történeti részben, hogy a titokvédelem jogi szabályozása általában politikailag semleges technikai szabályokból áll, ezek pedig nem minősülhetnek igazságtalannak vagy igazságosnak.

²⁵ Angyal Pál: *A titok védelme anyagi és alaki büntetőjogunkban*. Athenaeum, Budapest, 1908, 30. o.

A mentelmi jog felfüggesztése nélkül országgyűlési képviselővel szemben a nyomozás során alkalmazott leplezett eszközök jogszerűsége a büntetőeljárásban való felhasználhatóság szempontjából*

GELLÉR BALÁZS JÓZSEF**

A kérdés jogszabályi háttere

Magyarország Alaptörvényének T) cikke és 4. cikke kimondják, hogy „a sarkalatos törvény olyan törvény, amelynek elfogadásához és módosításához a jelen lévő országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges” [T) cikk (4) bekezdés]. „Az országgyűlési képviselőt mentelmi jog és a függetlenségét biztosító javadalmazás illeti meg. [...] Az országgyűlési képviselők jogállására és javadalmazására vonatkozó részletes szabályokat sarkalatos törvény határozza meg” [4. cikk (2) és (5) bekezdés].

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (Nbtv.) rögzíti, hogy „a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat a jogszabályok keretei között eszközeivel és módszereivel – írásbeli megkeresésre – szolgáltatást végez a titkos információgyűjtés, illetve a büntetőeljárásról szóló törvény szerinti leplezett eszközök (a továbbiakban: leplezett eszközök) alkalmazásának végrehajtásához a titkos információgyűjtés folytatására, valamint a leplezett eszközök alkalmazására feljogosított szervek részére” [8. § (1) bekezdés a) pont].

A jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Jat.) értelmében „az azonos vagy hasonló életviszonyokat azonos vagy hasonló módon, szabályozási szintenként lehetőleg ugyanabban a jogszabályban kell szabályozni. A szabályozás nem lehet indokolatlanul párhuzamos vagy többszintű. A jogszabályban nem ismételhető meg az Alaptörvény vagy olyan jogszabály rendelkezése, amellyel a jogszabály az Alaptörvény alapján nem lehet ellentétes” (3. §).

Az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény (a továbbiakban: Ogytv.) alábbi rendelkezései a mentelmi joggal összefüggésben úgy határoznak, hogy „a jelen lévő képviselők kétharmadának szavazata szükséges a 77. § (3) bekezdése alapján az országgyűlési képviselő mentelmi jogának felfüggesztéséhez” [61/A. § (2) bek. a) pont]. Továbbá „[a] képviselő ellen csak az Országgyűlés előzetes hozzájárulásával lehet büntetőeljárást, valamint – a mentelmi jogról

* Ez a cikk jóval az ún. Völner-ügy kirobbanása előtt született, alapja egy ügyvéd kolléga felkérésére készült szakértői vélemény. A *de lege ferenda* része ezen írásnak talán bizonyítja, hogy nincs politikai felhangja vagy indíttatása e dolgozatnak.

** Tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszék; irodavezető ügyvéd, Gellér és Bárányos Ügyvédi Iroda.

az adott ügyre vonatkozó önkéntes lemondás hiányában – szabálysértési eljárást indítani vagy folytatni, továbbá büntető eljárásjogi kényszerintézkedést alkalmazni” [74. § (1) bekezdés].

„A mentelmi jog felfüggesztésére irányuló indítványt, illetve a mentelmi jog megsértésének bejelentését a házelnök haladéktalanul átadja megvizsgálásra a Mentelmi, összeférhetlenségi, fegyelmi és mandátumvizsgáló bizottságnak, és ezt az Országgyűlés következő ülésnapján bejelenti, valamint tájékoztatja az átadásról az érintett képviselőt. A mentelmi jog felfüggesztésére irányuló és a mentelmi jog megsértése miatti vizsgálat során a mentelmi jog felfüggesztésével és a mentelmi jog megsértésével összefüggő, a Mentelmi, összeférhetlenségi, fegyelmi és mandátumvizsgáló bizottság által kért adatokat a képviselő és minden állami szerv köteles haladéktalanul a Mentelmi, összeférhetlenségi, fegyelmi és mandátumvizsgáló bizottság rendelkezésére bocsátani. A mentelmi jog felfüggesztésére irányuló és a mentelmi jog megsértése miatti vizsgálat során átvett, illetve rendelkezésre bocsátott adatokat a mentelmi jog felfüggesztésére irányuló eljárás és a mentelmi jog megsértése miatti vizsgálat lezárulását követő harmincadik napon törölni kell.”

„A mentelmi jog felfüggesztéséről az Országgyűlés dönt.”

„A mentelmi jog megsértése miatti ügyben a Mentelmi, összeférhetlenségi, fegyelmi és mandátumvizsgáló bizottság legkésőbb az (1) bekezdésben meghatározott időponttól számított harminc napon belül javaslatot tesz a házelnöknek, aki a szükséges intézkedést megteszi és erről az Országgyűlést tájékoztatja” [77. § (1)–(3), (5) bekezdés].

Az Ogytv. 146. § (2) bekezdése szerint „a 4. § (6) bekezdése, a 18. alcím – az 51/B. § kivételével –, a 18/A. alcím, a Harmadik rész, a 36. és 37. alcím, a 120. §, a 145. § (8), (13), (14) és (16) bekezdése, a 145/B. §, a 149. § (1) bekezdése, a 160. § (1) bekezdés a)–e) és g)–h) pontja, a 160. § (3) bekezdése, valamint az 1. melléklet az Alaptörvény 4. cikk (2) és (5) bekezdése alapján sarkalatosnak minősül.”

A 2018. évi CXXII. törvény egyes büntetőjogi tárgyú és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló törvény rendelkezései a következők:

„13. § Az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény

a) 74. § (1) bekezdésében a »büntetőeljárásjogi« szövegrész helyébe a »büntető eljárásjogi« szöveg,

b) 74. § (3) bekezdésében a »vádirat benyújtásáig« szövegrész helyébe a »vád-
emelés előtt« szöveg [...] lép.”

Rögzíteni kell a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) szabályait is:

„4. § (1) Az ügyészség és a nyomozó hatóság a tudomására jutott közvédra üldözendő bűncselekmény miatt hivatalból megindítja a büntetőeljárást.

30. § Kizárólag az ügyészség végzi a nyomozást a következő bűncselekmények miatt:

e) a mentelmi joggal rendelkező és a nemzetközi jogon alapuló mentességet élvező személy

ea) által elkövetett bűncselekmény.

38. § (1) A terhelt az, akivel szemben büntetőeljárást folytatnak.

(2) A terhelt a nyomozás során gyanúsított, a vádemelés után vádlott, a büntetés, a megrovás, a próbára bocsátás, a jóvátételi munka vagy a javítóintézeti nevelés jogerős ügydöntő határozattal történő kiszabása, illetve alkalmazása után elítélt.

39. § (1) A terhelt jogosult arra, hogy

j) az eljárás ügyiratait – az e törvényben meghatározott kivételekkel – teljes terjedelmében megismerje.

166. § (1) A bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során e törvény rendelkezései szerint kell eljárni.

167. § (5) Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyészség, a nyomozó hatóság, illetve a (2) bekezdésben meghatározott hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők büntetőeljárási jogainak lényeges sérelmével szerzett meg.

214. § (1) A leplezett eszközök alkalmazása olyan, a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magántitok, a levéltitok és a személyes adatok védelméhez fűződő alapvető jogok korlátozásával járó, a büntetőeljárásban végzett különleges tevékenység, amelyet az erre feljogosított szervek az érintett tudta nélkül végeznek.

(4) A büntetőeljárásban

a) bírói vagy ügyészi engedélyhez nem kötött,

b) ügyészi engedélyhez kötött, valamint

c) bírói engedélyhez kötött

leplezett eszközök alkalmazhatók.

(5) Leplezett eszköz akkor alkalmazható, ha

a) megalapozottan feltehető, hogy a megszerezni kívánt információ, illetve bizonyíték a büntetőeljárás céljának eléréséhez elengedhetetlenül szükséges és más módon nem szerezhető meg,

b) annak alkalmazása nem jár az azzal érintett vagy más személy alapvető jogának az elérendő bűnüldözési célhoz képest aránytalan korlátozásával, és

c) annak alkalmazásával bűncselekménnyel összefüggő információ, illetve bizonyíték megszerzése valószínűsíthető.

231. § A büntetőeljárásban a következő bírói engedélyhez kötött leplezett eszközök alkalmazhatók:

a) információs rendszer titkos megfigyelése,

b) titkos kutatás,

c) hely titkos megfigyelése,

d) küldemény titkos megismerése,

e) lehallgatás.

340. § (1) Az előkészítő eljárás célja annak megállapítása, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e.

(2) Előkészítő eljárás akkor folytatható, ha a rendelkezésre álló adatok a bűncselekmény gyanújának megállapítására nem elegendőek és megalapozottan feltehető, hogy az előkészítő eljárás lefolytatása alapján el lehet dönteni, hogy a bűncselekmény gyanúja fennáll-e.

343. § (1) Az előkészítő eljárás során bírói engedélyhez kötött leplezett eszközöket a bűncselekmény gyanújának megállapítása érdekében, azzal a személlyel szemben lehet alkalmazni,

a) aki a bűncselekmény elkövetőjeként szóba jöhet, illetve

b) akiről megalapozottan feltehető, hogy a bűncselekmény elkövetőjeként szóba jöhető személlyel közvetlenül vagy közvetve kapcsolatot tart.

344. § (5) Ha az előkészítő eljárás során beszerzett adatok alapján megállapítható a bűncselekmény gyanúja, a nyomozást el kell rendelni. A nyomozást az ügyész is elrendelheti.

348. § (1) A büntetőeljárás – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – nyomozással kezdődik.

(2) A nyomozás felderítésből és vizsgálatból áll.

(3) A felderítés során a megalapozott gyanú megállapításához szükséges mértékben fel kell deríteni a bűncselekményt és az elkövető személyét, valamint fel kell kutatni és biztosítani kell a bizonyítási eszközöket.

357. § (1) A nyomozás során a bírói engedélyhez kötött leplezett eszközt azzal a személlyel szemben lehet alkalmazni,

a) aki a bűncselekmény elkövetésével a büntetőeljárás adatai alapján gyanúsítható, vagy

b) aki az ügyben gyanúsított.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározottaktól eltérő személlyel szemben bírói engedélyhez kötött leplezett eszköz akkor alkalmazható, ha megalapozottan feltehető, hogy e személy az (1) bekezdésben meghatározott személlyel közvetlenül vagy közvetve bűnös kapcsolatot tart.

385. § (1) Ha a rendelkezésre álló adatok, illetve bizonyítási eszközök alapján meghatározott személy megalapozottan gyanúsítható bűncselekmény elkövetésével, őt a nyomozó hatóság, illetve az ügyészség a XXX. Fejezet szerint gyanúsítottként kihallgatja.

719. § (1) A törvényben meghatározott mentelmi joggal rendelkező személyt gyanúsítottként kihallgatni, vele szemben kényszerintézkedést alkalmazni és vádat emelni csak a mentelmi jog felfüggesztését követően lehet. A mentelmi joggal rendelkező személy tettenérése esetén vele szemben e törvény szerinti kényszerintézkedés alkalmazható.

(2) Ha a büntetőeljárásban adat merül fel arra, hogy a mentelmi joggal rendelkező személy gyanúsított kihallgatásának, vele szemben kényszerintézkedés alkalmazásának vagy vádemelésnek van helye, indítványozni kell a mentelmi jog felfüggesztésére jogosult döntését. A mentelmi jog felfüggesztése iránti indítványt a vádemelés előtt a legfőbb ügyész, azután, valamint magánvádas és pótmagánvádas ügyben a bíróság terjeszti elő. Tettenérés esetén az indítványt haladéktalanul elő kell terjeszteni.

(3) Az indítvány benyújtásával egyidejűleg a büntetőeljárást fel kell függeszteni.

(4) Ha az indítványt a mentelmi jog felfüggesztésére jogosult elutasította, az eljárást az ügyészség határozattal, illetve a bíróság nem ügydöntő végzéssel haladéktalanul megszünteti.”

Végezetül a 100/2018. (VI. 8.) Korm. rendelet a nyomozás és az előkészítő eljárás részletes szabályairól 144. § (1) és (4) bekezdései úgy szólnak, hogy:

„144. § (1) A nyomozó hatóság a gyanúsítást a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személlyel – a bizonyítási eszközök ismertetése nélkül, az elkövetés helyének és idejének megjelölésével – a cselekmény történeti tényállása lényegének és a Btk. szerinti minősítésének közlésével végzi. A cselekmény történeti tényállásának lényegét akként kell közölni, hogy annak alapján a bűncselekmény törvényi tényállásának egyes elemei megállapíthatók legyenek.

(4) A gyanúsítottat a gyanúsítás során – a Be. 39. §-ának megfelelően – tájékoztatni kell jogairól, és figyelmeztetni kell kötelezettségeire, amelyre a 42. § (1)-(3) bekezdés rendelkezéseit megfelelően kell alkalmazni azzal, hogy az írásbeli tájékoztató a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy részére a gyanúsított kihallgatását megelőzően is átadható.”

A 65/1992. (XII. 17.) AB határozat szerint az országgyűlési képviselők esetében a mentelmi jog alapvető funkciója az Országgyűlés védelme más hatalmi ágakkal szemben (ABH 1992, 289, 291–292.).

A mentelmi jog

„A mentelmi jog történetileg az országgyűlési képviselők immunitásához kapcsolódik. A képviselői »felelőtlenség« (immunitás) gyökere a hatalmi ágak elválasztásá(ra) vezethető vissza. Lényege, hogy a törvényhozás tagjaként eljáró képviselőt munkájával összefüggésben a végrehajtó vagy a bírói hatalom a büntetőjogi fenyegetettségén keresztül ne korlátozhassa.”¹

A mentelmi jog a törvényhozó testületnek olyan joga, amelynél fogva tanácskozásának, határozathozatalának és általában működésének szabadságát, függetlenségét, minden közvetlen vagy közvetett befolyástól való mentességet önmaga biztosíthatja mindazokkal szemben, akiknek jogellenes beavatkozása ellen a büntetőtörvények nem nyújtanak számára kielégítő védelmet.² A mentelmi jog alapja az országgyűlés testületi szabadságának és függetlenségének védelme.³

Kétféle mentelmi jogot szokás elkülöníteni, az egyik az ún. felelősségmentesség vagy felelőtlenség, a másik a sérthetetlenség.⁴

A mentelmi jog célja, hogy a képviselők személyén keresztül védje a Parlament függetlenségét,⁵ ezen belül a sérthetetlenség elsősorban a zavartalan ülésezést – a képviselőknek az Országgyűlés ülésein való megjelenését – hivatott

¹ Molnár Gábor Miklós: A mentelmi jog felfüggesztése. In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis – Acta Juridica et Politica, Tom. LXXXI., Szeged, 2018, 715–727., 717. o.

² Böllönyi József: *Mentelmi jog I.* (n.a.), Budapest, 1937, 717–718. o. Idézi Molnár: i. m. 715–727. o.

³ Daruvári Géza: *A mentelmi jog. Tudori értekezés*. Neuwald Illés Könyvnyomdája, Budapest, 1890, 19. o.

⁴ Petrétei József: A mentelmi jog nemzetközi szabályozása. In: Karsai József (szerk.): *Előadások és publikációk a mentelmi jog tárgyköréből*. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2006, 277. o.; Molnár: i. m.; Erdős Csaba: Az országgyűlési képviselők immunitása. *Parlamenti Szemle*, 2016/1., 23–40. o.; Polt Péter: *A parlamenti mentelmi jog, mint büntethetőségi akadály*. Doktori értekezés. PPKE-JÁK Doktori Iskola, Budapest, 2010. <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Polt%20Péter%20PhD.pdf>; Balogh Zsolt – Holló András – Kukorelli István – Sári János: *Az Alkotmány magyarázata*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2003, 323. o.

⁵ Sente Zoltán: Az Országgyűlés tagjainak jogállása. In: Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Századvég, Budapest, 2009, 694. o.

biztosítani, a felelősségmentesség – a szabad mandátum garanciájaként – pedig a képviselői véleménynyilvánítás és a szavazás szabadságát. Az, hogy a képviselő nem mondhat le mentelmi jogáról,⁶ kiválóan mutatja, hogy az nem személyesen a képviselőt, hanem a Parlamentet hivatott megóvni a más hatalmi ágak felől érkező zaklatásoktól.⁷

A magyar szabályozás tehát a mentelmi jog hagyományos, dualista felfogását tükrözi, a felelősségmentességről és a sérthetetlenségről egyaránt rendelkezik.⁸

„A felelőtlenség (az immunitás) a képviselők politikai szólásszabadságának megnyilvánulása. A sérthetetlenség (az inviolabilitás) lényege, célja az, hogy a képviselőt ne lehessen semmilyen, jogi formában megnyilvánuló zaklatásnak kitenni. A sérthetetlenség egyfajta általános mentességet jelent az országgyűlési képviselők számára, amely szerint a velük szemben folytatandó büntetőeljárásnak feltételes eljárási akadály van. Az eljárási akadály csak úgy szüntethető meg, ha maga az Országgyűlés engedélyezi a mentelmi jog felfüggesztését [...] A felelőtlenség anyagi jogi természetű védelem, vagyis anyagi jogi korlátot állít a képviselő felelősségre vonásának útjába. A sérthetetlenség eljárásjogi természetű védelem, és csupán eljárásjogi akadályt állít a képviselő felelősségre vonásának útjába [...] A büntetőjogban a mentelmi jog mint büntethetőségi akadály, egyfajta személyes mentességgént jelentkezik.”⁹

A sérthetetlenség elsősorban a parlament zavartalan ülésezését – a képviselőknek az Országgyűlés ülésein való megjelenését – hivatott biztosítani azáltal, hogy időleges eljárási akadályt képez a képviselő büntető vagy szabálysértési eljárás alá helyezése, vagy annak folytatása előtt.¹⁰

Az országgyűlési képviselők mentelmi jogát alkotmányi szinten az Alaptörvény 4. cikk (2) bekezdésében deklarálta a magyar jogalkotó, a részletesebb szabályokat az Ogytv. VIII. fejezete tartalmazza.¹¹

Az Alaptörvény 4. cikk (2) bekezdéséhez írt Jogtár-kommentár kifejti, hogy „a mentelmi jog a zavartalan képviselői munka Alaptörvény által garantált biztosítóka, amely egyrészt felelőtlenséget, másrészt sérthetetlenséget biztosít, kereteit törvény határozza meg [...] Büntetőeljárást csak az Országgyűlés előzetes hozzájárulásával lehet indítani a képviselő ellen [...]”.¹²

Az Ogytv. 73. § (1) bekezdése szerint a „képvisező bíróság vagy hatóság előtt – képviselői megbízatásának ideje alatt és azt követően – nem vonható felelősségre leadott szavazata, továbbá a képviselői megbízatásának gyakorlása

⁶ Ogytv. 78. §

⁷ Erdős: i. m. 23–40., 25. o.

⁸ Vö. Jellinek Artúr: *A mentelmi jog. Tanulmányok a magyar közjogról*. Budapesti Szemle, Budapest, 1890

⁹ Molnár: i. m. 718. o.

¹⁰ Erdős Csaba: „Parlamentari képviselő” szócikk. *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, 2019, 21. bekezdés. <http://real.mtak.hu/93420/1/parlamentari-kepviselo.pdf>

¹¹ Erdős (2019): i. m. 24. bekezdés.

¹² Balogh – Holló – Kukorelli – Sári: i. m. 323–328. o.

során a képviselői megbízatásával összefüggésben általa közölt tény vagy vélemény miatt”.¹³

Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a képviselői sérthetetlenség alapjait az Ogytv. sarkalatos szabályként deklarálja és garanciális szabályok mellett védi.

A mentelmi jogon alapuló mentesség a büntetőeljárásban

Ahogy azt *Molnár Gábor* megfogalmazza: „a sérthetetlenség egyfajta általános mentességet jelent az országgyűlési képviselők számára, amely szerint a velük szemben folytatandó büntetőeljárásnak feltételes eljárási akadálya van. Az eljárási akadály csak úgy szüntethető meg, ha maga az Országgyűlés engedélyezi a mentelmi jog felfüggesztését [...] A felelőtlenség anyagi jogi természetű védelem, vagyis anyagi jogi korlátot állít a képviselő felelősségre vonásának útjába. A sérthetetlenség eljárásjogi természetű védelem, és csupán eljárásjogi akadályt állít a képviselő felelősségre vonásának útjába [...] A büntetőjogban a mentelmi jog, mint büntethetőségi akadály, egyfajta személyes mentességként jelentkezik”.¹⁴

A Be. a XCVII. fejezetében, Mentelmi jogon alapuló mentesség cím alatt tárgyalja a törvényben meghatározott mentelmi joggal rendelkező személlyel szembeni eljárást.

Be. 719. § (1): „[A] törvényben meghatározott mentelmi joggal rendelkező személyt gyanúsítottként kihallgatni, vele szemben kényszerintézkedést alkalmazni és vádat emelni csak a mentelmi jog felfüggesztését követően lehet. A mentelmi joggal rendelkező személy tettenérése esetén vele szemben e törvény szerinti kényszerintézkedés alkalmazható.

(2) Ha a büntetőeljárásban adat merül fel arra, hogy a mentelmi joggal rendelkező személy gyanúsítottként kihallgatásának, vele szemben kényszerintézkedés alkalmazásának vagy vádemelésnek van helye, indítványozni kell a mentelmi jog felfüggesztésére jogosult döntését. A mentelmi jog felfüggesztése iránti indítványt a vádemelés előtt a legfőbb ügyész, azután, valamint magánvádas és pótmagánvádas ügyben a bíróság terjeszti elő. Tettenérés esetén az indítványt haladéktalanul elő kell terjeszteni.”

A Be. miniszteri Indokolása kifejti, hogy „a törvény a mentességet élvező személyek elleni külön eljárásra vonatkozó hatályos szabályokat jelentősebb részében átveszi. Továbbra is irányadó, hogy a mentességet élvező személyek elleni eljárás szabályozásának alapját a büntetőeljárási jog körén kívül eső normák határozzák meg. Ehhez képest az eljárási szabályok speciális jellegűek, elsősorban azokra a követelményekre vannak figyelemmel, amelyeket a mentességet megállapító jogszabályok írnak elő.

¹³ Vö. Erdős (2019): i. m. 24. bekezdés.

¹⁴ Molnár: i. m. 718. o.

A törvény – a gyakorlatban felmerült értelmezési problémák miatt – egyértelművé kívánja tenni, hogy a mentelmi jog fennállása esetén miben nyilvánul meg a büntetőeljárás megindításának és folytatásának az akadályja és ez milyen eljárási cselekmények tilalmát (gyanúsított kihallgatás, kényszerintézkedés alkalmazása, vádemelés) foglalja magában.”

Ellentmondás a mentelmi jog Ogytv. és a Be. által definiált terjedelme között, és ennek jelentősége a leplezett eszközök alkalmazásának jogszerűsége tekintetében

Az ellentmondás

A fentiek alapján megállapítható, hogy szövegszerű és ebből kifolyólag értelmezési ellentmondás feszül az Ogytv. és a Be. által megfogalmazott mentelmi jog terjedelme között.

Az Ogytv. 74. § (1) bekezdése ugyanis kimondja, hogy „a képviselő ellen csak az Országgyűlés előzetes hozzájárulásával lehet büntetőeljárást, valamint – a mentelmi jogról az adott ügyre vonatkozó önkéntes lemondás hiányában – szabálysértési eljárást indítani vagy folytatni, továbbá büntető eljárásjogi kényszerintézkedést alkalmazni”.

Azaz, az Ogytv. szerint a mentelmi jog már a büntetőeljárás megindításától, bármely eljárási cselekménytől (*‘folytatni’*) is óvja a mentelmi jog jogosultját, a képviselőt, míg a Be. 719. § (1) bekezdésének első mondata szerint a mentelmi jog csupán a gyanúsítottkénti kihallgatástól, a kényszerintézkedés alkalmazásától, valamint a vádemeléstől védi a képviselőt a mentelmi jog felfüggesztésének hiányában, illetve azt megelőzően.

Ez az ellentmondás a szakirodalomban is megjelenik. *Polt Péter* doktori értekezésében megállapította, hogy „aggályos viszont, ha az adatszerzés olyan képviselővel szemben merül fel, aki potenciális gyanúsított, illetve a gyanúsítottal, potenciális gyanúsítottal való bűnös kapcsolattartása merül fel”.¹⁵

Ugyanakkor *Polt* később idéz egy Legfelsőbb Bírósági döntést: „a közjogi tisztségen alapuló mentelmi jog érvényesítése korrupciós ügyben a gyakorlatban is felmerült Magyarországon az utóbbi években. Az egyik parlamenti képviselő ügyében a később jogerősen elítélt terhelt éppen mentelmi jogára hivatkozva tartotta törvénytelennek a bizonyítékokat szolgáltató titkosszolgálati eszközök alkalmazását.¹⁶ [...] Az ügyben a védelem álláspontja szerint a mentelmi jog felfüggesztése előtt semmilyen eljárási cselekmény foganatosítására nincs törvényes lehetőség, így az adott büntető perben felhasznált ilyen jellegű bizonyítékok nem vehetők figyelembe.¹⁷ [...] A Legfelsőbb Bíróság rámutatott arra, hogy a titkos információgyűjtés korrupciós ügyben történt, amely feltéte-

¹⁵ Polt (2010): i. m. 198. o.

¹⁶ Uo. 199. o.

¹⁷ Uo. 200. o.

lezte egy aktív és egy passzív vesztegető szerepvállalását. Az eljáró nyomozó hatóság az aktív vesztegető telefonját hallgatta le, aki nem rendelkezett mentelmi joggal, így ez az akadály az ő tekintetében szóba sem jöhetett. A mentelmi jog pedig nem sérül, ha a beszélgetésben érintett másik fél történetesen közjogi mentességgel rendelkezik”.¹⁸

Már itt fel kell hívni a figyelmet arra, hogy Polt is kiemelte az ilyen lehallgatás aggályos voltát, továbbá a joganyag a tárgyalta ügy óta alapjaiban változott.

A kúriai bírók, alkotmánybíró, legfőbb ügyészségi főosztályvezető ügyész által jegyzett, a gyakorlat által leginkább alkalmazott Be. Kommentár egyértelműen az Ogytv.-ből következő álláspontot fogadja el. A *büntetőeljárás jog kommentárja*¹⁹ nem hagy kétséget afelől, hogy semmilyen büntetőeljárás cselekmény nem folytatható le azon személlyel kapcsolatban, akinek a mentelmi jogát nem függesztették fel: „A 719. § (1) és (2) bekezdéséből következően a mentelmi jogot élvező személyt a mentelmi jog felfüggesztése előtt nem lehet gyanúsítottként kihallgatni vagy vele szemben kényszerintézkedést alkalmazni. E megfogalmazás azonban nem zárja ki, hogy a mentelmi joggal rendelkező személlyel szemben ne lehetne olyan eljárási cselekményeket foganatosítani, amelyek egy körön kívül esnek. Ez azonban nem így van: az előbbiekben idézett, a mentelmi jogot szabályozó törvények egyértelműen fogalmaznak akkor, amikor a büntető eljárás megindításának tilalmáról szólnak [...]” A közjogi sérthetlenség lényege – az alaptörvény szerinti értelmezése – alapján „a mentelmi jogot élvező személlyel szemben semmilyen büntetőeljárás cselekmény nem végezhető a mentelmi jog felfüggesztése előtt. Ezért tehát, ha a mentelmi joggal rendelkező személlyel szemben pl. bírói engedélyhez kötött leplezett eszköz alkalmazására lenne szükség, ez előtt a mentelmi jog felfüggesztése iránt kell előterjesztést tenni az arra jogosultnak. Ha a mentelmi jog felfüggesztésére nem kerül sor, a leplezett eszköz használatára sem kerülhet sor”.²⁰

Végül kiemelést érdemel, hogy az 1/2013. (V. 8.) BK vélemény szerint is „a mentelmi jog személyhez kötött, fennállása alatt a feljelentett, vagy a bűncselekmény gyanújával terhelt személy ellen nem folyhat büntetőeljárás. A mentelmi jog, mint a meghatározott személy ellen folytatható büntetőeljárás közjogi tilalma alapján a mentelmi joggal védett személlyel szemben a megalapozott gyanú nem közölhető, és az ilyen személyt közvetlenül érintő eljárási cselekmény nem végezhető.”

¹⁸ Uo.; valamint Legfelsőbb Bíróság Bf.I.2782/2002.; BH 2003. 447.

¹⁹ Belegi József (szerk.): *Büntetőeljárás jog. Kommentár a gyakorlat számára*. 3. kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2021

²⁰ Soós László: Eljárás a mentességet élvező személyek ügyében. In: Belegi (szerk.): i. m. II. kötet. 1484. o.

A mentelmi jog az Ogytv. és a Be. által definiált terjedelme közötti ellentmondás feloldása, azaz az Ogytv. és a Be. vonatkozó rendelkezéseinek egymásra vetített értelmezése

Jogszabályi hierarchia az Ogytv. és a Be. vonatkozó szakaszai között

„Az alkotmányjog tudománya különböző megközelítéseket kínál a minősített törvények jogforrási szerepét illetően.”²¹ A magyar alkotmányjogban is több iskola létezik a tekintetben, hogy a kétharmados (sarkalatos) törvények és az „egyszerű” (jelző nélküli) törvények egyenrangúak-e, vagy létezik közöttük hierarchikus viszony.²² Egyesek szerint „a kétharmados törvények nem foglalnak el megkülönböztetett helyet a jogforrási hierarchiában, az alkotmány szerint minden – bármilyen szavazataránnyal elfogadott – törvény egyenrangú”.²³

Ezzel szemben a következő érvek vethetők fel:

Ad1) Jakab András azonban úgy látja, hogy ez a kijelentés téves.²⁴ Az AB következetes joggyakorlata²⁵ szerint a kétharmados törvények „önálló, de témaközt” törvények.²⁶ Tehát a jogforrási hierarchiában önálló fokozatot alkotnak,

²¹ Szentgáli-Tóth Boldizsár Artúr: *Hogyan tovább kétharmad? A minősített többségű törvényalkotás múltja, jelene, jövője Magyarországon*. Doktori értekezés. ELTE-ÁJK Doktori Iskola, Budapest, 2019, 96. o. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/39537/Hogyan%20tov%c3%a1bb%20k%c3%a9tharmad.%20al%c3%a1%c3%adrt.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; Trócsányi László: Alaptanok. In: Schanda Balázs – Trócsányi László: *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 55. o.; Jakab András (szerk.): i. m.

²² Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. PhD értekezés. ME Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Miskolc, 2005, 123. o. <http://midra.unimiskolc.hu/document/5617/1091.pdf>. Később megjelent könyv formájában azonos címmel: Jakab András: *A magyar jogrendszer szerkezete*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2007.

²³ Sári János: A jogforrások. In: Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I*. Osiris, Budapest, 2002, 86. o.

²⁴ Jakab (2005): i. m. 126–129. o. Vö. Jakab András – Cserne Péter: A kétharmados törvények helye a magyar jogforrási hierarchiában. *Fundamentum*, 2001/2., 40–49. o.

²⁵ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48; 53/1995. (IX. 15.) AB határozat, ABH 1995, 238; 3/1997. (I. 22.) AB határozat, ABH 1997, 33; 1/1999. (II. 24.) AB határozat, ABH 1999, 25; 31/2001. (VII. 11.) AB határozat, ABH 2001, 258; 47/2001. (XI. 22.) AB határozat, ABH 2001, 308. Részletesen elemezve: Jakab –Cserne: i. m. 40–49. o.; és Jakab András: *A jogszabálytan főbb kérdéseiről*. Uniós, Budapest, 2003, 104–112. o.

²⁶ Azaz a törvény módosításakor is követelmény a kétharmados szavazatarány, lásd 4/1993. (II. 12.) ABH 1993, 63. A törvény formális értelemben értendő, lásd 1/1999. (II. 24.) ABH 1999, 39, de az ellentmondás a tartalmi ellentmondást is jelenti, nem csupán a formális hatályon kívül helyezést, lásd 4/1993. (II. 12.) ABH 1993, 63; 1/1999. (II. 24.) ABH 1999, 40–41; 47/2001. (XI. 22.) ABH 2001, 308, 315. Az 1/1999. (II. 24.) AB határozatot – tőlük eltérően – váltásként értékeli Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris, Budapest, 2001, 441. o.; és Szilágyi Péter: Parlamentáris jogállam és jogforrási rendszer. In: Gergely Jenő

de csak bizonyos tárgykörű törvények tartozhatnak ide – ezek azonban kizárólag kétharmados többséggel hozhatók meg. Az az okfejtés, amely kizárólag az AB határozatain alapult, amely pedig az AB azon gyakorlatára épít, miszerint az ugyanúgy megsemmisíti az egyszerű törvény kétharmados törvénynek ellentmondó szakaszait, mint a miniszteri utasítás miniszteri rendeletnek ellentmondó szakaszait, megerősítést nyert az Alaptörvény sarkalatos törvényt kiemelő deklaratív rendelkezése által [Alaptörvény T) cikk (4) bekezdés].

Jakab rámutat, hogy az AB úgy értelmezte már korábban az Alkotmányt, hogy a kétharmados törvények önálló jogforrási szintet jelentenek.²⁷ Bár az AB sokáig ennek ellenkezőjét hangoztatta (nevezetesen az egyenrangúságot),²⁸ a konkrét kérdések kifejtésekor a kétharmados törvényeket az egyszerű törvényeknek fölérendelteként kezelte.²⁹

Az AB következetes joggyakorlata tehát megállapít egy hierarchikus viszonyt. A következetes joggyakorlattal csak akkor lehet szembeszállni, ha az képtelenséget vagy önellentmondást tartalmaz, és ezért tarthatatlan. A kétharmados törvények jogforrási rangját illetően azonban erről nincs szó.

Összegzőként az állapítható meg tehát, hogy az AB következetes gyakorlata szerint – a hangoztatott szólamok ellenére – a kétharmados törvények önálló jogforrásként viselkednek, megelőzve az egyszerű szótöbbséget igénylő törvényeket.

Ad2) Bár úgy tűnik, hogy az AB kimondta, hogy az egyszerű törvények nem tartalmazhatnak minősített törvénnyel ellentétes szabályt [43/1992. (VII. 16.) AB határozat, ABH 1992, 374.], és így „egyértelmű, hogy a minősített törvények az alkotmányi és a törvényi szint között helyezkednek el a jogforrási hierarchiában, a részleteket tekintve azonban számos a vitás pont”³⁰.

„Amennyiben az alkotmány meghosszabbításának elméletét elfogadjuk, az alkotmányerejű törvények nem szigorúbb eljárásrend szerint megalkotott törvények, hanem lényeges külön alkotmányos kategóriát testesítenek meg. Az alkotmányerejű törvények az alkotmány törzsszövegének szabályaival helyezkednek el egy szinten, az alkotmánybíróság tehát hivatkozhat rájuk az egyszerű törvények alkotmányossági felülvizsgálata során. Mivel a minősített törvények egyértelműen az egyszerű törvények felett helyezkednek el, a két kategória

(főszerk.): *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc tiszteletére*. ELTE–BTK, Budapest, 2000, 570. o.

²⁷ Vö. a szubjektív elem elkerülhetetlenségéről a jogértelmezés során Hans Kelsen: *Tiszta jogtan* [ford. Bibó István]. Rejtjel, Budapest, 2001, 53. o.; továbbá Josef Isensee: „Vom Ethos des Interpreten” In: Herbert Haller et al (Hg.): *Staat und Recht*. Festschrift für Günther Winkler Spinger, Wien–New York, 1997, 389. o. Az, hogy ez a választás 1993-ban megalapozott volt-e, csupán jogtörténeti kérdés; ezért a továbbiakban nem firtatom.

²⁸ Például 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 63; 53/1995. (IX. 15.) AB határozat, ABH 1995 238, 239.

²⁹ Jakab (2005): i. m. 126–129. o. Vö. Jakab – Cserne: i. m. 40–49. o.

³⁰ Pierre Avril – Jean Gicquel: *Droit parlementaire*. Dalloz, Paris, 2014, 267–307., 271. o. Idézi Szentgáli-Tóth: i. m. 96.

között is hierarchikus a kapcsolat, az egyszerű törvények nem lehetnek ellentétesek a felettük álló minősített törvényekkel tartalmi értelemben.”³¹

„A minősített törvények ilyenkor eljárási értelemben is sokkal közelebb állnak az alkotmányhoz, mint a törvényekhez, elfogadásuk szabályai általában nem sokkal enyhébbek, mint az alkotmányozási folyamattal szemben támasztott elvárások. Az alkotmány meghosszabbításának elmélete tehát a törvények két, hierarchikus alapon elkülönülő csoportját feltételezi.”³²

Összefoglalva megállapítható, hogy az Ogytv. 74. § (1) bekezdése mint sarkalatos törvényi kitétel a jogszabályi hierarchia magasabb fokán áll, mint a Be. 719. § (1) bekezdés első mondata, így ellentmondásuk esetén az Ogytv. 74. § (1) bekezdésének kell érvényesülnie, azaz az országgyűlési képviselő ellen, vele összefüggésben semmilyen büntetőeljárási cselekmény nem folytatható mentelmi jogának felfüggesztése előtt.

Lex posterior derogat legi priori és a „parlament hallgatása” elv

Azt, hogy az előbbi alfejezetben kifejtett érvelés egyezik az Országgyűlés akaratával, a következők is bizonyítják.

Bár az Országgyűlésről szóló törvény a 2012. évi XXXVI. törvény, a büntetőeljárásról szóló törvény pedig a 2017. évi XC. törvény, viszont az Ogytv.-t módosította a 2018. évi CXXII. törvény, amely a kérdéses 74. § (1) bekezdését is megváltoztatta az Ogytv.-nek [2018. évi CXXII. törvény 13. § a) pontja]. Ez pedig azt jelenti, hogy az Országgyűlés foglalkozott az új Be. szabályozásának ismeretében az Ogytv.-vel, sőt a kérdéses szakasszal is, és kétharmados többséggel fenntartotta annak azon rendelkezését, amely az egész büntetőeljárás tekintetében megtiltja a mentelmi jog felfüggesztése nélkül történő eljárási cselekmények végzését.³³

A *parlament hallgatása-doktrína* szerint, amennyiben az Országgyűlés módosít egy adott törvényt, de a kérdéses rendelkezéshez kifejezetten nem nyúl hozzá, ezzel megerősíti, hogy az Országgyűlés akarata egyezik azon rendelkezéssel. Ezen módosítás továbbá későbbi, mint a Be., így a *lex posterior derogat legi priori* elvvel együttolvasva a parlament hallgatásának doktrínáját, megállapítható az Ogytv. elsőbbsége.

³¹ Szentgáli-Tóth: i. m. 136. o.

³² Uo. és lásd 43/2012. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2012, 296.

³³ Lásd a már fentebb hivatkozott 2018. évi CXXII. törvény jogszabályhelyeit: a 74. § (1) bekezdésében a „büntetőeljárásjogi” szövegrész helyébe a „büntető eljárásjogi” szöveg (13. § a) pont), a 74. § (3) bekezdésében a „vádirat benyújtásáig” szövegrész helyébe a „vádemelés előtt” szöveg (13. § b) pont) lépett.

Végkövetkeztetés, pragmatikus ellenérvek és cáfolatuk

Végkövetkeztetés

A Be. 214. § (1) bekezdése szerint „a leplezett eszközök alkalmazása olyan, a magánlakás sérthetetlenségéhez, valamint a magántitok, a levéltitok és a személyes adatok védelméhez fűződő alapvető jogok korlátozásával járó, a büntetőeljárásban végzett különleges tevékenység, amelyet az erre feljogosított szervek az érintett tudta nélkül végeznek.”

Következésképpen, amikor leplezett eszközökről beszélünk, a büntetőeljárásnak már folyamatban kell lennie.

Bár az Nbt. feljogosítja a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatot, hogy a jogszabályok keretei között eszközeivel és módszereivel – írásbeli megkeresésre – titkos információgyűjtést végezzen a büntetőeljáráson kívül is [8. § (1) bekezdés a) pont], jelen esetben nem erről van szó.

A kérdés tehát az, hogy a Be. 214. § (4) bekezdés c) pontja, illetve 231. § c) és e) pontjai szerinti bírói engedélyhez kötött leplezett eszköz alkalmazható-e büntetőeljárásban a mentelmi jog felfüggesztése nélkül?

A rendszertani, nyelvtani és alkotmányos értelmezésen, a joghierarchián, valamint a *lex posterior derogat legi priori* és a „*parlament hallgatása*” elvein alapuló interpretáció alapján, melynek eredményét a Be. Kommentár³⁴ és az 1/2013. (V. 8.) BKv is magáévá teszi, megállapítható, hogy büntetőeljárás nem folytatható a mentelmi jog felfüggesztése előtt országgyűlési képviselővel szemben.

Mivel a Be. 214. § (1) és (4) bekezdés c) pontja, illetve 231. § c) és e) pontjai szerinti leplezett eszközöket csak büntetőeljárás keretén belül lehet alkalmazni, okszerűen következik, hogy ezek alkalmazása a mentelmi jog felfüggesztése előtt nem lehetséges, mivel büntetőeljárás is csak ezt követően indítható és folytatható az országgyűlési képviselővel szemben.

Pragmatikus ellenérv és cáfolata

Ellenérvként felhozható, hogy ennek az értelmezésnek az elfogadása ahhoz vezetne, hogy országgyűlési képviselővel szemben leplezett eszközt a mentelmi jog felfüggesztését – és így a gyanúsítást – megelőzően soha nem lehet alkalmazni.

Ez az érv természetesen igaz a leplezett eszközökre (a titkos információgyűjtésre nem). Az ellenérv azonban cáfolható:

Ad1) Az első ellenérv az, hogy a Be. kifejezetten lehetővé teszi a leplezett eszközök alkalmazását a gyanúsítást követően, azaz a gyanúsítottal szemben is.

A Be. rendszerében a gyanúsított és a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy két elkülönülő eljárásjogi státusz (Be. 385–387. §). A jelenlegi magyar szabályozás valóban csak a már meggyanúsított országgyűlési képviselővel szemben engedi meg a leplezett eszközök alkalma-

³⁴ Belegi (szerk.): i. m.

zását, de ez, azaz a már meggyanúsított személlyel szemben alkalmazott leplezett eszköz, a Be. rendszerében elfogadott eljárásjogi momentum.

Ad2) Az a feltételezés, hogy esetleg nem olyan hatásos a leplezett eszközök alkalmazása, ha azt már a meggyanúsított személlyel szemben vetik be, nem ad megfelelő igazolást arra, hogy az egyik legalapvetőbb alkotmányos jogot a bűnüldöző hatóságok megsértsék. Lehet, hogy a kínzás is nagyon effektív lenne, mégis általános és abszolút kínzás-tilalmat fogad el a nemzetközi és a magyar jogrendszer.

A mentelmi jognak ugyanis a legfontosabb eleme az, hogy az Országgyűlés, mint az egyik hatalmi ág, önmaga dönthet tagjának büntetőjogi felelősségre vonásáról, és e tekintetben sincs, és nem is lehet, alárendelve egy másik hatalmi ágnak, konkrétan a bírói hatalomnak, az igazságszolgáltatásnak. Egy ezzel ellentétes felfogás arra vezetne, hogy a leplezett eszköz alkalmazásának bírói engedélyezésén keresztül a bírói hatalmi ág, azaz az igazságszolgáltatás fölébe helyeződik a másik független hatalmi ágnak, a törvényhozásnak.

Ad3) Az, hogy jelenleg nincs kielégítően szabályozva az országgyűlési képviselővel szembeni leplezett eszközök alkalmazása a gyanúsítást megelőzően, nem jelenthet alapot arra, hogy alkotmányellenesen az egyik hatalmi ágat, az igazságszolgáltatást a törvényhozás fölé helyezzük, és a sarkalatos törvénnyel ellentétesen gyakorolja jogait az igazságszolgáltatás.

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy kialakítható lenne egy olyan rendszer az Ogytv. és a Be. módosításával, amely ezeknek a követelményeknek is megfelel. Például, a mentelmi bizottság kaphatna olyan jogkört, amely a leplezett eszközök bírói jóváhagyását követően annak alkalmazását engedélyezi, természetesen zárt ülésen, ha pedig ezen bizottság tagjával szemben merül fel a leplezett eszközök alkalmazásának szükségessége, akkor egy másik országgyűlési bizottság rendelkezne ezzel a hatáskörrel.

Ad4) Végül meg kell jegyezni, hogy a gyanú, a bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható személy és a megalapozott gyanú jelenleg teljesen kidolgozatlan fogalmak a magyar büntetőeljárásban. Nincs megfelelő paraméterrendszer, amely alapján eldönthető lenne, hogy valójában a bizonyítékok milyen mennyisége és súlya az, amely elegendő a gyanú vagy éppen a megalapozott gyanú megállapításához. Ebből következően a gyanúsítás az eljáró hatóságok, sőt az eljáró hatósági személyek szubjektív megítélésén alapul. Az egységesítésre irányuló gyakorlat is jelentősen változott az elmúlt időszakokban. A nyomozás befejezéséhez közeli gyanúsítást felváltotta körülbelül 2015-ben a nyomozás kezdetén történő gyanúsítási gyakorlat, majd az utóbbi években ismét a nyomozás befejezéséhez közeli gyanúsítás tapasztalható számos esetben. A praxis azonban hatóságok esetében és területileg is eltérő.

Amennyiben már a gyanúsítás is ennyire véletlenszerűnek mondható, az ezt megelőző gyanú mértéke, amely megalapozza a leplezett eszköz alkalmazását, még bizonytalanabb. A demokráciában az Országgyűlés integritását alapvetően érintő alkotmányos jogot nem lehet ilyen bizonytalan eljárásjogi momentumhoz kötni úgy, hogy azt csak egy nyomozási bíró ellenőrzi.

Összefoglalás

Az Ogytv. szerint a mentelmi jog már a büntetőeljárás megindításától, bármely eljárási cselekménytől is óvja a mentelmi jog jogosultját, az országgyűlési képviselőt [74. § (1) bekezdés], míg a Be. 719. § (1) bekezdésének első mondata szerint a mentelmi jog csupán a gyanúsítottkénti kihallgatástól, a kényszerintézkedés alkalmazásától, valamint a vádemeléstől védi a képviselőt a mentelmi jog felfüggesztésének hiányában, azt megelőzően.

Az Ogytv. és a Be. szabályozása ellentétes értelmezésre is vezethet.

Az Ogytv. ezen szabályozása azonban sarkalatos törvényi rendelkezés, amely az Alaptörvény [(T) cikk (4) bekezdés], az AB gyakorlata és a jogelmélet szerint a joghierarchiában megelőzi a nem minősített törvényt, azaz a Be.-t.

Mivel az Ogytv. 74. § (1) bekezdését 2018-ban, a Be. elfogadását követően módosították, a *lex posterior derogat legi priori* és a „*parlament hallgatása*” elvei is alátámasztják az Ogytv. szabályozásának elsőbbségét.

Az az Alkotmányos követelmény, hogy a törvényhozás felett az igazságszolgáltatás hatalmat nem gyakorolhat, azaz az Országgyűlésnek kell döntenie arról, hogy tagjával szemben indulhat-e büntetőeljárás, csak akkor érvényesül, ha semmilyen eljárási cselekmény nem folytatható a mentelmi jog felfüggesztése nélkül.

Ezt az értelmezést tette magáévá az 1/2013. BKv és a legismertebb Be. Kommentár is.

Összegezve, a Be. 167. § (5) bekezdése alapján az országgyűlési képviselő ellen folyó büntetőeljárásban nem értékelhető bizonyítékként az olyan leplezett eszközökből származó adat, amelyet az országgyűlési képviselő mentelmi jogának felfüggesztése előtt szereztek be.

De lege ferenda fel kell hívni a figyelmet arra, hogy kialakítható lenne egy olyan rendszer az Ogytv. és a Be. módosításával, amely feloldja e két törvény ellentmondását és lehetővé teszi országgyűlési képviselő elleni leplezett eszközök alkalmazását a mentelmi jog felfüggesztése előtt. Például a mentelmi bizottság kaphatna olyan jogkört, amely a leplezett eszközök bírói jóváhagyását követően annak alkalmazását engedélyezi, természetesen zárt ülésen, ha pedig ezen bizottság tagjával szemben merül fel a leplezett eszközök alkalmazásának szükségessége, akkor egy másik országgyűlési bizottság rendelkezne ezzel a hatáskörrel. További érdekes kérdés merülne fel egy ilyen módosítás esetén, miszerint az alkalmazható lenne-e a folyamatban lévő eljárásokban. Vagyis egy korábban, az akkor hatályos törvények (Ogytv.) szerint jogellenesen beszerzett bizonyíték a törvénymódosítás következtében jogszerűen beszerzetté válhat-e.

A tettesség és részesség hasonlóságai és különbségei a szándékos pénzmosás új tényállásai kapcsán

HOLLÁN MIKLÓS*

Mészáros Ádám már egyik első publikációjában¹ az elkövetők tanának hazai jogunkban is megtalálható fundamentumáig (a tettesek és részesek megkülönböztetésének jelentőségéig) hatolt. Az általa elemzett híres jogeset (a Majláth-avagy Mailáth gyilkosság) érdekessége ugyanis – legalábbis jogi szempontból² – alapvetően abban rejlik, hogy gyilkosság esetén különbözött a tettes (felbujtó), illetve a bűnsegéd büntetési tételének felső határa. Kollégánk doktori disszertációja is a tettesség és részesség kérdéskörét dolgozta fel, annak elméleti alapjaitól kezdve, gyakorlati kérdésein át a szabályozás reformjára vonatkozó, *de lege ferenda* javaslatokig.³ Kutatásának fókusza ezt követően – ahogy az történni szokott – kiszélesedett, tudományos vizsgálódásai kiterjedtek a bűncselekménytan egészére,⁴ de (tanulmányok erejéig) kitekintett a bűnkapcsolatok egyik újabb alakzatára, a pénzmosásra is.⁵

Kézenfekvőnek tűnt tehát, hogy rá és tudományos munkásságára emlékezve egy olyan kérdést dolgozzak fel, amely a tettesek és részesek megkülönböz-

* Tudományos főmunkatárs, ELKH TK Jogtudományi Intézet; egyetemi docens, NKE-RTK Büntetőjogi Tanszék.

¹ Mészáros Ádám: A Majláth-eset. *Jogtörténeti Szemle*, 2005/4, 39–47. o., illetve visszatérve Mészáros Ádám: Rablógyilkosság a Várnegyedben, avagy a Mailáth-eset. In: Kádár Hunor (szerk.): *Az első bűnügy-történeti konferencia előadásai*. Forum Iuris, Cluj-Napoca (Kolozsvár), 2020, 51–66. o.

² Az eset más (médiatudományi) vonatkozású elemzésére lásd Szabó Krisztina: A személyzet bosszúja: Mailáth országbíró meggyilkolása. *Médiakutató*, 2002/2. https://mediakutato.hu/cikk/2002_02_nyar/09_mailath_orzagbiro

³ Mészáros Ádám: *A tettesség-részesség tanának elméleti és gyakorlati kérdései*. PhD értekezés. ELTE ÁJK Doktori Iskola, Budapest, 2008; illetve publikált formában Mészáros Ádám: *A bűncselekmény elkövetői. Elméleti és gyakorlati alapkérdések*. Ad Librum, Budapest, 2008.

⁴ Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmára és az elkövetőkre vonatkozó szabályozás lehetőségei az új büntető törvénykönyvben. *Rendészeti Szemle*, 2007/5, 3–26. o.; Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmának és az elkövetőkre vonatkozó rendelkezések újraszabályozása. *Rendészeti Szemle*, 2007/6., 60–83. o.; Mészáros Ádám: *Büntetőjogi kodifikációk alkonyán és hajnalán. A büntetőjogi felelősség aktuális kérdései*. Virágmandula, Pécs, 2011; Mészáros Ádám: *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései: a bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2020.

⁵ Kármán Gabriella – Mészáros Ádám – Tilki Katalin: *Pénzmosás a gyakorlatban I.. Ügyészeti Szemle*, 2016/3., 82–97. o.; Kármán Gabriella – Mészáros Ádám – Tilki Katalin: *Pénzmosás a gyakorlatban II. Ügyészeti Szemle*, 2016/5., 76–91. o.

tetésének jogkövetkezményeit – egy bűncselekménytani kérdés kapcsán – a pénzmosás tekintetében elemzi. Tanulmányom azt a kérdést vizsgálja, hogy van-e az alapbűncselekmény elkövetőinek felelőssége tekintetében különbség a pénzmosás bűncselekményében való tettesi, illetve részesei közreműködés között.

Ezen kérdés a pénzmosás korábbi szabályozásainak vonatkozásában is felvetődhetett, de feldolgozása 2021. január 1. napja óta különösen aktuális. Az ezen időpontban hatályba lépett Btk.-módosítás következtében ugyanis a bűncselekmény szabályozása egy olyan büntethetőséget kizáró okot tartalmaz, amely a bűncselekmény tetteseit és részeseit jogi sorsukat illetően (amint majd látni fogjuk részben valójában, részben látszólag) megkülönbözteti.

A tettesség és részesség jogkövetkezményei

A kodifikált magyar büntetőjog a kezdetektől fogva, de napjainkban is az elkövetők dualizmusán, azaz tettesek és részeseik megkülönböztetésén alapul.⁶

A Csemegi-kódex

Az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekéről és vétségekről (a továbbiakban: Csemegi-kódex) úgy rendelkezett, hogy „a tettesek és azok felbujtói, az elkövetett büntetettre vagy vétségre határozott büntetéssel büntetendőek”⁷. Azt is kimondta azonban, hogy „a bűnsegédek büntetésének megállapításánál, a kísérletre vonatkozó szabályok [...] szolgálnak irányul”⁸.

A Csemegi-kódex a jogkövetkezmények tekintetében tehát nem a bűncselekmény tettesei és részesei, hanem a bűnsegéd és a többi elkövető között különböztetett. Így az elhatárolások közül a társtettes és bűnsegéd, illetve felbujtó és bűnsegéd közötti (éppenséggel nehezebben meghúzható) választóvonal volt lényeges, míg a társtettes és a felbujtó (inkább nyilvánvaló) különbsége – legalábbis ebben a vonatkozásban – kevésbé volt jelentős.

A kísérletre vonatkozó rendelkezések megfelelő alkalmazása három vonatkozásban érintette a bűnsegéd büntetési tételét és büntetésének kiszabását.

a) Az egyik szabály szerint a bűnsegély „enyhébben büntetendő, mint a véghezvitt büntett vagy vétség”⁹. Ez a rendelkezés a büntetési tétel felső határa tekintetében annak kötelező leszállítását jelentette.¹⁰ Ha tehát a büntetési

⁶ Az elkövetői alakzatok különböző rendszereire lásd Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A bűncselekmény tana. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog általános része*. Korona, Budapest, 2001, 267–268. o.

⁷ Csemegi-kódex 71. §.

⁸ Csemegi-kódex 72. §.

⁹ Csemegi-kódex 72. § (hivatkozással a 66. § első mondatára).

¹⁰ Irk Albert: *A magyar anyagi büntetőjog*. Dunántúl, Pécs, 1928, 210. o.

tétel maximuma tettesek esetén tizenöt év volt, akkor a kísérlet (és így bűnsegéd) esetén tizenöt év mínusz egy nap szabadságvesztés volt az irányadó.¹¹

Ezen rendelkezés nem tudott érvényesülni a kísérlet elkövetésében való bűnsegédi közreműködés esetén. Akkor ugyanis a büntetési tétel felső határa a bűnsegédi minőségre figyelemmel tovább már nem enyhült ahhoz képest, ami a kísérletre (közvetlenül alkalmazandó rendelkezés következtében) egyébként is irányadó volt.¹² A kísérletben közreműködő bűnsegéd büntetési tételének felső határa tehát azonos volt azzal, mint amit a megkísérelt bűncselekmény tettesére (felbujtójára) kellett alkalmazni. Így viszont a bűnsegéd büntetési tételének felső határa csak befejezett bűncselekmény esetén volt alacsonyabb a többi elkövetőnél, míg kísérletben való közreműködés esetén azzal azonos volt.

b) Egy másik rendelkezés alapján a bűnsegéd „büntetése a véghezvitt bűntettre vagy vétségre megállapított büntetés legkisebb mértékén alul is, sőt a megállapítottnál enyhébb büntetési nemben is kiszabható”¹³. Ezt a rendelkezést azonban az enyhítés általános (befejezett bűncselekmény és tettesek esetén is irányadó) szabályaival összefüggésben kellett értelmezni. Az utóbbi alapján ugyanis „ha az enyhítő körülmények annyira nyomatékosak, vagy olyan nagy számmal forognak fenn, hogy a cselekményekre meghatározott büntetésnek legkisebb mértéke is aránytalanul súlyos lenne: ez esetben ugyanazon büntetési nem a legkisebb mértékig leszállítható, és ha ez is tulszigoru volna: határozott időtartamhoz kötött fegyház helyett börtön, – börtön helyett fogház, – fogház helyett pénzbüntetés, – ezen büntetési nemek legkisebb mértékéig állapítható meg”¹⁴.

Ezen általános és a kísérletre (bűnsegédre) vonatkozó fenti enyhítési szabály viszonya kapcsán számos vitakérdés merült fel az akkori joggyakorlatban és jogirodalomban. Az egyik (szerintem is helyes) álláspont szerint a kísérletre (bűnsegédre) vonatkozó szabály nagyobb mértékű enyhítést engedett (így az enyhítés a büntetési nemek tekintetében ilyenkor kétfokú is lehetett). Míg a másik szerint a kísérletre (bűnsegédre) vonatkozó enyhítő rendelkezés alkalmazása esetén sem szabható ki annál enyhébb büntetés, amint amit az általános enyhítési szabály megenged (azaz az enyhítés a büntetési nemek tekintetében ilyenkor is csak egyfokú lehet.).¹⁵

A bűnsegéd esetén más büntetési nem alkalmazása ezen felül ott lehetett lényeges, ahol például büntettről volt szó, mivel vétség esetén pénzbüntetés

¹¹ Vö. például a kísérlet tekintetében Fayer László: *A magyar büntetőjog kézikönyve. Első kötet: Bevezető rész és Általános tanok*. Harmadik, bővített kiadás. Franklin, Budapest, 1905, 247. o.

¹² Heller Erik: *A magyar büntetőjog tankönyve. Általános rész. II. félkötet*. Szent István Társulat, Szeged, 1937, 97. o.

¹³ Csemegi-kódex 72. § (hivatkozással a 66. § második mondatára). Ebben az időszakban a fegyház, börtön és fogház a büntetés önálló neme volt (Csemegi-kódex 20. § 2., 4. és 5. pont).

¹⁴ Csemegi-kódex 92. §.

¹⁵ Fayer: i.m. 248. és 291–292. o.

önálló büntetésként az általános büntetéskiszabási szabályok¹⁶ alapján tettek esetén is alkalmazható volt.

c) A harmadik rendelkezés alapján, ha „a véghezvitt büntetettre halál, – vagy életfogytig tartó fegyházbüntetést határoz a törvény: a [bűnségéd] büntetése határozott ideig tartó fegyház, mely azonban a halállal büntetendő büntettek-nél öt, – az életfogytig tartó fegyházzal büntetendőknél három évnél enyhébb nem lehet”¹⁷.

A legsúlyosabb (halállal vagy életfogytig tartó fegyházzal büntetendő) bűncselekmények esetén tehát a büntetés mértéke tekintetében az alsó és felső határt illetően is eltérő szabályt tartalmazott a büntetőkódex. Eszerint a felső határnál (részben, azaz halálbüntetés esetén) nemcsak a büntetés mértéke, hanem annak neme is különbözött bűnségély esetén. Ezen szabály alkalmazására tekintettel volt kérdéses az egyik elkövető cselekményének bűnségédi minősítése, amelyre tekintettel a Majláth (Mailáth) ügyben a Curia és a jogirodalom egyik része az akkor hatályos jog (törvényi kereteket szétfeszítő) értelmezésével, míg a szerzők másik része, de lege ferenda javaslatokkal kereste a megoldást.¹⁸

A kísérletre (bűnségédre) vonatkozó ezen harmadik rendelkezés is kedvezőbb volt azon általános enyhítési szabálynál, amely szerint „halálbüntetés helyett tizenöt évi, – életfogytig tartó fegyház helyett pedig tíz évi fegyháznál kisebb büntetés a jelen § esetében sem állapítható meg”¹⁹. A kísérletre (bűnségédre) vonatkozó speciális és az általános enyhítési rendelkezés kombinációjára a törvény – annak helyes értelmezései szerint – halálbüntetés (életfogytig tartó fegyház) esetén sem adott lehetőséget.²⁰

A Btá.

Az 1950 évi II. törvény (a továbbiakban: Btá.) a bűnségédek büntetési tételét parifikálta. A vonatkozó rendelkezések alapján „aki mást a büntett elkövetésére szándékosan reábír (felbújtó), a tettes cselekményére megállapított büntetéssel büntetendő”²¹, ahogy „aki másnak szándékosan segítséget nyújt a büntett elkövetéséhez (bűnségéd), a tettes cselekményére megállapított büntetéssel büntetendő”²².

A félkódex szerint „a törvényben megállapított büntetést enyhíteni lehet, ha az, illetőleg annak legkisebb mértéke – a büntetés céljára, valamint a kiszabásnál irányadó súlyosító és enyhítő körülményekre figyelemmel – túl szigorúnak mutatkoznék”²³. A büntetés (ilyen egyszeres) enyhítésének mértékét a

¹⁶ Csemegi-kódex 20. § negyedik bekezdés.

¹⁷ Csemegi-kódex 72. § (hivatkozással a 66. § harmadik mondatára).

¹⁸ Vö. Irk (1928): i. m. 210. o.

¹⁹ Csemegi-kódex 92. §.

²⁰ Fayer: i. m. 248. o., illetve Mészáros (2005): i. m.

²¹ Btá. 20. § (2) bek.

²² Btá. 20. § (3) bek.

²³ Btá. 51. § (1) bek.

törvény meg is határozta. Így például, ha a börtönbüntetésnek a törvényben megállapított legkisebb mértéke öt év vagy ennél hosszabb volt, akkor ehelyett öt évnél rövidebb, de legalább egy évig tartó börtön volt kiszabható.²⁴

A Btá. eredeti szövege csak a büntetés fentiek szerinti történő (egyszeres) enyhítéséről rendelkezett.²⁵ Ezt követően a 1951. évi 31. tvr. bevezette a kétfokú enyhítést.²⁶ Ennek alapján „a bíróság, ha az ügy rendkívüli körülményei alapján indokoltnak mutatkoz[ott], kivételesen a törvényben megállapított büntetést oly módon is enyhíthet[te], hogy a büntetést a soron következő enyhítési lehetőség alkalmazásával úgy szab[ta] ki, hogy az hat hónagnál rövidebb, de legalább három hónapig tartó legyen”²⁷. A büntetés ilyen lényegében kétszeres enyhítésére azonban nem csak bűnsegély esetén kerülhetett sor.

Az 1961. évi Btk. és az azt követő büntetőkódexek

Az 1961. évi V. törvény (a továbbiakban: 1961. évi Btk.) az elkövetők tana kapcsán a Btá. megoldásán csak annyiban változtatott, hogy a büntetési tétel parifikációját a részesség kapcsán csak egyszer (egy külön rendelkezésben) mondta ki. Eszerint „a részesekre is a tettesre megállapított büntetési tételt kell alkalmazni”²⁸.

Visszatért a bűnsegédek megkülönböztetése az enyhítés körében. Kétszeres enyhítésre ugyanis csak kísérlet és bűnsegély esetében kerülhetett sor.²⁹ Ha ugyanis az egyszeres enyhítés segítségével „kiszabható büntetés is túl szigorú, a bíróság [az egyszeres enyhítésre vonatkozó rendelkezés] soron következő pontja alapján szabja ki a büntetést”³⁰.

Az elkövetői alakzatok között tehát a jogkövetkezmények tekintetében a különbség – az 1878. évi Btk.-hoz hasonlóan – a bűnsegéd és a többi alakzat között volt. Lényeges eltérés azonban az 1878. évi Btk.-hoz képest, hogy nem volt a büntetési tétel felső határának kötelező leszállítására vonatkozó szabály (a legsúlyosabb bűncselekmények esetén sem). A büntetési tétel alsó határának fakultatív leszállítása is szűkebb körű lett az 1878. évi Btk. megoldásához képest, hiszen az ún. kétszeres leszállás körében más büntetési nem alkalmazására nem minden esetben volt lehetőség.

Az 1961. évi Btk. megoldását vette át az 1978. évi V. törvény (1878. évi Btk.), illetve a 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) is.³¹

²⁴ Btá. 51. § (2) bek. c) pont.

²⁵ Györgyi Kálmán: *Büntetések és intézkedések*. KJK, Budapest, 1984, 51. o.

²⁶ Györgyi: i. m. 53. o.

²⁷ Btá. 51. § (3) bek.

²⁸ 1961. évi Btk. 14. § (1) bek.

²⁹ Györgyi: i. m. 81. o.

³⁰ 1961. évi Btk. 68. § (3) bek.

³¹ 1978. évi Btk. 21. § (1)–(3) bek. és 87. § (3) bek.; illetve Btk. 14. § (1)–(3) bek. és 82. § (4) bek.

A pénzmosás hatályos szabályozása

A pénzmosás új szabályozását³² a 2020. évi XLIII. törvény 53. §-a iktatta be a Btk.-ba, az új rendelkezések 2021. január 1. napjától hatályosak. A bűncselekménynek négy különböző szándékos alapesete van, amelyeket a Btk. 399. § (1)–(4) bekezdései tartalmaznak. Az alapeseti tényállások büntetési tételét a Btk. 399. § (5) bekezdése határozza meg, míg a minősített eseteiket a Btk. 399. § (6)–(7) bekezdései.

Az elkövetési magatartások

Az első alapeset egy nyitott törvényi tényállás, amely a vagyon eredetének elfedését vagy elleplezését eredményező cselekménnyel követhető el. Tényállásszerű a büntetendő cselekményből eredő vagyonon fennálló jog, a vagyon helyének elfedése (elleplezése) is.³³

A második és harmadik alapeseti tényállás elkövetési magatartásai azonosak: a vagyon mástól való átvétele, elrejtése, átalakítása, átruházása, elidegenítésében közreműködés, felhasználása, azzal összefüggésben pénzügyi tevékenység végzése, pénzügyi szolgáltatás igénybevétele, vagy arról rendelkezés.³⁴

A negyedik alapesetben is szerepel az elrejtés, a felhasználás, az átalakítás, az átruházás és az elidegenítésében közreműködés. Az azonban az átvétel helyett a megszerzést nevesíti. Ez utóbbinak (más tényállásokhoz hasonlóan) feltétele a dolog birtokbavétele mellett a huzamosabb birtokolás szándéka is. Elkövetési magatartás a rendelkezési jogosultság megszerzése is, amely első-sorban akkor valósul meg, ha valaki nem a dolgot, hanem a vagyontárgyhoz fűződő jogot szerzi meg. Ezen felül itt külön nevesítést nyer még a megőrzés, a kezelés és a használat is.³⁵

Az eredmény (annak hiánya)

A pénzmosás nem minden alapesetéhez kapcsolódik eredmény, azok között vannak materiális és immateriális tényállások is.

Az első alapeseti tényállás eredménye a vagyon eredetének stb. elfedése vagy elleplezése. Ilyenkor a vagyon „a külvilág számára is elszakad az eredeti – bűnös – jellemzőjétől, és olyan színben tűnik fel, mintha az nem bűncselekményből származna. Az eredmény tehát az, hogy a vagyon eredete fedetté, leplezetté válik, függetlenül attól, hogy e leplezettséget mások aktuálisan észlelték-e. Az elfedés azt fejezi ki, hogy a vagyon bűnös eredete a külvilág

³² Áttekintésére lásd Ambrus István: Büntetőjog 2021 – a pénzmosás újrhangolt tényállása és a hálapénz kriminalizálása. *Büntetőjogi Szemle*, 2020/2., 3–10. o.; illetve Gál István László: A pénzmosás új magyar szabályozása 2021-től. *Büntetőjogi Szemle*, 2021/1., 24–33. o.

³³ Btk. 399. § (1) bek.

³⁴ Btk. 399. § (2) és (3) bek.

³⁵ Btk. 399. § (4) bek.

számára titkossá válik, a bűncselekményből való származása eltűnik. Az elleplezés ehhez képest többletelemet tartalmaz, az ugyanis feltételez egy leplező jogcímet, azaz a vagyon bűncselekményből való származása eltűnik, és emellett átalakul valamivé, ami jogszerű eredetűnek látszik”.³⁶

A harmadik alapeseti tényállás első változata³⁷ esetén a bűncselekmény eredménye a mással szembeni vagyonekobzás, illetve vagyon-visszaszerzés megghiúsítása. Ennek körében az indokolás szerint „akár a [...] vagyonekobzás, polgári jogi igény [...], akár a [...] lefoglalás [...] megghiúsításáról van szó, a cselekmény tényállásszerű”.³⁸

A második alapeseti tényállás, a harmadik alapeseti tényállás második változata³⁹ és a negyedik alapeseti tényállás immateriális bűncselekmények, ezek a büntető rendelkezések ugyanis eredményt nem tartalmaznak.

A célzat (annak hiánya)

A második alapeseti tényállás és a harmadik alapeseti tényállás második változata⁴⁰ célzatos bűncselekmény.

A második alapeseti tényállás célzata a büntetendő cselekményből származó vagyon eredetének, a vagyonon fennálló jognak, a vagyon helyének, ezek változásának elfedése vagy elleplezése. Ennek tartalma azonos azzal, amit az első alapeseti tényállás eredményként fogalmaz meg.

A harmadik alapeseti tényállás második változatánál a célzat a mással szembeni vagyonekobzás, illetve a vagyon-visszaszerzés megghiúsítása. Ennek tartalma azonos azzal, ami a harmadik alapeseti tényállás első változatának eredménye.

Az első alapeseti tényállás, a harmadik alapeseti tényállás első változata és a negyedik alapeseti tényállás nem célzatos bűncselekmény.

A részesekre vonatkozó büntethetőséget kizáró ok

A pénzmosás kapcsán a büntetőkódex úgy rendelkezik, hogy „nem büntethető a felbujtó vagy a bűnsegéd, ha a (3) vagy a (4) bekezdésben meghatározott bűncselekményt az általa elkövetetett büntetendő cselekményből származó vagyonra követi el”⁴¹.

A hatályos szabályozást beiktató törvény javaslatának indokolása szerint az általános részi szabályok alapján „az alapbűncselekmény tettesei részesként kapcsolódhatnak a pénzmosás olyan tetteseihez, akik szempontjából a vagyon

³⁶ A 2020. évi XLIII. törvény javaslatának 53. §-ához fűzött végső előterjesztői indokolás, II/1. pont.

³⁷ Btk. 399. § (3) bek. a) pont.

³⁸ A 2020. évi XLIII. törvény javaslatának 53. §-ához fűzött végső előterjesztői indokolás, II/3. pont.

³⁹ Btk. 399. § (3) bek. b) pont.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Btk. 399. § (9) bek.

más bűncselekményéből származik, ezért [az utóbbiak] megvalósíthatják a (3) és a (4) bekezdésben fogalt alapeseteket”. Így „mivel a részesek különös részi tényállási elemet nem valósítanak meg [...] büntetethők lennének a saját alapbűncselekményből származó és a tettes számára idegen bűncselekményből származó vagyonra elkövetett pénzmosásra való felbujtásért, illetve bűnségélyért”⁴². Ennek a lehetőségnek a kizárását szolgálja lényegében a Btk. 399. § (9) bekezdésében foglalt fentebb idézett rendelkezés.

A büntetethetőséget kizáró ok saját büntetendő cselekményre elkövetett pénzmosást feltételez, azaz kizárólag az alapcselekmény elkövetőinek felelőssége tekintetében érvényesül. Ezen belül azonban – a javaslat miniszteri indoklásában szereplő szűkítéssel szemben – nemcsak az alapcselekmény tetteiére, hanem részeseire is vonatkozik.

A büntetethetőséget kizáró ok eleve csak a pénzmosás harmadik és negyedik alapeseti tényállásának elkövetése esetén alkalmazható. A pénzmosás első és második alapeseti tényállásának részeseként az alapcselekmény elkövetője is büntetőjogi felelősséggel tartozik.

A büntetethetőséget kizáró ok csak a pénzmosás részesként való elkövetésére vonatkozik. A pénzmosásért való tettesi felelősséget (büntetendőséget) (annak hiányát) nem érinti, az utóbbi (vagy annak hiánya) ugyanis a tényállások megfogalmazásából ered.

Az alapbűncselekmény és a szándékos pénzmosás elkövetői

A pénzmosás alapeseti tényállásai között a tényállások megfogalmazásának és a Btk. 399. § (9) bekezdésében foglalt rendelkezés együtthatására figyelemmel alapvető különbség van abban, hogy az alapcselekmény elkövetője büntetőjogi felelősséggel tartozik-e pénzmosás tetteseként, illetve részeseként.

Az első és második alapeseti tényállás esetén

Az első és második alapeset tettei bárki lehet, akár a büntetendő alapcselekmény elkövetője is. Ezek a tényállások ugyanis bármely büntetendő cselekményhez kapcsolódhatnak, így tehát olyanhoz is, amelyet a pénzmosás tettei valósított meg. A pénzmosás első vagy második alapeseti tényállásának tetteseként felel tehát, aki maga végzi el a büntetendő cselekményéből eredő vagyon eredetének elrejtését (elleplezését) vagy arra irányuló a Btk. 399. § (2) bekezdésében nevesített magatartást.

A hatályos szabályozást beiktató törvény javaslatának indoklása szerint az első alapeset elkövethető saját bűncselekményből származó vagyonra is, mégpedig anélkül, hogy a kétszeres értékeléssel kapcsolatos aggályok felmerülnének, ugyanis olyan eredményt feltételez, ami nem az alapbűncselekmény elkövetésének szükségszerű következménye. Ahogy a második alapesetnél a

⁴² A 2020. évi XLIII. törvény javaslatának 53. §-ához fűzött végső előterjesztői indoklás, II/7. pont.

bűnös vagyon elleplezésére irányuló célzattal indokolható az, hogy ezen alakzat is a kétszeres értékelés tilalmának sérelme nélkül valósulhat meg a saját bűncselekményből származó vagyonra.⁴³

Amennyiben a büntetendő alapcselekmény elkövetője mást bír rá arra, hogy elrejtse a vagyon eredetét, akkor az első alapeset felbujtójaként büntetendő. Ha pedig másnak ahhoz nyújt segítséget, hogy a vagyon eredetének elrejtésére irányuló célzattal a Btk. 399. § (2) bekezdésében meghatározott elkövetési magatartásokat tanúsítson, akkor a második alapeseti tényállás bűnsegédjeként tartozik felelősséggel.

E két alapeseti tényállás esetén a Btk. 399. § (9) bekezdésében foglalt büntethetőséget kizáró ok nem érvényesül. Így a saját büntetendő cselekményből származó vagyon elrejtésében való részesi közreműködés az általános részi rendelkezések alapján büntetendő és – általános részi felelősséget kizáró okok hiányában – büntethető is.

Az első két alapeset körében tehát a büntetendő alapcselekmény elkövetőjének felelőssége tettesként és részesként is végső soron azonos körű (és megállapítható).

A harmadik alapeseti tényállásnál

A hatályos szabályozást beiktató törvény javaslatának indokolása szerint a harmadik alapeseti tényállás „az elkövetés tárgyát, a büntetendő cselekményből származó vagyont a saját bűncselekményre is kiterjesztve, ugyanakkor a megghiúsuló vagy megghiúsítani kívánt vagyoni következményeket a mással szembeni relációra szűkítve szabályozza. Ennek eredményeként a Btk. 399. § (3) bekezdés alapján a vagyonelvontatást célzó eljárási cselekmények és intézkedés megghiúsítása érdekében végzett tevékenység tényállásszerű a saját bűncselekményből származó vagyon vonatkozásában is”.⁴⁴

A harmadik alapeseti tényállás tehát csak abban különbözik az első kettőtől, hogy a tettesi cselekmény – objektíve vagy szubjektíve – kizárólag a mással szembeni vagyonelkobzás, illetve vagyon-visszaszerzés megghiúsítására irányulhat. A harmadik alapeset alapján büntetendő tehát az alapcselekmény elkövetője, aki saját büntetendő alapcselekménye tekintetében a más ellen irányuló vagyonelkobzás (vagy vagyon-visszaszerzés) megghiúsításában működik közre (vagy magatartása erre irányul).

E tényállás körében az alapcselekmény azon elkövetőjének cselekménye is büntetendő, akinek cselekménye nemcsak elkövetőtársa, hanem egyben a saját maga ellen irányuló vagyonelkobzás (vagy vagyonvisszaszerzés) megghiúsítására is irányul. A büntető rendelkezés ugyanis pozitív elemként szabályozza a más elleni irányuló vagyonelkobzás (vagy vagyon-visszaszerzés) megghiú-

⁴³ A 2020. évi XLIII. törvény javaslatának 53. §-ához fűzött végső előterjesztői indokolás, II/1., illetve 2. pont.

⁴⁴ A 2020. évi XLIII. törvény javaslatának 53. §-ához fűzött végső előterjesztői indokolás, II/3. pont.

sítását (arra való törekvést). Más lenne a helyzet akkor, ha a törvény a pénzmosás a harmadik alapeseti tényállása tekintetében (a tettesekre is érvényesülő) felelősséget kizáró okként szabályozná azt, hogy valaki a saját maga ellen irányuló vagyoneklozás meghíúsítását is eredményező vagy arra is irányuló tevékenységet végez.

A harmadik alapeseti tényállás esetén azonban a tettesekre vonatkozó fenti szabályozáshoz képest a részesi cselekmények tekintetében a Btk. 399. § (9) bekezdése szűkebb körű büntethetőséget eredményez. Ennek alapján az alapbűncselekmény elkövetője pénzmosás részeseként nem büntethető, ha más arra bír rá (vagy másnak abban nyújt segítséget), hogy a harmadik alapeseti tényállás elkövetési magatartásaival az ő általa elkövetett büntetendő cselekményből származó vagyonra elrendelhető vagyoneklozás (vagy vagyon-visszaszerzés) meghíúsításában működjön közre (vagy magatartása erre irányuljon).

Ez a megoldás azonban a fentiek szerint akkor logikus, ha az alapbűncselekmény elkövetője kizárólag a saját maga elleni vagyoneklozás (vagyon-visszaszerzés) meghíúsítását eredményező vagy arra irányuló magatartás megvalósítására bírja rá a másik személyt. Ekkor ugyanis a pénzmosás tetteseként sem felelne, hiszen nem „más”, hanem csak saját maga elleni vagyoneklozás (vagyon-visszaszerzés) meghíúsításában működne közre, illetve arra irányulna a cselekménye.

Ha viszont a büntetendő alapcselekmény elkövetője a másik személyt arra bírja rá (vagy neki abban nyújt segítséget), hogy a büntetendő alapcselekmény másik elkövetője vagy harmadik személy elleni vagyoneklozás (vagyon-visszaszerzés) meghíúsításában is működjön közre, akkor a felelősség kizárásának (legalábbis a tetteség részesség tana körében) nincs igazán logikai alapja. Ilyen esetekben ugyanis az alapbűncselekmény elkövetője (másik személy elleni vagyoneklozás meghíúsításával járó vagy arra irányuló cselekményre tekintettel) a pénzmosás harmadik alaptényállásának tetteseként felelne.

Az utóbbi esetben a tettesek és részesek felelősségének megkülönböztetését nem indokolják a két elkövetői alakzat jogkövetkezményei közötti különbségek sem. Láthattuk ugyanis, hogy a magyar büntetőjog, legalábbis a törvényi szabályozás szintjén, a tettesek és a részesek alapvetően azonos veszélyességéből indul ki. A Btá. hatálybalépése óta pedig büntetőjogunk a részesek egyikére nézve sem tartalmaz a büntetési tétel felső határa tekintetében külön szabályt. A büntetés enyhítésére vonatkozó (amúgy is csak a bűnsegélyre vonatkozó) rendelkezés alapján pedig a részesek felelősség alóli mentesítése végképp nem indokolható.

A negyedik alapeseti tényállás körében

A negyedik alapeseti tényállásnál az alapcselekmény elkövetője tettesként nem büntetendő, mivel a pénzmosás ezen alakzata csak más által elkövetett büntetendő cselekményekhez kapcsolódhat.

A tényállás megfogalmazása azonban nem akadályozza annak, hogy pénzmosás részeseként legyen büntetendő az alapcselekmény elkövetője, aki más személyt bír rá arra, hogy az alapcselekményből származó vagyonra nézve a Btk. 399. § (4) bekezdése szerinti pénzmosást kövesse el. Ekkor ugyanis a tettes a másik személy már „más” (azaz az alapcselekmény elkövetőjének) érdekében valósítja meg a pénzmosást. Ilyenkor azonban érvényesül a Btk. 399. § (9) bekezdése, amely ebben az esetben azt biztosítja, hogy az alapcselekmény elkövetője részesként se legyen büntethető egy olyan pénzmosásért, amelyet tettesként sem követhetne el.

A negyedik alapeseti tényállás esetén tehát az alapcselekmény elkövetőjének felelőssége végső soron azonos, hiszen tettesként nem büntetendő, részesként pedig a Btk. 399. § (9) bekezdésére tekintettel nem büntethető.

Összegzés

A kodifikált magyar büntetőjog a kezdetektől fogva napjainkig az elkövetők dualizmusán, azaz tettesek és részesek megkülönböztetésén alapul. Kevés olyan rendelkezést tartalmazott (és még kevesebbet tartalmaz) azonban, amely a tetteseket és részeseket (azok egyes típusait) jogi sorsukat illetően nemcsak a jogkövetkezmények, hanem a büntetőjogi felelősséget tekintve is megkülönböztette.⁴⁵

A 2021. január 1. napjától hatályos büntetőkódex 399. § (9) bekezdése kizárja az alapcselekmény elkövetőjének pénzmosásért való büntethetőségét, ha az illető a szándékos pénzmosás harmadik és negyedik alapesetének (és ezek minősített esteinek) részeseként lenne büntetendő. Alaposabb elemzés alapján megállapítható, hogy ez a rendelkezés valójában csak részben rendezi eltérően a tettesek és a részesek felelősségét, más vonatkozásban viszont éppen azonos elbírálást biztosít ezeknek az elkövetői alakzatoknak.

Eltérő a büntetendő alapcselekmény elkövetőinek tettesi és részesi felelőssége, amikor a pénzmosás harmadik alapesete körébe tartozó olyan tettesi cselekményhez kapcsolódik, amely az alapcselekmény másik elkövetője vagy harmadik személy elleni vagyonekobzás (vagyonvisszaszerzés) meghiúsítását eredményezi vagy arra irányul. Az ilyen cselekményért ugyanis az alapbűncselekmény elkövetője a harmadik alapeseti tényállás megfogalmazására tekintettel tettesként is felelősséggel tartozna. Ehhez képest viszont részesi felelősségét a büntetőkódex külön rendelkezése kizárja, aminek viszont – legalábbis a tetteség-részeség tana körében – nincs igazán logikai alapja.

⁴⁵ Ilyen volt (igaz közvetetten) például az 1978. évi Btk. 124. §-a, amely szerint „nem büntethető katonai vétség miatt az elkövető, ha a tettes szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt”. Ehhez képest a közvetett különbségtétel is megszűnt a Btk. 131. §-ának szövegében, amely szerint „nem büntethető katonai vétség miatt az elkövető, ha szolgálati viszonyának megszűnése óta egy év eltelt”.

Azonos felelősséget keletkeztet viszont a büntethetőséget kizáró ok, amikor az alapbűncselekmény elkövetője kizárólag a saját maga elleni vagyonekobzás (vagyon-visszaszerzés) megghiúsítására irányuló vagy azt eredményező a pénzmosás harmadik alapesete körébe tartozó cselekmény megvalósítására bírja rá a másik személyt (ahhoz nyújt neki segítséget). Ilyenkor ugyanis az alapbűncselekmény elkövetője a harmadik alapeseti tényállás megfogalmazására tekintettel tettesként sem lenne büntethető. Ehhez hasonlóan a negyedik alapeseti tényállás esetén is a büntethetőséget kizáró ok azt biztosítja, hogy az alapbűncselekmény elkövetője részesként se tartozzon felelősséggel, ha a tényállás konstrukciója miatt tetteseként nem felelne.

Szerencsésebb lett volna azonban egy olyan megoldást választani, ami alapján a pénzmosásért való büntetőjogi felelősség terjedelme részesek esetén teljes egészében az alaptényállások tetteire vonatkozó szabályozáshoz igazodna.

De lege ferenda javaslatom szerint:

„(9) *Nem büntethető, aki*

a) a (3) bekezdésben meghatározott bűncselekményt felbujtóként vagy bűnsegédként úgy követi el, hogy a pénzmosás tette e felbujtón vagy bűnsegéden kívül más személlyel szembeni vagyonekobzás vagy vagyonvisszaszerzés megghiúsításában nem működik közre és erre nem is törekszik, vagy

b) a (4) bekezdésben elkövetett bűncselekményt felbujtóként vagy bűnsegédként az általa elkövetett büntetendő cselekményből származó vagyonra követi el.”

Ez a jelenleginél pontosabb és differenciáltabb megfogalmazás a harmadik alapeseti tényállás tekintetében is teljes egészében biztosítaná azt, hogy a törvény csak akkor zárja ki a pénzmosás részeseinek büntethetőségét, amikor az annak megfelleltethető magatartásért a büntető tényállás a tettesekre nézve sem állapít meg büntetőjogi felelősséget.

A hatályos és az általam javasolt szabályozás hasonlóságait és különbségét az alábbi összefoglaló táblázat szemlélteti.

az alapeseti tényállás	Száma	első	második	harmadik		negyedik
	eredménye (célzata)	a vagyon eredetének elfedése (elleplezése)	más elleni vagyonekobzás megghiúsítása	saját maga elleni vagyonekobzás megghiúsítása	–	
alapselekmény elkövetője <i>de lege lata</i> <i>de lege ferenda</i>	tettesként	büntethető	büntethető	büntethető	nem büntethető	nem büntethető
	részesként	büntethető	büntethető	<i>nem büntethető</i>	nem büntethető	nem büntethető
	tettesként	büntethető	büntethető	büntethető	nem büntethető	nem büntethető
	részesként	büntethető	büntethető	<i>büntethető</i>	nem büntethető	nem büntethető

Igazság és igazságosság a büntetőjog-tudományban. Az anyagi jog és a bizonyítási jog értékhordozó elvei és aktuális kérdései*

KÁRMÁN GABRIELLA – KISS ANNA – MÉSZÁROS ÁDÁM**

Bevezetés

Az igazság és az igazságosság – mint cél és a hozzá vezető út – állandó témája a jogtudománynak, ezen belül a büntetőjog-tudománynak. Napjainkban a kérdés nem annyira a jog, hanem sokkal inkább a jogszabály tekintetében fogalmazódik meg. Új törvény születésekor, illetve a hatálybalépését követően – már a jogalkalmazási tapasztalatok formálódása idején – gyakrabban tárgyalják a szakemberek az igazság eszméjének az érvényesülését. 2016-ban közös kutatásunk során *Mészáros Ádámmal* tanulmányt készítettünk az igazság és az igazságosság akkor aktuális kérdéseiről. Három kutató, háromféle megközelítése kapcsolódott össze egy olyan elméleti anyagban, amely nagyobb látószögéből veszi górcső alá az igazság megtalálásának lehetőségeit és feltételeit a büntetőjog-tudományban.

Jelen írásunk célja, hogy a múlt kútjából kiásva ezt a közös munkát, felidézzük annak minden együtt töltött percét, ezzel is emléket állítva Mészáros Ádámnak.

Korábbi tanulmányunk aktualitását nem veszítette el, bár azóta sok jogszabály módosult, többek között megszületett és hatályba lépett az új büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.), amely mára számos szakaszát tekintve megváltozott.) A Be. elvei új kereteket teremtettek, ez mások mellett – az előzmények okán – minket is további diszkusszióra ösztökélt. Ehelyütt szeretnénk – sajnos utoljára – együtt publikálni közös anyagunk termékeny magját, egyúttal – immár Ádám nélkül, ám az Ő tiszteletére – néhány aktuális gondolattal gazdagítani ezt a kifogyhatatlan témát.

Ha áttekintjük e végső kérdésről gondolkodók sorát, szomorúan kell megállapítanunk, hogy Ádám mellett, korunk meghatározó jogtudósai közül Nagy Ferencről, Vókó Györgytől, Erdei Árpádtól, Bócz Endrétől és Király Tibortól is búcsút kellett vennünk, de írásaik velünk maradnak, hivatkozandó zsinórmértékül.

* A Mészáros Ádámmal 2016-ban közösen készített, kéziratban maradt tanulmány kivonatos közlése 2022. évi kiegészítésekkel (K. A. – K. G.).

** Kármán Gabriella, tudományos főmunkatárs, OKRI; Kiss Anna, tudományos főmunkatárs, OKRI; Mészáros Ádám, volt tudományos főmunkatárs, volt osztályvezető-helyettes, OKRI.

Az igazságosság a jog fogalmában és a büntetőjogban

Ha az igazságnak és az igazságosságnak a jog fogalmában betöltött szerepét vizsgáljuk, az alábbiakból kell kiindulnunk.

A jog eredetével és érvényességével¹ kapcsolatos két szélsőséges nézet a természetjogi és a jogpozitivisták felfogás.² A *természetjogi jogfelfogás* a történetileg változó emberi joggal – azaz a tételes vagy pozitív joggal – szemben egy magasabb, változatlan, feltétlenül helyes, örök, természeti vagy isteni jogot „vesz fel”.³ E nézetrendszer valójában különböző értékszempontokat érvényesít, s annak ún. forradalmi irányzata⁴ eljut a pozitív jog érvényességének megkérdőjelezéséig is abban az esetben, amennyiben az ellentétes ezen értékszempontokkal. A természetjogi gondolkodás az ókori filozófusoktól⁵ kezdődően a 19. század közepéig végigvonult a jogfilozófiai gondolkodáson,⁶ és szinte töretlenül érvé-

¹ A jog érvényessége alatt azt értjük, hogy egy normatív előírás valóságosan mértekkadó, azaz kötelező, lásd Takács Péter: A helyes jog. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcséleti előadások*. Bíbor, Miskolc, 1998, 66. o.

² Természetesen e két jogbölcséleti nézetrendszer mellett számos felfogás létezik (jogtörténeti iskola, általános jogtan, szabadjogi iskola stb.), melyekre ehelyütt nem térünk ki. Ezek részletes áttekintésére lásd Moór Gyula: *A jogbölcsélet problémái*. Hatágú Síp Alapítvány, Budapest, 1992; illetve Pokol Béla: *A jog elmélete*. Rejtjel, Budapest, 2001.

³ Uo. 6–7. o.

⁴ Az ún. klasszikus konzervatív természetjogi irányzat főként a jog eredetének vizsgálatára, a jog igazolására, eszményítésére helyezve a hangsúlyt azt igyekszik kimutatni, hogy a jog abszolút helyes, igazságos rend, avagy egy természetes vagy isteni jog folyománya. Az ún. forradalmi természetjog főként a pozitív jog érvényességének megkérdőjelezésére törekszik, amennyiben az ellentétes az abszolút renddel.

⁵ Lásd Platón (Kr.e. 427–347) ideális államát a természetes igazságosságnak, illetve a természetnek megfelelő törvények uralták volna, azonban az ettől eltérően hozott törvényeket az alattvalók kötelesek teljesíteni (Platón: *Az állam*. Lazi, Szeged, 2001; különösen 339/C–D, 423/E–427A, 456/C, 501/A–B). Arisztotelész (Kr.e. 384–322) azt tekintette a törvényhozók feladatának, hogy felismerjék: a különböző népeknek milyen törvényekre van természetüknél fogva szükségük, és az ennek megfelelő törvényeket hozzák meg (Arisztotelész: *Politika*. Gondolat, Budapest, (é. n.), 1325a, 244. o.).

⁶ A középkorban Aquinói Szent Tamás (1225–1274) jogfelfogásának legjelentősebb tétele a saját szavaival akként összegezhető, hogy az emberi törvény „csak annak erejénél fogva törvény, hogy a józan ész követi, amiből nyilvánvaló, hogy az örök törvényből származik. Amennyiben pedig eltér a józan esztől, akkor gonosz törvény, s az ilyen törvény nem törvény, hanem inkább a megsértése annak” (Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologiae*. Marietti, Taurini–Romae, 1952, II. könyv, I. rész, 93. kérdés, 3. szakasz, 2. ellenvetés, 422. o.). A felvilágosodás korából, a társadalmi szerződés-elméletek képviselői közül francia vonalon Charles-Louis Montesquieu (1689–1755), Itáliából pedig Cesare Beccaria (1738–1794) emelhető ki. A 19. századi klasszikus büntetőjogi iskola képviselői közül az olasz Francesco Carrara (1805–1888), illetve a neves francia szerzőpáros, Chauveau Adolphe (1802–1868) és Faustin Hélie (1799–1884) neve érdemel említést.

nyesült. Értékszempontjai között legfőképp a társadalmi hasznosságot (utilitarizmus), a jog isteni eredetét vagy az *igazságosságot* találhatjuk.

A 19. század közepére egyre inkább a *jogpozitivist*a szemlélet felé való elmozdulás figyelhető meg. E nézetrendszer a jogot az emberi hatalomtól, az államtól származtatja, s azt hatalmi parancsként (a jog alkotására jogosult szerv hatalmi parancsaként) fogja fel. A jog érvényessége tekintetében azt vallja, hogy a pozitív jog fölött nem áll semmi, ezért azt akkor sem lehet megkérdőjelezni,⁷ ha nem észszerű vagy nem erkölcsös. A jogpozitivist felfogás legtisztább kifejtését talán *Hans Kelsen* (1881–1973) adta, aki a jogot igyekezett megtisztítani minden politikai ideológiától és természettudományos elemtől⁸. A jog kelsen felfogása azonban a 20. század közepén – legalábbis a büntetőjog területén – gyakorlatilag tarthatatlanná vált. A második világháború utáni felelősségre vonást ugyanis jelentősen megnehezítette volna, ha a III. Birodalom törvényeit jognak kellett volna tekinteni. Ezért vált szükségessé a természetjoghhoz, legalábbis az igazságosság követelményéhez való viszonylagos visszafordulás. Ezt alapozta meg *Gustav Radbruch* (1878–1949), illetőleg a róla elnevezett formula, amely szerint amennyiben a jogbiztonság és az igazságosság között konfliktus támad, a pozitív jog akkor is elsőbbséget élvez, ha tartalmilag igazságtalan és célszerűtlen, kivéve azt az egyedüli esetet, amikor a tételes törvénynek az igazságossággal való ellentéte elviselhetetlen mértékűvé válik.⁹ Azaz a 20. század közepére szükségessé vált bizonyos értékszempontok érvényesítése a jogban, és ez főként az igazságosság kategóriáját jelentette.¹⁰

⁷ Takács Péter interpretációjában a pozitívizmus fő tétele az, hogy „a törvényhozó által alkotott joggal szemben a formális érvényesség követelményén túl – a jogászai gondolkodás számára is mértékadó módon – nem lehet további helyességi kritériumokat megfogalmazni. E jog tehát nem lehet további jogi értékelés tárgya: helyességének mércéje önmagában van.” Takács: i. m. 99. o.

⁸ Jogelmélete, a „*tiszta jogtan*”, a tulajdonképpen vett jogi pozitívizmus elmélete. Ebben Kelsen teljesen elválasztotta a jogot a természettől, s azt normaként fogta fel, a jogtudomány feladatává pedig csupán a norma megismerését tette. A jogtudományt szellemtudománynak tekintve élesen elválasztotta a jogot a természettől, de más szellemi jelenségektől, illetve más normáktól, így az erkölcs-től és az igazságosságtól is. A jog érvényessége kérdésében végeredményben azt fogadta el, hogy a jogi norma nem tartalmánál fogva érvényes, hanem „mindig csak azért [...], mert teljességgel meghatározott módon jött létre, teljességgel meghatározott szabály szerint, és sajátos módszerrel alkotott. A jog csak mint pozitív jog érvényes, azaz mint tételezett jog” (Hans Kelsen: *Tiszta jogtan*. Rejtjel, Budapest, 2001, 1., 21., illetve 36. o.).

⁹ Gustav Radbruch: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. A XX. század jogi gondolkodása köréből*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 234. o. A törvényes jogtalanság e kategóriáját nevezik ún. „negatív természetjognak”, mivel nem azt határozza meg, hogy mi a helyes jog, hanem azt, hogy mi az abszolút jogtalan (Wiener A. Imre: Büntetőpolitika – büntetőjog. In: *Büntetendőség – büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok*. MTA ÁJI – KJK-KERSZÖV, Budapest, 2000, 20. o.).

¹⁰ Napjainkban hazai viszonylatban Szabó András tesz kísérletet a jogpozitívizmus és az igazságosság összeegyeztetésére, de ő nem a radbruchi megoldás nyomán,

Mindezen szempontok figyelembevételével végső soron az objektív igazságosság kategóriája az, amely a pozitíve alkotott (büntető)jog érvényességi követelményét kiegészíti. E kategória gyakorlati jelentőséget az *in dubio mitius* elvének meghatározása során kap, amelynek kifejtése a *Kétségtesség és bizonyosság az anyagi büntetőjogban* című alfejezetünkben kapott helyet, Mészáros Ádám kiváló dogmatikai levezetése által.¹¹

Az igazság a büntetőeljárásban

Igazság – igazságosság

Az igazság a büntetőeljárásban központi fogalom – írja Erdei Árpád.¹² A bűncselekmény miatti felelősség megállapításának folyamatát szabályozó eljárásjog ugyanúgy az igazságot kutatja, mint ahogyan az igazságot keressük a mindennapi életben is, mielőtt valakit elítélünk – folytatja.¹³ Az igazság megállapítása a büntetőeljárás jog gyakorlatában, valamely büntetőügyben a való tények megismerését és ennek kimondását jelenti. „Az ügyek elbírálásában a jogalkalmazó azokon az ösvényeken halad, amelyeket a törvény a számára kijelöl.”¹⁴

Az igazság valójában a valóság megismerését takarja, szemben az igazságossággal, amely a valóságról szóló értékítélet. Előbb tehát azt kell kideríteni, hogy mi történt, csak ennek ismeretében beszélhetünk a tények megítélésének értékeléséről. Az igazság megtalálásán múlik, hogy törvényes és igazságos ítélet születik-e.¹⁵

Kérdésként merül fel ugyanakkor, hogy az igazságot lehet-e többféleképpen értelmezni, el lehet-e azt érni, lehet-e többféle igazságról beszélni? Bócz Endre szerint a bíraskodás nem igazságot, hanem igazságosságot hivatott szolgáltatni. Bócz az igazságot ismeretelméleti kategóriaként értelmezi, az ismeret és az ismeret tárgya közötti (adekvát) viszonyként. Az igazságosságra ezzel szemben etikai kategóriaként tekint, amely azt a követelményt támasztja, „hogy az egyes emberek vagy csoportjaik között jelentkező konfliktusok megoldásánál a teendőkre vonatkozó döntés a szükségképpen eltérő, sőt, ellentétes érdekeket – amelyek a társadalmi környezet valóságos tagoltságán, mint

hanem az alkotmányosság követelményével és érvényesítésével (Szabó András: Alkotmány és büntetőjog. In: Lamm Vanda (szerk.): *Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. születésnapjára*. MTA JTI – KJK, Budapest, 1999, 312. o.).

¹¹ Mészáros Ádám több önálló munkájában is megjelenik az *in dubio mitius* elve. Lásd Mészáros Ádám: *A személyes tulajdonságok tana a magyar büntetőjogban. Jogelméleti Szemle*, 2005/4.; Mészáros Ádám: *A személyes tulajdonságok tana a francia büntetőjogban. Acta Juridica et Politica*, 2003/3., 125–141. o.

¹² Erdei Árpád: *Mi az igazság?* In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 9. o.

¹³ Uo. 10. o.

¹⁴ Uo. 11. o.

¹⁵ Szendrői Anna: *Az igazság felfogásai a büntető eljárásjogi rendszerekben. Büntetőjogi Szemle*, 2014/1., 37. o.

prizmán megtörve jelentkezzenek – kellő terjedelemben és megfelelő súllyal figyelembe véve szülessen meg. [...] Egy döntés csak akkor lehet igazságos, ha a konfliktus tényeire és szereplőinek – a döntésben közvetlenül és közvetve érintett embereknek – az érdekviszonyaira vonatkozó igaz ismereteken alapul.”¹⁶

A törvényesség és az igazságosság viszonyáról Bócz az alábbiakat írja: „A bíróság a tényeket a jogszabályokhoz köteles mérni és úgy köteles dönteni, vagyis a bíraskodásnál a *törvényesség* követelménye a rangsorban megelőzi az igazságosságot. Bár az igazságosság hirdetett államcél, s a törvényhozás is ezt kívánja szolgálni, időnként tapasztalhatjuk, hogy nem mindig jár a törekvése sikerrel. Ha a törvényhozás vakvágányra siklik, a törvényes ítélet csak szerencsés esetben lehet egyúttal igazságos is.”¹⁷

A téma fejtegetése során mindenképpen meg kell említeni Bárd Károly nevét, aki az egyik írásában felidézi Stefan Treschel gondolatait: ha „elfogadjuk is az igazság kideríthetőségének a priori korlátait, azt, hogy a büntető ítéletben tett megállapítások nem feltétlenül az igazságot tükrözik, akkor azt, hogy az adott ügyben valóban »igazságot szolgáltattak-e«, nem lehet pusztán az eljárás végtermékén mérni. Az eljárás minőségének megbízhatóbb indikátora a processzuális igazságosság, az a mód, ahogy az igazságszolgáltatás a végterméket előállította”.¹⁸

Többféle igazság?

Az egyik legismertebb elhatárolás az igazság anyagi (materiális) és alaki (processzuális) oldalára vonatkozik. Van olyan álláspont, amely szerint a büntető-eljárás során csupán a processzuális igazság érhető el (ez valójában nem más jelent, mint azt, amelyben észszerű emberek egy tisztességes és fair eljárás keretében megállapodnak)¹⁹, az anyagi igazság nem, mivel az igazság a történelmi folyamatoktól függően változik.²⁰ Ennek az álláspontnak a következménye az a feltevés, hogy az elítéléshez elegendő lehet a valószínűség is, a hangsúly inkább az eljáráson van, mintsem az igazság felderítésén. Az ezzel ellentétes nézet épp ellenkezőleg, elérhetőnek tekinti az anyagi igazságot is.

A büntetőeljárási rendszerek eltérő igazság-természetével kapcsolatban Erdei Árpád gondolatait érdemes felidézni. Erdei kiemeli, hogy az *akkuzatórius* eljárás a vád és a védelem közötti jogvita eldöntésére irányul, ebben a rendszerben a formális igazság keresése folyik: a bíróság a szemben álló felek vitájának eldöntéséhez szükséges mértéken túl nem keresi a tények igazságát, az eljárás feladata a jogvita igazságának a megállapítása.²¹ Az *inkvizitórius* eljárás

¹⁶ Bócz Endre: A bíraskodás tekintélye és a jogpolitika. *Magyar Jog*, 2011/8., 449. o.

¹⁷ Bócz: i. m. 451. o.

¹⁸ Stefan Treschel: Why Must Trials be Fair? *Israel Law Review*, vol. 1, no. 1–3, 1997, 107. o. Idézi Bárd Károly: Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás. *Fundamentum*, 2004/1., 48. o.

¹⁹ Szendrői: i. m. 38. o.

²⁰ Uo. 37. o.

²¹ Erdei: i. m. 13. o.

jellemzői a hivatalból való eljárás és a materiális igazság megállapításának kötelezettsége: a bűnös nem maradhat büntetlen. Ebben az eljárásban tehát jogvitáról szó sem lehetett, helyett a materiális igazság keresése folyt.²² Erdei összegzésében: a „védelvű eljárás [...] a formális igazság megállapítására törekszik. Hangsúlyozandó azonban, hogy a formális igazság nem hamisságot jelent, a jogvita igazságát az ilyen eljárásban is a való tényekre alapítja a bíróság, amennyiben ténymegállapítást kell folytatnia. (Erre nincs szükség, ha a vád és a védelem között nincs vita, vagyis a terhelt a vádnak megfelelő bűnösségét elismeri. Ekkor a bíróság nem *megállapít*, hanem *tudomásul vesz*). Az inkvizitórius eljárásban a materiális igazság megállapításának feltétlen kötelezettsége jegyében folyt a nyomozás és a per. Kutatták tehát a *valóságot* a maga teljes egészében, és a bizonyítás szabályai e cél szolgálatában álltak”.²³ Erdei ehelyütt említi az objektív igazság filozófiai fogalmát, mint ami a legközelebb áll a materiális igazság fogalmához, és megállapítja, hogy az ún. vegyes rendszer preferált igazsága éppen ez.²⁴

Bárd Károly a processzuális igazságosság erényét abban látja, hogy „kompenzálhatja a perbeli megismerés szükségképpen fogyatékosságait, és elfogadhatóvá tehet olyan döntéseket is, amelyek materiális igazságosságáról nem vagyunk meggyőződve”.²⁵

Szintén a processzuális igazságosság mellettí érvként hozza föl, hogy az kivitelezhető: „Arra nincs garancia, hogy büntető ítélet minden esetben a valós tényállást írja le, és arra sem, hogy mindig megfelel a materiális igazságosság követelményének. Nincs viszont elvi akadálya annak, hogy a törvényhozó olyan szabályokat fogalmazzon meg, amelyek eleget tesznek a tisztességes eljárás elvének, és az ilyen szabályok megtartását az érintettek és a közösség egyaránt ellenőrizheti.”²⁶

Megtalálható-e az igazság?

Erdei Árpád szerint a büntetőeljárásban az igazság elvileg megállapítható, de nem minden büntetőügyben. Kérdésként teszi fel ugyanakkor, hogy az igazság megállapítására vonatkozó képesség és az arra való jogosultság egybeesik-e az eljárás valamennyi alanya (nyomozó hatóság, ügyész, bíróság) tekintetében? A válasz során abból indul ki, hogy az eljárási hatóságok arra kapnak jogalkotói parancsot, hogy tényeket, releváns tényeket állapítsanak meg. A különbség viszont abban mutatkozik, hogy a tények megállapítása mire vezet. A nyomozás bár feltárhatja az összes olyan tényt, ami a bűncselekmény és az elkövető megállapításához és megítéléséhez szükséges, és eljuthat az igazsághoz, azonban a nyomozó hatóság a terhelt bűnösségét nem mondhatja ki: a nyomozó hatóságnak tehát megvan a képessége az igazság feltárására, azonban nincs

²² Uo. 14. o.

²³ Uo. 16. o.

²⁴ Uo.

²⁵ Bárd: i. m. 48. o.

²⁶ Uo. 49. o.

jogosultsága kimondani azt. Az ügyészt tekintve szintén ez a helyzet, azzal az eltéréssel, hogy az ügyész bizonyos esetekben szankciót alkalmazhat bizonyos terheltekkel szemben, de a bűnösség kimondására nincs joga. A bíróság az, ami igazságmonopóliumot kapott, ez következik a bűnösség kimondására és a büntetés kiszabására kapott felhatalmazásból, illetve abból, hogy a jogerős bírói határozat igazság erejű. Összegezve mindezt, mindhárom hatóság eljuthat a ténybeli igazsághoz, azonban a nyomozó hatóság és az ügyész helyes ténymegállapításai csupán a valóságot, és nem a jogi értelemben vett igazságot jelentik.²⁷

(Zárójelben tesszük fel az ebből adódó kérdéseket: vajon mégiscsak különbözik az igazság a valóságtól? Létezik olyan, hogy jogi igazság?)

Végezetül Király Tibor gondolatait kell felidézni, amelyek szerint a bírói igazságkutatás első számú processzuális korlátja a törvényes vád hiánya. Király szerint „Különös jelentősége van a bírói megismerés szempontjából a vádnak. [...] A bíró csak azokat a tényeket ismerheti meg és azokról dönthet, amelyek miatt vádat emeltek. [...] A vád a bírói felismerés feltétele, alakja és kerete.”²⁸

Az új Be. igazsága

A büntetőeljárásbeli bizonyításnak – mint minden megismerési folyamatnak – deklarált célja az igazság megismerése: Király Tibor kiemelten, a büntetőeljárás központi feladataként kezeli az igazság megállapítását. Erdei Árpádhoz hasonlóan, összehasonlító elemzésében bemutatja, hogy az igazságot a különféle eljárási rendszerek különböző módon tartják elérhetőnek, éppen bizonyítási rendszerük eltérő jellege miatt.²⁹

Erdi Árpád szintén abból indul ki, hogy „az igazság megállapításának mai módja a bizonyítás”, ám utal arra, hogy az eszközök megbízhatóságát illetően néha magunk is kételkedünk. Ezt támasztja alá a tanúk szavahihetőségének ellenőrzését szolgáló technikák kifejlesztése, alkalmazhatóságának vizsgálata.³⁰ A vádelvű és a vegyes rendszerű eljárás képviselői kölcsönösen éles kritikával illetik a másik rendszert. Ezzel együtt a fejlődés során a két rendszer jelentősen közeledett egymáshoz: „Az angolszász akkuzatórius tárgyalási modell akként van változóban, hogy a bírói aktivitást lényegesen jobban elviseli, mint korábban, ezzel szemben a vegyes rendszerű eljárásokban jelentős erőfeszítéseket láthatunk a vád és a védelem bizonyításbeli aktivitására.”³¹

²⁷ Erdei: i. m. 17. o.

²⁸ Király Tibor idézi Kadlót Erzsébet: A „vád igazsága”. In: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 34. o.

²⁹ Király Tibor: *Büntetőítélet a jog határán*. KJK, Budapest, 1972, 186. o.

³⁰ Erdei Árpád: *Tanok és tévtanok a büntetőeljárás jogtudományában*. ELTE Eötvös, Budapest, 2011, 30. o.

³¹ Erdei (2011): i. m. 31. o.

Számos értekezésben szó esik arról, hogy a bizonyítási jog gyakorlatában túl sokat foglalkoznak más értékekkel mint az igazság elérhetőségével.³² Hólt az igazság mind tökéletesebb megismerése a büntetőeljárás továbbfejlesztésének egyik leglényegesebb szempontja, sőt a „bizonyítási jog” kialakulását alapjaiban meghatározta.

A Be.-ben – a korábbi büntetőkódexhez hasonlóan – nem szerepel az igazság megállapítása mint cél. A cél a valóságghú tényállás megállapítása: „A büntetőeljárásban a bíróság, az ügyész és a nyomozó hatóság a döntését valóságghú tényállásra alapozza.” [163. § (2) bekezdés]

Ibolya Tibor az új büntetőeljárás törvény kapcsán így ír erről „A törvényhozó az új Be. elfogadásakor szem előtt tartotta »az igazság megállapításának igényét«, ezt fejezi ki az a követelmény, hogy a nyomozó hatóság, ügyész és a bíróság a döntését a valóságghú tényállásra alapozza. Ez a norma lényegében az anyagi igazság (ami a valóságban történt) és az eljárási igazság (amit az eljárásban bizonyítani lehet) maximális közelítésének követelménye. [...] Az 1998-as Be. a bizonyítás céljául a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázásra való törekvést írta elő. Az új Be. a valóságghú tényállás követelményével magasabbra tette a szakmai és erkölcsi mércét a nyomozó hatóság, ügyész és bíróság számára.”³³

A valóságghú tényállás megállapítását Finszter Géza nyomán meg kell különböztetni a megismeréstől. Eljárásjogi értelemben ugyancsak nem fed egymást a bizonyítékok alapján történő megismerés és a bizonyítás: „A bizonyítékok alapján történő megismerés egy közvetett megismerés: a megismerés alanya nem közvetlenül érzékeli és észleli a megismerés tárgyát, hanem vele valamilyen összefüggésben lévő más jelenségek tükrében, és e jelenségek alapján, logikai műveletek útján jut el a megismerendő tudati megragadásához. A bizonyítás viszont egy olyan tevékenység, amelynek révén a már megszerzett és közölt ismeret igaz volta felől a közlő a közlés címzettjében igyekszik meggyőződést keltetni.”³⁴

A magunk részéről is szeretnénk kiemelni annak fontosságát, miszerint a valóságghú tényállás megállapításához tehát nemcsak annak megismerése, hanem annak igaz voltának, *hiteletérelmőségének ellenőrzése* és az erről való meggyőződés kialakítása is szükséges. Ez a bizonyítékok értékelése során történik.

A bizonyítás szabályai – a valóságghú tényállás megállapítása szolgálatában

A büntetőeljárás törvények (mind a régebbi, mind az új) meglehetősen szűkszavúan, vázlatosan a bizonyítás általános szabályai keretében tartalmazznak rendelkezéseket a valóságghú tényállás megállapításáról.

³² Maureen Spencer – John Spencer: *Evidence Concentrate – Law Revision and Study Guide*. Oxford University Press, Oxford, 2010, 7. o.

³³ Ibolya Tibor: A bizonyítás általános szabályai. In: Polt Péter (főszerk.): *Kommentár a büntetőeljárás törvényhez*. 28. fejezet. Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 381. o.

³⁴ Finszter Géza: Bizonyításelméletek a jog világában. *Rendészeti Szemle*, 2006/7–8., 90. o.

A szakirodalom a büntetőeljárásbeli bizonyítás keretében kiemelten foglalkozik a bizonyítás törvényességével, a bizonyítási kötelezettséggel és annak korlátaival.

A bizonyítás törvényessége

A Be. 166. § (1) bekezdése deklarálja a bizonyítás törvényességének követelményét: A bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során e törvény rendelkezései szerint kell eljárni.

A bizonyítás törvényessége kapcsán Király Tibor megjegyzi, hogy a büntetőeljárás feladata az igazság megállapítása, „de ezt a feladatát nem teljesítheti bármi áron”.³⁵

Eszerint a bizonyítási eszközök felderítése, összegyűjtése, biztosítása és felhasználása során a törvény kifejezett szabályainak betartása mellett az emberi méltóság, a személyiségi jogok és a magánélet tisztasága is tiszteletben tartandó.

A bizonyítás alanya

A szakirodalomban már a korábbi büntetőeljárás törvények (az 1973. évi I., valamint az 1998. évi XIX. törvény) hatálya idején sem voltak egyezők a vélemények a tekintetben, hogy a megismerési folyamatot minden eljárás szakaszban egyúttal a bizonyítás ismérvei is jellemzik-e.

Király Tibor így írt erről: „Bizonyításon a bíróság, az ügyész, a nyomozó hatóság és más alanyok cselekményeinek sorát értjük, amelyek arra irányulnak, hogy ismereteket nyújtsanak, illetve szerezzenek arról, történt-e bűncselekmény, és ki az elkövetője.”³⁶ Mindezt azzal támasztotta alá, hogy a nyomozó, az ügyész, sőt a védő is a bizonyítás jogi szabályai szerint jár el. A bíró számára a bizonyítás ismeretszerző, megismerő tevékenység. „A szónak tiszta értelmében vett bizonyítást a büntetőeljárásban az végez, aki valamit állít vagy cáfol – tehát a vád és a védelem –, és ehhez vonultatja fel a bizonyítás eszközeit; a bizonyítás a bíróság színe előtt és az ő közreműködésével és határozatainak megfelelően folyik. A bizonyítás azonban – különböző jogi jelentőséget hordozva – megjelelik az eljárás más szakaszaiban is, különösen a nyomozásban.”³⁷

Bócz Endre az egyes eljárás szakaszok megismerési folyamatát tovább differenciálta: „A nyomozásnak célja lehetővé tenni a történeti tényállás megállapítását, de nem tárgya a történeti tényállás megállapítása. [...] A nyomozó hatóság eljárásjogi feladatai a történés kiderítésén nem mennek túl. Csak javaslatokat tehet; a történés ismeretében a vádhatóság dolga azt eldönteni, hogy mit tesz.” A tárgyaláson ezzel szemben „a vád tárgyává tett – és esetleg a védekezés keretében előadott és állított – tényeket kell bizonyítani. [...] A tár-

³⁵ Király Tibor (1972): i. m. 139. o.

³⁶ Király Tibor: *Büntetőeljárás jog.* Osiris, Budapest, 2008, 240. o.

³⁷ Uo.

gyaláson már nem az a kérdés, hogy valójában mi is történt, hanem, hogy megtörtént-e, amit a vád állít.”³⁸

A Farkas Ákos és Róth Erika által az immár az új büntetőeljárásról írt tankönyv így szól erről: „Két álláspont alakult ki, melyek közül az egyik szerint a nyomozó hatóságok is a bizonyítás alanyai, a tevékenységük eredményeként feltárt tények és adatok bizonyítékok, amelyek a bírósági tárgyaláson közvetlenül felhasználhatók. A másik felfogás szerint a nyomozó hatóságok tényfeltáró tevékenysége a bizonyítékok összegyűjtésére, rögzítésére, rendszerezésére terjed ki, ami csak az ügyész tájékoztatását szolgálja, hogy megalapozottan lehet-e vádat emelni, illetve vádat képviselni. A bírósági eljárás tehát nemcsak a bizonyítás egyik, hanem az egyetlen szakasza.”³⁹ Továbbá: „A magyar büntetőeljárás és a bírói gyakorlat az 1998-as Be. hatálybalépéséig az első álláspontot képviselte. A hatályos Be. szerint a vádlott bűnösségének bizonyítása a vádló, közvád esetén az ügyész feladata, melynek szellemében a nyomozás csak annak megalapozását szolgálja, az érdemi bizonyítás terepe azonban a bírósági tárgyalás, ahol a legfontosabb szerepet a bíróság játssza. Amíg a bizonyítás többi alanya »teljesítési segédeknek« tekinthető és »csak« közreműködnek a bizonyításban, szolgáltatják a bizonyítási eszközöket és bizonyítékokat, addig a büntetőjogi felelősségről szóló döntés alapjául szolgáló, hiteles tényállást a bizonyításban való aktív közreműködés mellett csak az elsőfokú, illetve a fellebbezési bíróságok állapíthatják meg, és csak ezek a bíróságok vonhatják le belőle a jogi következtetéseket, határozhatnak a jogkövetkezményekről. Az értékelés és ez alapján a döntés tehát a bíróság kizárólagos joga.”⁴⁰

E kérdés tekintetében a magunk részéről abból indulunk ki, hogy Be. 163. § (2) bekezdése szerint a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valósághű tényállásra alapozza. Eszerint a nyomozó hatóságnak és az ügyészségnek is törekednie kell a tényállás megállapítására, ami nem merül ki a bizonyítékok összegyűjtésében; a valósághű tényállás kialakításához a bizonyítékok értékelése, igazságtartalmának megítélése is szükséges – természetesen az eljárási szakasz szabályainak és az eljáró hatóság kompetenciájának megfelelő körben.

A bizonyítékok értékelésére, így a bizonyításra is tágabb értelemben az eljárás valamennyi szakaszában szükség van; az mind a nyomozó hatóságnak, mind az ügyészségnek, mind a bíróságnak feladata. Ennek mikéntje a törvényben nincs, nem is lehet szabályozva. A törvényességet garantálják a jogi keretek és az elvek (a bizonyítás szabadsága, relevancia). A történeti tényállás megismerése mindezen belül már a jogi szabályozásról leválik és a megismerés általános szabályai elvei által meghatározott.

³⁸ Bócz Endre: A büntetőeljárásbeli bizonyítás néhány szemléleti és elméleti kérdése. *Magyar Jog*, 2008/2., 79. o.

³⁹ Farkas Ákos – Róth Erika: *A büntetőeljárás*. Wolters Kluwer, Budapest, 2018, 198. o.

⁴⁰ Uo.

A bizonyítási kötelezettség

A Be. erről a következőképpen rendelkezik:

164. § (1) A vád bizonyításához szükséges tények feltárása, az alátámasztásukra szolgáló bizonyítási eszközök rendelkezésre bocsátása, illetve beszerzésének indítványozása a vádlót terheli.

(2) A bíróság a tényállás tisztázása során bizonyítékot indítvány alapján szerez be.

(3) Indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására nem köteles.

A törvény indokolása szerint „a törvény strukturális jelentőségű újítása a bíróság tényállás tisztázási kötelezettségének újragondolása. A törvény a bizonyítás alapelveinek megfelelően azt irányozza elő, hogy a büntetőeljárás során eljáró és döntést hozó szervek a döntésüket csak valósághű tényállásra alapozhatják. Főszabály szerint a bíróság a vád tisztázása során bizonyítási eszközöket hivatalból csak pártatlanságának fenntartása mellett, az eljárási alapelvekre figyelemmel, indítványok alapján szerezhet be és vizsgálhat meg. A vádlói funkció elkülönítése következtében a bíróságnak lehetősége van arra, hogy hivatalból, teljes körben tisztázza a tényállást, azonban a vád bizonyítására nem kötelezhető, és ezért a vádló bizonyítási kötelezettségének elmulasztása a bíróságra nem telepíthet az ítélező funkciótól idegen következményeket. Éppen ezért a törvény megfogalmazásában a bíróság feladata a tényállás tisztázása a vád garanciális keretei között.”⁴¹

A törvény indokolása a funkciómegosztás elvének érvényesülését elősegítő korrekciós szabályként említi a Be. 593. § (4) bekezdését, mely szerint: *Ha a megalapozatlanság nyilvánvalóan a 164. § (1) bekezdésében foglalt kötelezettség elmulasztására vezethető vissza, a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatók.*

Ez azt jelenti, hogy ha az ítélet megalapozatlansága nyilvánvalóan arra vezethető vissza, hogy a vádat alátámasztó bizonyíték beszerzését a vádló nem indítványozta, akkor a megalapozatlanság következményei nem alkalmazhatóak, tehát nem kerülhet sor az ítélet hatályon kívül helyezésére.

A kérdés visszavezet témánkhoz, az igazság megismerésének útjaihoz és korlátaival. A közelmúltban a *Jogtudományi Közlönyben* érdekfeszítő vita alakult ki a szabályozás értelmezési lehetőségeiről. Ennek lényege Fázsi László megfogalmazásában:

„A Be. bizonyítására vonatkozó 164. §-ának általános rendelkezései ugyanis nem kötelezik, de nem is zárják el a bíróságot az olyan bizonyíték (értelemszerűen bizonyítási eszköz) beszerzésére, illetőleg beszerzésétől, amely a vád megalapozottságának megítélését alapvetően meghatározó tényállás tisztázásához – az eljárás résztvevőinek bizonyítási indítványaitól függetlenül – egyébként szükséges lenne.”⁴²

⁴¹ A 2017. évi XC. törvény indokolása.

⁴² Fázsi László: A bizonyítás bizonytalansága a büntetőeljárásban. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/1., 42. o.

Ezt a törvény indokolásával támasztja alá: „A törvény elképzelései szerint a büntetőeljárásnak több eljárási szereplő tevékenységén keresztül biztosított célja az igazság kiderítése. A bizonyítás mint szabályozott megismerési folyamat a törvény vegyes eljárási rendszerében továbbra is és szükségszerűen az anyagi igazságra irányul, azonban az anyagi igazság megállapítása a jogállami büntetőeljárás garanciális szabályainak elvárásai miatt sem lehet a törvény bizonyítási rendszerének kizárólagos és egyedüli értéke.”⁴³

Fázsi levezetése szerint a bírák számára komoly dilemmát jelenthet, hogy a tényállás megállapítása során a Be. 164. § (1)–(2) bekezdésének megfelelően járjon el, a tisztességes eljáráshoz való alapvető jogot szem előtt tartva; vagy a (3) bekezdés szerint, az igazság megállapítása érdekében. Ez egyúttal az ügyész felelősségét is felértékeli az igazság megállapítása folyamatában.

E dilemma – mint a jogbiztonságot is veszélyeztető helyzet – feloldására, egyúttal alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítványt az Alkotmánybíróság elutasította, főként a következő alapon: „3.3.2. A Be. 63. § (2) bekezdése értelmében a büntetőeljárásban a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valósághű tényállásra alapozza. Ennek következtében az említett hatóság egyike sem mondhat le eljárási feladatainak teljesítése során a valósághű tényállás felderítéséről és megállapításáról. Ez ideális esetben akkor valósul meg, ha az eljárás jogerős befejezésekor megállapított tényállás valamennyi – az anyagi jogszabály alkalmazása szempontjából – jelentős elemében megfelel a valóságnak. Ezt a jogalkotói kívánságot korlátozhatja vagy akadályozhatja az, ha a bíróság bizonyítási tevékenysége indítványhoz kötött.”⁴⁴

Fantoly Zsannett véleménye az, hogy ennek ellentmondanak a másodfokú eljárás szabályai, miszerint „a másodfok szabályai kategorikusak abban a tekintetben, hogy nem lehet ügyészi indítvány nélkül a vádlott terhére szóló eltérő tényállást megállapítani, illetve a nyilvánvaló ügyészi mulasztást pótolni, az anyagi igazság primátusa – az Alkotmánybíróság határozata ellenére is – csak az elsőfokú eljárásban érvényesülhet, másodfokon már nem.”⁴⁵

A bizonyítás korlátai

A törvény alapvető rendelkezései között a bizonyítás alapvetései körében új elemként megfogalmazza, hogy a terhelt nem kötelezhető ártatlansága bizonyítására. [Be. 7. § (2) bekezdés] A (3) bekezdés fogalmazza meg az önvádra kötelezés tilalmát, a (4) bekezdés pedig azt, hogy kétséget kizáróan nem bizonyított tényt nem lehet a terhelt terhére értékelni.

A bizonyítás törvényben megfogalmazott általános tilalmai, az *in dubio pro reo* elv mellett még egy bizonyíték-értékelési tilalmi szabálycsoportot is felállít:

⁴³ A 2017. évi XC. törvény indokolása.

⁴⁴ 20/2020. (VIII. 4.) AB határozat

⁴⁵ Fantoly Zsannett: A bizonyítási szabályok egyszerűsödése az új büntetőeljárási törvényben. *Jogtudományi Közlöny*, 2021/7–8., 360. o.

Nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyészség, a nyomozó hatóság, illetve valamely hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők büntetőeljárási jogainak lényeges sérelmével szerzett meg. [167. § (5) bek.]

A törvényi tilalmak mellett a szakirodalom egyéb tilalmakat is rendszerbe állít.

Kizárt a bizonyítása

- azoknak a tényeknek, melyeknek bizonyítása megdönthetetlen vélelem megdöntésére irányulna,
- a tudományos tételekkel ellentétes tényeknek,
- amelyeknek a bizonyítását a törvény zárja ki.⁴⁶

A bizonyítékok értékelése

A bizonyítás általános keretein (törvényesség, relevancia, bizonyítási tilalmak) túl a valósághű tényállás megismerése során a bizonyítékok értékelésének van meghatározó szerepe. Ebben a szakaszban történik meg a bizonyítékok információtartalmának kibontása.

Az, hogy miképpen történik ez és mennyiben tekinthetők igaznak az így tett megállapítások, ehhez a törvény csak a jogalkalmazó szabad és a meggyőződése szerinti értékelést írja elő.” [Be. 167. § (4)].

Kétségeség és bizonyosság az anyagi, valamint az eljárási jogban: *in dubio pro reo – in dubio mitius*

A büntetőjogban számos olyan terület létezik, ahol a pozitíve alkotott jogszabályi rendelkezések nem adnak megfelelő iránymutatást a jogalkalmazó számára. A jogalkalmazónak azonban megoldást kell találnia a nem teljes körűen rendezett viszonyok elbírálására is, illetve választania kell az adott esetben ellentmondónak tűnő szabályok között. A döntéskényszer feloldását megkönnyítheti egy olyan megoldás, amely általános alapelvként szolgálhat. A következőkben bemutatásra kerülő anyagi büntetőjogi elv abban a kérdésben próbál elvi szintű eligazítást nyújtani, hogy miként alakul az elkövető felelőssége olyan esetben, amikor a törvény szövege nem nyújt kétséget kizáró értelmű szabályt.

Az anyagi büntetőjog – az in dubio mitius elve

Az *in dubio mitius* elve tartalmát tekintve alapvetően új büntetőjogi alapelv, ezért történetiségéről nem feltétlenül érdemes beszélni. Ami viszont említést érdemel, az a kétségeség és bizonyosság megítélése a büntetőjogban, különösen a büntetőtörvény értelmezése tekintetében. Bár az egyes jogintézmények történeti előzményeinek tárgyalásakor a kutató előszeretettel nyúlik vissza a „római

⁴⁶ Belovics Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC, Budapest, 2017, 154. o.

jogi alapokra”, a következőkben ezt a „lépcsőfokot”, arra való tekintettel, hogy egységes és koherens római büntetőjogi rendszerről tulajdonképpen nem beszélhetünk, lényegileg elhagyom, és a hangsúlyt a 18–19. századra helyezem. Az esetlegesen felmerülő hiányérzet tompítása érdekében érdemes annyit megjegyezni, hogy több *római jogi* töredék szól arról, hogy homályosság esetén a legkevesebb hátránnyal jár az irányadó⁴⁷, illetve hogy kétség esetén a méltányosabb értelmezés követése nem kevésbé igazságosabb, mint biztonságosabb is.⁴⁸

Az újkori büntetőjog története köréből elsőként az itáliai *Cesare Beccaria* emelendő ki, aki a kétségtelenség problematikájára egyrészt a törvények értelmezése kapcsán utalt, midőn az önkény elleni egyik eszköznek azt tekintette, hogy törvényt csak a törvényhozó hozhat, a bíró azt csupán alkalmazza, s még a törvény értelmezésének joga sem illeti meg.⁴⁹ A törvény homályossága kapcsán csupán annyit emelt ki, hogy amennyiben a törvény értelmezése hiba, akkor ugyanúgy hiba annak homályossága is, mivel ez szükségszerűen értelmezést von maga után.⁵⁰ A továbbiakban a bizonyosság kérdését eljárásjogi szempontból érintette, amennyiben a bizonyítékok kapcsán azt követelte meg, hogy a bűnösnek nyilvánításhoz bizonyosság kell.⁵¹

A szintén itáliai *Francesco Carrara* fő művében⁵² alapvetően hatalmas jelentőséget tulajdonított az igazságosság követelményének, és az előkészület–kísérlet elhatárolásakor arra jutott, hogy amennyiben az elkövető cselekménye olyan jellegű, hogy éppúgy vezethet büntetettre, mint ártatlan cselekményre, nem tekinthető másnak, mint büntetlen előkészületnek.⁵³ A kétségtelen körülménynek

⁴⁷ Ulp. Dig. 50. 17. 9. In: Hamza Gábor – Kállay István: *De diversis regulis iuris antiqui. A Digesta 50. 17. regulái (latinul és magyarul)*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1987, 6. o.

⁴⁸ Marcellus. Dig. 50. 17. 192. 1. In: Hamza – Kállay: i. m. 36. o.; illetve lényegében hasonló értelemben: Hermogenianus Dig. 48. 19. 42. In: Diódsi György: *A római jog világa*. Gondolat, Budapest, 1973, 203. o.

⁴⁹ Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről* (ford. Madarász Imre). Eötvös, Budapest, 1998, IV. §, 17–18. o.

⁵⁰ Beccaria: i. m. V. §, 19. o.

⁵¹ Uo. XIV. §, 28. o.

⁵² Francesco Carrara: *A büntető jogtudomány programja*. (ford. Beksics Gusztáv). MTA, Budapest, 1878

⁵³ Carrara: i. m. 244. o. (358. §) Carrara ezen megkülönböztetésének megértése bűncselekménytanának bizonyos alapvető jellemzőinek ismeretét tételezi fel. Carrara a büntetett olyan jogi lénynek tekintette, amely erkölcsi és fizikai elemből, illetve egy jog megsértéséből áll. Bűncselekménytanát úgy építette fel, hogy külön vizsgálta a büntett erkölcsi és fizikai erejét, illetve ezek fokozatait. A büntett fizikai ereje szerinti fokozata kapcsán tárgyalta egyrészt a nem teljes (bevégezetlen) büntetett és a részességet. A nem teljes büntetett belül két kategóriát különböztetett meg, a kísérletet és a nem sikerült büntetett. (A kísérlet és a nem sikerült büntett közti különbségtétel általánosan elfogadott volt a 19. századi büntetőjogban, lásd Adolphe Chauveau – Faustin Hélie: *Théorie du Code pénal*. Paris, 1887, 387–388. o., illetve 395. o.). A két kategória között a különbség az, hogy kísérlet akkor jön létre, ha a tettes a bűnös eredmény elérésére szükséges cselekményeket nem mind hajtja végre (azaz mai terminológiával élve ez lényegében a nem teljes kísérlet esete), nem sikerült büntett pedig akkor, amikor a végrehajtás megkezdése elle-

az elkövető javára írását a kísérlet szándékossága kapcsán is említette, amelyhez kifejezetten egyenes szándékot követelt meg, s kiemelte, hogy ha a tettes a tekintetben bizonytalanul sújtott, hogy halált vagy testi sértés okoz, csak az okozott eredmény miatt felelős, mivel kétely esetén mindig a kevésbé rossz szándékot kell feltételezni. Carrara a kétségtelenség követelményét művének az anyagi büntetőjogról szóló részében említette, viszont – s főleg az utóbbi említett esetben – lényegében eljárásjogi értelemben használta. Azonban, mikor az előkészület fogalmát elvi jelleggel határozta meg, és a kétséges cselekményt elvi jelleggel a büntetlen előkészület kategóriájába helyezte, ezzel túlmutatott a pusztán eljárási értelemben vett kétségtelenségi követelményen.

Franciaországban az önkény elleni fellépés egyik legfontosabb eszköze volt a törvények uralmának és a bíró szigorú törvényszöveghez kötésének követelménye. Ebből következően, *Charles-Louis Montesquieu* a törvény pontos szövege szerinti ítélkezés követelménye kapcsán kifejtette, hogy egyetlen állampolgár hátrányára sem lehet a törvényt értelmezni, ha javairól, becsületéről vagy életéről van szó.⁵⁴ A két neves 19. századi francia jogtudós, *Adolphe Chauveau* és *Faustin Hélie* az értelmezés tárgyalása kapcsán kiemelte, hogy a törvény kötelező erejének bizonytalansága esetén, illetve amennyiben a törvény szövege kétértelmű, az elkövetőre kedvezőbb helyzetet, illetve értelmezést kell elfogadni.⁵⁵

A 18. század végi – 19. század eleji-közepi magyar büntetőjogászok közül *Edvi Illés Károly* a részesség tárgyalása kapcsán említette az *in dubio mitius* elvét, amely szerint a törvény értelmében a bíró ítéli meg az eset körülményei sze-

nére, valamely véletlen esemény következtében nem jön létre a tettes által akart eredmény (azaz ezt tekintjük ma teljes kísérletnek). Az előkészület és a kísérlet elhatárolása az alapján történt, hogy a kísérlet a végrehajtás megkezdését jelenti, azonban nem csupán a szándék végrehajtását, hanem, mivel a büntett jogi lény, az is szükséges, hogy a tett és a megtámadott jog között kétségtelenül megkezdődjön az ellentét viszonya. A lényeg itt a kétségtelen jelzón van, mivel csak az a cselekmény tekinthető kísérletnek, amely kétségtelenül büntetetre irányult. (Például a feszítővas megszerzése még nem utal arra, hogy a cselekmény kétségtelenül bűncselekményre irányulna, azonban amikor a tolvaj a feszítővasat az ajtóba illeszti, hogy azt feltörje, ez már a végrehajtás körébe tartozik, mivel a cselekmény bizonyosságot nyer). Ezt illusztrálандó idézem az ageni törvényszék 1849. december 8-i ítéletét, amely a következő történeti tényálláson alapult. *Laurent megtöltötte puskáját, hogy megölje fiát. Ez utóbbi azonban elővigyázatosságból kivette belőle a töltést, s a fegyvert a helyére tette. Laurent este fogta a puskáját, s meghúzta a ravaszt, hogy fiára lőjön, a puská azonban üres volt.* Carrara szerint azért lehet az alkalmatlan eszköz ellenére e cselekményt büntetendő kísérletnek és nem előkészületnek nevezni, mivel az utóbbi (alkalmatlan) tett bizonyossá tette az előbbi büntetetre irányultságát. A puská megtöltése önmagában nézve csupán előkészület lenne, mivel ilyenkor még nem lehet azt mondani, hogy a cselekmény bizonyosan büntetetre irányult. A későbbi alkalmatlan cselekmény azonban – amely Carrara szerint nem lehetne büntetendő – bizonyossá teszi e megelőző cselekmény büntetetre irányultságát, s ezért válik a puská megtöltése kísérletté. Az ilyen esetek igazságos megítélésére alkalmazta a közeli és a távoli kísérlet kategóriáját.

⁵⁴ Charles-Louis Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Osiris, Budapest, 2000, 145. o.

⁵⁵ Chauveau – Hélie: i. m. 42. o.

rint, hogy a felbujtó ráhatása a tettesre determináló okul szolgált-e, s kétség esetén az *in dubio mitius* elv alkalmazandó.⁵⁶

Heller Erik az értelmezés eredményeinek tárgyalása során kifejezetten említette az *in dubio mitius* elvét, s ennek akkor tulajdonított szerepet, ha a jogforrásnak többféle értelmet lehet adni. Az elvet azonban lényegében a jogalkalmazás szférájában helyezte el, s a *nullum crimen/nulla poena sine lege* elvvel azonosította.⁵⁷

A mai magyar büntetőjogi szakirodalom (lényegében az utóbbi 30-40 év) nem említi anyagi jogi szinten a bizonytalanság kérdését, az lényegében teljesen az eljárási jog területére került át. Ennek ellenére nem lehet haszontalan egy hasonló tartalmú elv felállítása, amely speciális esetben a jogalkalmazó (akár elméleti, akár gyakorlati szakember) segítségére lehet. Csupán egyetlen példát említve, amikor az elkövető adott esetben méltányolható okból származó erős felindultságban öli meg a 14. életévét be nem töltött sértettet, kérdés-ként merül fel, hogy az emberölés privilegizált vagy minősített esete alapján kell-e megállapítani az elkövető felelősségét.

A következőkben röviden az *in dubio mitius* elvének alkalmazási köréről lesz szó. A kiindulási pontot voltaképp az igazságosság és a jogbiztonság konfliktusa jelenti. Ezzel kapcsolatban pedig három esetkört lehet megkülönböztetni.

a) Amennyiben létezik pozitíve alkotott jogszabály, de az *ellentétes az igazságossággal*, a szubjektív és objektív igazságosságnak megfelelően további két esetet kell megemlíteni. Ha az adott jogszabályi rendelkezés *szubjektíve igazságtalan*, ez nem szolgálhat alapul az érvényesség megkérdőjelezésére. Azonban, amennyiben az *igazságtalanság objektív* jelleget ölt, ez, és csak ez esetben kérdőjelezhető meg a pozitív jog érvényessége. Ezt fogalmazta meg a korábbiakban bemutatott radbruch-i formula.

b) A második eset az, amikor az (objektív) *igazságosság megkövetelné valamely jelenség szabályozását* (szankcionálását), azonban erre *nincs* (megfelelő) pozitív jogi lehetőség, azaz nincs olyan törvényi rendelkezés, ami ezt lehetővé tenné. Erre klasszikus például korábban a közvetett tettség esete szolgált, ahol a természetes jogszemlélet megköveteli, hogy az is büntetőjogi felelősséggel tartozzon, aki a bűncselekmény elkövetésére más személyt mint eszközt használ fel. E személy büntetőjogi felelősségének megalapozására a korábbi magyar büntetőjogban nem volt kielégítő rendelkezés. Ebből következően, midőn a közvetett tettest tettesként vonták a bíróságok felelősségre, tulajdonképpen az igazságosságból eredő igényt alkalmazták egy az esetre nem alkalmazható pozitív jogi szabály felhasználásával, mivel – a korábban hatályos büntetőjogi rendelkezések szerint – a közvetett tettség nem volt aggály nélkül a tettség fogalma alá vonható.

⁵⁶ Edvi Illés Károly: *A büntetőtörvénykönyv magyarázata*. 2. teljesen átdolgozott kiadás. Révai, Budapest, 1894, 195. o.

⁵⁷ Heller Erik: *A magyar büntetőjog általános tanai*. Grill, Budapest, 1945, 49. o.

Összegezve ezt az esetkört: formailag az értelmezés nem töltheti ki a joghézagot⁵⁸, tartalmilag pedig az igazságosság igénye nem pótolhatja a *nullum crimen sine lege scripta* elvét. Ez természetesen az elkövető hátrányára való értelmezésre vonatkozik.

c) Az igazságosság szerepe végül akkor nyilvánulhat meg, amikor egy esetre létezik pozitív jogi szabály, ez azonban *nem egyértelmű*, illetve ha egy eset megítélésére egyidejűleg több jogszabályi rendelkezés is vonatkozik. Ez tulajdonképpen az az eset, ahol a jelen viszonyok között is gyakorlati jelentősége lehet a szigorú pozitívizmus igazságosság általi áttörésének. Az ugyanis, amikor két egyidejűleg érvényes norma vonatkozik egy esetre, a kelsen-i pozitívizmus zsákutcaja, mivel aszerint csak a pozitív jogból lehet és kell kiindulni, illetve nem lehet olyan kritériumot felállítani, amely megoldaná ezt az értelmezési (választási) problémát. Ennek megoldására hivatott az *in dubio mitius* elve, amely lényegében az igazságosság talajára támaszkodva igyekszik biztosítani a megfelelő értelmezést és választást.

A kétséges körülmények megítélése a büntető eljárási jogban (in dubio pro reo)

A büntető eljárásjogban az ártatlanság vélelmével összefüggésben, annak tartalmi elemeként ismeretes az *in dubio pro reo* elve, amely szerint a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére. Azaz a büntetőjogi felelősség alapja csak a bizonyosság lehet.⁵⁹ Ez az elméleti és törvényi elv lényegében közvetlenül érinti a „bűncselekmény elkövetőjét”, illetve az egyes konkrét esetben, a konkrét személyre vonatkozóan, a konkrét eljárás során tilalmazza a kétséget kizáróan nem bizonyított ténynek az elkövető hátrányára történő figyelembe vételét. Azaz ez az elv a konkrét ügyben felmerült ténybeli kételyekre vonatkozik.⁶⁰

Az *in dubio pro reo* anyagi jogi megfelelőjének tekinthetjük, és tulajdonképpen az eddigiektől valamelyest eltérő tartalommal⁶¹ az *in dubio mitius* elvét. Az eltérő jelentés adására az szolgáltatja az alapot, hogy e kategória jelenleg nem széleskörűen ismert, és a mai büntetőjog-tudományban sem alkalmazott. Az elv lényegét abban ragadhatjuk meg, hogy törvényi bizonytalanság esetén, a törvény által nyitva hagyott kérdések megválaszolása során elméleti igénnyel és elvi jelleggel nem lehet olyan (akár értelmezési) szabályt felállítani, amely az elkövetőre nézve hátrányos helyzetet teremtené. Ez az elv tehát lényegében azt tilalmazza, hogy általános elvvé szilárduljanak olyan álláspontok, amelyek

⁵⁸ Kelsen: i. m. 56. o.

⁵⁹ Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Kovács Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály: *A büntetőeljárási jog alapvonalai. I. kötet*. Bába, Szeged, 2004, 77. o.

⁶⁰ Lásd erről bővebben Király Tibor: *Büntetőeljárási jog*. 3. átdolgozott kiadás. Osiris, Budapest, 2003, 125. o.; Farkas Ákos – Róth Erika: *A büntetőeljárás*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2004, 50–51. o., illetve Bánáti János – Belovics Ervin – Csák Zsolt – Sinku Pál – Tóth Mihály – Varga Zoltán – (szerk. Tóth Mihály): *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC, Budapest, 2003, 42–43. o.

⁶¹ Lásd fentebb az Edvi Illés Károly és Heller Erik kapcsán mondottakat.

alátámasztására nincs egyértelmű törvényi rendelkezés, és vagy ezek alapoznák meg a büntetőjogi felelősséget (közvetett tettesség esete), vagy súlyosítanák azt (felbujtás és pszichikai bűnsegély elhatárolása).

Összegezve tehát, az *in dubio mitius* elve – szemben az *in dubio pro reo* elvével – anyagi büntetőjogi elv, amely elsősorban nem konkrét esetekre, ügyekre, személyekre vonatkozik, hanem azt hivatott meggátolni, hogy általános elvekké rögzüljenek az elméletben, s ezáltal a gyakorlatban is olyan megoldások, amelyekre a törvény nem tartalmaz (egyértelmű) rendelkezést, s amely hátrányosabb helyzetet teremt az elkövetőre nézve. Ez az elv tehát arra az esetre vonatkozik, és arra ad támpontot, amikor egyébként sérül a *nullum crimen sine lege certa*, azaz a pontos törvényi meghatározottság követelményének az elve. Másként fogalmazva az *in dubio mitius* elve a jogszabályi bizonytalanság esetén az elkövetőre kedvezőbb értelmezés követelményét, és az elkövetőre hátrányosabb értelmezés tilalmát fogalmazza meg.

Befejezés (helyett)

Ezzel a közös tanulmányunkkal – benne olyan gondolatokkal, amelyeket Mészáros Ádám több művében is hangsúlyozott – búcsúznak kollégáinktól és barátunktól.

A személyes tulajdonságok büntetőjogi kérdéskörének hazai vizsgálatát, tekintve a francia megoldásokra is, Mészáros Ádám részletesen elemezte. Tudjuk, hogy az *in dubio mitius* elvét a francia büntetőjog a minősítő körülményekkel összefüggésben tárgyalja. „Kiemelendő azonban, hogy a francia büntetőjogban a minősítő/privilegizáló és a súlyosító/enyhítő körülmények elhatárolása nem olyan tiszta, mint a magyar büntetőjogban. [...] A francia büntetőjog alapvetően a bűncselekményhez tartozó, illetve a személyes körülmények között tesz különbséget. A személyes körülmények hatása azonban változó volt aszerint is, hogy azok a tetteshez vagy a részeshez járultak-e.”⁶²

„A francia büntetőjog bűncselekménytani szempontból a limitált, míg jogkövetkezménytani szempontból a hiperjárulékosság talaján áll.”⁶³ A problémát náluk az jelenti, összehasonlítva a magyar büntetőjoggal, miszerint „a francia büntetőjogászok nem dolgozták ki a bűncselekménytani olyan részletesen, mint a magyarok, és a fő hangsúlyt a büntetésre helyezik. Így nincs olyan markáns elkülönítése a minősítő/privilegizáló, illetve az enyhítő/súlyosító körülményeknek”⁶⁴.

A büntető anyagi jogi igazságosságnak és korlátainak, különösen az *in dubio mitius* elv kialakulásának történeti áttekintése és összehasonlító jogi elemzése izgalmas új nézőpontot nyújt a büntetőjog-dogmatika számára. Ezért Mészáros Ádám munkássága mindenképpen megkerülhetetlen lesz a jövő büntetőjogász nemzedéke számára.

⁶² Mészáros (2003): i. m. 130. o.

⁶³ Uo. 139. o.

⁶⁴ Uo.

A szellemi alkotások büntetőjogi védelmének egyik anomáliája – a vagyoni hátrány megállapításának abszurditása az iparjogvédelmi jogok megsértése tényállása körében

KARSAI KRISZTINA*

Laudatio és emlékezés

A büntetőjogászai közösség nagy vesztesége Mészáros Ádám kollégánk eltávozása, aki váratlanul hagyta el e világot, s bár a magyar büntetőjog tudományában letette névjegyét, csaknem húsz éves kutatói pályafutása fájóan rövid ahhoz képest, ami még őbenne és tudósi karrierjében rejtezett. Kutatásai először az elkövetők tanához, majd a jogos védelemhez, a büntetőeljárás hatékonyságához, újabban – vagyis folyamatosan végig – a bűncselekmény fogalmának alapkérdeseihez kapcsolódtak. Tudományos érdeklődése e főkérdéseken túlmenően olyan területeken is gyümölcöző volt, amelyek kutatóhelyi munkavégzésének közvetlen eredményeként is felfoghatók, így számos joggyakorlat-elemzési munka került ki a tollából, az Országos Kriminológiai Intézet munkatársaival vagy önállóan lefolytatott kutatások nyomán. Nagyon fontos és értékes felismerésekkel járó kutatóhelyi kutatásnak tekintem a szellemi alkotások büntetőjogi védelmének gyakorlati megvalósulását vizsgáló jelentést, amelynek eredményei alapján Mészáros Ádám további értékes tudományos közleményekkel gazdagította e témakör egyébként meglehetősen szerény szakirodalmi bázisát.¹

E kutatómunkáról és szakmai eredményekről való megemlékezés is célja ennek az írásnak, különösképpen azért is, mert bár Mészáros Ádám és munkatársai bő tíz évvel ezelőtt folytatták le az említett kutatást, annak egyes eredményei még ma is hivatkozhatók. Hatását az is bizonyítja, hogy a kutatásban azonosított több gyakorlati problémát éppen az időközben hatályba lépett új büntetőkodeks, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) küszöbölt ki. Másfelől – ugyan másik irányból közelítve – jómagam is folytattam kutatásokat ugyanebben az időben a fogyasztók büntetőjogi védelme körében.²

* Intézetvezető egyetemi tanár, SZTE-ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézete.

¹ Mészáros Ádám – Szabó Imre: A szellemi tulajdont sértő bűncselekmények nyomozásának néhány tapasztalata és az üldözés lehetőségei. *Belügyi Szemle*, 2012/9., 42–65. o.; Mészáros Ádám – Kármán Gabriella – Nagy László Tibor – Szabó Imre: *Az Országos Kriminológiai Intézet empirikus elemzése a szellemi tulajdonjogokat sértő bűncselekményekről*. Kutatási jelentés. OKRI, Budapest, 2011

² Karsai Krisztina: *Fogyasztóvédelem és büntetőjog*. HVG-ORAC, Budapest, 2011

A jelen normaszöveg szerinti iparjogvédelmi jogok megsértése tényállásának (Btk. 388. §) egyik kulcseleme az eredményként jelentkező vagyoni hátrány, s jelen írásomban az ennek megállapításával kapcsolatos elvi és gyakorlati anomáliákat kívánom bemutatni, különös figyelemmel arra, hogy a büntetőeljárásokban két, egymástól alapvetően eltérő módszertan van jelen úgy, hogy a büntetőjogi felelősségre kihatóan is eltérő eredményekre lehet jutni attól függően, hogy éppen melyiket alkalmazza a bíróság.

Vagyoni hátrány a Btk. 388. §-ában³

A bűncselekmény eredménybűncselekmény, ami azt jelenti, hogy a befejezett váláshoz a szándékosság által átfogott vagyoni hátránynak be kell következnie, kísérlet esetén pedig a vagyoni hátrány felismerését magában kell foglalnia a szándékosságnak. A minősített eseti (bekövetkezett) eredményre viszont a Btk. 9. §-a szerint elegendő a gondatlanságnak kiterjednie. A vagyoni hátrány az elkövetési magatartásból fakadóan, azzal okozati összefüggésben keletkezik, így az általam tárgyának utánzásával vagy átvételével, az így előállított áru forgalomba hozatalával vagy ilyen célú megszerzésével, illetve tartásával (ami iparjogvédelmi ortalomból eredő jog megsértését jelenti). A Btk. 388. §-a szerinti bűncselekménynél a vagyoni hátrány hatóköre a törvény alapján értelmezésre szorul, e körben azonban nem haladhatja meg a polgári jogi értelmezési tartományt (hiszen nincs kiterjesztő értelmezés kapcsolva a tényálláshoz). A bírósági joggyakorlat bizonyos árukörök esetében azonban kiterjesztő módon haladja meg az értelmezési kereteket és a büntetőjogi felelősséget megállapító vagy fokozó eredménye miatt sérti a törvényesség és a bűnösségen alapuló felelősség elvét is. A jogalkotói szándék a hamisítványokkal szembeni fellépés volt és a korábbi, klasszikus vagyon elleni bűncselekményekhez hasonlóan kívánta megfogalmazni a büntetőjogilag releváns eredményt.⁴ A Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (HENT) 2017-ben ajánlást bocsátott ki, amely azóta jelentősen meghatározza a joggyakorlat alakulását⁵ annak ellenére, hogy több ponton kifejezetten aggályos eredményre vezet, mivel – hibásan – a teleologikus értelmezés eszközének tekintik, és egyes tételeinek figyelembevétele a törvényesség és a bűnösségen alapuló felelősség elvének sérelmét jelenti.

³ Részletesen lásd Karsai Krisztina: Iparjogvédelmi jogok megsértése – egy jobb sorsra érdemes büntetőjogi tényállás – II. Rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2021/2., 11 o.

⁴ Vö. Kemenes István: A kárfogalom polgári jogi és büntetőjogi kapcsolódási pontjai. *Kúriai Döntések / Bírósági Határozatok*, 2018/10., 1371–1378. o.; Deák Zoltán: A kár büntetőjogi fogalmáról – megjegyzések egy eseti döntés margójára. *Magyar Jog*, 2012/6., 369–374. o.

⁵ A Hamisítás Elleni Nemzeti Testület ajánlása jogalkalmazók, különösen a bűnüldöző és rendészeti szervek munkatársai részére a vagyoni hátrány meghatározására az iparjogvédelmi jogok megsértése bűncselekmény és a szerzői vagy a szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése bűncselekmények egyes típusaival kapcsolatban. SZTNH–2017.073

Kifejezetten a védjegyekre elkövetett cselekmények vonatkozásában megállapítható, hogy a vagyoni hátrány büntetőjogi fogalma, illetve annak megállapításának sajátos, büntetőjogi szabályai és a védjegybitorlással kapcsolatosan érvényesíthető (nem büntetőjogi) igények nem teljesen feleltethetők meg egymásnak, még akként sem, hogy a vagyoni jellegű védjegyigényeket tekintենék a büntetőjogban a vagyoni hátrány lehetséges összegének – miközben a HENT-ajánlás lényegében ezt az utat követi. Ennek oka többértű:

- a) a vagyoni hátrány büntetőjogi fogalma kötött és nem tűri a magánjogi jogértelmezésben megjelenő további komponenseket sem a „kár”⁶, sem „az elmaradt előny” vonatkozásában;
- b) sérti a büntetőjogi törvényesség elvét, ha az előbbiek beszűrődnek felelősség-kiterjesztő hatással;
- c) egyes esetekben a licenciadíjra⁷ visszavezethető vagyoni hátrány-számítás tetszetős megoldásnak tűnik, azonban az okozati összefüggés hipotetikus-sága miatt ez az analógia felelősséget terjeszt ki, így valójában ez is sérti a törvényesség elvét;
- d) több esetben licenciadíjra sem vezethető vissza a vagyoni hátrány-számítás, mivel a jogosult nem ad licenciat (pl. gyártásra) vagy nem terjed ki az adott termékkörre a licencia (és nem jóhírű a védjegy), így nem lehet még analóg módon sem a vagyoni hátrányt számolni hiányzó licencia-gyakorlat alapján;
- e) a jogosulti közreműködés a vagyoni hátrány megállapítása során sok eljárásban annak szinte kizárólagos figyelembevételére vezet, azaz a hatóság a sértetti igényt – minden további nélkül – bizonyítottnak tekinti, még akkor is, ha esetleg az jogtalan gazdagodásra⁸ irányul vagy azt idéz elő.

Joggyakorlati mintavétel

Jelen íráshoz egy friss büntetőügyet kívánok bemutatni, amelyben a fenti téziseim jelentősége és ekként a joggyakorlat tarthatatlansága az egyedi ügyet tekintve is kirajzolódik, s amivel kapcsolatosan időszerű lehet egy újabb, joggyakorlat-elemző kutatást lefolytatni – különösen Mészáros Ádám munkásságára is emlékezvén. Az egyéni jogvédelem megfelelő szintjének elérése érde-

⁶ E tényállás vonatkozásában a HENT ajánlása szerint az eredeti termék nettó nagykereskedelmi ára teljes egészében a kár mértéke, amelybe a meg nem térült költségek (gyártási, tervezési stb.) is beletartoznak.

⁷ A licencia-analógia alkalmazása azzal jár, hogy a vagyoni hátrány mértékét a minimum licenciadíj vagy royalty alapján kell meghatározni, amely licenciadíj megillette volna a jogosultat akkor, ha a jogsértő személy (elkövető) a védjegy (vagy szerzői jog) szerzői jog felhasználására vele szerződést kötött volna és a felhasználásért ellenértéket, azaz licenciadíjat fizetett volna.

⁸ A védjegyjogosultak nem semmisítik meg az eredeti áruikat akkor sem, ha az elkövető a polgári jogi igény megítélésének megfelelő összeget megfizeti.

kében pedig csak remélni lehet, hogy a zárszóban ajánlott megoldások valamelyike bekövetkezik.

A Pesti Központi Kerületi Bíróság B.20.641/2018/53 számú ítélete (2019. szeptember 18.) az elkövetőt bűnösítette iparjogvédelmi jogok megsértése vétségében [Btk. 388. § (1) bekezdés b) pont] és 180 napi tétel pénzbüntetésre ítélte, amelynek vonatkozásában a pénzbüntetés egy napi tételének összegét 1000 forintban állapította meg. Mindemellett 2 rendbeli iparjogvédelmi jogok megsértése miatt emelt vád alól felmentette és az ezekben indult szabálysértési eljárást [Szabs. tv. 238/B. § (1) bekezdés b) pont] megszüntette.

A vádlott a cselekményét több ruházati márka vonatkozásában követte el, „hamis” cipőket és zoknikat tartott birtokban, *a vád szerint* forgalombahozatali célzattal. A vádlott által megszerzett termékek nem eredetiek, hanem azokat az oltalom tárgyának utánzásával állították elő, amelyek összetéveszthetők a fogyasztók számára, azonban a jogosulttól nem kapott engedélyt azok forgalmazására. A vádban a különböző védjegyek vonatkozásában a vagyoni hátrány számítási módja az eredeti termékek árának alapulvételével történt, így három márka esetében is a bűncselekményi értékhatárt meghaladó értékben állapították meg a vagyoni hátrány mértékét. A vádlott a vád szerinti magatartásával megsértette a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény 12. § (1) és (3) bekezdésében foglaltakat.

Az első fokon eljáró bíróság megállapította, hogy a termékeket az oltalom tárgyának utánzásával állították elő, azonban igen rossz minőségben, így azok *nem téveszthetők* össze a márkajogosult termékeivel. A védjegyoltalom megsértése ettől függetlenül megtörtént a fenti törvény 12. § (1) bekezdésében foglaltak szerint. A vagyoni hátrány megállapítása körében a sértetti képviselők kétféle számítási módot alkalmaztak az iratok szerint:

- a) a vagyoni hátrány meghatározásánál a nettó kereskedelmi árával számoltak, figyelembe véve a termékek előállításának költségét, a marketingtevékenység kiadásait és a kalkulált hasznot, amely költségeket az általa meghatározott, a lefoglalás napján érvényes nettó kereskedelmi ár is magában foglalja, ekként a vagyoni hátrányba a jogosultat megillető elmaradt termékértékesítésből származó bevételkiesést és a vagyonban bekövetkezett értékcsökkenést számították be;
- b) az egyik márka esetében a licencia-analógia módszerével történő vagyoni hátrány-számítást érvényesítették, akként, hogy a százalékos licence-díj mértéke a nettó kiskereskedelmi ár 15 százaléka.

A bíróság által *kirendelt egyik szakértő* szakvéleményében figyelembe vette a lefoglaláskor érvényes piaci forgalmi tényezőket és a viszonyokat, az eltelt időben bekövetkezett értéknövelő hatásokat, értékmódosító tényezőket és méltányos piaci értékatatok megjelölésére törekedett. A kalkulációs szakértői szabályok vonatkozásában a szakértő kifejtette, hogy a vagyoni hátrány megállapítása esetén az elmaradt termékértékesítés árbevétele kiesése, a vagyonban bekövetkezett értékcsökkenés, gazdasági kár mértéke akként határozható

meg, hogy az érintett terméknek a piaci forgalmi értékét a gyártó cég aktuális értékadatai alapján kell meghatározni, az elkövetési időpontra vetítve. Figyelembe kell venni az értékesítési lánc értéknövelő hatásait és *amennyiben a hamisítás nem befolyásolja a jogosult cég forgalmi adatait*, akkor a cselekmény elkövetési értékét gondos értékelemzésnek kell megelőznie. A szakértői véleményben foglaltak szerint a szakértő figyelembe vette, hogy a hamisítók arra törekednek, hogy a potenciális vevők számára olcsóbban kínáljanak eredetinek látszó termékeket, azaz összetéveszthető termékeket, amelyek hasonló formában, külsővel, hasonló minőséggel rendelkeznek, a vásárló tehát nem veszi észre a különbséget a termékek között. Sok esetben a hamisítványok olyan silány minőségűek, hogy semmiképpen sem téveszthetők össze az eredeti termékkel, ezért szükséges a szakértőnek minden forgalmazási, minőségi, érték tényezőt érdemben vizsgálnia; meg kell állapítania, hogy a terméken lévő jelek és a termék minősége *összetéveszthető-e* a védett termék jellemzőivel; a terméken lévő jelek a megtévesztésig hasonlítanak-e, hogy azonosak-e a márkavédett jelölésekkel, így a terméken lévő jelek eltérőek, de hasonlítanak a védett terméken lévő jelölésekre. Mivel *nem lehet egybemosni a védjegyek összetéveszthetőségét a termékek összetéveszthetőségével*, a jogosult cég értékesítési nyeresége nem vehető figyelembe, ha a termék nem összetéveszthető az eredetivel, ilyenkor a hamisított termék piaci értéke és a forgalmazási nyereség érzékeltetheti valójában a vagyoni hátrányt. A szakértő szerint a termékekről készített fényképfelvételek alapján kétségtelen, hogy a termékek minősége silány, azt a sértettek is elismerték, továbbá az értékesítés helye az a piac volt, ahol a helyi lakosság számára is ismerten általában „hamisított” árukat kínálnak megvételre, amit tehát egyértelművé tette a potenciális vásárló számára, hogy ott nem eredeti márkajelzett termékeket fog vásárolni. Így a sértetteket nem érte vagyoni hátrány, forgalomcsökkenés nem következett be a jogosultnál. Az is kiemelésre került, hogy mindezek ellenére *eszmei kár érte* a jogosultat, mert a termékek védjegyoltalomban részesülnek, ezt pedig az előzőekben említett számítási móddal számszerűsítette (lefoglalt termékek feketepiaci értéke, elkövető esetleges nyereségének mértéke).

Más szakértők kirendelésére is sor került; a fentiekhez képest eltérő véleményt képviselt az a szakértő, aki szerint a vagyoni hátrány abból következik, hogy a vásárló nem az eredeti terméket vásárolta meg, hanem a hamis terméket, ezért a jogtulajdonosnak bevételkiesése keletkezett.

A szakértői vélemények összevetésével a bíróság végül a licencia-analógia és a feketepiaci nyereség alapján arra a következtetésre jutott, hogy ezen számítási módszerek alapulvételével megközelítőleg azonos mértékű vagyoni hátrány állapítható meg. A bíróság továbbá kimondta, hogy a sértetti képviselő által megjelölt és a vádban foglalt vagyoni hátrány összegét egyik szakértői számítási módszer sem támasztja alá, tekintettel arra, hogy a termékek nem összetéveszthetők. Végezetül a bíróság aránytalannak tekintette a fentiekben utolsóként említett szakértői számítási módszert, és így azt nem fogadta el (eredeti termék ára). A bíróság osztotta tehát azon szakértő álláspontját, aki

szerint amennyiben nem áll fenn összetéveszthetőség, úgy a sértettnél nem keletkezhet bevételkiesés sem, így bizonyítottan találta azt a tényt, hogy a védjegyjogosultaknak nem keletkezett bevételkiesése azzal okozati összefüggésben, hogy a vádlott megszerezte és értékesítésre kínálta a lefoglalt termékeket. A vásárlóknak ugyanis a vásárlás helyéből és a termékek minőségéből, árából tudniuk kellett azt, hogy nem eredeti terméket vásárolnak. Azon személyek, akik a vádlott által értékesített termékeket megvásárolták, nem vásárolták volna meg az eredeti terméket. A vagyoni hátrány megállapításának alapját viszont a védjegy jogosulatlan használata indokolja: ezen vagyoni hátrány megállapításakor azt kell alapul venni, hogy a vádlott az értékesítés folytán milyen mértékben gazdagodott volna, azaz a feketepiaci értéket alapul vevő számítási módot alkalmazta. A bíróság megállapította tehát azt, hogy a vádlott azzal okozott kárt a sértetteknek, hogy a védjegyeket jogosulatlanul használta, ezzel okozati összefüggésben tett volna szert nyereségre. A potenciális vásárlók számára az értékesíteni kívánt termékeket vonzóvá tette a védjegy használata, még akkor is, ha tudták, hogy nem eredeti termékek. Ez egyébként a *szimbolikus fogyasztás* társadalmi jelenségének példája a modern fogyasztói társadalomban, mint amilyen a magyar is.⁹ Mindezek alapján a vádban szereplő márkák közül csupán az egyik vonatkozásában állapította meg a bíróság, hogy a vagyoni hátrány meghaladta a bűncselekményi értékhatárt (100 ezer forintot), és mivel a további feltételek fennálltak, a kérdéses védjegyre megállapította a bűncselekmény megvalósulását, a továbbiak vonatkozásában pedig felmentést alkalmazott, illetve a szabálysértés miatt az eljárást megszüntette elévülés miatt.

A másodfokon eljáró Fővárosi Törvényszék Bf.5451/2020/10 sz. ítéletével (2020. október 27.) megváltoztatta az elsőfokú döntést, és a további két védjegy vonatkozásában is megállapította a bűncselekmény elkövetését: a vádlottal szemben kiszabott pénzbüntetés napi tételeinek számát 450 napi tételre felemelte, ekként a pénzbüntetés összege 450 000 forint lett.

A további két márkajogosult sérelmére elkövetett cselekmény megállapításának központi kérdése a vagyoni hátrány fennállásának és mértékének meghatározása volt. A másodfokú bíróság nem osztotta az elsőfokú bíróság álláspontját a vagyoni hátrány meghatározása tekintetében. Megfogalmazta, hogy a HENT-ajánlás (2017 novembere óta) irányadónak tekinthető, mivel annak célja a „kialakult bizonytalanság eloszlátása”, illetve „széles körű szakmai egyeztetés folyt róla”. Így megismételte a HENT-ajánlás azon számítási módszerét (fogyasztói termékek vonatkozásában), amely a *törvényesség elvét megsértve terjeszti ki a vagyoni hátrány fogalmát*, illetve ami tényként kezeli azt, hogy a hamisítványok helyett az eredetit bizonyosan megvásárolták volna, így ennek elmaradása kihat a vagyoni hátrány mértékére. Mivel a kérdéses ügyben a HENT-ajánlás szerinti fogyasztói termékek birtokban tartásáról volt szó, a vagyoni hátrány számításának alapja a hamis terméknek megfelelő eredeti termék

⁹ Karsai Krisztina – Prónay Szabolcs: A javak szimbolikus fogyasztása társadalomtudományi megközelítésben. *Fogyasztóvédelmi Szemle*, 2010/4., 51–61. o.

nettó nagykereskedelmi ára a jogsértés elkövetésének időpontjában. A másodfokú bíróság – a törvény kifejezett rendelkezésével szemben – kiterjesztette a vagyoni hátrány Btk. szerinti fogalmát, amikor arra az álláspontra helyezkedett, hogy elismeri a vagyoni hátrány körében „a gyártással kapcsolatos költségeit is, amelynek a meg nem térülése a hamis termék megvásárlása esetén némi leegyszerűsítéssel tekinthető vagyonban okozott kárnak is, hiszen a jogosult abból a gazdasági számításokon alapuló feltételezésből, hogy a tisztességes piaci szereplők az ő termékét veszik majd meg, költségeket vállalt fel a gyártással, amely költségek nem térülnek meg azon termékek esetében, amelyek helyett hamisítvány kerül eladásra. A jogosult által felvállalt, de meg nem térülő költségek dogmatikai szempontból a vagyonban okozott kár kategóriájába tartoznak.” Ez nyilvánvalóan téves érvelés, különösen akkor – ahogy az ebben az esetben is történt –, ha a védjegyjogosult vonatkozásában forgalomcsökkenést nem lehet kimutatni. Ennek ellenére a másodfokú bíróság a bűncselekmény minősítéséhez szükséges vagyoni hátrányt a fentiek szerinti számítási móddal – az itt képviselt álláspont szerint *alapelsértően és a tényekkel szembenálló módon állapította meg*.

Az első- és másodfokú bíróság ellentétes döntése lehetővé tette a harmadfokú eljárás lefolytatását is a védői másodfellebbezést követően, a Be. 615. § (3) bekezdése alapján. A másodfokú bíróság azt állapította meg, hogy az elsőfokú ítélet részben megalapozatlan volt a vagyoni hátrány összege tekintetében, a törvényszék a Be. 593. § (1) bekezdés c) pont alapján eljárva a tényállást helyesbítette az elsőfokú bíróság által lefolytatott bizonyítást érintő ügyiratok tartalma, valamint a HENT ajánlása alapján. Az ítélet tábla osztotta a törvényszéknek az ítélet részbeni megalapozatlanságára vont következtetését, és megállapította, hogy a másodfokú bíróság követhetően, a bizonyítékok egyenként és összességében történő mérlegelésének eredményeképpen állapította meg az elsőfokú bíróságtól eltérően a tényállást, kiküszöbölve annak megalapozatlanságát. A harmadfokon eljáró Fővárosi Ítélet tábla a Bhar.77/2021/20 számú végzésével (2021. október 21.) *helybenhagyta* a másodfokon hozott ítéletet (a büntetést halmazati büntetésként tekintette kiszabottnak), ekként fenntartotta a kifogásolt bírói gyakorlatot.

Értékelés

Az első fokon eljáró bíróság a vagyoni hátrány számítása körében a törvényesség elvének megfelelően, és a hamisítással összefüggő társadalmi jelenségek konkrét elkövetési tényekben való megjelenésének figyelembevételével hozta meg döntését, és ekként – helyesen – maga is mérlegelte a HENT-ajánlás tartalmát, illetve az egymással is szemben álló szakértői vélemények lényegét. Ezzel szemben a másod- és harmadfokú döntések a *sértetti jogosult (védjegyjogosult) érdekeinek a törvényesség elvével ütköző érvényesülését* mutatják, illetve azt, hogy a bíróságok *nem tesznek különbséget ténykérdések és feltételezések között*. Ekként juthattak oda, hogy feltételezték az egyébként el nem adott hamisítványok potenciális vevőiről, hogy ők megvásárolták volna az eredetiket, ekként

következtetve arra, hogy létező, azaz tényszerű bevételkiesés (kár) keletkezett a márkajogosultnál. Ez a nyilvánvalóan téves feltételezés *egyébként megnyithatta volna a dogmatikai utat a kísérleti stádium* – mint a „kisebb rossz” – megállapítása előtt is, amennyiben az elkövetői tudattartalom kapcsán van ilyen irányú bizonyítás, azonban ez fel sem merül az ügyben.

Megállapítható az is, hogy ezen körülmények között az eredeti termékek árát alapul vevő vagyonihátrány-számítás – adott esetben – *jogtalan előnyhöz is juttatja a védjegyjogosultat*, különösen a költségek inklúziója esetén, hiszen az eredeti árukészlet továbbra is eladás tárgyát képezheti, tehát a teljes profitot tudja realizálni a védjegyjogosult, miközben a polgári jogi igény teljesítése esetén a megfelelő összeget is megkapja az elkövetőtől.

Végezetül kimondható, hogy *a vagyoni hátrány megállapításának nem lehet funkciója önmagában a büntetés vagy retorzió*, ezeket a feladatokat a bíróság által kiszabott büntetés látja el a felelősség megállapítása körében. Az, hogy már az eljárás során extrém (nem törvényes) összegű vagyoni hátrány kerül megállapításra, az eljárás alá vont személy hajlandóságát alakíthatja közvetítői eljárásban való részvételre, egyezsége, tárgyalási jogáról való lemondásra – egyébként tisztességtelen módon.

Az itt képviselt álláspont szerint tehát káros és ezért mindenképpen *kerülendő*, hogy a vagyoni hátrány mint anyagi büntetőjogi tényállási elem megállapításába a magánjogi jogsérelemből származó, de nem megfelelően bizonyított követelések szűrődjenek be. Elképzelhető persze az is, hogy a jogosultak egyszerűbbnek vagy könnyebbnek tekintik a terhelttel szembeni igényérvényesítést (magánfélként) a büntetőeljárás kényszerítő keretei között, mint felperesként a magánjogi perben, azonban ilyen visszaélészerű joggyakorláshoz a büntetőeljárás nem asszisztálhat.

Ahogy azt korábban is megfogalmaztam, a helyzet feloldására többféle út lehetséges:

1. *a jogalkotó a vagyoni hátrány mértékét kiveszi a tényállási elemek köréből* (ennek megfelelően a szabálysértési törvényt is módosítja); ekként a jogosultak magánjogi jellegű igényérvényesítésének rejtett megjelenését kiküszöböli, illetve a felelősséget megalapozó (kiterjesztő) analógia is megszűnik;
2. *a jogalkotó értelmező rendelkezést kapcsol a Btk. 388. § szerinti vagyoni hátrány fogalmát érintően, és átalányjellegű vagy akár a szokásos licenciaszerződésekre visszavezethető meghatározást ad* (szakkérdés maradna).

Amíg a jogalkotó gyors beavatkozása nem történik meg, a jelenlegi gyakorlat keretei között legalább *a legaggasztóbb számítási módok elhagyására lehet és kell bízni a jogalkalmazókat*. Így a HENT-ajánlás termékek közötti megkülönböztetését, az eredeti termék árának száz százalékához kötött megállapítást és a költségek érvényesítését mindenképpen kerülni kell.

E körben felmerülhetne, hogy a Kúria *jogegységi döntéssel* hozzon némi egy-
ségest, azonban az alapelvsértő joggyakorlat az alapproblémát érintően
ezzel nem orvosolható. Végezetül az sem zárható ki, hogy a terhelt a törvé-
nyesség elvéhez kötődő felelősségalapító analógiát és azon alapuló elítélését
alkotmányjogi panasszal megtámadja.¹⁰

¹⁰ Karsai Krisztina: Iparjogvédelmi jogok megsértése – egy jobb sorsra érdemes bün-
tetőjogi tényállás – I. rész. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2021/1., 55–68. o.

A gazdasági bűncselekmények büntethetőségi akadályai és egyéb dogmatikai különbségei

KONDOROSI ANDRÁS *

A szomorú célkitűzés

A jelen tanulmánynak nem célja, hogy a büntethetőségi akadályok rendszerét mélységében elemezze, hiszen azt sok kiváló büntetőjogász¹ számos művében már kőbe véste az utókor számára. A jogellenességet és büntethetőséget kizáró, valamint az utóbbit megszüntető okokkal már másodéves joghallgatóként találkozhattunk, azóta csak mélyítjük az ismereteinket, de bármely büntetőjogász kerülhet olyan helyzetbe, amikor egy adott ügyben meggyőződése, hogy tényállásszerű cselekmény nem lehet büntetendő, de nehezen tudja „ráhúzni” valamely nevesített büntethetőségi akadályt, hogy eljárást megszüntető határozatot, felmentő ítéletet hozzon, vagy azokra megalapozott indítványt tegyen². Bár a büntethetőségi akadályok rendszere állandónak tűnik, a büntető anyagi és eljárásjogi rendelkezések gyakorinak mondható változtatásain túl egyes társadalmi jelenségek esetén az *ultima ratio* jelleg szükségességének megkérdőjelezhetősége, a megállíthatatlan technológiai fejlődés, vagy a háttér(jog)szabályok folyamatos módosítása gyakorta el kell gondolkodtassa a jogalkalmazót arról, hogy egy adott cselekmény jogellenes-e, büntethető-e, esetleg a büntethetőségnek nincs-e egyéb akadály. Vagy ahogyan Mészáros Ádám veti fel – a jogalkalmazói kör milyen felkészültségi szinten áll az ún. törvény feletti jogellenesség és a bűnösséget kizáró okok ismeretével, és adott esetben meri-e azokat alkalmazni?³ Helyeselhető nézete szerint az elkövető felelőssége nem múlhat a jogalkalmazó tudományos jártasságán.⁴

* Főügyészhelyettes, Pest Megyei Főügyészség.

¹ A szerző elsődlegesen, de nem kizárólagosan Nagy Ferencre és Tóth Mihályra kíván utalni.

² A szerző is járt így, amikor egy kültéri zárt vasúti szekrényt megrongáló elkövető (komolyabb kárt okozva, de a vasúti közlekedés biztonságát nem veszélyeztetve) a belőle keservesen kihallatszó nyávogásra tekintettel kiszabadított egy kismacskát, mert végül némi fejtörést követően jogszabályi engedélyre, az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény 6. § (1) bekezdésére hivatkozva hagyta jóvá a bűncselekmény-hiányos megszüntető határozatot, mely szerint az állatnak tilos indokolatlan vagy elkerülhető fájdalmat, szenvedést [...] okozni.

³ Mészáros Ádám ide sorolta a sértett beleegyezését, a fenytő jog gyakorlását, a megengedett kockázatot, vagy a kötelesség-összeütközés egyes eseteit, továbbá az elvárhatóság hiányát (Mészáros Ádám: Adalékok a jogellenesség – társadalomra veszélyesség témaköréhez. *Jogelméleti Szemle*, 2008/4., 1–15. o.).

⁴ Uo.

A tanulmány ugyancsak nem vállalkozik arra, hogy a gazdasági bűnözést és a gazdasági bűncselekmények összességét – minimális betekintésen túl – definiálja, csoportosítsa, vagy azok bármelyikét kiragadva alapos elemzésnek vesse alá. Számos meghatározó tudományos mű⁵ foglalkozik ezen bűncselekmények fogalmával, körülhatárolásával, bűncselekménytani jellemzőivel és fontos járulékos kérdéseivel, amely tanulmányok a szerző érdeklődését is e terület kutatására orientálták.

A dolgozat alapját és szomorú apropóját a kiváló kutatónak, a tragikusan fiatalon elhunyt Mészáros Ádámnak a másodlagos (objektív) büntethetőségi feltételek körében írt tanulmánya⁶ adja, célkitűzése pedig az, hogy a művében említett, általa részben gazdasági bűncselekményekre is vetített vagy vetíthető büntethetőségi akadályokhoz és feltételekhez kapcsolódó esetköröket feldolgozza és gazdasági büntetőjogi témakörben további elemzésekbe bocsátkozzon.

A vizsgálandó bűncselekmények körének behatárolása

Klaus Tiedemann a gazdasági büntetőjog szűkebb és tágabb fogalmát alakítja ki. „A szűkebb értelemben vett gazdasági büntetőjog azokat a bűncselekményeket foglalja magában, amelyeknek a jogtárgya az állam által kialakított gazdasági rend, s ezért van olyan nagy jelentősége a gazdaságirányítási szabályoknak a gazdasági büntetőjog számára. A gazdasági büntetőjog szélesebb fogalma alá vonja azokat a klasszikus vagyoni elleni bűncselekményeket is, amelyek tömegméretű elkövetésüknél fogva elsősorban már nem egyéni érdekeket sértenek, hanem összességükben a gazdasági rendre is káros hatást gyakorolnak.”⁷

Álláspontom szerint a hatályos Btk. alapján, szűkebb értelemben vett gazdasági bűncselekménynek a következő fejezetekben meghatározott deliktumok nevezhetők:

- a) a pénz- és bélyegforgalom elleni bűncselekmények (Btk. XXXVIII. fejezet);
- b) a költségvetést károsító bűncselekmények (Btk. XXXIX. fejezet);
- c) a pénzmosás (Btk. XL. fejezet);
- d) a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények (XLI. fejezet);
- e) a fogyasztók érdekeit és a gazdasági verseny tisztaságát sértő bűncselekmények (XLII. fejezet).

Valamennyi más, a konkrét esetben a gazdálkodás keretében jelentkező bűncselekmény csak áttételesen, tágabb értelemben tekinthető gazdasági bűncselek-

⁵ Olvasmányaim alapján, abc sorrendben Belovics Ervin, Gál István László, Gula József, Irk Ferenc, Jacsó Judit, Karsai Krisztina, Molnár Gábor Miklós, Tóth Mihály és Wiener A. Imre műveire szeretnék elsősorban, de semmiképpen sem kizárólagosan utalni.

⁶ Mészáros Ádám: A másodlagos (objektív) büntethetőségi feltétel. I–II. rész, *Ügyészek Lapja*, 2019/2–3., 5–21. o. (2019a és 2019b)

⁷ Klaus Tiedemann: *Wirtschaftsstrafrecht und Wirtschaftskriminalität. Band 1 (Allgemeiner Teil)*. Rohwolt Verlag, Reinbek, 1976, 361–362. o.

ménynek. Így érthetően utal rá a Nagy Zoltán – Tóth Dávid szerzőpáros, hogy a számítógépes bűncselekmények is minősülhetnek gazdasági deliktumnak, amennyiben haszonszerzési célból, gazdálkodási körben, vagyoni kár okozásával valósulnak meg.⁸ Ugyancsak áttételesen sértik a gazdasági rendet a tiltott adat-szerzés és az információs rendszer elleni bűncselekmények (XLIII. fejezet) elnevezést viselő, számítástechnikai jellegű deliktumok,⁹ a közelmúltban pedig Tóth Mihály utalt rá, hogy a rendszertanilag a vagyon elleni deliktumok körében szabályozott információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás (Btk. 375. §) is „több-kevesebb konszenzussal gazdasági bűncselekménynek” tekinthető,¹⁰ mellyel ugyancsak egyet kell értenem. Gazdasági jellegű tényállásokat is tömörít továbbá a XXXI. fejezet (A nemzetközi kötelezettségen alapuló közbiztonsági célú gazdasági előírások elleni bűncselekmények) és emellett a XXXVI. fejezetben, a vagyon elleni bűncselekmények körében a számba vehető, a hűtlen és hanyag kezelésen túl megjelent egy kifejezetten gazdaságinak szánt tényállás, a gazdasági csalás is¹¹.

A következőkben a gazdasági érdekek bármely aspektusát támadó valamennyi releváns, Btk. különös részi tényállást át fogom engedni a büntethetőségi akadályok és feltételek szűrőjén, amelynek során kifejezetten az atipikus eseteket szeretném feltárni.

Vizsgálódásomban¹² – mivel kiemelt jelentőséggel e bűncselekmények körében nem bírnak – jogos védelemről, végszükségről, hivatali/hatósági joggyakorlásról, gyermekkoráról, kóros elmeállapotról, az elkövető haláláról, el-

⁸ Lásd Nagy, Zoltán – Tóth, Dávid: Computer related economic crimes in Hungary. *Journal of Eastern-European Criminal Law*, No. 2/2015, 165. o.; Anne Alvesalo – Steve Tombs: Regulating Business: the Emergence of an Economic Crime Control Programme in Finland. In: Roger Tarling (ed.): *The British Criminology Conference: Selected Proceedings*. Volume 4. British Society of Criminology, Leicester, 2000, 5. o. <http://www.britisoccrim.org/volume4/001.pdf>; Natalya V. Petrasheva – Sergey I. Ulezko – Alexander V. Yakovlev – Alexandra L. Klochkova: Economic Crime and Problem of Complicity Understanding. *European Research Studies Journal*, vol. 20, no. 1, 2017, 209 o. http://www.ersj.eu/repec/ers/papers/17_1_p20.pdf

⁹ Az itt található tényállások nemcsak az 1978. évi IV. törvény gazdasági bűncselekményeket taglaló fejezetéből, hanem például a magántitok jogosulatlan megismerésének tényállásból is táplálkoznak.

¹⁰ Tóth Mihály: Működik-e a költségvetési csalás olvasztótégelye? In: Domokos Andrea (szerk.): *„A költségvetés büntetőjogi védelme” konferencia előadásainak szerkesztett változata*. KRE-ÁJK, Budapest, 2017a, 12. o.

¹¹ Melynek megalkotását Tóth Mihály feleslegesnek tartja, részben azért, mert e magatartások tökéletesen beilleszthetők voltak, vagy lettek volna más, már meglévő bűncselekmények tényállásainak keretei közé. Tóth Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése. *MTA Law Working Papers*, 2015/4., 18. o.

¹² Melyben ambivalensként kezelem, hogy a gazdasági társaság önálló sértettje a sérelmére elkövetett bűncselekménynek abban az esetben is, ha azt tagja vagy vezető tisztviselője követi el.

évülésről, kegyelemről, továbbá magánindítvány, kívánság és feljelentés hiányáról nem fogok szót ejteni.¹³

Több gazdasági bűncselekménynél is érvényre juttatható büntethetőségi akadályok

Jogszabály engedélye

A Btk. 24. §-a értelmében „Nem büntetendő az a cselekmény, amelyet jogszabály megenged, vagy büntetlennek nyilvánít.” E rendelkezés megteremti annak a lehetőségét, hogy a más, büntetőjogon kívüli jogterületen szabályozott jogszabály engedélye a büntetőjogban közvetlenül alkalmazható legyen. A gazdasági büntetőjogi jogalkalmazó feladatát nem könnyíti meg (vagy éppen változtatossá teszi) az, hogy számos gazdasági bűncselekmény keretdiszpozíció, tehát a tényállást háttérjogszabályok töltik meg tartalommal.

Üzleti titok megsértésének büntette¹⁴ esetén nem csupán a Ptk.-ból, hanem az üzleti titok védelméről szóló 2018. évi LIV. törvény (a továbbiakban: Üttv.) egyes rendelkezéseiből¹⁵ érdemes kiindulnunk. Fogalom-meghatározása szerint üzleti titok a gazdasági tevékenységhez kapcsolódó, titkos – egészben, vagy elemeinek összességéként nem közismert vagy az érintett gazdasági tevékenységet végző személyek számára nem könnyen hozzáférhető –, ennél fogva vagyoni értékkel bíró olyan tény, tájékoztatás, egyéb adat és az azokból készült összeállítás, amelynek a titokban tartása érdekében a titok jogosultja az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítja.

A háttérnorma értelmében nem tekinthető jogellenesnek a jogosulttól független fejlesztés, felfedezés vagy alkotás, a nyilvánosan hozzáférhető vagy jog-

¹³ A büntethetőségi akadályok közül szándékosan kihagyott kényszer és fenyegetés a témaválasztás szempontjából azért nem tartom relevánsnak, mert egy ilyen élethelyzetben aláírt és nyilvánvalóan semmis „cégiratokkal” nem gazdasági bűncselekmény, hanem zsarolás, emberrablás, kényszerítés vagy más egyéb bűncselekmény valósulhat meg. Fontosnak tartom, de a terjedelmi korlátok miatt nem térek ki a büntethetőséget kizáró okok körében a tágabb értelemben gazdasági deliktumnak tekinthető nemzetközi gazdasági tilalom megszegése feljelentésének elmulasztására, továbbá a büntethetőséget megszüntető okoknál sem vizsgálhatom a gondatlan pénzmosás vétségéhez, a tartozás fedezete elvonásának büntettségéhez, a gondatlanságból elkövetett rossz minőségű termék forgalomba hozatalának vétségéhez és a versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban büntettséghez társuló büntethetőséget megszüntető okokat.

¹⁴ A Btk. 418. § értelmében, aki jogtalan előnyszerzés végett, vagy másnak vagyoni hátrányt okozva üzleti titkot jogosulatlanul megszerez, felhasznál, más személy részére hozzáférhetővé tesz vagy nyilvánosságra hoz, büntetett követ el.

¹⁵ Az Üttv. 6. § (1) bekezdése az üzleti titok megsértéseként annak jogosulatlanul megszerzését, hasznosítását vagy felfedését definiálja, azonban a további értelmező rendelkezéseknek köszönhetően alapvetően lefedi a bűncselekményi tényállásban leírt elkövetési magatartást.

szerűen megszerzett termék, illetve jogszerűen igénybevett szolgáltatás vizsgálata, elemzése vagy tesztelése, a védett ismeret körébe tartozó műszaki ismeretek és megoldások kivételével a munkavállalóknak vagy a munkavállalók képviselőinek a tájékoztódáshoz és a konzultációhoz való jogának gyakorlása, valamint egyéb, a jóhiszeműség és tisztesség követelményével összeegyeztethető, az adott helyzetben általában elvárható magatartás (így különösen a harmadik személytől kereskedelmi forgalomban, jóhiszeműen és ellenérték fejében történő megszerzése), a jogszerűen megszerzett üzleti titok munkavállaló által a munkavállalók képviselője számára történő felfedése (ha a felfedés a munkavállaló vagy a képviselő tájékoztatáshoz és konzultációhoz való jogának gyakorlása céljából a jog gyakorlásához szükséges mértékben történt), továbbá ha megszerzése, illetve az ügyben eljárni jogosult szerv számára történő felfedése jogszabálysértés vagy az üzleti tisztesség általános követelményeibe ütköző magatartás megelőzése, elkerülése, következményeinek elhárítása vagy csökkentése céljából, a közérdek védelmében, a cél által indokolt terjedelemben történik.¹⁶

Jövedékkel visszaélés elősegítése vétsége (Btk. 398. §) nem valósul meg például abban az esetben, ha jövedéki termék adófelfüggesztéssel szállítunk adóraktárból, adómentes felhasználótól adóraktárba.¹⁷

Vita tárgya az ilyen rendelkezések kapcsán legtöbbször az lehet, hogy a törvényi tényállás szövegezése alapján a jogszabályi engedély megléte csak a jogellenességet küszöböli-e ki, vagy esetleg már a cselekmény tényállásszerű jellege is hiányzik. Így például az *engedély nélküli nemzetközi kereskedelmi tevékenység büntette* (Btk. 405. §) kifejezetten tényállási elemként szabályozza az árunak az ország területére való behozatalának, kivitelének engedély nélküli voltát. Ez esetben tehát egyértelműen tényállásszerűséget és nem csupán jogellenességet kizáró okkal állunk szemben. Ugyanez lehet a helyzet a *jogosulatlan pénzügyi tevékenység bünteténél* (Btk. 408. §).

Friss, bár első olvasatra gazdálkodás rendjét sértő különös részi tényállásokat nem érint az adatváltozás-kezelési szolgáltatás bevezetésével, továbbá az állampolgárok adminisztratív terheinek csökkentésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2021. évi CXIX. törvény 2022. január 1. napján hatályba lépő 12. alcíme, mely a közokirat-hamisítás büntetettét látja el egy új, büntethetőséget kizáró okkal.¹⁸ E „salátatörvény” azonban a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény 5. § (2) bekezdését is módosítja, melynek új rendelkezései szerint a lakóhely már nem csupán a polgár lakásának azon címét jelenti, ahol él, hanem akár azt is, amely

¹⁶ Üttv. 5. § (1) és (2) bek.

¹⁷ A jövedéki adóról szóló 2016. évi LXVIII. törvény 2. § (2) bekezdése

¹⁸ A Btk. 342. § (1a) bekezdése értelmében nem valósul meg az (1) bekezdés c) pontja szerinti bűncselekmény a polgárok személyi- és lakcímadatait tartalmazó nyilvántartásba történő lakcímbeljelentés vonatkozásában, amennyiben arra a szállásadó hozzájárulásával, vagy saját tulajdonú ingatlanba történő bejelentkezéssel kerül sor.

csupán az állammal, természetes vagy jogi személyekkel [...] való kapcsolattartása, valamint lakóhelyéhez kötött jogai és kötelezettségei megalapozásául szolgál. A törvény részletes indokolása szerint a polgár szabadon megválaszthatja azt a helyet, amelyet az otthonának tekint, ahová kötődik, anélkül, hogy a folyamatos otlakás követelményét teljesítenie kellene. Az indokolás kihangsúlyozza azt is, hogy a közokirat-hamisítás büntette tényállásába bekerülő büntethetőséget kizáró ok nem zárja ki a büntetőjogi felelősségre vonást az olyan cselekmények vonatkozásában, ahol a valóságot nem fedő lakcímbeljelentést szándékoltan bizonyos kedvezmények, juttatások jogosulatlan igénybe vételére, vagy egyes kötelezettségek alóli jogalap nélküli kibújásra használják fel, amely által megvalósul más bűncselekmények tényállása (pl. költségvetési csalás, társadalombiztosítási, szociális vagy más jóléti juttatással visszaélés). A gazdasági adatszolgáltatási kötelezettség megsértésének büntette (Btk. 409. §) körében álláspontom szerint alappal merülhet fel a kérdés, hogy – különösen az (1) bekezdés b) és c) pontja esetében – ha a gazdálkodó szervezet képviselőjére jogosult, vagy azt tulajdonló olyan polgár kerül bejegyzésre, akinek a lakóhelye ismeretlen, vagy annak minősül¹⁹, de azt kapcsolattartás és nem otlakás céljából adta meg, a jogszabályi engedélyre hivatkozás a mindezzel tisztában lévő közreműködő (mint speciális alany) esetében érvényre juttatható-e.

Sértetti beleegyezés

A fogalom-meghatározást rövidre zárva, sértett az a természetes vagy nem természetes személy, akinek vagy amelynek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette.²⁰ A sértetti beleegyezés szokásjogi úton érvényesülő jogellenességet kizáró ok.²¹

Az egyes tényállások vizsgálata során alapvetőnek tartom azt, hogy a sértetti hozzájárulásnak alapvetően egyidejűnek – esetleg, kivételesen utólagosnak – kell lennie,²² a sértetti hallgatólágos beleegyezés pedig nem elegendő, annak ugyanis kifejezetten, konkrétan kell megtörténnie.²³

¹⁹ A postai szolgáltatások nyújtásának és a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás részletes szabályairól, valamint a postai szolgáltatók általános szerződési feltételeiről és a postai szolgáltatásból kizárt vagy feltételeken szállítható küldeményekről szóló 335/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet 25. § (1) bekezdésének b) pontja szerint ismeretlennek minősül a címzett, ha a címen nem egyértelműen azonosítható, vagy [...] nem ismert.

²⁰ Be. 50. §

²¹ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. HVG-ORAC, Budapest, 2010, 153–154. o.

²² Gellér Balázs – Ambrus István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* ELTE Eötvös, Budapest, 2019, 254–255. o.

²³ Németh Imre dolgozatában példásan hivatkozik olyan esetet is, amelyekben a sértetti vélelmezett (de nem utólagos) beleegyezésben való tévedés kaphat szerepet, de e kizáró okokra ezen tanulmányban a terjedelmi korlát miatt nem térek ki. Lásd Németh Imre: *A sértett beleegyezése a büntetőjogban*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2015, 90. o.

Sértettje és nem passzív alanya van a gazdasági bűncselekmények körében például a készpénz-helyettesítő fizetési eszközzel visszaélésnek (Btk. 393. §), a csődbűncselekménynek (Btk. 404. §), a tartozás fedezete elvonásának (Btk. 405. §), a fogyasztó megtévesztésének (Btk. 417. §), az üzleti titok megsértésének (Btk. 418. §), a versenytárs utánzásának (Btk. 419. §), valamint a XLIII. fejezetben írt bűncselekményeknek, amelyek körében, a teljességre nem törekedve, a sértetti beleegyezés feltételét megengedő és szélsőséges eseteket nélkülöző alábbi deliktumokat érdemes felhívni.

A versenytárs utánzásának vétsége esetében a sértetti és az elkövetői kör első ránézésre ugyanaz, hiszen ha bárki a versenytárs hozzájárulása nélkül állít elő az övéhez megtévesztésig hasonló csomagolású, megjelölésű árut forgalomba hozatal céljából, immár a versenytársává válik – ebben ugyancsak nem érdekes Tóth Mihállyal vitába szállni.²⁴ A sértetti kör azonban ennél összetettebb, ugyanis nem csak a versenytárs lehet a sértettje a cselekménynek²⁵, de a gyártó is érdekelt lehet, őt is annak kell tekinteni.²⁶ A sértetti beleegyezés megszerzéséhez azonban ugyanazon árukörre (pl. ruházati cikkek, édességre) vetítve minden felismerhető²⁷ sértett hozzájárulását be kellene szerezni, amely kissé hasonlatos lenne egy társasházi közgyűléshez, ahol egy egyhangú döntést igénylő, de pusztán egyéni érdeket szolgáló döntéshez kívánjuk megszerezni a tulajdonosok mindegyikének beleegyezését.

Az üzleti titok megsértésének büntette körében a sértetti beleegyezés *de lege lata* kutatási vagy felhasználást engedélyező szerződés keretében ölthet testet. A Ptk. 6:253. § (3) bekezdése értelmében, ha a kutatás eredménye szerzői jogi védelemben részesül vagy iparjogvédelmi oltalomban részesíthető, a kutató a védelemből eredő vagyoni jogokat köteles a megrendelőre átruházni. Ha a vagyoni jog átruházását jogszabály kizárja, a kutató a megengedett legszélesebb terjedelmű felhasználási jog engedélyezésére köteles. Az (5) bekezdés pedig kimondja, hogy a szerződéssel összefüggő üzleti titok jogosultja a megrendelő és a kutatómunka alapján elkészített szellemi alkotás nyilvánosságra hozatalához a megrendelő előzetes hozzájárulása szükséges.

Üzleti titkot érintő esetekben a felhasználás átengedése jellemzően jogbérleti (*franchise*) szerződések keretében valósul meg. Ennek lényege szerint a jogbérletbe adó szerzői és iparjogvédelmi jogok által védett oltalmi tárgyakhoz, illetve védett ismerethez kapcsolódó felhasználási, hasznosítási vagy használati jogok engedélyezésére, a jogbérletbe vevő termékeknek, illetve szolgáltatásoknak a szerzői és iparjogvédelmi jogok által védett oltalmi tárgyaknak, illetve védett ismeretnek a felhasználásával, hasznosításával vagy

²⁴ Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): *Magyar Büntetőjog Különös rész*. Osiris, Budapest, 2014, 579. o.

²⁵ Gondoljunk például a kettő hosszanti párhuzamos csíkkal ellátott *Adiós* melegítőre, vagy a fordított pipás *Niké* cipőre.

²⁶ Tóth – Nagy: i. m. 577. o.

²⁷ Természetesen tág keretet adhat a bizonyításnak, hogy mely termék miről ismerhető fel, vagy téveszthető mással össze az adott árukörben.

használatával történő előállítására, illetve értékesítésére és díj fizetésére köteles.²⁸ A jogbérletbe adó a szerződés hatálya alatt köteles biztosítani a jogbérletbe vevő számára a franchise működtetéséhez szükséges felhasználási, hasznosítási és használati jogok folyamatos és zavartalan gyakorlását. A jogbérletbe vevő köteles a rendelkezésére bocsátott ismeretet megóvni.²⁹

A fogyasztók megtévesztésének vétsége kérdésköre összetettebb. A tényállás (1) bekezdése egészen más élethelyzetet alapul véve, más módon óvja a jogi tárgyat, a fogyasztók védelmét, mint a (2) bekezdés.³⁰ Ha a wellness-hétvégére érkező nagyobb baráti társaság azáltal jut kedvezményes csomaghoz, hogy egy termékbemutatót kénytelen-kelletlen, de mindenképpen végighallgat, azonban minden résztvevő már előre tisztában van a kínált bármilyen és számára indifferens termék túlárázottságával – tehát tudja azt, hogy ha kettő órában türelmesen végighallgat minden butaságot, ingyen kapja meg a szállás mellé a félpanziós ellátást és a fürdő-belépőt – álláspontom szerint a cselekmény immateriális volta ellenére, sértetti beleegyezés okán nem lesz jogellenes.

Ezzel szemben a színlelt szerződések,³¹ amennyiben bűncselekményt valósítanak meg, nem feltétlenül zárják ki a jogellenességet. Ennek indoka, hogy a sértett beleegyezése nem foszthatja meg a cselekményt jogellenességétől, ha a beleegyezés a társadalom számára káros célra irányul.³² A Legfelsőbb Bíróság döntése szerint ilyen lehet például az adóelkerülés céljából kötött színlelt szerződés, amely adott esetben költségvetési csalást (Btk. 396. §) valósít meg,³³ de a színlelt ügylet kötése a csődbűncselekmény büntette egyik elkövetési magatartásaként is azonosítható.³⁴

²⁸ Ptk. 6:376. § (1) bek.

²⁹ Ptk. 6:377. § (1) és (2) bek.

³⁰ A fogyasztó mint széles spektrumú, pontosan be nem azonosítható személyi kör jogellenességet kizáró beleegyezése álláspontom szerint nem vethető fel a rossz minőségű termék fogalomba hozatalánál, a megfelelőség hamis tanúsításánál és a fogyasztó megtévesztése (2) bekezdése szerinti elkövetési magatartásánál.

³¹ A színlelés kétoldalú, tudatos magatartás, amikor a felek közös akarata arra irányul, hogy azt a szerződést, amely a jognyilatkozataik alapján keletkezik, ne kössék meg. Lásd BH 2001. 29.

³² Nagy (2010): i. m. 153. o.

³³ BH 2010. 148.

³⁴ Btk. 404. § (1) bek. b) pont I. fordulója. A 6/2018. Büntető Jogegységi Határozatban a Kúria – részben polgári eljárásjogi és felszámolási eljárási érvrendszert alkalmazva – a csődbűncselekmény sértettjeként nem a hitelezőket, hanem a felszámolót azonosította. A Legfőbb Ügyészség a 2018. november 29. napján kelt, BF. 1384/2018/1. számú, az Alkotmánybírósághoz címzett beadványában helyeselhetően a csődbűncselekményt megvalósító magatartás kettős hatására utalva a jogegységi határozat *ex tunc* hatályú megsemmisítését indítványozta, mely indítvány elbírálására 2021. december 19. napjáig még nem került sor.

Indokolt kockázat

„A közgazdaságtan döntésekkel foglalkozik. Ezek a döntések választások különböző döntési lehetőségek között. Valamennyi cselekvési lehetőség mellett is, ellene is szólnak érvek. Valamennyihez fűződnek előnyök és hátrányok, hozamok és költségek.”³⁵

Ezt a száraz közgazdaságtani megközelítést nem árnyalja az sem, hogy a korábbi, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény „jó gazda gondosságát” felváltotta a Ptk. 3:112. § (2) bekezdése, mely szerint „a vezető tisztségviselő a társaság ügyvezetését a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége alapján önállóan látja el”. Mohai Máté helyesen utalt rá, hogy „a 3:21.§ (2) bekezdése értelmében a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységét a jogi személy érdekének megfelelően [gazdasági társaságok esetében a 3:112. § (2) bekezdése szerint a gazdasági társaság érdekeinek elsődlegessége alapján] köteles ellátni. Szükséges a fenti szabály kimondása, mivel a vezető tisztségviselők nem szükségszerűen érintettek vagy érdekeltek a jogi személy működésében.”³⁶

Hangsúlyosan „kockázatvállalásról beszélünk abban az esetben, amikor valaki a társadalmilag hasznos cél érdekében olyan magatartást tanúsít, amelyről tudja, hogy meghatározott káros eredményt is előidézhet előnyök helyett. A kockázatvállaló tehát előre látja a hátrány, a társadalomra való veszélyes eredmény bekövetkezésének lehetőségét, azonban bízik annak elmaradásában és abban, hogy nem az, hanem a célul kitűzött hasznos helyzet fog bekövetkezni.”³⁷

Ennek ellent nem mondvá *Belovics Ervin* fejti ki, hogy „a legtöbb gazdasági szereplő, illetve a döntéshozók többségének cselekvési lehetősége behatárolt, egyrészt a konkrét törvények [...], másrészt az egyéb jogi normák által. Az ezen normákkal összhangban lévő döntések – normaszegés hiányának okából – büntetőjogi felelősséget nem keletkeztethetnek. A normaszegés viszont igen, amennyiben az egyéb feltételek – például vagyoni hátrány bekövetkezése – is fennállnak. Ez esetben azonban a felelősség alapját nem a túlméretezett kockázatvállalás, hanem a konkrét törvényi tényállási elemek megvalósulása képezi. Ugyanakkor, amennyiben az adott gazdasági tevékenység nem tilalmazott, az azt kifejtő, megvalósító büntetőjogi felelőssége sem jöhet szóba, hiszen a gazdasági élet egyik legfőbb sajátossága – szinte természetes velejárója –, hogy annak szereplői olykor gazdaságilag előnyös, olykor gazdaságilag téves, így veszteséget okozó döntést hoznak.”³⁸

³⁵ Jack Hirshleifer – Amihai Glazer – David Hirshleifer: *Mikroökonómia*. Osiris, Budapest, 2009, 3. o.

³⁶ Mohai Máté: A jogi személyes vezető tisztségviselői által elkövetett hűtlen kezelés egyes kérdései az új polgári jogi törvénykönyvre is figyelemmel. In: Kecskés Gábor (szerk.): *Doktori Műhelytanulmányok*. SZE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Győr, 2014, 149. o.

³⁷ Földvári József: *A magyar büntetőjog, Általános rész*. Osiris, Budapest, 2006, 168. o.

³⁸ Belovics Ervin: A Büntető Törvénykönyvben nem szabályozott büntetendőséget kizáró okok – II. rész. *Ügyészek Lapja*, 2007/4., 5–12. o.

Saját tőke csorbításának büntette körében előfordulhat (kisvállalkozások esetén gyakran megesik), hogy nem csalárd magatartás (pl. sikkasztás vagy egyéb jogellenes elidegenítés), hanem a rendes gazdálkodás emésztí fel az alapítói vagyont. „Amennyiben [...] hibás üzleti döntések folytán enyészett el a társaság vagyona, úgy a Btk. alapján az elkövető felelősségét nem lehet megállapítani, a vállalkozás folytatása során bizonyos megengedett kockázat viselése szükségszerű. Kérdéses, hogy hol húzódik a megengedett üzleti kockázat, és a józan belátással felmérhető, tehát valószínűleg tervezett üzleti bukás határmezsgyéje. A nagyobb gazdasági társaságok működéséhez elengedhetetlen a napi működéssel törvényszerűen együtt járó kockázatok kezelésére vonatkozó belső mechanizmusok megléte.”³⁹

Egyértelműen az indokolt kockázat fogalmi körét veti fel a csődbűncselekmény büntetnének az ésszerű gazdálkodás követelményeivel ellentétes más módon fordulattal való elkövetése is. *Molnár Gábor* szerint „a gazdálkodás akkor ésszerűtlen, ha kitűzött gazdasági eredmény bekövetkezésének a lehetősége kisebb, mint a veszteség bekövetkezésének lehetősége. Így van ez minden olyan esetben, ha az eredmény döntően a véletlenül múlik.”⁴⁰ E témánál és az általam nagyon hasznosnak tartott konferenciánál maradvá elhangzott az is, hogy a „csődbűncselekmény gyakori előfordulási formája, amikor az ügyvezető a cég fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzetében vagy pont azt kiváltva áron alul (az ésszerű gazdálkodás szabályait megszegve) adja el a cég vagyonát. Az ilyen esetekben kiemelt fontosságú a képviselő tudattartalmának vizsgálata, tehát, hogy tudta-e (nem csak tudnia kellett volna, ami a nem büntetendő gondatlan alakzata a csődbűncselekménynek), hogy cége ilyen helyzetben van vagy, hogy ilyen helyzetbe kerül, illetve az eljáró bíróságnak azt is vizsgálnia kell, hogy a képviselő magatartása valóban ésszerűtlen volt-e.”⁴¹

Tévedés

Ugyancsak nagy gyakorlati jelentősége lehet a tévedésnek (Btk. 20. §), legyen szó akár ténybeli, akár a társadalomra való veszélyességben történő tévedésről. A ténybeli tévedésre példa lehet, ha a pénzmosás (Btk. 399. §) elkövetője nincs tisztában azzal, hogy az általa átalakított dolog büntetendő cselekményből származik.

A pénzmosás 2021. január 1. napjától hatályos szabályozására vetített konkrét példát hoz fel *Gál István László*, amikor megállapíthatónak tartja azon ügyvéd büntetőjogi felelősségét, aki ügyvédi letétként elfogad olyan pénzt, amelyről

³⁹ Horváth László: A társasági tőke védelmének büntetőjogi eszköze: a saját tőke csorbításának büntette. *Büntetőjogi Szemle*, 2015/1–2., 56. o.

⁴⁰ Molnár Gábor: A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai. In: Domokos Andrea (szerk.): „A vállalkozói felelősség büntetőjogi vonatkozásai” konferencia előadásainak szerkesztett változata. KRE ÁJK, Budapest, 2017b, 35. o.

⁴¹ Fodor Balázs Gábor: A vállalkozás büntetőjogi kockázata. In: Domokos Andrea (szerk.) (2017b): i. m. 118. o.

tudja, hogy bűncselekmény elkövetéséből származik, bár az elkövető, vagyis az ügyvéd tudattartalmának bizonyítását okkal tartja rendkívül nehéz feladatnak.⁴²

A társadalomra veszélyességben való tévedésnek a gazdasági bűncselekmények körében tapasztalható kiemelkedő jelentőségére a Legfelsőbb Bíróság maga is rámutatott. Bírósági döntéseket idézve *Hati Csilla* állapítja meg, hogy „olyan tényállások esetén, melyeknél a háttérjogszabály gyakran változik, nagyobb esély mutatkozik az elkövető társadalomra veszélyességben való tévedésére. Ezt a tényt támasztja alá az is, hogy ezekben az esetekben a különböző bíróságoknak is gyakran eltérő a véleményük. Ilyen esetekben tehát szintén nem feltétlenül várható el az elkövetőtől, hogy tisztában legyen a rá vonatkozó előírásokkal, elvárásokkal, kötelezettségekkel.”⁴³ Erre tekintettel például adójogszabályok részleteinek változása esetén akár sikerrel is lehet érvelni amellett, hogy az elkövető csakis azért tanúsított a költségvetési család tényállásába ütköző magatartást, mert nem volt tisztában a költségvetésbe történő befizetési kötelezettségének mértékével. Ide tartozhat az az *Elek Balázs* által részletesen vizsgált eset is, amikor a társadalomra veszélyességben való elkövetői tévedésre a hatóságok téves tájékoztatása miatt kerül sor⁴⁴ és meghatározónak tartom azt a kúriai döntést is, amely szerint nem büntethető, aki ügyvéd jogszerűtlen tanácsa alapján – a tanács jogszerűségében bízva – követ el bűncselekményt, mivel az ügyvédi tanácsra tekintettel a cselekményt abban a téves feltevésben követte el, hogy az a társadalomra nem veszélyes.⁴⁵

Büntethetőségi feltételek a gazdasági büntetőjogban

Nagy Ferenc szerint a másodlagos büntethetőségi feltételhez hasonló jogintézmény a büntethetőségi feltétel, amely „a büntethetőségnek a törvényi tényállásban megfogalmazott előfeltétele”.⁴⁶

A csődbűncselekmény büntette kapcsán speciális büntethetőségi feltételt is szabályoz a törvény, nevezetesen azt, hogy a csődbűncselekmény – kivéve a (4) bekezdésben írt vétségi alakzatot – csak akkor büntethető, ha a csődeljárást megindították, vagy ha felszámolást, kényszersztörlési, illetve kényszer-végelszámolási eljárást elrendelték. Végül kiegészítő szabályként szerepel a törvényben az az esetkör, amikor a felszámolási eljárást ugyan nem rendelték el az adott esetben, de ezzel a törvény kötelező rendelkezését sértették meg [Btk. 404. § (5) bekezdés].

E feltétel is aláhúzza a büntetőjog *ultima ratio* jellegét, ugyanakkor a párhuzamos eljárások miatt lényeges problémákat is felvet.⁴⁷ Mészáros Ádám ta-

⁴² Gál István László: A pénzmosás új magyar szabályozása 2021-től. *Büntetőjogi Szemle*, 2021/1., 29. o.

⁴³ Hati Csilla: A társadalomra veszélyességben való tévedés. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/3., 14. o.

⁴⁴ Elek Balázs: Juris ignorantia non excusat? A jogi tévedés megítélése a gazdasági büntetőperekben. *Rendészeti Szemle*, 2009/7–8., 100–102. o.

⁴⁵ BH 2018. 216.

⁴⁶ Nagy (2010): i. m. 175. o.

nulmányában szembeállítja egyes élet elleni, illetőleg emberi szabadság elleni bűncselekmények körében általa részletesen feltárt büntethetőségi feltételeket a csődbűncselekmény tényállásába implementálttal. Megállapítja, hogy „míg az emberölésnél, az öngyilkosságban közreműködésnél és az emberrablás feljelentésének elmulasztásánál e bűncselekmények befejezett tettesi magatartásához fűz a törvény büntethetőségi feltételt, és a rábírt személy, illetve az emberrabló cselekményének a stádiuma számít a büntetőjogi felelősség megállapítása kapcsán, addig a csődbűncselekmény kísérlete esetén is lehet szerepe a büntethetőségi feltételnek (sőt szükséges is a bekövetkezése)”⁴⁸.

Mészáros Ádám tanulmányában további gazdasági bűncselekménynél is felfed büntethetőségi feltételt.⁴⁹ A *tiltott piacbefolyásolás büntette* (Btk. 411. §) első három bekezdésében felsorolt elkövetési magatartások és a (4) bekezdésben részletezett minősítő körülmények az (5) bekezdés értelmében alkalmazhatóak a törvényi tényállásban bennfoglalt 596/2014/EU rendelet szerinti azonnali árutőzsdei, vagy azok árára, értékére hatást gyakorló ügyletekre és eszközökre, de míg a rendelet a hatásgyakorlásra való alkalmasságot is tiltja, a törvényi tényállás – büntethetőségi feltételt közbeiktatva – materiális bűncselekményként a már bekövetkezett hatásgyakorlást követeli meg.

Az életkor mint különös bűncselekményi jelleget adó körülmény a gazdasági bűncselekmények körében

A gazdasági bűncselekmények egy részének elkövetéséhez nincs szükség gazdasági tevékenység végzésére és ezáltal gazdasági társaságra sem, hiszen a gazdasági rendet sértjük egy fénymásolt bankjegy felhasználásával, esetenként dohánytermék engedély nélküli előállításával,⁵⁰ de akár készpénz üzletszerű kölcsönadásával is. Egyes deliktumok kimerítése azonban nehezen képzelhető el gazdasági társaság „felhasználása” nélkül.

A számos háttérjogszabály közül említést érdemel, hogy a számviteli törvény személyi hatálya jellemzően a társas vállalkozásokra terjed ki⁵¹, az ún. csődtör-

⁴⁷ A gyakorlatban sok esetben előfordul, hogy bár fennállnának a felszámolási (esetleg a csőd-) eljárás megindításának feltételei, a hitelezők „csak” végrehajtási eljárásokat indítanak az adott cég ellen. Bizonyítható azonban az ügyvezető az észszerű gazdálkodással ellentétes módon vonja ki a pénzt például egy új cégbe. Ez pedig azt is maga után vonhatja, hogy adott esetben, ha a feljelentés időpontjában még a felszámolási eljárás nincs elrendelve, nem lehet csődbűncselekmény miatt nyomozni, „csak” hűtlen kezelés gyanújával. Ezt a nyomozást ugyanakkor a rendőrség végzi, amely speciális szaktudás hiányában nem mindig van abban a helyzetben, hogy az ilyen jellegű, sokszor buktatókkal teli nyomozásokat eredményesen lefolytassa.

⁴⁸ Mészáros (2019b): i. m. 13. o.

⁴⁹ Uo. 19. o.

⁵⁰ A Btk. 462. § (3) bekezdése alapján nem valósul meg bűncselekmény, ha a költségvetési csalással okozott vagyoni hátrány az ötszázezer forintot nem haladja meg.

⁵¹ A számvitelről szóló C. törvény 2. és 2/A §-a.

vény a gazdálkodó szervezetekre és ezek hitelezőire⁵², az adózás rendjéről szóló törvény pedig többek között a Magyarország területén székhellyel, telephellyel rendelkező vagy egyébként gazdasági (termelő, szolgáltató, üzemi, üzleti) tevékenységet folytató jogi személyre, vagyonnal rendelkező vagy bevételt, jövedelmet (nyereséget) elérő természetes személyre, jogi személyre és egyéb szervezetre.⁵³ Ha pusztán a három hivatkozott háttérjogszabálynál maradunk, a hozzájuk párosítható tényállások – a számvitel rendje megsértésének büntette (Btk. 403. §), a csődbűncselekmény (Btk. 404. §) és jellemzőbb eseteiben a költségvetési csalás (Btk. 396. §) – mindig egy gazdálkodó szervezet felhasználásával valósulnak meg. Azon túl, hogy egyes gazdasági cselekmények közönségesek (pl. a pénzhamisítás), egyesek pedig különösek (pl. feljelentés elmulasztása a felszámolási eljárásban⁵⁴), mégis a Ptk. közönségesnek tűnő, de gazdasági társaság felhasználását feltételező bűncselekmények esetén leszűkíti a tettessé váláshoz szükséges személyi körülményeket, amikor a 3:22. § (1) bekezdésében kimondja, hogy vezető tisztségviselő az a nagykorú személy lehet, akinek cselekvőképességét a tevékenysége ellátásához szükséges körben nem korlátozták.

A vezető tisztségviselői jogviszony egy *sui generis* megbízási jogviszony, amely az adott személy és a vezetői feladatot elfogadó természetes személy között jön létre. A törvény a cselekvőképesség fennállásától eltérést nem enged, tehát ez a rendelkezés a szerződéses szabadság és a diszpozitivitás ellenében konkrét és általános tilalmat állít fel a vezető tisztségviselői pozíciót betölteni kívánó személlyel szemben.

Az ún. sajátképi különös bűncselekményekre az jellemző, hogy csak abban az esetben valósul meg bűncselekmény, és tekinthető az elkövető tettesnek, amennyiben az elkövetési magatartás kifejtésén túl rendelkezik a megkívánt személyes kvalifikáltsággal⁵⁵, amely álláspontom szerint egyes gazdasági bűncselekmények esetén⁵⁶ a betöltött tizennyolcadik életévhez köthető.

⁵² A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény 3. § (1) bekezdés a) pontja ide sorolja a magyarországi székhellyel rendelkező gazdasági társaságot, ügyvédi és közjegyzői irodákat, magánnyugdíj-pénztárakat, egyéni cégeket, egyesületeket, alapítványokat stb.

⁵³ Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény 6. § (1) bekezdés a) és c) pontja.

⁵⁴ Járulékos/bűnkapcsolati jellegű bűncselekmény révén feltétlenül szükség van egy tettesi alapcselekményre, amely számvitel rendjének megsértése vagy csődbűncselekmény lehet. A Complex-féle Kommentár hívja fel a figyelmet a törvény hatálybalépése óta megtartott pontatlanságára, hogy annak szövegébe „felszámoló” helyett „felszámolóbiztost” kellene a jogalkotónak állítania, mert a felszámoló csak jogi személy lehet, tehát e bűncselekménynek természetes személy tettese ebben a formában továbbra sem lesz.

⁵⁵ Mészáros Ádám: A személyes tulajdonságok tana a magyar büntetőjogban. *Jogelméleti Szemle*, 2005/4., 23. o.

⁵⁶ Az e címben már említett deliktumokon túl ilyen például a költségvetési csaláshoz kapcsolódó felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettség elmulasztása, a saját tőke csorbítása, a gazdasági adatszolgáltatási kötelezettség elmulasztása egyes fordulatai, vagy a versenyt korlátozó megállapodás közbeszerzési és koncessziós eljárásban.

Egy korrupciós kutatás margójára

KÓHALMI LÁSZLÓ*

Az Országos Kriminológiai Intézetben az elmúlt évtizedben több jelentős bűnügyi tárgyú kutatás folyt le. Az elért eredmények azonban nem minden esetben kapnak elegendő szakmai-társadalmi publicitást. Előfordul, hogy az értékes munka csak egy szűk szakmai közönség előtt ismert, s a döntéshozók, a társadalmi-gazdasági és politikai folyamatok irányításában potentátok nem rendelkeznek a tudományos berkekben jártasok előtt evidenciának elfogadott ismeretekkel. Egy feledésbe menő – pályatársunkkal, *Mészáros Ádámmal*, *Finszter Géza* professzorral és *Dunavölgyi Szilveszterrel* közös – kutatási eredményre szeretném újólág felhívni rövid írásommal a bűnügyi diszciplínák, a társadalmi problémák és működési zavarok iránt fogékony szakmai közönség figyelmét, mindezt azzal a szándékkal, hogy Barátunk szellemi hagyatéka ennek a publikációs fórumnak a segítségével is tovább őrződjék. A kutatási jelentés elkészültének idején még az 1978-as Btk.-ban „közélet tisztasága elleni bűncselekmények” névvel megjelölt, de valójában a korrupciós deliktumokkal kapcsolatos vizsgálat számtalan olyan értékes megállapítást tartalmazott, amelyek bizonyos szempontból még napjainkban is rendelkeznek aktualitással. Az alábbiakban röviden felidézem a szerző-triász tanulmányának főbb megállapításait, észrevételeit.

A korrupció jelentősége és hatásai

A szerzők szerint a korrupciós bűncselekmények olyan deliktum-kategóriát jelentenek, amelyek megértése szokatlanul széles körben csak jogon túli összefüggések feltárásával lehetséges.¹ A korrupciós folyamatok több diszciplína kutatási mezőjét érintik, így e romboló jelenség mélyebb folyamatainak megértéséhez különböző tudományágak vizsgálati eredményeit is célszerű figyelembe venni.

A témában folytatott kutatásai alapján *Kránitz Marianna* megállapította, hogy a korrupció ezer szállal kötődik az adott gazdasági, politikai és társadalmi miliőhöz.²

* Tanszékvezető egyetemi tanár, PTE-ÁJK Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék.

¹ Dunavölgyi Szilveszter – Finszter Géza – Mészáros Ádám: *A közélet tisztasága elleni bűncselekmények vizsgálata a jogesetelemzés módszerével*. Kutatási jelentés. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2009, 3. o.

² Kránitz Marianna: A korrupció utolsó huszonöt éve Magyarországon. *Ügyészek Lapja*, 2006/4., 25. o.

Érthető, hogy a filozófiától a szociológián át a közgazdaságtanig számos tudomány érez késztetést a korrupciós jelenségek elemzésére. Az érdeklődés indokolt, mindaddig, amíg a példaként említett stúdiumok a saját kompetenciájukon belül maradnak. „A sokoldalú társadalomtudományi feltárás segítheti a tilalmak megfogalmazását, a büntetőjog »zárkő« funkciójának betöltését, de a jogbiztonságot és az igazságosságot szolgáló büntető törvények megalkotásában nem helyettesítheti a jogdogmatikát.”³

A korrupció elleni küzdelmet számos tényező, aktor katalizálhatja – például antikorrupciós civil szervezetek, hiteles oknyomozó újságírás –, hiszen mindezek a „demokratikus közélet nélkülözhetetlen fórumai, de egyik sem pótolja a bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek jogszerű és szakszerű működését és annak kriminalisztikai megalapozását”⁴.

A szerzőtriász helyesen látta, hogy a bűnözés statisztikai megközelítése számos eredménnyel szolgálhat, azonban a korrupciós deliktumok látenciája miatt kizárólag ilyen aspektusból történő vizsgálat a szakmai tévutak mezejére vinne.

Kránitz Mariannak az 1997–2004 közötti időszakra vonatkozó kutatási eredményei azt mutatták, hogy az ismertté vált és regisztrált korrupciós bűnözés terjedelme csupán kicsiny szegmense az összébűnözés egészének: hozzávetőleg a '80-as évek közepéig 0,5-1%-ot tett ki, azt követően azonban már csak ezrelékekben volt mérhető. A korrupciós bűnözés terjedelme meglehetősen hektikus; szerkezetére jellemző, hogy a legtipikusabban, leggyakoribban a vesztegetés bűncselekménye valósul meg.⁵

A hivatkozott szerzői közösség szerint a korrupciós magatartások büntetőjogi fogalmának elemzésénél három oksági területre érdemes fókuszálni: az elkövetők belső motivációjára, az adott szervezet strukturális ismérveire, valamint azok működési zavaraira.

A kriminális cselekményt megvalósító személyhez tapadóan korrupciós kockázatot jelenthet a társadalmi (pl. halmozottan hátrányos) helyzet, a morális (pl. értékek elutasítása) és a szükségleti (pl. sivár kapcsolatok) dezintegráltság.⁶

Szervezeti korrupciós mágnes lehet a hiányos hatásköri felhatalmazás, a kiszámíthatatlan jogi szabályozás, az átgondolatlan személyzeti munka, a laikus és represszióra épülő ellenőrzés.⁷

Működési zavar tekintetében érdemes distinkcionálni a köz- és a magán-szféra szervezetei között. Előbbi esetében korrupciós faktornak számít a szabályzati előírásokat semmibe vevő működési gyakorlat, míg utóbbi esetében a jogszerű vállalkozói működés határait kijelölő előírások áthágása.⁸

³ Dunavölgyi – Finszter – Mészáros: i. m. 3. o.

⁴ Uo.

⁵ Kránitz Mariann: *Jelentés huszonöt év korrupciós kutatásairól*. Kézirat. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2005, 8. o.

⁶ Dunavölgyi – Finszter – Mészáros (2009): i. m. 11. o.

⁷ Uo. 12. o.

⁸ Uo.

A szerzők a belső- és a szervezeti oksági tényezőkből azt a következtetést vonták le, hogy „ott van a legkisebb esély a korrupcióra, ahol egy jól integrált szervezet befogad egy jól integrált személyiséget. Nem nő a korrupciós veszély akkor sem, ha a jól működő szervezetbe bűnre hajlamos személy kerül, mert magatartása elszigetelt marad, működési zavart nem okoz és biztos a lebukás. Viszont a működési zavarokkal küszködő szervezeten nem tud javítani az oda bekerülő becsületes polgár, mert hamarosan megtapasztalhatja, hogy az ilyen szervezetben a jogkövető magatartás a legkockázatosabb. A legsúlyosabb helyzet akkor alakul ki, amikor a dezintegrált szervezetbe dezintegrált személyiség kerül, ami nem ritka, minthogy ezek a tulajdonságok vonzzák egymást. Ilyenkor alakulhat át a gazdasági vállalkozás bünszövetkezetté, illetve kerülhet szembe a hivatal társadalmi rendeltetésével, és akkor csakugyan válságba kerülhet a közszolgálat.”⁹

Az OKRI kutatói arra a sajtósági helyzetre is felhívták a figyelmet, hogy azok a szervezetek, amelyek támogatnák/támogatják a korrupció elleni küzdelem jelszava alatt a személyzet szigorúbb ellenőrzését, magát a szervezet működését érintő reformoktól mereven elzárkóznak. Retorikai szinten „tűzzel-vassal” irtanák a korrupciót, de úgymond a „jó ügyért” történő szabályáthágásokat bocsánatos, hatósági intézkedést nem kívánó magatartásnak tekintik.

Milyen kriminálpolitikai tanulságokkal szolgált Finszter Géza, Dunavölgyi Szilveszter és Mészáros Ádám kutatása?

- A helyi önkormányzati képviselőkre szigorú összeférhetlenségi szabályokat kell megalkotni, amelyek kizárják a képviselő-testület által alapított önkormányzati cégek irányító, felügyeleti posztjainak és a helyi képviselői státusz egyidejű betöltését. Ezt a megállapítást a helyi önkormányzati szinten előfordult meglehetősen sok gazdasági-korrupciós visszaélés inspirálhatta.
- A korrupciós ügyek gyakori elkendőzési technikája, hogy a felelősség a legalacsonyabb beosztású ügyintézői szintre delegálódik.
- Az önkormányzati szektorban észlelt korrupciós deliktumnál felmerülhet annak lehetősége, hogy ne az adott önkormányzat területén illetékes helyi rendőrség végezze a nyomozást.
- A büntetőeljárások terén hosszabb ideje szakmai és társadalmi igényként megfogalmazódó gyors, észszerű időn belüli befejezéssel szemben a korrupciós bűncselekmények esetén inkább a tényállás alapos és hiánytalan felderítése mellett érvelnek a szerzők, még akár az eljárás esetleges elhúzódaása esetén is.¹⁰
- A korrupciós ügyek mérgezik a közéletet és komoly gazdasági károkat okoznak, s ezért kiemelten fontos az ellenük való küzdelem.

⁹ Uo. 13. o.

¹⁰ Uo. 27. o.

- A politikai kultúra viselkedési irányítúként szolgál a lakosság számára a korrupcióhoz való viszonyulás tekintetében. Világossá kell tenni, hogy nem a politika kriminalizálendő, illetve a bűnüldözést sem lehet átpolitizálni.
- A pártfinanszírozás megoldatlansága és átláthatatlansága mindig korrupciós kockázatokat rejtenek magukban.
- A korrupciós magatartások kivizsgálása, megítélése az igazságszolgáltatás kompetenciája és nem a tömegtájékoztatásé.
- A bűnüldözés akkor működhet sikeresen és csak a szakmai standardokat szem előtt tartóan, ha a végrehajtó hatalomtól függetlenül működik.¹¹

A kriminálpolitikai ajánlások mellett kriminalisztikai tanulságokat is megfogalmazott az OKRI kutatócsoportja, melyek közül néhány felelevenítke:

- A korrupciós deliktumok szövevényes jellege gyakran indokolja a titkos adatszerzés alkalmazását.
- A korrupciós hálózatok teljes vertikumának felderítése gyakran elmarad, a nyomozások bizonyos gazdasági-politikai szint alatt rekednek.
- A napvilágra került korrupciós ügyek bizonyítási nehézségekkel küzdenek, mivel a tárgyi bizonyításnak nem mindig jut szerep.
- A vezető hivatalos személyek bűncselekmény-gyanús magatartását nehéz bizonyítani, mert gyakran politikai felhangot kapnak az ügyek.
- A feljelentési kötelezettség egy morált veszített hivatali közegben kontraproduktív hatású, tehát a feljelentés nagyobb kockázattal járhat, mint a korrupciós helyzet tudomásulvétele.
- A piaci kultúra hiánya bizonyos mértékű korrupciót elfogadhat, s így legitimálódhat a korrupciós politikai gyakorlat.
- A titkosszolgálati eszközök mindegyike az emberi jogok, de különösen az emberi méltóság súlyos korlátozását jelenti.
- A tisztességes büntetőeljárás megköveteli, hogy a tárgyaláson felvett bizonyítás kiállja a védelem próbáját, és eldönthető legyen az előzetes eljárás törvényes jellege. Ehhez szükséges a titokvédelmi szabályok olyan módosítása, amely az ügyész rendelkezési jogát a titkos felderítés teljes terjedelmére is kiterjeszti.¹²

A morál szerepe

A fent hivatkozott kutatási eredmények publikálását követően több alkalommal folytattam szakmai beszélgetést a korrupció elleni küzdelem témakörét érintve Mészáros Ádám pályatársunkkal. Ezekben az eszmecsereknél említést tett arról, hogy az erkölcsnek is lehet – és kell is – szerepet játszania a korrupciós gyakorlatok csökkentésében. Az antikorrupciós tevékenységben a morál mellett a *compliance* kínálta lehetőségeket szintén fontosnak tekintette. Természe-

¹¹ Uo. 31–32. o.

¹² Uo. 31. o.

tesen konkrét korrupcióellenes normaszövegváltoztatási javaslatokról is beszéltünk, de mindezt sok év távlatából szövegűen már nem tudom felidézni. A morál korrupciórezisztens jellegét vizsgálva¹³ érdemes arra a nyugati demokráciákban gyakran hallható kijelentésre gondolni kiindulópontként vizsgatérni, miszerint az euroatlanti civilizációban (értve ez alatt a polgári jogálmokat) – Roland Inglehart kifejezését kölcsönözve – az „értékváltozás csendes forradalma” zajlik.¹⁴ Az eddigi „materialista értékeket” (a Maslow-féle szükségletpiramis¹⁵ szerint a piramis alsó szintjén¹⁶), azaz az ember pszichológiai és biztonsági szükségleteit felváltják a posztmaterialista értékek, vagyis az odafigyelés, a szociális elismerés, az önmegvalósítás és az intellektuális esztétikai szükségletek. Ez az értékváltozás pedig csak egy irányba mutat univerzalista vonásokat, a posztmaterializmus irányába.

Ezzel a megközelítéssel – részben – szemben Ernst-Heinrich Ahlf arra figyelmeztet, hogy az értékváltozás¹⁷ nem feltétlenül írható le¹⁸ egységes, minden társadalmi réteget és korcsoportot egyaránt érintő problémaként.¹⁹ Helmut Klages szerint sokkal inkább az értékek és életstílusok pluralizálásából kell kiindulni, melynek során az úgynevezett „kötelességbeli és elfogadási értékek”, mint a fegyelem, az alárendelődés, a pontosság és az engedelmesség veszítenek jelentőségükből, az úgynevezett „kibontakozási értékek”, mint a tekintélyek egyenjogúsága, a részesedés, a spontaneitás és az önmegvalósítás jelentősége pedig megerősödnek.²⁰ Mindezt erősítik Jean Piaget vizsgálatai, aki megállapított egy morális továbbfejlődést a gyermekek körében végzett empirikus kutatásai során.²¹

A kortünetként kezelt erkölchanyatlást mindenestre nem lehet azonosítani az egyes ember morális ítélőképességének elvesztésével.

¹³ Kőhalmi László: Jog és az etika hatékonysága a korrupció elleni küzdelemben In: Nochta Tibor – Monori Gábor (szerk.): *Ius Est Ars. Ünnepi tanulmányok Visegrády Antal professzor 65. születésnapja tiszteletére*. PTE-ÁJK, Pécs, 2015, 293–298. o.

¹⁴ Roland Inglehardt: *The Silent Revolution – Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton University Press, Princeton (NJ), 1977, 4–7. o.

¹⁵ Abraham H. Maslow: *Motivation and Personality*. Harper & Row Publisher, English Edition, New York, 1970, 35–58. o.

¹⁶ Beck-Bíró Kata: *A szervezeti keretek között történő egyéni önmegvalósítás, illetve annak támogató és gátló tényezői*. PhD disszertáció. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest, 2009, 15–17. o.

¹⁷ Barcsi Tamás: Az erkölcsi válság kommunikatív kezelése. In: Karikó Sándor – Szécsi Gábor (szerk.): *Válság és kommunikáció*. Áron, Budapest, 2012, 203–205. o.

¹⁸ Jörg Rössel: Ronald Inglehart: Daten auf der Suche nach einer Theorie – Analysen des weltweiten Wertewandels. In: Stephan Moebius – Dirk Quadflieg (Hg.): *Kultur. Theorien der Gegenwart*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2006, 545–549. o.

¹⁹ Ernst-Heinrich Ahlf: Ethische Aspekte zur Korruptionsbekämpfung. *Kriminalistik*, 2/1996., 91–92. o.

²⁰ Helmut Klages: *Wertorientierung im Wandel*. Campus-Verlag, Frankfurt am Main, 1984, 21–25. o.

²¹ Jean Piaget: *Das moralische Urteil beim Kinde*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1983, 15–32. o.

Wolfgang Lempert egyik kutatásában a szervezeti struktúra és a munkavállaló morális ítélőképessége közötti hatásokat vizsgálva²² jelentős attitűdváltozásokat állapított meg. Empirikus úton beigazolódott az a feltételezés, hogy a morális ítélőképesség döntő mértékben függ a vállalatban belüli, szervezeti keretfeltételektől.²³ Lempert szerint a szervezeti tagok morális fejlődésére kedvezően hat a szabad véleménynyilvánítás lehetősége, a kooperatív döntési mechanizmus, az értékek stabilitása, a szociális összetartozás érzése stb.,²⁴ míg ezek hiánya növeli a morális destabilizálódást.

Elsősorban James Waters mutatott rá arra, hogy az etikátlan cselekedetnek²⁵ teljesen specifikus, szervezeti okai lehetnek.²⁶ Ezzel alapjában véve revidálta azt a klasszikus nézetet, miszerint egyedül az egyén a felelős az etikátlan cselekedetért. Ez a még ma is népszerű felfogás elhamarkodott egyszerűsítésnek bizonyult. Gondoljunk csak arra, hogy a vezetőség személyes értékezelése, példaértéke révén iránymutató a szervezet összes többi tagja számára. A (gazdasági) vezetők morális beállítottságának empirikus vizsgálata meglehetősen pontos képet ad a jelenleg uralkodó etikai standardokról – vagy éppen azok hiányáról.²⁷ Tóth Mihály számos tanulmányában²⁸ igazolta, hogy az üzleti morál nem pótolható büntetőjogszabályok megszövegezésével és azoknak hivatalos lapban történő közzétételével, különösen akkor nem, ha a norma tartalma és a hétköznapi világ valós működése antagonisztikus viszonyban áll.

Abban több-kevesebb szakmai konszenzus van, hogy a vezetők etikai standardjai a szervezet tagjainak morális erodálódására jelentős hatást gyakorol. Rontja a magyar politikai elit²⁹ megítélését, ha korrupciós felhő árnyékolja be

²² Wolfgang Lempert: Bedingungen sozialen Lernens im Betrieb In: Ulrich Degen – Brigitte Seyfried – Peter Wordelmann (Hg.): *Qualitätsverbesserungen in der betrieblichen Ausbildungsgestaltung. Fragen und Antworten. Berufsbildung*. Max-Planck-Institut für Bildungsforschung, Berlin, 1991, 147–151. o.

²³ Wolfgang Lempert: Moralische Sozialisation im Beruf: Bedingungsvarianten und -konfigurationen, Prozestrukturen, Untersuchungsstrategien. *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie*, 1/1993., 2–7. o.

²⁴ Lempert (1991): i. m. 147–151. o.

²⁵ Szabó Gábor: Vállalti visszaélések, avagy az emberi jogok kiiktatása: Esettanulmány két multinacionális cég stratégiájáról In: Borgulya Ágnes – Deák Csaba (szerk.): *Vállalati kommunikáció a 21. század elején*. Z-Press, Miskolc, 2011, 111–119. o.

²⁶ James A. Waters: Catch 20.5: Corporate Morality as an Organizational Phenomenon. *Organizational Dynamics*, vol. 6, no. 4, 1978, 5–9. o.

²⁷ Ahlf: i. m. 93. o.

²⁸ Tóth Mihály: A gazdasági bűnözés és bűncselekmények néhány aktuális kérdése. *MTA Law Working Papers*, 2015/4., 4–7. o.; Tóth Mihály: Morális deficit és paternalizmus: régi és új irányok a hazai gazdasági bűnözés határain. In: Zséger Barbara (szerk.): *Kriminológiai Közlemények 77*. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2017, 11–21. o.

²⁹ Korinek László: A korrupció fontosabb kriminológiai összefüggései In: Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.): *Politika és korrupció – A törvényesség és a törvénytelenység határai*. PTE-ÁJK-PTE-ÁJK Politikatudományi és Társadalomelméleti Tanszék-Pécs-Baranyai Értelmiségi Egyesület, Pécs, 2010, 267. o.

egyes felsővezetők működését. Amennyiben a „kis ember”, az átlagember úgy gondolja: „ha ott fent nekik lehet, akkor nekem itt lent is lehet”. A korrupció kiterjedését intenzifikálja, ha bővül az a politikusi réteg, amelynek jellemzője az énközpontúság, a gátlástalanság, a jogszabályok és a jogállami tradíciók teljes semmibevétele.

Andrássy György találóan állapítja meg, hogy a korrupt aktusba keveredő vezető (döntéshozó) tartalmilag is sérti a saját tevékenységét definiáló írott és íratlan elveket, normákat, várakozásokat, s ezzel mintegy megrontja a döntéshozatalt, lerontja annak szabályszerűségét.³⁰

A nem bürokratikus – sokszor polgárbarátnak mondott – döntések és modern vezetési módszerek (amelynek a praktikumát gyakran félreértik) elhomályosították a korrupció leküzdéséhez elengedhetetlen ellenőrzést.³¹

Ernst-Heinrich Ahlf szerint a vezetés olyan formái, mint a dolgozók bevonása vagy a decentralizáció különösen akkor állnak útjában a konzekvens korrupcióellenőrzésnek, ha a felettesek a dolgozók sokévi támogatásáért és tanácsaiért járó jutalomképpen úgymond elfedik azok helytelen viselkedését, nem vagy nem elég energikusan lépnek fel korrupció gyanúja esetén, vagy még inkább megpróbálják „eltussolni a dolgokat”. Ezáltal nemcsak a dolgozók etika iránti érzékennyé tételét játsszák el, hanem helytelen, kölcsönös függőségi viszonyokat teremtenek meg vagy mélyítenek el.³²

A hatóságoknál vagy bizonyos szakmai körökben bevezetésre kerülő cselekvésszabályozó etikai kódexek intézményesen megteremtik annak a lehetőségét, hogy legalább nehezebben lehessen elkövetni korrupt cselekedeteket.

Természetesen az etikai kódexektől nem lehet túl sokat várni, ahogy azt *Hans Lenk* kutatásai igazolták.³³ Ezek az etikai kódexek, amelyek tartalma egyértelműen a korrupció ellen emel szót, a törvényi szabályozásokat ismételtetik ugyan³⁴, de megvilágítják a hatóságok által felállított prioritásokat és hozzájárulnak a dolgozók etikai érzékennyé tételéhez is. Ily módon a hivatás-etika is erősödik.³⁵

Az etikai kódexek mindenesetre csak akkor érik el teljes hatásukat, ha intézményesen is biztosítják őket. Az etikai kódexeknek ezért mindig konkrétan utalni kell az ellenőrző és fellebbező fórumokra, ahová konfliktus esetén for-

³⁰ Andrássy György: A korrupcióról etikai megközelítésben In: Gál István László – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmányok Dr. Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére*. PTE-ÁJK, Pécs, 2006, 15. o.

³¹ Ernst-Heinrich Ahlf: *Klassische und neuere ethische Strategien zur Korruptionsbekämpfung. Kriminalistik*, 8–9/2003., 482. o.

³² Ahlf (2003): i. m. 482–483. o.

³³ Hans Lenk: *Ethik-Kodizes für Ingenieure. Beispiele der US-Ingenieurvereinigung*. In: Hans Lenk – Günther Ropohl (Hg.): *Technik und Ethik*. Reclam, Stuttgart, 1987, 198. o.

³⁴ Kőhalmi László: Etikai stratégiák a korrupció elleni küzdelemben. *Jura*, 2014/2., 92–96. o.

³⁵ Uo.

dulni lehet. Ezeknek a fórumoknak a funkcióit pontosan le kell írni. Gondolhatunk itt független korrupciós megbízottakra vagy etikai bizottságokra.³⁶

A korrupció szempontjából veszélyeztetett szervezeti egységek arculatát – Ahlf szerint – konkrétan fel kell vázolni. A szervezeti egység arculatába, valamint az etikai kódexekbe nemcsak az általános vezérfonalakat (ideálokat) kell felvenni, hanem konkrét előírásokat is, amelyek a közvetlen munkaszituációra vonatkoznak. Itt különbséget lehet tenni a kell-, az ajánlatos- és a lehet-előírások; továbbá a jogi, morális és műszaki normák között, és ki lehet térni a munkaszituáció speciális jellemzőire is. Egy szervezeti egység ilyen profil-felállítása megfelel az etikai kódexek céljának. Ezt az arculatot az adott szervezeti egység dolgozóinak kellene kialakítaniuk, és explicit módon meg kellene említeniük a korrupció problematikáját.³⁷

A criminal compliance

Az antikorrupciós küzdelemben a *compliance* szerepét kiemelten fontosnak tartotta Mészáros Ádám. Sajnos elhunyt barátunk a témára vonatkozó gondolatait már nem vetheti papírra, de minden bizonnyal örömmel töltené el, hogy legjobb barátja, Ambrus István jelentős kutatási eredményeket ért el a *criminal compliance* témakörében.

A compliance kifejezés Dirk Scherp szerint az adott tevékenységi kör törvényes előírásaival való egyetértésre vonatkozik, amelyeket gyakran kiegészítenek számos, a felügyeleti hatóságok által lefektetett felügyeleti jogi szabályozással, és így a közigazgatási jog és annak jogszabályozási lehetőségei közé sorolhatók.³⁸

Ambrus István³⁹ követendőnek tartja az angolszász és német compliance-szakirodalomban elfogadott nézetet, miszerint az ún. bűnügyi compliance kategóriáját érdemes külön vizsgálni. Criminal compliance alatt – Farkas Ádám szerzőtársával együtt – azon megfelelőségi szempontokat értik, amelyek szem előtt tartásával a vállalati szférában elkerülhető a büntetőjogi előírások, valamint az ezzel rokon jogterületek szabályainak megsértése, és ennek folyamánaként a büntetőeljárás és szankcionálás.⁴⁰

Részben hasonló megközelítésben tárgyalja mindezt Molnár Erzsébet, aki a criminal compliance⁴¹ preventív biztonsági intézkedéseket is magában foglaló gyűjtőfogalom-jellegét emeli ki. Természetesen az intézkedéshalmazok célja

³⁶ Ahlf (2003): i. m. 483. o.

³⁷ Uo.

³⁸ Dirk Scherp: Compliance – Ein Beitrag zur Bäkämpfung der Wirtschafts-kriminalität. *Kriminalistik*, 8–9/2003., 486. o.

³⁹ Lásd még Ambrus István: A compliance legújabb fejlődési irányai. *Jogászvilág*, 2021/1.

⁴⁰ Ambrus István – Farkas Ádám: *A compliance alapkérdései – Az etikus vállalati működés elmélete és gyakorlata*. Online kiadás. Wolters Kluwer, Budapest, 2019

⁴¹ Thomas Rotsch: Criminal Compliance. *Zeitschrift für Internationale Strafrechts-dogmatik*, 10/2010., 614–617. o.

az adott szervezeten belül a büntetőjogilag releváns magatartások előfordulási kockázatának, rizikójának csökkentése, eliminálása.⁴²

A criminal compliance⁴³ esetében Jacsó Judit fontosnak tartja kiemelni a (cég)vezetők arra irányuló kötelezettségét, hogy megakadályozzák az adott szervezeti egységen belül a munkavállalói bűnelkövetéseket.⁴⁴

Thomas Rotsch kutatási eredményei⁴⁵ kapcsán érdemes még feleleveníteni néhány gondolatot. Tény ugyanis, hogy a compliance új kihívások elé állítja a „hagyományos” büntetőjogot mind dogmatikai, mind kriminálpolitikai szempontból.⁴⁶

A piaci szereplőknek érdeke, hogy az adott cég a *goodwilljét* megőrizze, tehát a vállalat és munkavállalói se kerüljenek büntetőeljárásban terhelti, quasi-terhelti pozícióba. Ezt a piaci oldalról érkező elvárást is kellene teljesítenie a compliance-tanácsadóknak.⁴⁷ A kizárólag a vállalati felsővezetés büntetőjogi felelősségének negligálására irányuló compliance tehát helytelen stratégia. Ugyanakkor az igazságszolgáltatási szereplők köréből érkező olyan hangok, melyek a külső compliance tanácsadók, tehát például az ügyvédek nyakába varrná a társasági „magatartásért” való büntetőjogi helytállást, szintén kriminálpolitikai irányítvesztés.

Napjainkban a bűnügyi compliance még kezdetleges állapotban van, nemcsak hazánkban, hanem számos európai országban. Magyar viszonyok között unikumnak számít a komplex elméleti és gyakorlati tudásanyaggal rendelkező compliance-officer.

A compliance-tisztviselő – a külföldön folytatott eljárási tapasztalatok alapján – sokban képes segíteni vagy éppen gátolni az adott cég vezető tisztviselői, illetve a vállalat ellen folyó büntetőeljárásokat.⁴⁸

A valódi kompetitív piaci viszonyok hiánya miatt a cégek jelentős része még nem látja szükségesnek a criminal compliance tevékenység⁴⁹ komolyan vételét, ezért alig áldoznak rá anyagi és személyi forrásokat.

⁴² Molnár Erzsébet: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége*. A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 84. Iurisperitus, Szeged, 2020, 23. o.

⁴³ Dennis Bock: *Strafrechtliche Aspekte der Compliance-Diskussion – § 130 OWiG als zentrale Norm der Criminal Compliance*. *Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 2/2009., 69–74. o.

⁴⁴ Jacsó Judit. *A compliance fogalmáról és szerepéről a gazdasági életben*. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/1. Különszám, 84. o.

⁴⁵ Rotsch: i. m.

⁴⁶ Uo. 615. o.

⁴⁷ Uo. 616–617. o.

⁴⁸ Lásd még Molnár Erzsébet: *A vállalkozáson belüli előnyozási eljárás interdiszciplináris kontextusban*. *Jogtudományi Közöny*, 2016/9., 458–463. o.

⁴⁹ Holger Schmidt: *Der Compliance-Officer – Partner oder Gegenspieler der Ermittlungsbehörden bei der Bakämpfung von Korruption in Deutschland?* *Kriminalistik*, 2/2013., 35–37. o.

Zárógondolatok

Mészáros Ádám és szerzőtársai olyan kutatási eredményekkel gazdagították a korrupcióellenes küzdelem szakirodalmát, amelyek közül számos megállapítás, meglátás ma is aktuális.

Fiatalon elhunyt Barátunk, Pályatársunk elvesztése pótolhatatlan szakmai és emberi űrt hagyott maga után.

Mi, akik itt maradtunk, mindössze arra vállalkozhatunk, hogy megpróbáljuk emlékedet életben tartani, továbbadni azt a humanista szellemiséget, azt az előítéletmentes gondolkodást, életvezetést, amit képviseltél, amit éltél. Drága Ádám, hiányzol!

Az iskolai erőszak jelensége kriminológiai szemszögből

KULCSÁR GABRIELLA *

Az iskolai erőszak növekedéséről, tanárverések, diákbántalmazások elrettentő eseteiről rendszeresen hallhatunk, olvashatunk a sajtóban, az interneten. Mennyiben támasztják alá a kutatások ezeket a híreket? E tanulmány bemutatja, hogy melyek az iskola valós veszélyei kriminológiai szempontból, ezek a helyzetek milyen arányban fordulnak elő, és milyen jellemzőkkel írhatók le. A megelőzés és kezelés lehetőségeiről a tanulmány zárásaként esik szó.

Az iskolai erőszak definíciója

Az iskolai erőszak meghatározása előtt lényeges különbséget tennünk agresszió és erőszak között, amelyek szorosan összekapcsolódó fogalmak, de nem szinonimák. Az agresszió olyan indulat, amely mindenkinben keletkezik, de nem feltétlenül válik a kívüllég számára érzékelhetővé (lehetséges, hogy csak álmok, fantáziák formájában jelenik meg), bizonyos esetekben maga a személy sincsen tudatában agresszív indulatainak. Az erőszak az agresszió egyik megjelenési formája: olyan szándékos magatartás, amelynek célja lelki, fizikai vagy egyéb természetű kár, sérelem okozása. Az erőszak tehát szándékosságából következően tudatos viselkedés, az agresszív indulat egyik levezetési eszköze, amely irányulhat önmagunk, más egyének vagy akár egy egész közösség ellen. Tömören összefoglalva: az erőszak mindig agresszióból fakad, de az agresszió nem mindig erőszak formájában tör utat magának, a személy levezetheti konstruktív, szociálpozitív formában is.¹ Ez a célja az iskolai erőszak megelőzését célzó programoknak is: az iskolai közösségben nem letagadni, elfojtani, büntetni a természetes keletkező indulatokat, hanem kialakítani azok megfelelő, erőszakba nem átforduló levezetési lehetőségeit, a konfliktuskezelés konstruktív útjait.

Az iskolai erőszak meghatározása kapcsán is felvetődik azonban egy-egy tisztázandó kérdés: idetartozik-e az iskola területén kívül, illetve online zajló, de az iskola szereplői között létrejövő erőszak? E kérdés megválaszolása attól függ, hogy az iskolai erőszakot szűk vagy tág értelemben definiáljuk. A *szűk értelmezés* szerint az iskolai erőszak az iskola területén az iskola szereplői által megvalósított szándékos lelki, fizikai vagy anyagi károkozás. Ha kitágítjuk a fogalmat, és az iskolára mint szociális térre tekintünk, amelynek a falai tágabbak a konkrét

* Adjunktus, PTE-ÁJK Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék.

¹ Virág György – Kulcsár Gabriella – Rosta Andrea: Erőszakos bűnözés. In: Lévay Miklós – Gönczöl Katalin – Borbíró Andrea – Kerecsi Klára (szerk.): *Kriminológia*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, 542. o.

építménynél, és szereplői lehetnek akár az intézményhez közvetetten tartozó személyek is, akkor megkapjuk a *tág értelmezést*. Eszerint iskolai erőszak minden olyan szándékos magatartás, amely az iskolai élettel közvetlen összefüggésben jön létre az oktatási intézmény szereplői között (ideértve a diákok szüleit is), és amelynek célja direkt vagy indirekt lelki, fizikai vagy anyagi károkozás. Tehát e tág értelmezés szerint az iskolai erőszak része az iskolán kívül (utcán, interneten) megvalósuló erőszak is, ha az közvetlen összefüggésben van az iskolában létező erőviszonyokkal, konfliktusokkal, illetve ide tartozónak tekintjük a gyermek szülője vagy nevelője és az iskola szereplői között létrejövő erőszakos konfliktust is. Bár a tág meghatározás nehézségeket okozhat kutatás-módszertani szempontból, számos kutató törekszik rá, hogy a szűk értelmezésen túli elemeket is bevonjon vizsgálati körébe (a szülők és a tanárok viszonya, online bántalmazás stb.).

Az iskolai erőszak előfordulása

A médiában rendszeresen jelennek meg az iskolai erőszakkal kapcsolatos hírek, azonban óvatosan kell bánnunk a tudósítások gyakoriságából és a tartalmuk brutalitásából levont következtetéseinkkel. Az iskolában megjelenő erőszak mértéke a kriminológiai kutatások alapján jóval árnyaltabb képet mutat, mint ami a híradások alapján a fejünkben kirajzolódhat.

Az oktatási jogok biztosának megbízásából készített, 2009-ben megjelent átfogó vizsgálat² kimutatta, hogy a tanár-diák viszonyban elsősorban verbális erőszakról beszélhetünk, a fizikai kevésbé gyakori. Egyrészt a pedagógusok ma már törvényesen nem alkalmazhatnak fizikai büntetéseket a diákjaikkal szemben, és sokan közülük törekednek a diákot egyenrangúként kezelő oktatásra a hatalmi pozícióból történő tanítás helyett. Másrészt megerősítést nyert, hogy a média által bemutatott „tanárverések”, tehát a diákok által a tanárokkal szemben alkalmazott fizikai erőszak szintén nem gyakori (ezt támasztotta alá a Mayer-féle magyar kutatás is³), bár természetesen a súlya miatt minden egyes esetet komolyan kell venni.

Mindenképpen pozitívum a fizikai erőszak ritka előfordulása, ugyanakkor a verbálisan bántó magatartás is súlyos gondokat okozhat a diákok és a pedagógusok között. Egyes beszámolók szerint a diákok szembeszökőbb és frontálisabb szóbeli támadásokat indítanak a tanárokkal szemben, mint pár évtizeddel korábban. Természetesen a tanárok részéről is előfordulhatnak olyan megalázó verbális indulatkifejezések, amelyek komoly sérüléseket okoznak a diákokban. Ezek sokszor teljesítményértékelő mondatokba rejtett emberi (le)minősítések.⁴

² Hajdu Gábor – Sáska Géza (szerk.): *Iskolai veszélyek. Az oktatási jogok biztosának vizsgálata*. Oktatási Jogok Biztosának Hivatala, Budapest, 2009, 22–27. o.

³ Mayer József: *Frontvonalban. Az iskolai agresszió néhány összetevője*. Mérei Ferenc Pedagógiai és Pályaválasztási Tanácsadó Intézet, Budapest, 2008, 2. o.

⁴ Fülöpné Böszörményi Aliz: *Agresszió a gyermekintézményekben. Új Pedagógiai Szemle*, 2003/1., 4–6. o. <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00067/2003-01-ta-Fulopne-Agresszio.html>

Az ombudsmani kutatás szerint a diákok között több erőszakos megnyilvánulás tapasztalható, mint a tanár-diák viszonyban. Itt is főként a szóbeli erőszak jellemző, de a fizikai bántás is megjelenik a gyerekek több mint egynegyedénél (persze itt tág kategóriáról van szó, ami a lökdösődéstől a dobálózáson át a verekedésig terjed).⁵ Az iskolás korú gyermekek egészségmagatartását vizsgáló úgynevezett HBSC-kutatás (Health Behaviour in School-Aged Children, a továbbiakban: HBSC) 2018-as adatai nagyrészt rímelnék a fentiekre, mivel a HBSC szerint a diákok harmadára (30,9%-ra) igaz, hogy valamilyen gyakorisággal részt vesz verekedésben, amely nagyjából megegyezik a 2014-es HBSC adatokkal is. A kutatás alapján a fiúk érintettsége magasabb a verekedésekben, de az életkorral az agresszió-megnyilvánulás e típusa csökken.⁶

Az ombudsmani vizsgálat szerint a *tanár-szülő konfliktusok* általában indulatos beszédben merülnek ki. Mindent összevetve, a tanárok és szülők közötti erőszak jóval ritkább, mint a diákok közötti, illetve a tanárok és diákok közötti, de ettől még komoly gondot okozhat, mert a diákoknak rossz példát mutat, illetve elmélyítheti a diákok között kialakult konfliktusokat.⁷

Az ombudsmani kutatás mindezek mellett egyértelműen kimutatta, hogy az erőszak mértéke szignifikánsan eltér az egyes képzési típusok között. A gimnáziumokban átlag alatti, a szakközépiskolákban valamivel átlag feletti az erőszak előfordulása, és a szakiskolákban a legaggasztóbb a helyzet.⁸ Ezt a Mayer-féle⁹, illetve a Földes–Lannert-féle kutatás is megerősítette, utóbbi kiemelve még a problémák szempontjából a keleti országrész általános iskoláit a szakiskolák mellett.¹⁰ A képzési típusok közötti különbség megjelenik mind a diák-diák, mind a tanár-diák bántalmazásban. A tanárok által elszenvedett erőszak mértéke ugyanakkor úgy tűnik, hogy függ a szakmai tapasztalatuk mennyiségétől is. A nagy rutin és tudás segíthet tekintélyük sikeresebb megőrzésében diákjaik előtt.¹¹

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy sajnos vannak aggodalomra okot adó eredmények, amelyek megoldást sürgetnek, azonban a probléma rendkívül komplex, ezért óvakodni kell a kérdés leegyszerűsítő megközelítésétől és a rövid távban gondolkodó intézkedésektől.

⁵ Hajdu Gábor – Sáska Géza: Bántalmazás a középiskolában. *Iskolakultúra*, 2011/6–7., 44. o.

⁶ Várnai Dóra: Kortársbántalmazás (bullying), internetes bántalmazás és verekedés. In: Németh Ágnes – Várnai Dóra (szerk.) *Kamaszéletmód Magyarországon. Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben megvalósuló nemzetközi kutatás 2018. évi felméréséről készült nemzeti jelentés*. ELTE-PPK-L'Harmattan, Budapest, 2019, 130. o.

⁷ Hajdu – Sáska (szerk.) (2009): i. m. 45. o.

⁸ Uo. 39–49 o.

⁹ Mayer József – Vigh Sára: Agresszió az iskolában. *Educatio*, 2008/3., 425. o.

¹⁰ Földes Petra – Lannert Judit: Erőszak az iskolában. *Esély*, 2010/3., 55. o.

¹¹ Hajdu – Sáska (szerk.) (2009): i. m. 68. o.

Az iskolai erőszak megjelenési formái

A szakirodalomban többféle felosztás létezik az iskolai erőszak típusaival kapcsolatban, és természetesen egyik csoportosítás sem tökéletes, hiszen az agresszív megnyilvánulások nem sorolhatók mindig egyértelmű, egymástól élesen elválasztott kategóriákba. Sokszor ugyanabban a pillanatban többféle magatartás is történik (pl. egy diák megüti a másikat és közben bántó dolgokat kiabál neki). Az alábbi csoportosítás tehát csupán strukturálni próbálja az iskolai erőszak komplex megnyilvánulásait a könnyebb érthetőség érdekében.

Az iskolai erőszaknak megkülönböztethetjük direkt és indirekt formáját. A *direkt, közvetlen agresszió* az áldozat elleni nyílt támadást jelenti, amely lehet fizikai és nem fizikai megnyilvánulás, utóbbin belül verbális, illetve nem verbális. A *fizikai agresszió* azt jelenti, hogy a másik bántása tettelegességben nyilvánul meg (pl. ütés, rúgás, harapás, hajtépés, leköpés, valaki bezárása). *Verbális erőszaknak* tekintjük azokat a magatartásokat, amikor szóbeli közlés hordozza az agresszív tartalmat (pl. csúfolás, gúnyolódás, sértegetés, fenyegetés). A *non-verbális erőszak* nem szavakkal vagy fizikai fájdalomkózzal operál, hanem az erőszak egyéb formáival (pl. kinevetés, sértő gesztusok, gúnyos mimika).¹²

Indirekt agresszió esetében a támadás burkolt, nincs közvetlen összeütközés az áldozat és a tettes között (ezért sok esetben nem is deríthető ki az elkövető személye). Az indirekt erőszak *fizikai* megnyilvánulásának tekinthetjük az áldozat tárgyainak megrongálását, ellopását, ahol a fő cél tulajdonképpen a pszichés szenvedés okozása. A közvetett agresszió *nem fizikai* formája a *társas/kapcsolati erőszak*, mely az áldozat társas kapcsolatainak lerombolására irányul, ez megnyilvánulhat *verbális* (pl. rosszindulatú pletykaterjesztés) és *nem verbális formában* is (pl. az áldozat számára kellemetlen képek, videók terjesztése, kiközösítés, levegőnek nézés).

Iskolai erőszak a mindennapi konfliktusokon túl: bullying és cyberbullying

Az iskolai erőszak mindennapi konfliktusokon túlmutató típusa az iskolai kortársbántalmazás (angol nevén *bullying*). Bár a probléma mindig is létezett, csupán az 1970-es években kezdtek el vele foglalkozni, miután három gyerek öngyilkos lett Norvégiában, és az eseteket szoros összefüggésbe hozták az iskolai zaklatással/bántalmazással.¹³ Az elmúlt évtizedekben végzett kutatások egyértelműen kimutatták, hogy a bullying komoly probléma, nem szabad azzal elintézni, hogy hozzátartozik a gyerekkorhoz, és felelőtlenség elvárni a diákoktól, hogy egyedül állítsák le a bullying-helyzeteket felnőtt beavatkozás nélkül.

¹² Buda Mariann – Kőszeghy Attila – Szirmai Erika: Iskolai zaklatás – az ismeretlen ismerős. *Educatio*, 2008/3., 375. o.

¹³ Dan Olweus: Iskolai zaklatás. *Educatio*, 1999/4., 720. o.

A téma legelső és legtöbbször idézett szakértője, Dan Olweus definícióját alapul véve a tudomány mára kidolgozta a bullying fogalmát. Az Egyesült Államok Oktatási Minisztériuma által legújabban elfogadott tudományos definíció szerint (amely az eredeti, Olweus-féle fogalom-meghatározás¹⁴ módosított változata): „Bullyingnek tekintünk minden olyan nem kívánt agresszív viselkedést egy fiatal vagy fiatalok egy csoportja részéről [aki(k) az áldozatnak nem testvére(i) vagy aktuális partnere(i)], amelynek során egyértelmű erőfölénybeli különbség látható vagy érzékelhető a felek között, és amely ismétlődően előfordul vagy nagy a veszélye az ismételt előfordulásnak. A bullying szenvedést és károkat okozhat a célponttá vált fiatalnak, amely megnyilvánulhat lelki, fizikai, szociális vagy tanulmányi problémák formájában.”¹⁵ A bullying az erőszak bármely formáját öltheti, megjelenhet fizikai, lelki, verbális, non-verbális, közvetett vagy közvetlen agresszióként is. Nagyon lényeges, hogy az iskolai zaklatást megkülönböztessük az iskolai konfliktusok enyhébb formáitól. Az iskolai zaklatás azonosításában segít, ha a három kulcsfogalomra koncentrálunk, a szereplők között hatalmi egyensúly hiányára, az ismétlődő jellegre és a szándékosságra.

Az iskolai kortársbántalmazásnak rövid és hosszú távon is súlyos következményei lehetnek. Azoknál a személyeknél, akik áldozati szerepben voltak, magasabb a kockázata a későbbiekben a mentális, emocionális és viselkedési problémák kialakulásának. A bántalmazó viselkedést mutató fiatalok szintén nagyobb valószínűséggel élnek át negatív érzelmi, viselkedési és mentális egészségbeli következményeket a későbbiekben, többek között nagyobb eséllyel követnek el bűncselekményeket. A legnagyobb kockázatnak a hosszú távú negatív hatások szempontjából azok vannak kitéve, akik áldozati és elkövetői szerepben is bullying helyzetek résztvevői voltak.¹⁶ Egy friss kutatás azt is kimutatta, hogy az iskolai kortársbántalmazás és az ahhoz szorosan kapcsolódó homofób gúnyolódás összefüggésbe hozható a szexuális erőszak késő kamaszkori, fiatal felnőttkori elkövetésével, tehát az iskolai bántalmazás és a homofób gúnynevek használatának megelőzésével csökkenthető az esélye a szexuális zaklatások későbbi elkövetésének is.¹⁷

¹⁴ Olweus: i. m. 718. o.

¹⁵ A szerző saját fordítása. Az angol eredeti így hangzik: “Bullying is any unwanted aggressive behavior(s) by another youth or group of youth who are not siblings or current dating partners that involves an observed or perceived power imbalance and is repeated multiple times or is highly likely to be repeated. Bullying may inflict harm or distress on the targeted youth including physical, psychological, social or educational harm.” Matthew R. Gladden – Alana M. Vivolo-Kantor – Merle E. Hamburger – Corey D. Lumpkin: *Bullying Surveillance Among Youths: Uniform Definitions for Public Health and Recommended Data Elements, Version 1.0*. National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention and U.S. Department of Education, Atlanta (GA), 2014, 7. o.

¹⁶ National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine: *Preventing Bullying through Science, Policy and Practice*. The National Academies Press, Washington D.C., 2016, 158–159. o.

¹⁷ Dorothy L. Espelage – Kathleen C. Basile – Ruth W. Leemis et al.: *Longitudinal Examination of the Bullying-Sexual Violence Pathway across Early to Late Adoles-*

A bullyinggal foglalkozó kezdeti vizsgálatok elsősorban a zaklató viselkedést mutató és a zaklatást elszenvedő szereplők személyével foglalkoztak, őket tekintették a bullying résztvevőinek. Ezt a statikus nézőpontot mára felváltotta a rendszerszemlélet, amely a zaklatást nem csupán két fél közötti interakciónak, hanem olyan dinamikus csoportfolyamatnak tekinti, amelynek szereplői a közvetlen résztvevők mellett az úgynevezett szemlélők is, akik kortársak és a felnőttek egyaránt lehetnek. Az is egyértelművé vált, hogy a bántalmazás megjelenését, jellemzőit befolyásolja az iskolai, a családi és a társadalmi klíma is.¹⁸ A szereplők helyzetével kapcsolatos további változás, hogy a legújabb nézetek arra hívják fel a figyelmet: érdemes a szóhasználatunkban kerülni a „zaklató/bántalmazó” és „áldozat” kifejezést, és helyette a „bántalmazó módon viselkedő diák (személy)” és a „bántalmazást elszenvedő diák (személy)” kifejezéseket használni. Ennek a jelentősége az, hogy érzékeltetjük, az egyén nem egyenlő a viselkedésével vagy azzal, amit átélt, és bizalmat szavazunk a változás lehetőségének.¹⁹

Az internet megjelenésével a zaklatás iskolai formája a virtuális térbe is átkerült. Bár a *cyberbullying* hasonló viselkedésmódokkal jár együtt, mint a hagyományos iskolai bántalmazás, néhány dologban mégis különbözik attól:

- nagyon nehéz előre elmenekülni (otthon és éjszaka is előfordulhat),
- a bántó üzenet/poszt/kép/videó nagyon széles közönséghez eljuthat rövid idő alatt,
- a zaklató nem látja az áldozat fájdalmát, szenvedését, ami így nem tudja kifejeteni esetleges gátló hatását.

Érdekes módon a diákok nem tekintenek különálló jelenségként a hagyományos és internetes zaklatásra, mivel egyrészt az internet az életük természetes része, másrészt a *cyberbullying* jelentős része tanítási idő alatt zajlik.

Különös aggodalomra ad okot, hogy a kutatások szerint az internettől való eltiltás miatti félelmükben a diákok ritkábban jelzik, hogy online bántalmazták őket, mint a hagyományos esetekben.²⁰ További aggasztó adat, hogy az iskolában bullying-ot elszenvedett diákok a későbbiekben bántalmazóként jelenhetnek meg az online térben.²¹ Magyarországon is egyre komolyabban veszik ezt a

cence: Implicating Homophobic Name-Calling. *Journal of Youth Adolescence*, vol. 47, no. 9, 2018, 1880–1893 o.

¹⁸ Sally Boyd – Helena Barwick: *Wellbeing at School: Building a safe and caring school climate that deters bullying*. New Zealand Council for Educational Research, Wellington, 2012, 8. o.

¹⁹ Susan M. Swearer – Dorothy L. Espelage – Scott A. Napolitano: *Bullying prevention and intervention*. The Guilford Press, New York–London, 2009, 29. o.

²⁰ Anlan Zhang – Lauren Musu-Gillette – Barbara A. Oudekerk: *Indicators of school crime and safety: 2015*. National Center for Education Statistics, U.S. Department of Education and Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice, Washington D.C., 2016, 66. o.

²¹ Dorothy L. Espelage – Mrinalini A. Rao – Rhonda G. Craven: Theories of cyberbullying. In: Sheri Bauman – Donna Cross – Jenny Walker (eds.): *Principles*

problémát²², és megjelentek olyan kezdeményezések, amelyek az online zaklatás helyzetének felmérését, illetve a probléma kezelését tűzték ki célul.²³

Bár abban minden kutató egyetért, hogy az iskolai bántalmazás komoly probléma, amely gyermekek millióit érinti a világon, azonban a jelenség pontos mértékének meghatározását nehezíti, hogy a rendelkezésre álló adatok nehezen összehasonlíthatók a kutatások definíciós és módszertani különbségei miatt. Magyarországon csupán néhány reprezentatív vizsgálatról számolhatunk be. Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet 2015-ös eredményei szerint a gyermekek 15,2%-át zaklatják heti rendszerességgel az iskolában.²⁴ Hasonló adatok jöttek ki a 2014-es, 44 országra kiterjedő HBSC-kutatás során. Eszerint Magyarországon 14,2% a zaklató viselkedést mutató, 12,2% pedig a zaklatást elszenvedő gyermekek aránya, és minden tizedik fiatal esik mindkét kategóriába.²⁵

A legutóbbi, 2018-as HBSC adatok szerint a helyzet némileg romlott: a 2014-es adatfelvételkor a diákok 75%-a nyilatkozott úgy, hogy egyszer sem bántották őket az iskolában, ez az arány 2018-ban 71,6% volt. Hasonlóképpen, 2014-ben a diákok 76,9%-a mondta, hogy nem bántott másokat, a 2018-as adatfelvétel esetében csak 72,9%. A szerzők szerint azonban az adatok változásának hátterében nem zárható ki a társadalmi érzékenység és tudatosság fokozódása sem, tekintettel a bullying-ot megelőző és kezelő programok szélesebb körű elterjedésére.

A legtöbb kutató egyért abban, hogy (cyber)bullying szempontjából a legveszélyeztetettebb korosztályt a 11-16 évesek alkotják, ez az időszak a pubertáskor kezdetét-közepét fedi le. A középiskola felsőbb osztályaiban (16 év felett) csökkenés

of Cyberbullying Research: Definitions, Measures, and Methodology. Taylor and Francis, New York, 2012, 55–57. o.

²² A cyberbullying magyarországi helyzetéről lásd még: Pongó Tamás: The current cyberbullying situation in Hungary from a legal perspective. *Iustum Aequum Salutare*, 2019/2., 153–170. o.; Arató Nikolett: *The role of socio-emotional skills in cyberbullying engagement*. PhD disszertáció. PTE-ÁJK Doktori Iskola, Pécs, 2021; Parti, Katalin – Schmidt, Andrea – Néray, Bálint: Cyberbullying in Hungary. In: Anna Kostanza Baldry – Catherine Blaya – David P. Farrington (eds.): *International perspectives on cyberbullying*. Springer International, Palgrave Macmillan, 2018.

²³ Egy korábbi kezdeményezés: Virág György – Parti Katalin – Schmidt Andrea – Néray Bálint: TABBY in Internet – Az online bántalmazások volumenének iskolai felmérése és mentorképzés Magyarországon (2010–2014). *Ügyészek Lapja*, 2014/3–4., 47–58. o. és egy újabb program: Online az online bullying ellen. Oktatási Hivatal Pécsi Pedagógiai Oktatási Központ, 2021. október 21. https://www.oktatas.hu/koznevelas/pok/pecs/pedagogus_tovabbkepzesek/kepzes_online_bullying_ellen

²⁴ Simon Dávid – Zserinváry Barbara – Velkey Gábor: *Az iskolai bántalmazás megjelenése az 5-8. évfolyamos diákok körében: jelenségek és magyarázatok a normál és alternatív tantervű iskolákban*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015, 11. o.

²⁵ Várnai Dóra – Zsiros Emese: Kortársbántalmazás és verekedés. In: Németh Ágnes – Költő András (szerk.): *Egészség és Egészségmagatartás Iskoláskorban: Az Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben megvalósuló nemzetközi kutatás 2014. évi felméréséről készült nemzeti jelentés*. Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet, Budapest, 2014, 100. o.

tapasztalható a bullying mértékében.²⁶ Ez utóbbi megfigyelést is alátámasztják a 2014-es és a 2018-as HBSC-kutatás adatai.²⁷

A magyar HBSC-adatok megerősítik azt a világszinten is megfigyelhető jelenséget, hogy az online bántalmazás ritkábban fordul elő, mint az iskolai. A havonta legalább 2–3-szor online áldozattá vált diákok aránya (3,8%) alacsonynak mondható és a másokat hasonló gyakorisággal online bántalmazó tanulók aránya is csak 3,1%, ugyanakkor ezek az arányok – az iskolai bántalmazással ellentétben – nem csökkennek az életkorral.²⁸

Az iskolai erőszak megelőzési és kezelési lehetőségei

Számos kutatás próbálta meg feltárni, hogy vajon mi is állhat az iskolai erőszak (nem csupán a bullying, hanem az erőszak minden formájának) hátterében, mely okokra vezethető vissza, és ebből következően melyek lehetnek a prevenció lehetséges útjai. A legtöbb kutató *multikauzális okrendszert* nevez meg, és az iskolai erőszakot nemcsak az adott iskola működésbeli anomáliáival, hanem a családi problémákkal és az intézmények rendszerszintű jellemzőivel is összefüggésbe hozza. E holisztikus szemlélet szerint a problémák elsődleges keletkezési helyén kell elsősorban beavatkozni, mert csak így lehet elérni, hogy a „tünet”, az iskolai erőszak is csökkenjen.²⁹ Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy bizonyos esetekben nem lehetséges a problémák elsődleges kezelési helyén, például a családban beavatkozni vagy rendszerszintű problémákat kiküszöbölni, az iskoláknak azonban ilyen helyzetekben is törekedniük kell arra, hogy békés és biztonságos közösséget teremtsenek, amely akár pozitívan visszahat a rendszer többi elemének működésére is.

Hanns-Dietrich Dann különböző prevenció programokat osztályozott, majd ezekből kiindulva öt alapelvet, alapcél gyűjtött össze, amelyek követése elkövetése szerint hatásos lehet az iskolai erőszak megelőzésében:³⁰

²⁶ Paksi Borbála: Az iskolai agresszió előfordulása, intézményi percepciója. *Új Pedagógiai Szemle*, 2010/1–2., 131. o.

²⁷ Jo Inchley – Dorothy Currie – Taryn Young et al. (eds.): *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) Study. International Report from the 2013/2014 Survey*. WHO, 2016, 200–202. o.; Várnai: i. m. 129. o.

²⁸ Várnai: i. m. 129–130. o.

²⁹ Gyurkó Szilvia: Iskolai erőszak prevenciója és kezelése egy akciókutatás tükrében. In: Vig Dávid (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 66. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2010, 127. o.

³⁰ Hanns-Dietrich Dann: Aggressionsprävention im sozialen Kontext Schule. In: Heinz-Günter Holtappels – Wilhelm Heitmeyer – Wolfgang Melzer – Klaus-Jürgen Tillmann (Hg.): *Forschung über Gewalt an Schulen. Erscheinungsformen und Ursachen, Konzepte und Prävention*. Juventa, Weinheim, 1997, 351–366. o. Idézi: Werner Metzger – Martin Schuster: Agresszió az iskolákban. Előfordulás, megelőzés és intervenció. In: Hárdi István (szerk.): *Az agresszió világa*. Medicina, Budapest, 2010, 321–324. o.

- 1) Az *első a tanár-diák kapcsolatok minőségének fejlesztése*. Ideális esetben a tanárok megértők, nyitottak és érzelmileg is képesek a diákokhoz kapcsolódni, egyszersmind konzekvens határokat és határozott fejlődési irányt mutatnak a diákoknak. Ezen elemek megléte teszi lehetővé, hogy a tanár-diák szerepek egyértelműen elhatárolódjanak, egyúttal a kommunikáció megfelelően rugalmas és ezáltal őszinte legyen.
- 2) A *második alapelv a társas készségek tanulásának elősegítése*. A szociális kompetenciák (kommunikációs készség, empátia, impulzuskontroll stb.) fejlesztése által a diákok könnyebben képesek asszertív módon kifejezni frusztrációjukat és kezelni a konfliktushelyzeteket. Hasonló módon fejleszthető a felelősség tudat, illetve a saját gyengeségek és erősségek elfogadása. Ezért nagyon fontos, hogy az órarendbe beillesztve a diákok találkozzanak a fenti célokra kifejlesztett tréninggyakorlatokkal.³¹
- 3) A *harmadik megvalósítandó cél egy közös alapérték- és normarendszer kialakítása* az iskolán belül, amit minden szereplő elfogad. Ez megvalósulhat egyrészt azáltal, hogy a diákokat a diákönkormányzatokon keresztül bevonják a szabályok kialakításába és betartatásába, másrészt az órákon is megbeszélés tárgya lehet a határok és szabályok mibenléte, illetve a normaszegések kezelése.
- 4) *Negyedikként a pozitív teljesítménykonceptiót* emeli ki a szerző: a cél, hogy minden tanulónak legyenek sikerélményei az iskolában, ami javítja az önbecsülésüket és önértékelésüket.
- 5) Végül *Dann ötödikként a szociális identitás fejlesztésének fontosságát* hangsúlyozza. A csoporthoz való érzelmi kötődés, a velük közös célok tartást adhatnak az önbizalomhiánnyal, belső bizonytalansággal küszködő gyerekeknek is. Természetesen nem mindegy, hogy milyen csoportba kerülnek a diákok, hiszen egyes negatív célokat képviselő közösségek ki is használhatják e bizonytalanságot és az odatartozás vágyát. Ezért fontos, hogy lehetőleg az iskola az osztályközösségeken túl is minél több opciót nyújtson, és biztosítsa azok bántalmazásmentes működését.

A második alapelvhez kapcsolható az az elmélet, amely szerint iskolai erőszak akkor fordul elő, ha az intézmény *nem ad legális keretet a konfliktusok feloldására*.³² A konfliktus ugyanis (ugyanúgy, mint az agresszió) önmagában nem jó vagy rossz: lehet esély, a fejlődés záloga, de romboló hatása is. A cél nem egy konfliktusmentes, utópisztikus iskolai légkör megteremtése, hanem az agresszív indulatok asszertív formába öntése.³³

³¹ Erre szolgálnak többek között az *ENABLE* és a *Békés Iskolák* programok érzelmi-társas készségfejlesztésre kidolgozott óratervei. <https://pedakkred.oh.gov.hu/pedakkred/Catalogue/CatalogueDetails.aspx?Id=6799>; <http://www.bekesiskolak.hu/modulok/bekes-biztonsagos-kozosseg/>

³² Ligeti György: *Szeccskák*. <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=11>

³³ Csepeli György: *Rosszindulatú társadalmi folyamatok*. In: Csepeli György: *Nemzet-tudat – csoporttudat. Esszék, tanulmányok*. Magvető, Budapest, 1987, 132. o. Idézi: Ligeti György: *Agresszióivatok és ami mögöttük áll*. *Educatio*, 2008/3., 368. o.

A resztoratív technikák, mint a mediáció, körmódszer, kiváló módszerek a konfliktusok konstruktív feloldására.³⁴

Léteznek természetesen az *iskolai erőszak speciális típusára, az iskolai és online kortársbántalmazásra (bullying és cyberbullying) kidolgozott megelőző és kezelési eljárások* is. Ezek alapját az az elképzelés adja, hogy a bullying mindig a közösség patológiás működésének tünete, ezért nem kezelhetjük csupán egyéni szinten, mivel a probléma újratermelődik. E közösségekben a Dunn harmadik alapelveiben említett értékrendszer nem lett megfelelően kialakítva, gondolva, és a közösségi normák megengedik a bántalmazó viselkedést.

A bullying- és cyberbullying-helyzetek kialakulását elsősorban a közösség fejlesztésével, bántalmazásellenes normarendszer kialakításával, valamint a diákok és a felnőttek társas-emocionális készségeinek fejlesztésével lehet megelőzni. A már kialakult bullying-szituációkat megfelelő eljárásrenddel és utánkövetéssel lehet leállítani, majd resztoratív technikákkal helyreállítani a közösség működését.

Magyarországon is léteznek antibullying programok, amelyek szerencsére egyre több intézményben elérhetők.³⁵ E programok a szemlélet-rendszer-módszer hármas egységére felépítve igyekeznek hosszú távú, az iskola összes szereplőjére kiterjedő, segítő szemléletű (nem büntetésalapú) megoldást nyújtani a bullying-helyzetekre. Sikeres alkalmazásuk természetesen magával hozza az iskolai erőszak más formáinak csökkenését is, egyéni és csoportszinten egyaránt.

³⁴ http://www.gyertyanffy.elte.hu/images/dokumentumok/resztorativ_serelemkezes_a_koznevelesi_intezmenyekben.pdf

³⁵ A hazánkban elérhető antibullying programok: ENABLE, Békés Iskolák, Nyugiovi, illetve néhány pilot-iskolában a KiVa-program. Lásd bővebben Jármí Éva: Az iskolai bántalmazás (bullying) megelőzése. *Educatio*, 2019/3., 528–540. o.

A pénzmosás és a pénzügyi műveletek a gyakorlatban

MEZEI KITTI*

Napjainkban a pénzmosás különféle pénzügyi műveletek láncolatát – átutalások, átváltások, befektetések – foglalja magában, amelynek célja a pénz bűnös eredetének, és azonosságának leplezése a tranzakciók követhetlenné válásával, tisztára mosásával a pénzintézetek hálózatában.¹ A pénzmosással kapcsolatban a *látencia* kétszeres: egyfelől sokszor az alaphüccselekmény nem jut a hatóságok tudomására, másfelől az ismertté vált, jobb esetben fel is derített alaphüccselekmény elkövetését követően a pénzmosás marad rejtve. E tanulmányban elsősorban a pénzügyi műveletekkel szoros összefüggésben felmerülő kérdéseket vizsgálom, tekintettel a hazai szabályozásra és a joggyakorlatra.

A pénzmosás törvényi tényállásának módosítására – amit különösen az uniós jogharmonizációs kötelezettség tett szükségessé – több alkalommal is sor került.² Alapjaiban a 2001. évi CXCI. törvény megalkotásával változtatták meg a tényállásra vonatkozó hazai büntetőjogi szabályozást. A legfontosabb változás, hogy a törvénymódosítás büntetni rendelte a saját hüccselekmény-nyel szerzett pénz tisztára mosását is, tehát ettől az időponttól nem csupán a más által elkövetett alaphüccselekményhez kapcsolódó pénzmosás minősül hüccselekménynek.

A 2021. január 1-jétől hatályba lépett – a 2020. évi XLIII. törvény által bevezetett – új szabályozás a pénzmosás tényállását jelentősen átalakítja. A jogalkotó célja, hogy javítsa a vagyoni érdekeket szolgáló járulékos hüccselekményekkel szembeni büntetőjogi eszközök hatékonyságát: a pénzmosás elkövetési tárgyát tartalmilag kiterjeszti, egy összevont tényállást alkot, az orgazdaságot beolvasztja a pénzmosásba, az uniós normaanyag által elvárt kiegészítéseket beépíti és a minősítési rendszert átalakítja.³

* Tudományos munkatárs, ELKH TK Jogtudományi Intézet; adjunktus, BME-GTK Üzleti Jog Tanszék; főtanácsadó, Kúria.

¹ Tóth Mihály: *Gazdasági bűnözés és hüccselekmények*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2002, 357. o.

² Lásd erről részletesen Jacsó Judit – Udvarhelyi Bence: A pénzmosás elleni küzdelem Magyarországon. In: Farkas Ákos – Gerhard Dannecker – Jacsó Judit (szerk.): *Az Európai Unió pénzügyi érdekei védelmének büntetőjogi aspektusai, különös tekintettel az adócsalás, a korrupció, a pénzmosás és a büntetőjogi compliance nemzeti szabályozására, valamint a kiberbűnözésre*. Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 295–309. o.; Jacsó Judit – Udvarhelyi Bence: A pénzmosás elleni fellépés aktuális tendenciái az Európai Unióban. *Ügyészeti Szemle*, 2017/1., 6–31. o.

³ Végső előterjesztői indokolás a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvényhez.

A Btk. 399. §-ának 2020. december 31-ig hatályban lévő szövegében szabályozott szándékos pénzmosás tényállása körében egyértelműen elkülönült egymástól a más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dologra elkövetett pénzmosás [(1) és (2) bekezdés], valamint a saját maga által elkövetett büntetendő cselekményből származó dolog tisztára mosása [(3) bekezdés]. Ezzel ellentétben az új tényállás – a 2021. január 1-jétől hatályos szövegében – az összevont szabályozást alkalmazza: a két különálló alakzat együttes szabályozását úgy oldja meg, hogy a Btk. 399. § (1) és (2) bekezdéseiből elhagyja a büntetendő cselekmény másnak tulajdonítását, ezáltal a pénzmosás elkövetője saját maga is megvalósíthatja. A vagyonleplezési célzat fennállása mindkét esetben szükséges.

A 2021-es új szabályozás számottevő változást hozott még, ugyanis módosul, tartalmilag kiegészül a törvényi tényállás elkövetési tárgya: a büntetendő cselekményből eredő vagyona. A büntető anyagi jog a pénzmosás elkövetési tárgyaként hagyományosan a dolgok körét jelölte meg, amelyet értelmező rendelkezéssel kiterjesztett a dolog módjára viselkedő, vagyoni jogosultságot megtestesítő okiratra és dematerializált értékpapírra. Ezek a keretek azonban az elmúlt időszakban megjelent új típusú vagyoni formákra (például fizetésre használt elektronikus adat különféle formái) tekintettel szűkössé váltak, így indokolttá tették a módosítást.

Ezen kívül a pénzmosás valamennyi szándékos esetkör kapcsán alapesetként minősül, ha legfeljebb 50 millió forint értékű vagyona követik el. Ebben az esetben nem 1-5 évig, hanem egyszerűen 5 évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett a pénzmosás, így a szabadságvesztés generális minimuma, a három hónap az irányadó. A tényállással párhuzamosan módosította a jogalkotó a Btk. 33. § (4) bekezdését is, így valamennyi olyan bűncselekmény kapcsán lehetővé vált az ún. *alternatív büntetés/szankcionálás alkalmazása*, amely büntetési tételének alsó határa kevesebb mint 1 év, ezért ez a pénzmosás esetében is irányadó. További változás, hogy az ügyvéd nem a minősített, hanem az alapesetért vonható felelősségre. Ezen kívül a törvényhozó megalkotta a pénzmosás szabálysértési alakzatát is, ha a pénzmosást legfeljebb 50 ezer forint értékre követik el [2021-es módosított Btk. 462. § (2) bekezdés g) pont].⁴

A továbbiakban a 2020-ban érvényben lévő szabályozás mentén ismertetem a joggyakorlatot és összevetem a téma szempontjából releváns régi és új tényállás egyes elemeit.

Elsőként a *saját pénzmosás* deliktumával kapcsolatban a gyakorlatban felmerülő kérdéseket vizsgálom, különös tekintettel az eredetleplezési célzatra. A Btk. 399. § 2020-ban érvényes szövegének (3) bekezdésében szabályozott saját pénzmosásnak minősült az első elkövetési magatartás esetén az illegális forrásból származó pénznek a *gazdasági tevékenység során történő felhasználása* (például az elkövető vállalkozásba fekteti, elszámolási ügyleteket rendez vele stb.). A gazda-

⁴ Ambrus István: *Digitalizáció és büntetőjog*. Wolters Kluwer, Budapest, 2021, 153–154. o.

sági tevékenység fogalmát – eltérően az 1978. évi Btk.-tól [315. § (2) bekezdés⁵] – nem határozza meg a Btk., ezért ezt az ítélkezési gyakorlatnak kell kialakítania. A második elkövetési magatartás esetén a *pénzzel összefüggésben végzett pénzügyi tevékenység vagy pénzügyi szolgáltatás igénybeviteléről* van szó (banki átutalások, készpénzfelvétel stb.). Érdeemes megjegyezni, hogy a Btk. 399. § (1) bekezdés a) pontjának második fordulata is tartalmaz ezzel az elkövetési magatartással összefüggő rendelkezést, amely szerint büntetendő, aki más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe [Btk. 401. § (2) bekezdés] abból a célból, hogy aa) az ilyen dolog eredetét eltitkolja, elleplezze; vagy ab) a más által elkövetett büntetendő cselekmény elkövetőjével szemben a büntetőeljárást megghiúsítsa.

A saját pénzmosás megállapításához az *eredetleplezési célzat* mint a törvényi tényállás alanyi elemének fennállására is szükség van. Ezzel kapcsolatban először érdemes vizsgálni a célzat fogalmát, amely alatt az elkövetőnek a törvényi tényállásban értékelt célját, azaz egy olyan eredményképzetet értünk, amelynek megvalósítására az elkövető törekszik. Erről akkor beszélhetünk, ha a törvényhozó az elkövető által elérni kívánt célt kifejezetten megjelöli a törvényi tényállásban, mint ahogy ezt a pénzmosás esetében is teszi. Azonban a jogirodalom nem egységes abban a tekintetben, hogy a célzat a szándékhoz, valamint a bűnösséghez hogyan viszonyul.⁶ *Finkey Ferenc* szerint a célzatnak csak az olyan cselekmények esetében van jelentősége, amelyeknél azt a Btk. határozottan megemlíti, illetve tényállási elemként írja elő. A szándéktól a célzat mindig megkülönböztethető, és meg is különböztetendő. Fogalmilag nem más, mint az az *intentio*, aminek elérése végett a tettes a kérdéses cselekményt végrehajtja, vagy az a képzet, amit a tettes az adott szándékos cselekmény elkövetése által közvetlenül megvalósítani akar. A szándék – mint általánosabb fogalom – a célzatot átfogja, azonban nem nyeli el, mert a célzat abban mindig kimutatható.⁷

E kérdésben egyetértek *Tóth Mihály* álláspontjával, miszerint a célzat csak akkor róható fel az elkövetőnek, ha az annak érdekében végzett tevékenység alkalmas lehet az adott cél elérésére, a szándék realizálására, különben az alanyi oldal kiüresedik.⁸ Ez alátámasztható a *teleologikus értelmezéssel* is: amenny-

⁵ Az 1978. évi Btk. szabályozása értelmében gazdasági tevékenységnek minősül a bevétel elérése érdekében vagy azt eredményező módon saját kockázatra rendszeresen végzett termelő, kereskedelmi vagy szolgáltató tevékenység.

⁶ Földvári József: *Büntetőjog – Általános rész*. Osiris, Budapest, 2001, 128. o.

⁷ *Finkey Ferenc: A szándék fogalma és ismérvei a büntetőjogban, különös tekintettel „a szándék hiánya miatt” történő felmentésre*. Pesti Lloyd-Társulat Nyomdája, Budapest, 1899, 50. o.

⁸ *Tóth Mihály: A látszólagos anyagi halmazat egyes kérdései – gyakorlatias nézőpontból*. In: Koltay András – Molnár Gábor (szerk.): *Bonus Iudex. Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából*. Kúria-PPKE-ÁJK, Budapest, 2018, 424. o.

nyiben a célzat elérésére nem alkalmas az adott cselekmény, akkor az a jogtárgysértésre is alkalmatlanná válik, ezért nem jön létre bűncselekmény.⁹

A pénzmosásnak ezen alakzata csak szándékosan követhető el, és a leplezésre irányuló sajátos célzat megfogalmazásából következően kizárólag egyes szándékkal. Az elkövetőnek a pénzügyi vagy banki műveletek végzése során a dolog eredetének leplezése végett kell eljárnia, és ez jelenti a bűncselekmény célzatát. „A leplezés aktív magatartás, amellyel az elkövető az alpbűncselekményből származó dolog és az alpbűncselekmény közötti kapcsolatot igyekszik eltüntetni.”¹⁰ Mindebből az következik, hogy az elkövető az illegálisan szerzett pénzt legális forrásból származónak tünteti fel az eredet leplezése érdekében, és erre a célra vonható le következtetés minden olyan magatartásból, amely az illegális vagyon és az annak forrását képező bűncselekmény egymástól való eltávolítására irányul.

A 2021-től hatályos szabályozás alapján a pénzmosás első alapesete a módosító törvény miniszteri indokolása szerint eredmény bűncselekmény, nyitott törvényi tényállás. Az elfedés és az elleplezés elkövetési magatartásai többet foglalnak magukban, mint csupán a bűnös vagyon passzív megtartása vagy a rendeltetésszerű felhasználás. Ezen elkövetési magatartásoknak az az eredménye, hogy a vagyon a külvilág számára is elszakad az eredeti – bűnös – jellemzőjétől, és olyan színben tűnik fel, mintha az inkriminált vagyon nem bűncselekményből származna. A vagyon eredete fedetté, leplezetté válik, függetlenül attól, hogy e leplezettséget mások aktuálisan észlelték-e. A két elkövetési magatartás és a rájuk épülő eredmény kétféle tartalmat takar. Az elfedés azt fejezi ki, hogy a vagyon bűnös eredete a külvilág számára titkossá válik, a bűncselekményből való származása eltűnik. Az elleplezés ehhez képest többtelemet tartalmaz, az ugyanis feltételez egy leplező jogcímet, azaz a vagyon bűncselekményből való származása eltűnik, és emellett átalakul valamivé, ami jogszerű eredetűnek látszik. Ezt az eredményt megelőző és erre irányuló rész-cselekmények képezik az új szabályozás szerinti pénzmosás második alapesetét. A rész-cselekmények lényegében olyan, a befejezettséget megelőző stádiumhoz kötődő, önállóan büntetendő cselekmények, amelyek célzatosan az első alapesetben foglalt kétféle eredményre irányulnak. E rész-cselekményeket a bűnös vagyon elleplezésére irányuló célzat hatja át.¹¹

Megjegyzendő, hogy a törvényi tényállás célzatát megvalósító tényállási elem részben kétségtől tudati jellegű, a pénzmosás deliktuma azonban olyan speciális, hogy a bűncselekmény egyértelmű megállapíthatósága érdekében szükséges a célzatot megalapozó körülmények tényállásba foglalása is.¹² Ezzel

⁹ A teleologikus értelmezés büntetőjogi alapkérdéseiről bővebben lásd Szomora Zsolt: A jogi tárgy funkciói és a jogtárgyharmonikus értelmezés. *Bűnügyi Szemle*, 2009/2., 11–17. o.

¹⁰ Molnár Gábor: *Gazdasági bűncselekmények*. HVG-ORAC, Budapest, 2009, 519. o.

¹¹ Végső előterjesztői indokolás a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2020. évi XLIII. törvényhez.

¹² Debreceni Ítéltábla Bf.II.390/2013/12.

szoros összefüggésben a Varsói egyezmény¹³ 9. cikk (2) bekezdés c) pontjában a pénzmosással kapcsolatos értelmező szabály kimondja, hogy „a bűncselekmények elemeként meghatározott tudomásra, szándékra, vagy célzatra objektív, ténybeli körülményekből lehet következtetni”.

Az eredetleplezési célzat fennállásának megállapításához szükséges továbbá annak bizonyítása, hogy az elkövető tudata átfogja legalább azt, hogy a pénz bűnös eredetű, és magatartásával a valós eredet elfedésének érdekében hajt végre pénzügyi tevékenységet.¹⁴

A bíróság továbbá egyik eseti döntésében meghatározta, hogy az eredetleplezési célzat fennállásának igazolásához fel kell tártatni többek között a továbbiított összeget megkapó személyek kilétét, a pénz további útját, valamint adatot arra vonatkozóan, hogy azt a legális gazdaságban felhasználták.¹⁵

Mindezek fényében fontos hangsúlyozni, hogy az eredetleplezési célzatot nem lehet kiterjesztően értelmezni, mert ez oda vezetne, hogy a pénzmosás megállapítására akkor is sor kerülhetne, ha egy vagyon elleni bűncselekmény során eltulajdonított készpénzt az elkövető például a későbbiekben külföldi fizetőeszközzé vált, mivel azt egy külföldi utazás során szándékozik elkölteni. Ez a bíróság értelmezése szerint is ellentétes a jogalkotó eredeti szándékával.¹⁶

Az Országos Kriminológiai Intézet 2012-ben átfogó empirikus kutatás során hazai viszonylatban vizsgálta a pénzmosás gyakorlatát. A kutatás a következő leggyakrabban előforduló alaphűncselekményeket határozta meg, amelyekhez jellemzően pénzmosás kapcsolódhat: költségvetési csalás (adócsalás); gazdasági tevékenység során elkövetett csalás, sikkasztás vagy hűtlen kezelés; valamint a pénzfutárok közreműködésével elkövetett pénzmosás.¹⁷ A kutatás eredménye is igazolja, hogy a pénzmosás alapcselekményeinek köre a szervezett bűnözés felől elmozdult, ezért különösképpen lényeges vizsgálni az egyes gazdasági vagy vagyon elleni bűncselekmények utócsselekményeinek a célzatát, mert ezekben az esetekben felmerül, hogy tevékenységével az elkövető magát a bűncselekményt próbálja leplezni, és nem az abból származó dolog eredetét, ezért e célzat hiánya esetén méltánytalan lenne pénzmosás miatt is felelősségre vonni az illetőt.

A saját pénzmosás deliktuma például „csak akkor tényállásszerű, ha az elkövető a dolgot az eredetének leplezése céljából használja fel gazdasági tevékenység során”. E célzat hiányában „az is bűncselekménynek számítana, ha valaki a be nem fizetett adóját a saját neve alatt elhelyezné egy bankszámlán, mivel ezzel már bankműveletet végzett az adócsalásból származó pénzzel.

¹³ Az Európa Tanács pénzmosásról, a bűncselekményből származó jövedelmek felkutatásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról, valamint a terrorizmus finanszírozásáról szóló, Varsóban, 2005. május 16-án kelt egyezménye, amelyet a 2008. évi LXIII. törvény hirdetett ki Magyarországon.

¹⁴ Miskolci Törvényszék 11.B.986/2010/75.

¹⁵ Fővárosi Törvényszék 2.B.282/2012/21.

¹⁶ BH 2006. 143., Heves Megyei Bíróság B.582/2010/199.

¹⁷ Kármán Gabriella – Mészáros Ádám – Tilki Katalin: Pénzmosás a gyakorlatban. *Ügyészégi Szemle*, 2016/3., 92. o.

Ekkor külön pénzmosás miatt büntetőeljárást indítani célszerűtlen (és méltánytalan) lenne.”¹⁸

A saját pénzmosással kapcsolatban fontos kiemelni, hogy csak azok a magatartások nyerhetnek önálló büntetőjogi értékelést, amelyek nem szükségszerű velejárói az alpbűncselekmény elkövetésének. A dologgal összefüggésben igénybe vett pénzügyi szolgáltatások – a kétszeres értékelés tilalmára is figyelemmel – csak abban az esetben valósítják meg a büntettet, ha azok az eredetleplezési cél miatt túlmutatnak a bűncselekménnyel szerzett előny pusztá realizálásán.¹⁹

A saját pénzmosás felveti a látszólagos anyagi halmazatot érintő *büntetlen utócsselekmény* kérdéskörét is.²⁰ E kérdésben a BH 2014. 7. mondta ki először, hogy *a pénzmosás nem a csalás büntetlen utócsselekménye*, minthogy a törvény a pénzmosást kiemelte a lehetséges utócsselekmények köréből. Azonban fontos leszögezni, hogy ezt a döntést sem lehet kiterjesztően értelmezni, amint ezt a gyakorlat sok esetben teszi és hivatkozik is rá. A konkrét ügyben a vádlottak a sértett társaságtól kicsalt és a bankszámlájukra érkező pénzt fiktív jogcímen – méghozzá a család tárgyát képező, valójában nem is létező lízingtárgyak vételárának feltüntetésével – továbbutalták. A másodfokú bíróság megállapítása szerint számos körülmény utalt arra, hogy a vádlottak a pénz illegális eredetének leplezése és tényleges útjának elfedése érdekében a háttérben gazdasági ügyletek látszatát keltve további banki műveleteket végeztek. Az ügy jelentősége tehát nem abban áll, hogy a pénzmosást önálló bűncselekményként kell értékelni a jogalkotói döntés folytán, és ezért nem lehet büntetlen utócsselekmény. A bíróság valójában arra hívta fel a figyelmet, hogy a pénzösszegek továbbutalása már nem a csalással okozott kár realizálása érdekében történt, hanem az ily módon megszerzett pénz eredetének leplezése érdekében, amely alapján az alpbűncselekményként értékelendő csalás mellett járulékosan a pénzmosás is megvalósult.

Azonban egyre gyakoribb – köszönhetően ezen eseti döntés kiterjesztő értelmezésének –, hogy az alpbűncselekményekből származó anyagi javaknak a bankszámlára helyezése, átváltása, bankszámlák közötti átutalása vagy felvétele (még akkor is, ha a pénz eredete, a pénzmozgás útja továbbra is könnyen nyomon követhető) már felveti a pénzmosás gyanúját, sőt akár a vád tárgyát képezheti és marasztaló ítélet alapját adhatja. Ezek a magatartások azonban az esetek többségében csak az alpbűncselekményekből származó haszon realizálását vagy a bűncselekmények felderítésének elkerülését célozzák, nem a pénz eredetének leplezését, ezért ezek büntetlen utócsselekményként értékelendők és nem pénzmosásként. Az utócsselekmény büntetlen (önállótlan) abban az esetben,

¹⁸ Gál István László: *A pénzmosás*. Complex, Budapest, 2004, 76. o.

¹⁹ Sinku Pál: *A pénzmosás miatti bűnügyek gyakorlata – Az ügyészi jogalkalmazás tapasztalatai*. In: Barabás A. Tünde – Vókó György (szerk.): *A Bonis Bona Discere. Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából*. OKRI–PPKE–ÁJK, Budapest, 2017, 144. o.

²⁰ Lásd Gál István László: *Új magyar büntetőjog a XXI. században: szemelvények az új Btk. Különös részének újdonságaiból*. *Jogtudományi Közöny*, 2015/7–8., 333–334. o.

ha az elkövető részéről a jogszerű magatartás tanúsítása gyakorlatilag önfeljelentés volna, vagyis az utócsелеkmény tanúsításától való tartózkodás esetén leleplezné a korábban elkövetett bűncselekményt. *Földvári József* álláspontja szerint emberiességi szempontok miatt indokolt a halmazat látszólagossága, míg *Nagy Ferenc* a bűnösség egyik feltételének hiányát jelöli meg, ami a bűncselekmény egyik fogalmi eleme, az elvárhatóság.²¹

Érdemes ehhez áttekinteni a bírói gyakorlaton keresztül azokat az eseteket, amelyek szintén rámutatnak arra, hogy a pénzmosás ennél többet jelent, mert a megállapításához nem elegendő csupán a pénzügyi tevékenység végzése az alapbűncselekményből származó pénzzel, hanem annak meghatározott céllal kell történnie: hogy a pénz eredetét leplezzék, és utólag a legális gazdasági életbe visszaforgassák.

Az egyik eseti döntés is ezt hangsúlyozta, amikor a vádlottat jogosulatlan pénzügyi tevékenység és pénzmosás büntette miatt vonták felelősségre, mert engedély nélkül végzett pénzváltói tevékenységet. A bíróság kimondta, hogy a vádlott esetében nem állapítható meg az eredetleplezési célzat megléte a pénzek átváltásakor, mert pénzváltói tevékenységéről könyvelést vezetett, amelyben megtalálhatók voltak azok az adatok, amelyek a pénzváltói tevékenységéhez kapcsolódtak, és nyomon követhetően rögzítették a pénzmozgás útját is. A vádlott a kft. nevében történt valutaátváltásokat igazoló bizonylatokat a könyvelőjének átadta, azokat nem kívánta elrejtetni vagy eltitkolni.²²

Szabó Imre álláspontja is ezt erősíti: ha az elkövető elleplezi a személyazonosságát, annak elsődleges célja a büntetőjogi felelősségre vonás elkerülése, azonban ha ezzel a pénz útjának nyomon követését is akadályozza, akkor például a hamis adatokkal történő bankszámlanyitás az eredetleplezési szándék fennállását jelentheti. Nem vonható le azonban kétséget kizáró következtetés az eredetleplezési célra, ha a hamis bankszámlát létrehozó személy a pénzt azonosítható bankszámlára utalja tovább, mert ilyenkor a pénz eredete és útja továbbra is nyomon követhető lesz.²³

Egy másik ügyben a bíróság nem állapította meg a célzat fennállását a csalásból származó pénzösszegek felhasználásának egyes eseteiben, mert azok a gazdasági társaság hitelállományának csökkentését és a fizetéseképtelenség elkerülését célozták, azonban azoknál az átutalásoknál, amelyeknél a cél az volt, hogy a pénz a vádlottakhoz többszörösen közvetett úton jusson el, az eredetleplezési célzatot megállapíthatónak találta.²⁴

Az eredetleplezési célzat megállapításában segíthetnek a *pénzügyi műveletek jogcímei*. Példaként említhető az egyik eseti döntés: a bíróság nem látta igazoltnak a célzat fennállását akkor, amikor a vádlott a számlájára átutalt, csalásból

²¹ Ambrus István: *Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés új megközelítésben*. SZTE-ÁJK, Szeged, 2014, 281. o.

²² BH 2006. 143.

²³ Szabó Imre: A pénzmosás a bírói gyakorlat tükrében. *Ügyészek Lapja*, 2017/1., 56. o.

²⁴ Fővárosi Törvényszék 12.B.1229/2011.

származó pénzüsszeget különböző célokra fordította, így lányának bankszámlájára két alkalommal összesen 18 millió forintot utalt át, azonban az utaláskor nem jelölt meg jogcímet. A hamis jogcím hiányából kifolyólag a bíróság nem vont le következtetést arra vonatkozóan, hogy az elkövetőnek szándékában állt a csalásból származó pénz eredetének leplezése. Ezzel szemben, ha valóltan jogcímet ad meg az elkövető annak érdekében, hogy a pénz bűnös eredetét elfedje, akkor már e célzatra vonható le következtetés.²⁵

Álláspontom szerint, ha a pénzügyi műveletek tételesen nyomon követhetők, átláthatók, a pénz útjai pontosan – akár egy egyszerű banki megkeresés révén – feltárhatók, akkor alkalmatlanok a pénz eredetének a leplezésére.

Az eredetleplezési célzaton kívül indokolt foglalkozni a pénzmosás alapvető jellegével, mert nem egy *sui generis*, hanem járulékos bűncselekményről van szó. A bűnkapcsolat egy formája, így a megvalósulását feltételezi egy másik, a Btk. szerint büntetendő cselekmény, amely az alapbűncselekménynek minősül. A Btk. szabályozásában lényegi változás az alapbűncselekményeket érintette, mert az 1978. évi Btk. értelmében a szabadságvesztéssel büntetendő cselekményhez kapcsolódhatott pénzmosás, míg az új szabályozás ezek körét bővítette, és elegendő, ha büntetendő cselekményhez kapcsolódik járulékos jelleggel.²⁶ Tehát a pénzmosás az alapbűncselekményből származó dologra elkövetett járulékos magatartásokat rendeli önállóan büntetni, ezért az elkövetése fogalmilag kizárt mindaddig, amíg az alapcselekmény – vagy az alapcselekményt alkotó, önálló büntetőjogi értékelésre is alkalmas rész-cselekmény – elkövetése nem fejeződött be. A leplezés érdekében kifejtett magatartások jogi minősítésekör ezért körültekintően vizsgálni kell, hogy azok az alapbűncselekmény tényállásának keretei között értékelendők, vagy önállóan pénzmosást valósítanak-e meg. A pénzmosás tényállásszerűségének megállapításához kizárólag azt a körülményt kell vizsgálni, hogy az adott történeti tényállás a Btk. szerint valamely büntetendő cselekményt kimeríti-e. Az alapbűncselekmény a különös részi diszpozíció objektív tényállási eleme.²⁷

A saját pénzmosás kivételt képez abban a tekintetben, hogy az a személy, aki az alapbűncselekményben bármilyen elkövetői minőségben részt vett, ugyan-ezen bűncselekményhez kapcsolódó bűnkapcsolati bűncselekményért fő szabály szerint nem marasztalható el, de az az elkövető, aki a saját bűncselekményéből származó pénzét mossza tisztára, felelősségre vonható ilyen módon.²⁸ A saját

²⁵ Fővárosi Ítéltábla 5.Bf.38/2010/38.

²⁶ Schubauer László: A pénzmosás elleni küzdelem magyarországi büntetőjogi eszközrendszerének kialakulása, változásai és továbbfejlesztésének lehetőségei. In: Hollán Miklós – Barabás A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkódex: Régi és újabb vitakérdések*. MTA TK JTI-OKRI, Budapest, 2017, 357–358. o.

²⁷ Molnár Gábor Miklós: XL. fejezet – A pénzmosás. In: Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál (szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész*. HVG-ORAC, Budapest, 2018, 800. o.

²⁸ Gellér Balázs – Ambrus István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* ELTE Eötvös, Budapest, 2019, 432. o.

pénzmosás az alaphűncselekműny hiányában nem valósulhat meg, csak akkor lehet tényállásszerű, ha az elkövető az általa elkövetett bűncselekműnyből származó dolog eredetét leplezi.

A Kúria fontos megállapítást tett egy 2017-es határozatában, amikor elvi él-lel mondta ki, hogy „az alaphűncselekműny és a pénzmosás esetében valóságos heterogén alaki halmazat általában nem jöhet létre, ami azt jelenti, hogy egy elkövetési magatartás (vagy magatartássorozat) egyidejűleg az alaphűncselekműny és a pénzmosás tényállását nem merítheti ki”.²⁹

A büntetőjogi szakirodalomban uralkodó álláspont, hogy a két cselekműny között csak valódi anyagi halmazat állapítható meg.³⁰ A pénzmosás az alaphűncselekműnyhez képest a társadalomra veszélyesség szempontjából más, valamint önálló jogi tárgyú bűncselekműny,³¹ ezért a megállapításához szükséges, hogy az elkövető több cselekműnyével több – az alaphűncselekműnyt és a pénzmosást kimerítő – bűncselekműny törvényi tényállási elemeit valósítsa meg.

A pénzmosás megállapításánál annak sincs jelentősége, hogy az alapcselekműny elkövetője büntethető-e, azonban ez alól a saját pénzmosás esetkőre kivételt képez. Továbbá az sem releváns a deliktum megállapíthatósága szempontjából, hogy az a magyar joghatóság alá tartozik-e, ezért a külföldön elkövetett bűncselekműny is alapcselekműnye lehet a pénzmosásnak, feltéve, ha az alapcselekműny mindkét országban tényállásszerű és büntetendő.³²

A kétszeres értékelés tilalmának – mint az egész anyagi büntetőjogot átfogó alapelvnek (*ne bis in idem*) – megfelelően ugyanazon cselekműny miatt nem lehet kétszer büntetőjogi hátránnyal sújtani az elkövetőt. A kétszeres értékelés tilalma tekinthető az egység-többség tan elvi alapjának is, amelynek értelmében egy vagy több bűncselekműny megállapítása során egy körűlműny sem értékelhető kétszeresen, de semmi sem maradhat értékelés nélkül.³³ Amennyiben egy adott tevékenység – vagy mulasztás – két vagy több bűncselekműny törvényi tényállásának eleme, azt csak az egyik bűncselekműny megállapításánál lehet figyelembe venni.³⁴ A bűncselekműny minősítése során a

²⁹ BH 2019.5.125.

³⁰ Elek Balázs: A jogirodalom által közvetített jogtudomány és a büntető ítélkezés. In: Bódig Mátás – Zódi Zsolt (szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és haszna. Tudománymódszertani és tudományelméleti írások*. MTA TK JTI-Opten, Budapest, 2016, 167. o.

³¹ A pénzügyi szektor és a gazdaság egyéb szereplőinek a törvényes működéséhez fűződő érdek, valamint a szervezett bűnözés elleni fellépés eredményességéhez fűződő érdek.

³² Jacsó Judit: Pénzmosás. In: Görgényi Ilona et al. (szerk.): *Magyar büntetőjog – Különös rész*. Wolters Kluwer, Budapest, 2013, 621. o.

³³ Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály (szerk.): *Büntetőjog. Általános rész*. HVG-ORAC, Budapest, 2015, 76–77. o.

³⁴ Gellér Balázs: Gondolatok a kétsős értékelés tilalmáról és a látszólagos alaki halmazat feloldására szolgáló elvekről. In: Gál István László (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. PTE-ÁJK, Pécs, 2011, 219–228. o.

bírói gyakorlatban is szerepet kaphat az azonos körülmény kétszeres büntető-jogi értékelésének tilalma.³⁵ Érdeemes megjegyezni, hogy pénzmosás esetén szintén a kétszeres értékelés tilalmába ütközhet a vagyonekl kobzás elrendelése, ha ez már az alaphűncselekménynél megtörtént.

A Kúria helyesen hívta fel a figyelmet arra, hogy az ügyészség ugyanazt az elkövetési magatartást a kétszeres értékelés tilalmába ütköző módon ítélte meg, amikor a vádlottak által végrehajtott banki átutalásokat a jogtalan elsajátítás részeként és egyúttal a pénzmosás deliktumaként is meghatározta. A vádlottak a hozzájuk került pénzösszeg továbbutalásával szereztek rendelkezési jogot a pénz felett, így valójában ezekkel a műveletekkel valósították meg az eltulajdonítást, amely a jogtalan elsajátítás bűncselekményének tényállási eleme, így ehhez nem kapcsolódhatott pénzmosás. Amit a vádhatóság részéről eredetleplezési célzatként is értékeltek, az valójában az alaphűncselekmény immanens részét képező pénzügyi műveletek sora volt.³⁶ Mindezekre tekintettel a bíróság megállapította, hogy a jogtalan elsajátítás bűncselekményéhez nem kapcsolódik a pénzmosás bűncselekménye, ha az elkövető a számlájára tévedésből utalt pénzösszeg továbbutalásával nem a pénz valós eredetének elfedésére törekedett, hanem azzal valósította meg a jogtalan elsajátítást.³⁷

Érdeemes külön foglalkozni a pénzmosás gondatlan alakzatával is [Btk. 400. § (1) bekezdés], amely akkor büntetendő, ha az elkövetési tárgy más által elkövetett bűncselekményből származik. Ez különösen az ún. *money mule jelenséghez*, azaz a pénzfutárok közreműködésével elkövetett pénzmosáshoz kapcsolódik. Az Európa-szerte ismert pénzmosási technika gyakran olyan alaphűncselekményekkel függ össze, mint az *internetes környezetben elkövetett csalások* vagy az *információs rendszer felhasználásával elkövetett bűncselekmények*. Például a már jól ismert adathalász-technikát alkalmazva ismeretlen személyek különböző pénzintézetek áoldalait készítik el, majd megtévesztő elektronikus leveleket küldenek szét a banki ügyfeleknek. A cél a felhasználói azonosítók, az ezekhez kapcsolódó jelszavak vagy bankkártyaadatok megszerzése. Az elkövetők a megszerzett adatok birtokában belépnek a sértettek fiókjába és tranzakciókat kezdeményeznek, ezáltal kárt okozva nekik. Ezt követően a bűncselekményből származó pénz továbbutalásához vagy felvételéhez pénzfutárokat szerveznek be. Ezeknek az általában pénzmosásként értékelt cselekményeknek a közös jellemzője továbbá, hogy az alaphűncselekmény elkövetése és az eredetleplezés helyszíne gyakran különböző, azaz másik országban valósul meg.³⁸

A pénzfutárokat általában megtévesztő módon, jogszerű tevékenység látszatát keltve toborozzák (például legálisnak tűnő és rendkívül kedvező állás-

³⁵ BH 2000. 279.

³⁶ Lásd bővebben Mezei Kitti: A Kúria harmadfokú végzése a jogtalan elsajátításról és a pénzmosásról. *Jogesetek Magyarázata*, 2018/3-4., 21-28. o.

³⁷ BH 2019.5.125.

³⁸ Sisák Attila: A pénzmosás elleni küzdelem tapasztalatai egy nyomozó hatóság gyakorlatában. In: Kiss Valéria (szerk.): *Kriminológiai Közlemények* 72. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2015, 91. o.

ajánlattal) az interneten keresztül (például e-mailben vagy közösségi oldalak használatával). Ezt követően a pénzfutárok vállalják, hogy különböző pénzüsszegek fogadására pénzüintézeteknél bankszámlát nyitnak, vagy a meglévő számlájukat használják, és az oda érkező összegeket ismeretlen megbízójuk számára továbbutalják, vagy készpénzben átadják meghatározott, igen magas – általában 5–10%-os – jutalék ellenében. Tehát az elkövetők magánszemélyek bankszámláira aprózzák fel a bűnös eredetű pénzt, amelyet a bankszámlatulajdonosok átutalnak a megadott számlákra, legalizálva a „piszkos pénzt”. Általában a sok kicsi sokra megy elvet követve nem nagy összegek mozognak a bankszámlák között, így a tranzakciók nem feltűnőek, ezért a pénzümosási ellenőrzéseken sem akadnak fenn.³⁹

A pénzfutárok közreműködése során is fontos szempont annak az eldöntése, hogy a pénzümosás körében értékelt elkövetési magatartás megvalósítására nem az alapcselekmény elkövetésének befejezése előtt került-e sor. Amennyiben igen, akkor a cselekmény az alapcselekmény körében értékelhető. Példaként említendő az az eset, ha a pénzfutár rendelkezésre bocsátja az újonnan nyitott vagy már meglévő bankszámláját, és a csalás sértettjei erre teljesítenek utalást. A számlaszám közlése a csaláshoz nyújtott bűnsegélyként értékelendő, de csak akkor, ha a számlatulajdonos tudata átfogja a rendelkezésre bocsátás és a csalás tényállásai közötti kapcsolatot. E körben még felmerülhet a pénzümosás elkövetésében való megállapodás is [Btk. 399. § (5) bekezdés]. A 2021-es új szabályozás az „elkövetésben való megállapodás” helyett már az egyéb előkészületi magatartásokra is kiterjeszti a büntetendőséget, amely valamenyny alapesetre nézve megvalósulhat. Abban az esetben, ha a pénzfutár a már jóváírt összegre nézve tranzakciót végez, ez már a pénzümosás elkövetési magatartása körében értékelhető.

Ezekben az esetekben általában csak a pénzfutár válik ismertté, aki a pénzümosás gondatlan alakzatának az elkövetője, míg a megbízó, a pénzümosás szándékos elkövetője ismeretlen marad.⁴⁰ A money mule tudattartalmának vizsgálata kiemelten fontos, mert ez lesz a minősítés alapja. A dolog eredetét átfogó tudattartalomra az elkövetés körülményeiből, vagyis az elkövetési magatartás megvalósításával kapcsolatos ténymegállapításokból (például a bankszámlára érkező pénzüösszegek nagyságrendjéből, a terhelt és megbízója közötti kapcsolatból)⁴¹ kell levonni a megfelelő jogi következtetéseket. A gondatlan alakzat megállapításakor vizsgálandó, hogy a terhelt ténybeli alapon és reálsan hihette-e, hogy az elkövetési tárgy legális forrásból származik.

A Kúria friss döntésében rögzíti, hogy amennyiben a terhelt saját valós szándék nélkül, jövőbeli, tisztázatlan eredetű és kifejezetten eltitkolandó pénzüeszközök fogadására nyit számlát azzal, hogy az érkező összegeket készpénzben kell felvennie és az ismeretlen megbízó részére átadnia, akkor ilyen

³⁹ Tatiana Tropina: *Fighting money laundering in the age of online banking, virtual currencies and internet gambling*. ERA Forum, 2014, 75–76. o.

⁴⁰ Kármán – Mészáros – Tilki: i. m. 90. o.

⁴¹ Fővárosi Törvényszék B.555/2015/15.

ismérvek mellett maga a számlanyitás alkalmas az arra érkező pénz eredetének leplezésére, a megbízó személy névtelenségének megőrzésére; a cselekmény célja éppen ez volt. Ezért ilyen esetben a terhelt a pénzmosás szándékos alakzatát valósítja meg.⁴²

A gondatlan pénzmosással kapcsolatban a Btk. egy *büntethetőséget megszüntető okot* is meghatároz, amelynek értelmében nem büntethető az, aki a hatóságnál önként feljelentést tesz, és az elkövetés körülményeit feltárja, feltéve hogy a cselekményt még nem vagy csak részben fedezték fel. A rendelkezés *kriminálpolitikai indoka*, hogy nagyobb érdek fűződik a még felderítetlen cselekmények leplezéséhez, mint az elkövető megbüntetéséhez, a járulékos jelleg miatt pedig a pénzmosás leplezése gyakran a még ismeretlen alapcselekmény felderítését és üldözését is segítheti. Fontos változás ugyanakkor, hogy míg az 1978. évi Btk. a szándékos és a gondatlan pénzmosás esetén egyaránt lehetővé tette a büntetőjogi felelősség alóli mentesülést, addig a Btk. kizárólag a gondatlan pénzmosás esetén tartja ezt fenn.⁴³ Az új szabályozás azonban visszatér az 1978. évi Btk. rendelkezéséhez, mert ismét mindkét esetben biztosítja a büntethetőséget megszüntető okot.

Végül, ha a pénzmosás statisztikai számait megnézzük, akkor láthatjuk, hogy az elmúlt években jelentős növekedés figyelhető meg. Az ENYÜBS adatai alapján a regisztrált pénzmosási ügyek száma a következőképpen alakult: 2013-ban 18, 2014-ben 21, 2015-ben 27, 2016-ban 67, 2017-ben 90, 2018-ban 140, 2019-ben 188, 2020-ban 308. A pénzmosás 2021-től hatályos új szabályozásával, az gazdaságnak a pénzmosásba történő beépítésével a bűnügyi statisztikában várhatóan nőni fog a pénzmosási esetek száma, mert az gazdaság körébe sorolt cselekmények is a pénzmosás adataiban jelennek meg automatikusan.

⁴² BH 2021. 278.

⁴³ Jacsó Judit – Udvarhelyi Bence: A Bizottság új irányelvjavaslata a pénzmosás elleni büntetőjogi fellépésről az egyes tagállami szabályozás tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2., 51. o.

A büntetőeljárás megindulására és a megvádolt elítélésére kiterjedő tettesi tudattartalom a hamis vád tényállásában

MOLNÁR ERZSÉBET*

Mészáros Ádám kutatásai fókuszában tipikusan a büntetőjog általános részének egyes dogmatikai kérdései álltak. Széles körű kutatási eredményeit 2020-ban megjelent monográfiájában szintetizálta.¹ E kötetben, valamint a 2019-ben az *Ügyészek Lapjában* megjelent kétrészes tanulmányában² foglalkozik a büntető anyagi jogi dogmatika egyik legérdekesebb, legvitathatóbb, ugyanakkor kutatási szempontból méltatlanul elhanyagolt kérdésével: a büntető anyagi jogban megjelenő objektív büntethetőségi feltételekkel.

Kutatási érdeklődésünk e tekintetben metszi egymást. 2020-ban jelent meg az objektív büntethetőségi feltételek általános dogmatikai kérdéseivel foglalkozó tanulmányom,³ amelyet Mészáros Ádám hivatkozik is monográfiájában. Sajnos immáron nem adatik meg, hogy e téma tekintetében további szakmai diskurzust folytassunk a magyar jogtudomány folyóiratainak hasábjain. Mészáros Ádám egyike azon kevés honi szerzőknek, akik a hamis vád minősítő körülményeinek dogmatikai karakterisztikáját, illetve az azzal kapcsolatos, az objektív büntethetőségi feltételek kérdésével szorosan összefüggő problematikát vizsgálta. Elemzésére történő reflektálással, valamint az általa is feltett kutatási kérdések továbbgondolásával szeretnék tisztelni emléke és munkássága előtt.

Bevezetés

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények fejezetcím alatt (XXVI.) szabályozza a hamis vád bűncselekményét (268–270. §). A hamis vádat az követi el, aki „mást bűncselekmény elkövetésével hamisan vádol” [268. § (1) bekezdés a) pont], avagy „más ellen bűncselekményre vonatkozó koholt bizonyítékot hoz a hatóság tudomására” [268. § (1) bekezdés b) pont].

* Adjunktus, SZTE-ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézete.

¹ Mészáros Ádám: *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései. A bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban*. OKRI, Budapest, 2020.

² Mészáros Ádám: A másodlagos (objektív) büntethetőségi feltétel. 1. rész. *Ügyészek Lapja* 2019/2., 5–21. o.; Mészáros Ádám: A másodlagos (objektív) büntethetőségi feltétel. 2. rész. *Ügyészek Lapja*, 2019/3., 5–21. o.

³ Molnár Erzsébet: Objektív büntethetőségi feltételek a büntetőjogban. *Magyar Jog*, 2020/4., 235–242. o.

A bűncselekmény súlyosabban minősül akkor, ha a(z)

- hamis vád alapján az érintett ellen büntetőeljárás indul [Btk. 268. § (2) bekezdés];
- hamis vád alapján a vádlottat elítélik [Btk. 268. § (3) bekezdés a) pont];
- hamis vád olyan bűncselekményre vonatkozik, amelynek elkövetőjét a törvény életfogytig tartó szabadságvesztéssel is fenyegeti [Btk. 268. § (3) bekezdés b) pont];
- életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekményre vonatkozó hamis vád alapján a vádlottat elítélik [Btk. 268. § (4) bekezdés].

Jelen tanulmányban arra a kérdésre keresem a választ, vajon milyen dogmatikai karakterrel bírnak a hamis vád minősítő körülményeiként megfogalmazott tényállási elemek. Objektív tényállási elemekről van szó, azaz azoknak a terhelt terhére írása tettesi tudat általi átfogottságot feltételez? Avagy e minősítő körülmények objektív büntethetőségi feltételek, azaz olyan tényállási elemek, amelyek a tettesi tudattartalom fennállásától függetlenül, azok objektív megvalósulására tekintettel a terhelt terhére írhatók?

A tanulmánynak nem célja a hamis vád tényállásának elemzése, arra csak annyiban kerül sor, amennyiben a feltett kérdések megválaszolása céljából szükséges.

A hamis vád minősítő körülményt képező tényállási elemeinek definiálása a hazai szakirodalomban

Ahogy monográfiájában Mészáros Ádám is megfogalmazza, a vizsgált tényállási elemekkel kapcsolatos szakirodalmi álláspontok heterogén képet mutatnak.⁴ Van olyan álláspont, amely kifejezetten objektív büntethetőségi feltételként definiálja e minősítő körülményeket. Van olyan szakirodalmi álláspont is, amely eredménynek tartja azokat, így a Btk. 9. §-át azokra alkalmazhatónak tekinti. Van továbbá olyan szerző is, aki kifejezetten megköveteli a szándékoságot ezek vonatkozásában is.

Jól szemlélteti a vizsgált kérdés tekintetében megjelenő szakirodalmi disszonanciát az is, hogy Maráz Vilmosné a szegedi büntetőjogi iskola 1999-ben kiadott különös részi tankönyvében kifejezetten azt mondja, hogy a hamis vád minősítő körülményei eredmények,⁵ amíg e tankönyv 2009-es kiadásában a szerző már a tényállási elemek objektív büntethetőségi mivolta mellett foglal állást.⁶

⁴ Mészáros (2020): i. m. 88. o.

⁵ Maráz Vilmosné: Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. Korona, Budapest, 1999, 361. o.

⁶ Maráz Vilmosné: Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Nagy Ferenc (szerk.): *A magyar büntetőjog különös része*. HVG-ORAC, Budapest, 2009, 334. o.

A minősítő körülmények mint eredmények

A hamis vád alapesete kétségtől immateriális bűncselekmény.⁷ Tokaji Géza általános részi tankönyvében *expressis verbis* kimondja, hogy a vizsgált tényállási elemek minősítő körülményt képező eredmények.⁸ Ahogyan említettem, a minősítő körülményeket eredménynek tekinti Marázné is, az 1999-es szegedi tankönyvben.⁹ Eredménynek tekinti a tényállási elemeket továbbá Karsai Krisztina,¹⁰ valamint Hollán Miklós és Kis Norbert is.¹¹ Szintén a minősített tényállás materiális volta mellett foglal állást Mezőlaki Erik, amikor kimondja, hogy „a Btk. 268. § (3) bekezdés b) pontja szerinti eset kivételével¹² a minősítő körülményekre mint a cselekmény eredményeire az elkövetőnek legalább a gondatlansága kell, hogy kiterjedjen”.¹³

Földvári József kifejezetten megfogalmazza, hogy a hamis vád (alapeseti) tényállása nem tartalmaz eredményt, azaz „nincs szükség arra, hogy a megvádolt személy ellen eljárást indítsanak vagy folytassanak”.¹⁴ A *contrario*, hogyha a tényállás elvárná azt, hogy eljárás induljon a megvádolt személy ellen, akkor az Földvári álláspontja szerint eredménybűncselekmény lenne. A szerző egyértelműen veszélyeztetési bűncselekményként definiálja a hamis vádat.¹⁵ Ez alatt dogmatikailag absztrakt veszélyeztetési bűncselekményt kell érteni, tekintettel arra, hogy ez az immateriális veszélyeztetési bűncselekmény dogmatikai kategóriája. A minősített esetek vonatkozásában annyit mond, hogy e körülmények a hamis vád következményei.¹⁶ A következmény-terminus dogmatikailag nem azonos az eredmény-fogalommal. Így e megfogalmazás logikusan arra a megállapításra kellene hogy vezessen, miszerint a szerző a minősítő

⁷ Földvári József: *Az igazságszolgáltatás elleni büntettek*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965, 122. o.; vö. Angyal Pál: *Pénzhamisítás. Hamis tanúzás és hamis eskü. Hamis vád*. Attila-nyomda Részvénytársaság, Budapest, 1940, 257. o.

⁸ Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 143. o.; vö. László Jenő (szerk.): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése. IX. kötet*. Igazságügyi Minisztérium, Budapest, 1989, 53. o.

⁹ Marázné (1999): i. m. 361. o.

¹⁰ Karsai Krisztina: XXVI. Fejezet. Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Karsai Krisztina – Szomora Zsolt – Vida Mihály: *Anyagi büntetőjog. Különös rész I.* Iurisperitus, Szeged, 2014, 272. o.

¹¹ Kis Norbert – Hollán Miklós: *A magyar büntetőjog tankönyve II. Különös rész*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 352. o.

¹² A b) pontot olyan objektív tényállási elemnek tekinti, amely szándék által átfogott kell hogy legyen. (Erről a tényállási elemről később részletesen szó lesz.)

¹³ Mezőlaki Erik: XXVI. Fejezet. Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019, 612. o.

¹⁴ Földvári (1965): i. m. 123–124. o.; Földvári József: *Az államigazgatás, az igazságszolgáltatás és a közelet tisztasága elleni bűncselekmények*. In: Erdősy Emil – Földvári József – Tóth Mihály: *Magyar Büntetőjog Különös Rész*. Osiris, Budapest, 2007, 225–304., 260–261. o.

¹⁵ Földvári (1965): i. m. 123–124. o.; Földvári (2007): i. m. 260–261. o.

¹⁶ Földvári (2007): i. m. 262. o.

körülményeket nem tekinti eredménynek. Földvári általános részi tankönyvében a következmény kifejezést részben az eredmény szinonimájaként használja: „a magatartás következtében beálló változásokat közös elnevezéssel következményeknek nevezzük”.¹⁷

Mészáros Ádám e körben idézi Tokaji Gézát is, aki kimondja, hogy a hamis vád minősítő körülményeit nem tekinti objektív büntethetőségi feltételnek, azt azonban nem fogalmazza meg, hogy milyen tényállási elemnek tartja. Tokaji – egyébként Györgyi Kálmánnal egyetértve – a következőképpen fogalmaz: „már csak a normatív tényállási elemekre vonatkozó szándék dogmatikai kezelése alapján sem beszélhetünk a hamis vád körében objektív büntethetőségi feltételről. Ugyanakkor a példánk azt a gyanúkat támasztja alá, hogy a normatív tényállási elemeket átfogó szándéknak olykor *némi objektív színezete is lehet* azáltal, hogy az elkövető a cselekmény társadalomra veszélyességének a valódi fokában anélkül téved, hogy ez a javára lenne írható.”¹⁸ Véleménye szerint „a normatív ismérvek általában az objektív tényállási elemek sorsát osztják, a rájuk vonatkozó bűnösség azonban sajátosan alakul”.¹⁹ Ez azt jelenti, hogy a szándékossághoz megkívánt tudattartalom szempontjából elegendő a normatív tényállási elemek ténybeli alapjának, valamint az ezekből összetevődő életbeli jelenségek társadalmi jelentőségének ismerete.²⁰

A minősítő körülmények mint egyéb objektív tényállási elemek

Kóhalmi László és Csák Zsolt megfogalmazza, hogy a deliktumnak eredménye az *alapesetben* nincsen.²¹ A *contrario* ebből a megfogalmazásból arra következtethetünk, hogy a szerzőpáros álláspontja szerint a minősített esetek *materiális bűncselekmények*. Ugyanakkor a vizsgált minősítő körülmények vonatkozásában a szerzők megfogalmazzák, hogy azok csak szándékosan követhetők el.²² E két állítás némileg ellentmond egymásnak, hiszen ez utóbbi megállapításból dogmatikailag két következtetés is levonható: egyrészt a szerzők azt bizonyosan nem tekintik objektív büntethetőségi feltételnek, másrészt eredménynek sem, ugyanis ez utóbbi esetben a Btk. 9. §-a alapján elegendő lenne, ha arra az elkövető gondatlansága kiterjed. Vélelmezhető, hogy a szerzők a vizsgált tényállási elemeket egyéb objektív tényállási elemnek tekintik. Ez esetben ugyanakkor értelmét veszíti az a megfogalmazás, miszerint a bűncselekménynek eredménye az *alapesetben* nincsen.

¹⁷ Földvári József: *Magyar büntetőjog*. Osiris, Budapest, 2002, 103. o.

¹⁸ Tokaji: i. m. 143–144. o. Idézi Mészáros (2020): i. m. 88. o.

¹⁹ Tokaji: i. m. 168. o.

²⁰ Uo. 142–143. o.

²¹ Kóhalmi László – Csák Zsolt: XXVI. Fejezet – Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Polt Péter (főszerk.): *A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény nagykommentárja*. Opten, Budapest, 2016, 855. o.

²² Kóhalmi – Csák (2016): i. m. 855. o.

Mészáros Ádám a vizsgált minősített eseteket semmiképpen sem tekinti eredménynek.²³ Ez dogmatikailag azt a következtetést is magával vonja, hogy amennyiben egyéb objektív tényállási elemnek tekintjük azokat, úgy azok terhelt terhére írásához a szándékos tudattartalom és akarati-érzelmi viszonyulás szükséges. Álláspontjával egyetértek. A büntetőeljárás megindulása és a vádlott elítélése kapcsán a szerző két dolgot rögzít: „azok nem függetlenek az elkövető tudatától, másrészt, hogy bekövetkezésük az elkövető hatáskörén kívül áll”²⁴. Azért nem független az elkövető tudatától, mert – ahogyan Mészáros is kifejti – a hamis vád alapjául szolgáló valótlan tényállítás során a tettes bizonyos absztrakciós fokban előre látja azt, hogy a magatartásával okozati összefüggésben a büntetőeljárás megindulhat, illetve az alapján a megvádolt személyt akár el is ítélik. Sőt, nem ritkán éppen ez a tettes célja.²⁵

A minősítő körülmények mint objektív büntetethezési feltételek

A hamis vád hatályos szabályozásával egyező 1978. évi IV. törvényt (a továbbiakban: régi Btk.) megelőzően a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvénynek (a továbbiakban: szocialista Btk.) a hamis vád súlyosabban minősülő eseteire vonatkozó szabályozása jelentősen más koncepciót követett,²⁶ mint a hatályos norma. A szocialista Btk. 172. § (2) bekezdése alapján súlyosabban volt büntetendő a tettes, ha a hamis vád olyan bűncselekményre vonatkozott, amelynek az elkövetőjét a törvény öt évet meghaladó szabadságvesztéssel fenyegette, és még súlyosabban, ha a hamis vád tárgyat képező bűncselekmény halálbüntetéssel is fenyegetett. Azaz a jogalkotó a hatályos szabályozástól (részben) eltérően nem a hamis vád alapján meginduló büntetőeljáráshoz, illetve annak létszakaszaihoz kötötte a súlyosabb minősítést, hanem a vád tárgyat képező bűncselekmény tárgyi súlyához.²⁷

A korabeli szabályozás felvázolása és azzal kapcsolatos szakirodalmi álláspontok ismertetése a hatályos szabályozás szempontjából annyiban releváns, hogy a Btk. nem kizárólag a büntetőeljárás egyes létszakaszaihoz köti a súlyo-

²³ Mészáros (2020): i. m. 89. o.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. 90. o.

²⁶ A Csemegi-kódex (1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről) is a szocialista szabályozási móddal egyező elméleti koncepció szerint rendelte súlyosabban büntetni a hamis vád elkövetőjét, ezért érvelés szempontjából a kódex korabeli szakirodalmak értékelése e helyen validnak tekintendő.

²⁷ Figyelemreméltó Mészárosné Simon Nikolett kategorizálása, amelyben külön csoportba sorolja azon jogrendszereket, amelyek a hamis vád szankcionálását, illetve a súlyosabb jogkövetkezmények megállapítását attól teszik függővé, hogy a vád milyen tárgyi súlyú bűncselekményre vonatkozott (anyag szabályozás), valamint azokat, amelyekben a büntetendőség alapja a hamis vádolás mellett a törvényben meghatározott büntetőeljárás következmény megvalósulása (eljárás szabályozás). Mészárosné Simon Nikolett: A hamis vád büntetendősége Németországban és Ausztriában. *Iustum Aequum Salutare*, 2018/1., 300–301. o.

sabb minősítést, hanem a vád tárgyát képező bűncselekmény tárgyi súlya is minősítésbeli szerepet játszik, amennyiben az életfogytig tartó szabadsággal is büntetendő deliktum a hamis vád tárgya. Követve Mészárosné Simon Nikolett differenciálását, szépen kirajzolódik, hogy e tekintetben a hatályos magyar szabályozás ún. vegyes rendszert követ.²⁸

Földvári József 1965-ben megjelent monográfiájában a szocialista Btk. ismertetett rendelkezésével kapcsolatban felteszi a kérdést, hogy mit kell a tettes tudatának átfognia a minősítő körülmény megvalósulásához. Elemzése alapján a szerző azokról kifejezetten kimondja, hogy nem eredmények, hanem objektív büntethetőségi feltételek. Azaz „ha az elkövető tisztában van azokkal a körülményekkel, amelyeket a szándékos elkövetéshez megkívántunk, akkor a büntetése csak attól függ, hogy a törvényhozó milyen súlyos büntetést helyez kilátásba a vádolásban szereplő büntett elkövetőjével szemben”.²⁹ Földvári érvelése alapján a hatályos tényállásban szereplő, életfogytig tartó szabadsággal büntetendőség is objektív büntethetőségi feltétel.

Ahogy már a bevezetőben megfogalmaztam, Marázné a jelen hatályos rendelkezés valamennyi minősítő körülménye tekintetében egyöntetűen azok objektív büntethetőségi feltétel mivolta mellett foglalt állást.³⁰ Földvári fenti érvelését is alapul véve, egyetértve Marázné revidált álláspontjával, e minősítő körülményeket én is objektív büntethetőségi feltételnek tekintem. A következő részben az egyes tényállási elemekre kiterjedő tettesi tudattartalom vizsgálatával érvelek amellett, hogy a hatályos szabályozás szerinti minősítő körülmények a szubjektív viszonyulás követelményét nélkülöző tényállási elemek.

A hamis vád releváns tényállási elemeire kiterjedő tettesi tudattartalom

Objektív tényállási elemekkel szemben támasztott dogmatikai követelmény, hogy azok megvalósulása csak akkor tényállásszerű, ha azokat a tettes tudata átfogja, valamint a releváns bűnösségi alakzathoz szükséges akarati-érzelmi viszonyulás is fennáll. A minősítő körülmények dogmatikai karakterük szerint az alapesetre épülnek, azaz az alapesethez képest tartalmaznak olyan többlet-tényállási elemet, amely a súlyosabb minősítést megalapozza. Ezért e cím alatt a tulajdonképpeni hamis vád [Btk. 268. § (1) bek. a) pont] alapeseti tényállásának olyan elemével foglalkozom, amelynek objektív jelentése, valamint szubjektív megvalósulásának követelménye nagyban befolyásolja a minősített esetek vonatkozásában fennálló tettesi tudattartalom értelmezését. Ezt követően foglalkozom állást a minősítő körülményekkel kapcsolatos tettesi tudattartalom tekintetében.

²⁸ Mészárosné (2018): i. m. 301. o.

²⁹ Földvári (1965): i. m. 152. o.

³⁰ Marázné (2009): i. m. 224. o.

Az előrelátás követelménye a hamis vád alapeseténél

A tulajdonképpeni hamis vád elkövetési magatartása a vádolás. Az uralkodó hazai szakirodalmi álláspontok szerint a vádolás a „büntetőeljárás megindítására alkalmas tény állítása”³¹. Maga az elkövetési magatartás implicit korlátként magában hordozza tehát azt a kritériumot, hogy az alkalmas a megvádolt személy elleni eljárás megindítására.³² Egyetértene tehát a szerzők abban, hogy a tettesi tudatnak az alapeset megvalósulásához át kell fognia magatartásának azon *potenciális következményét*, hogy a megvádolt ellen eljárást indíthatnak.³³ Nagy Zoltán a tudati oldal elemzését mellőzve az elkövetési magatartáshoz fűződő akarati-érzelmi viszonyulással kapcsolatban fogalmazza meg, hogy a hamis vád tipikusan egyenes szándékkal követhető el, hiszen „az elkövető azért vádol valamely személyt bűncselekmény elkövetésével hamisan, mert ennek a személynek a büntetőjogi felelősségre vonását, egyben meghurcolását, lejáratását kívánja”.³⁴ Ugyan a bűncselekmény nem célzatos, mégis e megfogalmazás is szemlélteti az elkövető ontológiai értelemben vett tipikus célját,³⁵ ami normatív értékelést is nyer.

A hamis vád (alapeseti) absztrakt veszélyeztető bűncselekmény. Az absztrakt veszélyeztető deliktumok törvényi tényállása nem tartalmaz eredményt, a véendő jogi tárgy veszélyeztetése a kriminalizáció indoka anélkül, hogy a jogalkotó bármilyen eredmény bekövetkezését megkövetelné a bűncselekmény megvalósulásához. Számos olyan absztrakt veszélyeztető tényállás található a Btk.-ban, amely az „alkalmasság” kritérium kifejezésével deklarálja azt a jellemvonást, hogy a jogi tárgy sérelmének potenciális lehetősége fennáll, illetve fenn kell hogy álljon a tényállásszerűséghez.

A hamis vád nem ilyen deliktum, azonban a tényállás absztrakt veszélyeztető jellegét jól szemléltetik a fent idézett szakirodalmi álláspontok, amelyek a vádolás elkövetési magatartást akképpen értelmezik, hogy a vádlónak előre kell látnia annak lehetőségét, hogy cselekménye alapján a megvádolt ellen büntetőeljárás

³¹ Belovics Ervin: XXVI. Fejezet. Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Belovics Ervin (szerk.): *Büntetőjog II. Különös Rész*. Hetedik, hatályosított kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2019, 426. o.; Földvári (2007): i. m. 258. o.; Kóshalmi – Csák (2016): i. m. 853. o.; Marázné (1999): i. m. 359. o.; Mezőlaki (2019): i. m. 610. o.; Nagy Zoltán: XXVI. Fejezet. Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Tóth Mihály – Nagy Zoltán (szerk.): *Magyar büntetőjog. Különös rész*. Osiris, Budapest, 2014, 269. o.; Váradi Erika: XXVI. Fejezet. Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Görgényi Ilona et. al: *Magyar Büntetőjog. Különös rész*. Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2020, 427. o.; vö. Földvári (1965): i. m. 76–80. o.

³² Angyal (1940): i. m. 259. o.; Belovics Ervin: A hamis vád elkövetési magatartásainak sajátosságai. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/4., 27. o.; Földvári (1965): i. m. 108. o.; Kis – Hollán (2008): i. m. 343. o.; Kóshalmi – Csák (2016): i. m. 852. o.

³³ Marázné (1999): i. m. 359. o.

³⁴ Nagy (2014): i. m. 271. o.; vö.: Mezőlaki (2019): i. m. 612. o.

³⁵ Vö. Bejczy Alexa: Gondolatok a tulajdonképpeni hamis vádról. *Ügyészek Lapja*, 2014/6., 9–10. o.

rás indulhat.³⁶ Ha ugyanis az állítás látszólag nem hitelt érdemlő, ezáltal objektíve alkalmatlan a büntetőeljárás kiváltására, úgy az hamis vádként aligha minősülhet.³⁷ Kérdésként merülhet fel, hogy e következmény előrelátása a tettesi tudat mely tartalmi elemeként definiálható. Ténytudatról vagy a társadalomra veszélyesség tudatáról van szó?

Földvári a hamis vád szubjektív oldalának vizsgálata során a korabeli szocialista büntetőjogi felfogásnak megfelelően a társadalomra veszélyesség tudatát hangsúlyozza. E tekintetben megfogalmazza, hogy „mivel a társadalomra veszélyesség mozzanata a jogi tárgy, a társadalom szempontjából értékesnek tartott és emiatt büntetőjogi védelemben részesített életviszonyok függvénye: a hamis vád szándékos megvalósításához *alaptalan eljárás indításának és lefolytatásának a kívánata vagy az ebbe való belenyugvárs szükséges*”³⁸. Egyetértek ezzel az állásponttal a tekintetben, hogy a hamis ténnyel történő vádolás voltaképpen az a magatartás, amely a cselekmény társadalomra veszélyességét közvetíti azáltal, hogy alkalmas arra, hogy annak alapján büntetőeljárás induljon.

Bejczy Alexa 2014-es tanulmányában felteszi azt a kérdést, hogy van-e egyáltalán alapesete a hamis vádnak. Megjegyzendő, hogy e kérdésfeltevés dogmatikailag téves, hiszen minden deliktumnak van alapesete. Érdekes azonban rekonstruálni a szerző kérdésfeltevésének rációját, hiszen az átvezet az alapesetre kiterjedő tettesi tudattartalom kérdésétől a minősített esetek szubjektív oldalával kapcsolatban adódó problémákra. A szerző abból indul ki, hogy a hamis vádolás során valamennyi elkövetőnek az a szándéka, hogy az általa megvádolt személyt büntetendő magatartás miatt vonják felelősségre. Ebből kifolyólag vizsgálja, hogy „létezik-e egyáltalán a hamis vádnak alapesete, vagy minden hamis vád valójában az elítélést eredményező hamis vád büntetetének kísérlete, ugyanis a passzív alany elítélésére az elkövetőnek legalább az eshetőleges szándéka ki kell, hogy terjedjen”³⁹. Habár nem értek egyet azzal, hogy a szerző az alapesetet a minősített eset kísérletének tekinti, ugyanakkor az igaz, hogy a hamis vád létszakaszainak potenciális megvalósulása az *alkalmas* elkövetési magatartás kifejtésével útjára indul, így amennyiben a magatartás kifejtésének ellenére nem indul eljárás, a cselekményfolyamat a tipikusan szándékolttól létszakasz előtt megreked.

A szubjektív oldalra visszatérve, ennek megfelelően a büntetőeljárás megindulására való alkalmasságban történő *tévedés* az alapesetetért való felelősséget

³⁶ Az absztrakt veszélyeztető deliktumok vonatkozásában a magatartás következményeinek előrelátása mint bűnösségi követelmény értelmezéséhez lásd részletesen Molnár Erzsébet: A szándékosság és a gondatlanság normatív fogalmának értelmezési problémái az immateriális bűncselekmények körében. *Forum Acta Juridica et Politica*, 2018/1., 163–176. o.

³⁷ Belovics (2011): i. m. 32. o.; Filó Mihály – Nemes András: XXVI. Fejezet. Az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények. In: Filó Mihály – Nemes András (szerk.): *Büntetőjog különös rész*. ELTE Eötvös, Budapest, 2018, 131. o; vö.: Belovics (2019): i. m. 427. o.; Bejczy (2014): i. m. 7. o.

³⁸ Földvári (1965): i. m. 102. o.

³⁹ Bejczy (2014): i. m. 9–10. o.

eliminálja. Ha ugyanis a tettes tudata nem fogja át azt a tényt, hogy hamis vádja alapján a büntetőeljárás megindulhat, akkor az alapesetért sem lesz büntethető. Axiomatikus tétel, hogy minősített eset nem valósulhat meg alapeset nélkül, de a hamis vád tényállása tekintetében az az érdekes helyzet adódik, hogy az alapeset sem valósulhat meg anélkül, hogy a tettesi tudat legalább a legenyhébb, minősítő körülményként megfogalmazott potenciális következményt át ne fogja.

A minősítő körülmények mint felelősséget korlátozó objektív büntethetőségi feltételek

Ahogy láthattuk, a szakirodalmak többsége vagy egyáltalán nem foglal állást a tekintetben, hogy a minősítő körülmények milyen tényállási elemek, avagy azt eredménynek, egyéb objektív tényállási elemnek, vagy objektív büntethetőségi feltételnek tekintik. Az objektív oldalon történő dogmatikai besorolás alapvetően determinálja az adott tényállási elemhez való szubjektív viszonyulást, így e kérdés aligha kezelhető nagyvonalúan. A minősítő körülmények dogmatikai karakterét tekintve az első biztos pont, amely megfogalmazható, hogy normatív tényállási elemekről van szó. A normatív tényállási elem mivolt nem determináns megállapítás a tényállási elem előrelátásának követelményével kapcsolatban, ugyanakkor ennek a jellemvonásnak az értelmezése részben választ ad arra, hogy miért vannak eltérő álláspontok a minősítő körülmények tényállástani besorolása tekintetében.

A vizsgált minősítő körülményt képező tényállási elemekkel kapcsolatban Mészáros Ádám megfogalmazza, hogy „[az] ezek miatti büntetőjogi felelősség feltétele a körülményekről, vagy a körülmények bekövetkezésének lehetőségéről való tudomás. A bűnösségi alakzatok ezekben az esetekben voltaképpen nem értelmezhetők, viszont e »tudati minimum« miatt nem lehet szó a bűnösségen alapuló felelősség elvének áttöréséről”⁴⁰. A szerző tehát definiál bűnösségi követelményt a vizsgált tényállási elemek vonatkozásában, így nem látja sérülni a bűnösségen alapuló felelősség elvét. Egyetértek vele a tekintetben, hogy az alapelv nem sérül, azonban e megállapításnak más indokát látom. Álláspontom szerint a minősítő körülmények ún. *büntetőjogi felelősséget szűkítő objektív büntethetőségi feltételek*. Úgy vélem, az a tény, hogy a fentebb kifejtettek alapján az eljárás megindulására, illetve a terhelt (potenciális) elítélésére az alapeseti tényállásért fennálló felelősség megállapításához feltételként megkívánjuk az ezen körülményekre kiterjedő tettesi tudattartalmat, azt eredményezi, hogy a minősítő körülmények vonatkozásában az alapeseti absztrakt előrelátást adottnak kell tekinteni, e helyen már sem vizsgálni, sem értékelni nem kell.

A büntetőjogi felelősséget szűkítő objektív büntethetőségi feltétel a törvényi tényállás tárgyi oldalán megjelenő olyan *conditio*, amely azért nem sérti a bűnösségen alapuló felelősség elvét, mert az olyan tényálláshoz (esetünkben alapesethez) járul, amely önmagában is büntetőjogi szankcionálást érdemlő

⁴⁰ Mészáros (2020): i. m. 90. o.

szociáletikai jogtalanság.⁴¹ A hamis vád tárgyat képező tényállításnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy meginduljon a büntetőeljárás. A minősítő körülményekben ebben az implicit alkalmasságban megnyilvánuló absztrakt veszély, maga a tényállás kodifikációs indoka manifesztálódik. A tettes magatartásával megindít egy olyan okfolyamatot, amely – minden további beavatkozása nélkül – akár a sértett elítéléséhez vezethet. Éspedig minél távolabb kerülünk objektív oldalon az elkövetési magatartástól, annál távolabb leszünk a minősítő körülményként kodifikált eseményektől is a szubjektív oldalon.

Igaz, ahhoz, hogy a hamis vád a büntetőeljárás alapjául szolgáljon, elegendő már az is, hogy a tényállítás ellenőrzése érdekében a hatóság további intézkedéseket foganatosítson,⁴² ugyanakkor az ezt potenciálisan követő eljárási aktusok, illetve az elítélés, a büntetés kiszabása számos alanyi és tárgyi tényező függvénye. A tettes aligha láthatja előre, hogy a hamis vád alapján valóban elítélik-e a sértettet.⁴³ Azt azonban előre láthatja, hogy a vádja erre alkalmas-e, amely az alapeseti büntetendőség körében értékelendő szubjektív elem. A hamis vád elítélésre való alkalmassága, valamint a sértett tényleges elítélése nem azonos azonban sem tárgyi, sem alanyi oldalon. Utóbbi esetben ugyanis olyan előrelátást követelnénk meg, amelyet ontológiai szinten lehetetlen, vagy csak egész szűk körben lehet elképzelni.

A konstrukció hasonlóságot mutat az öngyilkosságban közreműködés tényállásában (Btk. 162. §) található objektív büntethetőségi feltétellel, miszerint a sértett öngyilkosságra történő rábírása miatt a tettes csak akkor büntethető, ha a sértett az öngyilkosságot megkísérli vagy elköveti. Éppen úgy, ahogyan a hamis vád esetén is, az elkövető többségében azt az ontológiai célt tartja szem előtt a magatartás kifejtése során, hogy a sértett meghaljon, illetve büntetőeljárás induljon ellene.⁴⁴ Mégis, a felelősségalapítás/felelősségfokozás csak akkor realizálódik, ha az elkövetőtől immáron független események sorozata alapján a büntethetőségi feltétel megvalósul. Amíg az öngyilkosságban közreműködés esetén e feltétel a sértett döntésétől, cselekvésétől, illetve egyéb objektív körülményeitől függ, addig a hamis vád esetén a büntethetőségi feltétel megvalósulása a bűnüldöző hatóságok aktivitásán, a nyomozás során megszerzett bizonyítékok értékelésén, az *in dubio pro reo* elv érvényesítésén, az eljáró bíróság döntésén stb. múlik. De semmi esetre sem a hamis tényt állító tettesen. Sem dogmatikailag, sem pedig ontológiai szinten nem elvárható, hogy e körülményeket a tettes tudata bármilyen absztrakciós fokban átfogja.⁴⁵

⁴¹ Molnár (2020): i. m. 237. o.

⁴² Belovics (2019): i. m. 432. o.; Váradi (2020): i. m. 427. o.

⁴³ Angyal (1940): i. m. 257–258. o.; László (1989): i. m. 13. o.

⁴⁴ Vö. Földvári (1965): i. m. 150. o.

⁴⁵ A tudat ezen minősített esetekre történő mesterkéltn kiterjesztése helyett indokolt lehet inkább amellett állást foglalni, hogy az okfolyamatot megindító magatartás okán a tettesnek objektíve beszámítható minden olyan, törvényi feltételként megjelölt következmény, amely a magatartása hiányában nem következett volna be.

Az objektív büntethetőségi feltétel szűkíti a terhelt büntetőjogi felelősségét, ezért nem sérül a bűnösségen alapuló felelősség elve. A felelősségszűkítő mivolt abban nyilvánul meg, hogy szubjektív oldalon ontológiai szempontból tipikusan ugyanazon körülmények és következmények előrelátása jelenik meg a tettes tudatában, a súlyosabb szankciókért mégis csak akkor felel, ha azok objektíve is realizálódnak. Az, hogy a következmények bizonyos absztrakciós fokban történő előrelátását megköveteljük, nem áll ellentmondásban azzal, miszerint a minősítő körülmények objektív büntethetőségi feltételek. A kérdés ugyanis nem az, hogy a tettes előre látta-e a minősítő körülményt képező tényállási elem bekövetkezését, hanem az, hogy az előrelátást megköveteljük-e a minősítő körülményért való felelősség megállapításához. Erre a válasz: nem. Hiszen a következmények potenciális realizálódásának előrelátását az alapeset megvalósulása vonatkozásában követeljük meg: ahogyan fentebb megfogalmaztam, amennyiben az alkalmasság kritériumának tudata hiányzik, úgy nem áll fenn a felelősség az alapesetért, ezáltal a minősítő körülményért sem vonható felelősségre az elkövető. A felelősség szűkítése tehát az alapeset-höz képest abban áll, hogy az igazságszolgáltatási rendszer potenciális sérelme jóval enyhébb szankciót von maga után abban az esetben, ha a tettes tudatán túlmutató következmény nem valósul meg.

Összegzés

A hamis vád olyan absztrakt veszélyeztető deliktum, amely minősítő körülményei objektív büntethetőségi feltételek. A tényállás absztrakt veszélyeztető jellegét formálisan a tényállásszerű eredmény hiánya adja, materiális értelemben pedig a hamis vádolás elkövetési magatartása által közvetített azon veszély, hogy a tettes általi valótlán tényállítás alkalmas arra, hogy az alapján a sértett ellen büntetőeljárás induljon, illetve arra, hogy a sértettet elítéljék. A tényállás felépítése az elkövető hamis vádja alapján potenciálisan megvalósuló büntetőeljárás létszakaszoknak megfelelően minősül súlyosabban. Abban az esetben, ha a tettes tudata nem fogja át magatartása kifejtésekor azt a körülményt, hogy vádja alkalmas arra, hogy az alapján eljárás induljon, úgy nem valósul meg az alapeset. Tekintettel arra, hogy az eljárási szakaszok potenciális megvalósulására kiterjedő tettesi tudattartalom az alapesetért való büntethetőség szubjektív feltétele, úgy abban az esetben, ha valamely minősítő körülmény megvalósul, a minősített esetért való felelősség fennállásához nem dogmatikai kritérium a tettesi tudattartalom vizsgálat.

A 3D nyomtatás várható társadalmi hatásai és jogi környezete Magyarországon

NAGY ZOLTÁN ANDRÁS*

Ahogy korábban a gőzgépek, az összeszerelő gépsorok, az automatizált gépek, a számítógép és az internet megváltoztatták életünket, úgy napjaink új és újabb technikai eszközei, technológiai is átalakítják mindennapjainkat.¹

A 3D nyomtatás realizálásának első ismert kísérlete *Jim Bredt és Tim Anderson* nevéhez fűződik (1955), ők a Massachusettsi Műszaki Egyetem doktoranduszai a tintasugaras nyomtatót úgy alakították át, hogy az más anyagot kiperéselve egy háromdimenziós tárgyat alkosson. *Charles Hull* coloradói kutató ötletével, a fotopolimer gyantájának UV-fény általi megszilárdításával 1986-ban jelentette be 3D-s nyomtatási szabadalmát.

A 3D nyomtatás az adalékanyag(ok)ból való építkezés részhalmaza, additív technológia. Az additív gyártás során a terméket, tárgyat, alkatrészt további anyag hozzáadásával, míg a kivonási eljárás során az alkatrészt anyagkivonással állítják elő.

A 3D nyomtatás valamely objektum felületéről szkennelrel készített háromdimenziós modell (3D) alapján vagy számítógépes fájl tervezésével történik. A nyomtatáshoz szükség van a tárgy digitális tervére, specifikációjára. A tárgyak, 3D-s modellek szöveges és/vagy bináris adatokkal való leírása különböző fájlformátumokban lehetséges. A tárgyak, modellek, megjelenését, színét,

* Habilitált egyetemi docens, NKE-RTK Bűnügyi, Gazdaságvédelmi és Kiberbűnözés Elleni Tanszék; PTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszék.

¹ A témáról lásd bővebben Marc Goodman: *Future Crime*. Corgi, 2016, 425–465. o.; Christopher Barnatt: *The Next Big Thing – from 3D Printing to Mining the Moon*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015, 15–42. o.; Klaus Schwab: *The Fourth Industrial Revolution*. Penguin, 2017, 161–169. o.; Christopher Barnatt: *3D Printing. The Next Industrial Revolution*. ExplainingTheFuture.com, 2013, 26–217. o.; Hod Lipson – Melba Kurman: *Fabricated. The New World of 3D Printing*. John Wiley & Sons, 2013, 7–282. o.; Christopher Barnatt: *Digital Genesis. The Future of Computing, Robots and AI*. ExplainingTheFuture.com, 2017, 75–83. o.; Szabó Csaba: Kihívás és kockázat. Az államok XXI. századi hazai és nemzetközi kihívásai a fegyverigazgatás vonatkozásában. NKE Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020, 12–31. o.; Miskolczi Bodnár Péter: A 3D nyomtatás és más új technológiák hatása a kereskedelmi jogalkotásra. In: Homicskó Árpád Olivér (szerk.): *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken*. KRE-ÁJK, Budapest, 2018, 155–178. o.; Nagy Zoltán András: A 3D nyomtatás mint a jogrendszer érintő új kihívás. *Magyar Jog*, 2017/10., 613–621. o.; Nagy Zoltán András: A jövő tegnap óta tart. *Belügyi Szemle*, 2018/10., 36–55. o.; Nagy Zoltán András: A modern technológia kihívásai az egyetemi oktatásban. *Magyar Rendészet*, 2021/1., 27–39. o.

geometriáját, avagy animációit 3D-s fájlokban kódolják. A fájlok szkennelés révén is létrehozhatók.

Ma már különféle adalékanyagok, valamint 3D nyomtatási technikák ismertek, de folyamatosan kutatják a technológia további lehetőségeit.

A 3D nyomtatás modellek, prototípusok, öntőformák létrehozásával kezdődött. Mára a technológia széles körben elterjedt, tárgyainkat, eszközeinket „ki-nyomtathatjuk” üzemekben, kereskedelmi egységekben, vagy akár otthon is.

A létrehozandó tárgyak mérete nem korlátozza a technológiát. Ismert az egyetlen egy(!) milliméteres Michelangelo Dávid-szobrának másolata², de – falakat felhúzza –, házakat is építenek, építhetnek³ e technológia segítségével. Napjaink érdekesítő kísérlete az emberi szervek 3D-ben történő reprodukálása az egyén (a beteg) saját véréből.

Tárgyainkat, eszközeinket és azok alkatrészeit – immár – digitális formában tárolhatjuk számítógépünkön, pendrive-on, az interneten, a felhőtszolgáltatónál stb., majd bármikor reprodukálhatjuk, ahogy most kedvenc zenéinket, filmjeinket tartjuk magunknál.

A szakirodalom a 3D nyomtatás generális előnyeit az alábbiakban emelte ki:⁴

1. A technológia lehetővé teszi bármely bonyolult forma, tárgy, eszköz költséghatékony gyártását. Olyan tárgyak is alkothatók, amelyek manuálisan vagy a „szokásos” technológiákkal nem hozhatók létre.
2. Ez a technika egyfelől nem köti meg a tervező/mérnök lehetőségeit valamely alkatrész létrehozhatósága kapcsán, ám másfelől a bonyolult tárgyak tervezése, elkészítése egyben költségesebb is.
3. A hagyományos gyártási eszközök és lehetőségek kevésbé sokoldalúak és egyes tárgyak, eszközök csupán szűk körének előállítására alkalmasak. Ezzel szemben a 3D nyomtatás a legkülönbözőbb felhasználásra szánt, eltérő anyagból készülő, eltérő funkciójú tárgyak létrehozására alkalmas, akár rövid időn belül.
4. Lehetőség van egy-egy összetett tárgyat, eszközt stb. egy vállalkozáson belül létrehozni, tehát a létrehozás folyamata nem függ másik beszállítótól.
5. A 3D-s nyomtatással igény szerint nyomtathatók olyan tárgyak, amelyekre alkalmanként, esetenként vagy épp – a nyomtatás idejét le-számítva – azonnal szükség van. Így elkerülhető a költséges raktározás.
6. A technológiával relatíve könnyebben lehet alkalmazkodni újonnan felmerült megrendelői igényekhez, módosításokhoz, új szériákhoz. Ma egy-egy termelési folyamat átállítása a változó követelményekhez jel-

² <https://all3dp.com/4/scientists-3d-print-microscopic-copper-version-of-david-statue/>

³ <https://www.dw.com/en/is-3d-printing-the-future-for-building-homes/a-58679995>

⁴ Lipson – Kurman: i. m. 20–24. o. Nagy (2017): i. m.

lemzően idő- és költségigényes (pl. eszközbeszerzés, munkaerő-toborzás, munkaerő-átképzés).

7. Nincs szükség egy-egy adott termék előállításához szükséges speciális szakismeretre, képzésre.
8. A gyártási folyamat relatíve könnyebben telepíthető, mobilizálható. Közelebb vihető a megrendelőhöz, a termék felhasználási helyéhez (építkezéshez, szervízrendő eszközökhöz, autóhoz stb. vagy éppen az űrutazás során).
9. Kevesebb hulladék keletkezik, hiszen az anyagfelhasználás a legszükségesebb mennyiségre korlátozódik.
10. Nemcsak az ötletek lehetnek határtalanok és a tervezés szabadabb, hanem a termék előállításához szükséges – esetleg eddig ismeretlen, szokatlan – nyersanyag-, anyagösszetétel is növelheti a termékválasztékot, ami segítheti a technológia-használót a kiélezett piaci versenyben.
11. A tárgy, eszköz precíz fizikai kivitelezése óriási előnyt jelent; és nem utolsósorban a selejtminimalizálás is újabb költségcsökkentő tényező.
12. Az orvostudományban a technológia a mikrométeres pontosságú protézisek nyomtatása mellett a sebészeti eljárásokat is megkönnyítheti: többek között anatómiai modell és sebészi döntés-támogató, ún. vágósablon is készíthető nyomtatással.
13. Figyelemre méltó egy magyar informatikus találmánya, amely a végtag rögzítést forradalmasíthatja. A jelenlegi konzervatív gipszrögzítés kiváltható egy 3D-s nyomtatással készülő, a testformát tökéletesen követő, könnyebb, sőt stabilabb anyaggal. A nyomtatási idő (ma még kb. fél nap) és a költségek döntik el a találmány további hasznosításának a sorsát.
14. *Anthony Atala*, az észak-karolinai Wake Forest Egyetem kutatója 2011-ben kijelentette, hogy e technológia által önmagunk donorjává is válhatunk. Jelenleg is előrehaladott kutatások folynak szerte a világban az emberi szervek saját reprodukciójára. Ha sikeres lesz a bioprinting,⁵ akkor a beteg saját sejtjeiből nyerhető a beültetendő szerv, azaz a beteg saját maga donorja lesz.⁶ Ezzel az egyik legkritikusabb szervtranszplantációs koc-kázat, úgymint a szerv kilökődése, talán a múlté lesz.
15. Előállíthatók gyógyszerek is. Vegyük figyelembe egyrészt, hogy kisebb településeken a gyógyszerkészletezés, a gyógyszerek elérhetőségének biztosítása problémákat vethet fel. A gyógyszerész szükség esetén 3D nyomtatással képes előállítani a speciális, egyedi betegség terápiájaként felírt gyógyszert. A veszély abban rejlik, hogy a legális (törzskönyvezett) gyógyszerek mellett az illegális gyógyszerek, doppingszerek, kábítószerek is előállíthatók háziagos körülmények között. Egyedi igényt elégítenek ki a doppingszerek is, amelyeknek a legális kereskedelme tiltott, bár for-

⁵ Jelenleg a „sejtnevelés” áll a kutatás fókuszában. A Pécsi Tudományegyetem Általános Orvosi Karán folynak ilyen kísérletek.

⁶ <https://www.3dnatives.com/en/future-3d-bioprinting1805201741/>

- galmazásuk – vélhetően – széles körben megvalósul (amatőröknek vagy profi sportolóknak, edzőtermekben, vagy másutt).
16. A kriminalisztikai vizsgálatoknál reprodukálhatók a hiányzó testrészek, csontok.
 17. A művészek egyedi különleges, formatervezett tárgyakat hozhatnak létre.
 18. Régi (antik) tárgyak, eszközök, old-timer autók alkatrészeinek pótlására, sérüléseinek kijavítására is alkalmas a technológia.
 19. Oktatási segédanyagok (különleges tervezésű épületek, csontok, csontvázak, az ember belső szervei stb.) 3D-ben létrehozhatók.
 20. Különleges összetételű, nehezen elkészíthető élelmiszerek előállítása is lehetséges.
 21. A korallok több fajnak biztosítanak életteret, egész ökoszisztémákat szolgálnak ki. A klímaváltozás, a környezetszennyezés miatti pusztulásuk végzetes lehet a tengerek élővilágára. A korallok regenerációjára, megtelepedésük elősegítésére alkalmas alapok (pl. agyaglapokat nyomtatnak már e célra⁷) kinyomtatása is lehetséges ezzel a technológiával.
 22. Az űrutazás tekintetében a más bolygókon történő élet megteremtésének realitását teremti meg a helyszínen történő épületek, eszközök, használati tárgyak 3D nyomtatása. A NASA – tervei szerint – űrhajóira kíván 3D nyomtatót telepíteni abból a célból, hogy ételt, használati tárgyakat, sérült elemeket, alkatrészeket stb. nyomtassanak az űrhajósok.⁸ A kínai űrprogramban szintén szerepet kap az eszközök, alkatrészek e technológiával történő előállítása, pótlása stb. Nyilvánvalóan más űr kutatásban, űrutazásban érdekelt nemzetek is használják, használni fogják a 3D-s nyomtatást.
 23. A 3D-s technológia révén fegyveralkatrészek is létrehozhatók.⁹ Nem kétséges, hogy a harctéren hasznos lehet – pl. járművekhez, fegyverekhez és egyéb eszközökhöz – az azonnal történő nyomtatás, de e körben is kockázat, hogy a fegyverek – alkatrészenként – illegálisan, házilagos körülmények között is előállíthatók.

A technológia általánossá válásával akár kiskereskedelmi forgalomban is elérhetővé válnak:

- a tárgyak, eszközök és alkatrészeik létrehozására alkalmas *hardverek*,
- a tárgyak, eszközök és alkatrészeik nyomtatását végrehajtó *szoftverek*,
- a tárgyak, eszközök és alkatrészeik létrehozásához szükséges *adalékanyagok* (műanyag, téglapor, porcelánpor, fémpor, kemikáliák stb.)
- a tárgyak, eszközök és alkatrészeik létrehozására szolgáló 3D-s *fájlok*.

⁷ <https://hu.sciencemodern.com/11740105-coral-reefs-will-be-rescued-using-a-3d-printer>; <https://www.octogon.hu/epitoipar/agyaglapokkal-allitjak-helyre-a-korallzatonyokat-hongkongban/>

⁸ <https://www.nasa.gov/topics/technology/manufacturing-materials-3d/index.html>

⁹ <https://money.cnn.com/2018/08/01/technology/3d-printed-gun-cody-wilson-defense-distributed/index.html>

A technológia egyik legfontosabb eleme a 3D-s fájl. Az internethasználók számára az ilyen fájlok már napjainkban is szabadon elérhetők, ingyenesen, vagy ellenszolgáltatás fejében.

A nyomtatáshoz szükséges fájlokból nemcsak életünket megkönnyítő tárgyak, eszközök hozhatók létre, hanem – visszaélve a technológia adta előnyökkel – a jogszabályokba, különösen a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) idevonatkozó rendelkezéseibe ütköző vagy azok által *expressis verbis* tiltott tárgyak is megalkothatók.

Ad1) A kémiai alapanyagokból gyógyszer „nyomtatható”, tehát az alapanyagok változtatásával kábítószer is lehet a végeredmény.

A kábítószer előállítását – bármilyen technológiai megoldással is készül – a Btk. szankcionálja:

- a „kábítószer előállítása céljából az ehhez szükséges anyagot, berendezést, felszerelést készíti, megszerzi” kitétel szerint büntetőjogi felelősséggel tartozik az elkövető;
- az új pszichoaktív anyag előállítása [Btk. 184/B. § a) pont] és az ehhez szükséges, könnyítő feltételek előteremtése is büntetendő [184/B. § (4) bekezdés];
- a kemikáliákkal visszaélve illegálisan létrehozhatók és emiatt büntethető a doppingszerek [Btk. 185. § (1) bekezdés a) pontja] és a hamis gyógyszerek [Btk. 185/A. § (1) bekezdés a) pontja] „nyomtatása”.

Ad2) Egyre könnyebbé válik a szerzői jogsértések büntetlen elkövetése, mivel a 3D technológia nyomán megszűnt bármely tárgy/eszköz előállítása jogának kizárólagossága. Ezen technológia alkalmazása során számos szerzői jogi probléma merülhet fel. A szellemi tulajdonjogok integráns része az iparjogvédelmi jogok köre, amelyekre az alábbi jogszabályok állapítanak meg rendelkezéseket:

- a szabadalom (1995. évi XXXIII. törvény II. fejezete);
- a használatiminta-oltalom (1991. évi XXXVIII. törvény 12. §);
- a formatervezési minta-oltalom (2001. évi XLVIII. törvény II. fejezete);
- a termék know-how (2018. évi LIV. törvény 3–4. §);
- a művészeti alkotások (szobrászat, kerámia-, bútorművészet, installációk stb. – 1999. évi LXXVI. törvény II. és III. fejezet);
- a gyógyszerek (2005. évi XCV. törvény 1. § 1. pontja)
- az állatgyógyászati készítmények és termékek (2005. évi CLXXVI. törvény 2. § 5–6. pontjai).

Ad3) Mint ahogyan a *generális előnyök felsorolásánál* már említettük, a 3D nyomtatási technológia alkalmas fegyverek létrehozására is. Sajnos, már a negatív vetületekre is vannak riasztó és elgondolkodtató, jogi beavatkozást sürgető tapasztalatok.

Az egyesült államokbeli, a magát ún. kriptanarchistának¹⁰ valló Cody Wilson 2012-ben, megelőelve a hazájában a fegyverviselésről folyó parttalan politikai polémiákat, egy 3D-s nyomtató segítségével saját maga tervezett és nyomtatott fegyvert, amit *Liberator*nak nevezett el.¹¹ A fegyver háromdimenziós rajza megjelent az interneten. Két nappal később az amerikai hatóságok levetették. Ez idő alatt körülbelül százezen töltötték le ennek a házilagosan is előállítható furcsa formájú fegyvernek a rajzát. Ne legyenek illúzióink: a fegyverek 3D-s tervrajzai elárasztják, ha már el nem árasztották az internetet.

A lőfegyverek jogi megítélése kettős a magyar jogban.

- 1) a szabálysértési jogban tilalmazott lőfegyver;
- 2) a büntetőjogi tilalom alá eső lőfegyver.

A szabálysértési jogban¹² rendőrségi engedély szükséges [Szabs. tv. 183. § a), b) és e) pontok]:

- a lőfegyver, a lőfegyverdarab (a továbbiakban együtt: lőfegyver), a muzeális lőszer kivételével a lőszer, a flóberttöltény gyártásához;
- a festéklövő fegyver, a gáz- és riasztófegyver, a gáztöltény, a riasztótöltény, a vaktöltény, a légfegyver, a lőszerelem gyártásához, javításához, forgalmazásához;
- a muzeális fegyver gyártásához (2004. évi XXIV. törvény a lőfegyverekről és lőszerekről).

E rendelkezések megszegői a lőfegyverrel kapcsolatos szabálysértést követik el (183. §) és 5 ezertől és 300 ezer forintig is terjedhető pénzbírsággal sújthatók (Sztv. 11. §).

A büntetőjog azon tűzfegyverre, valamint arra a légfegyverre állít fel tilalmakat, amelyből 7,5 joule-nál nagyobb csőtorkolati energiájú, szilárd anyagú lövedék lőhető ki.

A Btk. szerint a lőfegyverek, lőszerek engedély nélküli készítése büntetőjogi szankciót von maga után.

A lőfegyver, lőszer készítésén a fődarabok előállítását, majd összeszerelését értjük. Lőfegyver esetében ez a cső, az elsütőszerkezet, az ezeket egybefogó tok; lőszer esetében pedig a lövedék, a lőpor, a gyúelegyes töltényhüvely és a csappantyú a fődarabok.

A lőfegyverek, lőszerek, azok elemeinek létrehozása már nemcsak manuálisan, hanem 3D-s nyomtatással is létrehozható.

Ennek veszélyét nem szükséges ecsetelni, hiszen ez megnöveli az illegálisan tartott (*horribile dictu* használandó) fegyverek számát, de a különböző bűnbandák, terrorcsoportok is könnyedén gyarapíthatják fegyverekkel arsenáljukat.

¹⁰ Új fogalommal bővült a szélsőséges elveket vallók ugyancsak széles köre.

¹¹ Cody Wilson: *Come and Take It: The Gun Printer's Guide to Thinking Free*. Gallery Books, New York, 2016, 197. o.

¹² 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről (a továbbiakban: Szabs. tv.)

Cinikusan hozzátehetjük, hogy ha a technológia teljes körűen alkalmas lesz fegyverek reprodukálására, akkor a fegyvercsempészet visszaszorulhat.

A technológiával létrehozható tiltott tárgyak a dark-weben a bűnözők egymás közötti üzletelésének (*Cr2Cr - Criminals to Criminals*) árucikkként is megjelenhet.

Film, zene-, könyvek és más digitalizált szerzői művek fájlainak fel- és letöltését számtalan nemzetközi és hazai jogi dokumentum tiltja, a szerzői jogi lobbik folyamatos küzdelme nem elegendő. Reálisan szemlélve – mintegy analógiaként –, a szerzői alkotások fájljainak illegális forgalmazása elleni nem túl sikeres küzdelemre tekintve, félő, hogy a 3D-s fájlok illegális forgalmazását, fel- és letöltőgetését sem lesz könnyű feladat kordában tartani, így a tiltott tárgyak, eszközök, alkatrészek előállításához szükséges fájlok ugyanúgy, ellenőrizetlenül és ellenőrizhetetlenül, elérhetők lesznek az internet rejtett és kevésbé rejtett bugyaiban, ahogy manapság a digitalizált szerzői alkotások is.

Vajon megtiltható vagy legalább korlátozható-e a fájlok illegális és viszonylag szabad elérése?

Előre jósolható, hogy a szellemi tulajdon-jogok védelme ugyanúgy megnehezül, mint ma a szerzői jogok védelme. A fegyvergyártás házilagos előállításának lehetősége rendkívüli veszélyeket rejt magában.

Vajon korlátozható-e technikai megoldással a technológiai folyamat abban az esetben, ha a hardverek vagy a szoftverek észlelik, hogy tiltott tárgy nyomtatása történik?

Lehet, hogy a luddita-mozgalom újra előre törhet? Ezzel együtt a robotika térhódításának társadalmi-szociológiai hatásai még nehezen prognosztizálhatók. Viszont előre láthatók egyes negatív szociológiai hatások a 3D-s nyomtatás elterjedésével: ipari és házilagos felhasználásával foglalkozások, szakmák tűnhetnek el. Különösen a tárgyakat, alkatrészeket nehéz, sokszor monoton vagy bonyolult fizikai munkával előállító üzemekben dolgozókat fenyegeti a munkanélküliség veszélye, vagy a ház nyomtatása a kőműveseket, de más szakmák művelőit is felválthatják ezek a gépek. Továbbá a technológia elsajátítása az oktatásra ró majd feladatokat.

A 3D nyomtatás elterjedésének jótéteményei között említhető, hogy a technológia szakmákat teremthet, mind a kereskedelemben, mind a termékek, eszközök létrehozásának terén, továbbá új szervíz-hátteret is igényel; az informatika fejlődésével (pl. a számítógépes tervezés terén, a 3D-s technológia újabb lehetőségeinek kiterjesztésén dolgozók) pedig a kreatív kutatókra, programozókra számos feladat vár még.

Az említett hátrányok kiküszöbölésén vagy legalábbis kockázatának csökkentésén mindenesetre el kell gondolkodnunk.

Ezen - büntetőjogi dogmatikát és joggyakorlatot érintő - problémák feloldásában nagyon nagy szükség lett volna Rád, Ádám! Nyugodj békében!

A jogos védelem újabb gyakorlata Hajdú-Bihar megyében

POCSAI EDIT*

Mészáros Ádám, az Országos Kriminológiai Intézet tudományos főmunkatársa 2015-ben foglalkozott a jogos védelem elvi és gyakorlati problémáival, s erről monográfiája jelent meg.¹¹

A kiadvány két fő részből áll: elméleti alapvetésekből és aktavizsgálaton alapuló jogalkalmazási jellemzők bemutatásából.

Az empirikus kutatás alapjául a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényt (utóbbi a továbbiakban: Btk.) 2009. augusztus 9-i hatállyal módosító 2009. évi LXXX. törvény hatálybalépése óta keletkezett és jogos védelmet megállapító érdemi döntéseket tartalmazó ügyek szolgáltak az ország 19 megyéjéből és a fővárosból.

Hajdú-Bihar megyéből a kutatásra küldött és arra alkalmas akták 4%-a, azaz 30 ügy járult hozzá a következtetések levonásához, amelyek igen tanulságosak az ügyészi jogalkalmazás számára.

Fiatalon elhunyt kollégánk előremutató és igen részletes problémafelvetéseinek, megállapításainak utóvizsgálatára vállalkoztam szellemi hagyatéka előtti tiszteletem jeléül.

2017. július 1. és 2021. június 30. közötti, jogos védelemmel kapcsolatos döntést tartalmazó 22 aktát tekintettem át, amelyek Hajdú-Bihar megye ügyészségein keletkeztek.

A tanulmánykötetben tett megállapítások érvényesülésére helyeztem a hangsúlyt az általam végzett utóvizsgálatnak tekinthető elemzés során.

A könnyebb nyomon követhetőség kedvéért a tanulmánykötetben szereplő alcímekhez igazodóan foglalom össze tapasztalataimat, de csak azon részelemzések tekintetében, amelyekre példát találtam, kivéve azt a tételt, amely az anyagi jogi szabályozásban hatályon kívül került vagy a jogalkalmazásban meghaladottá vált, így mellőzöm a kitérési kötelezettség teljesítésének, illetve az arányosságnak a vizsgálatát.

Az ügyekben született érdemi döntések azt tükrözik, hogy a jogos védelem megállapításának színtere továbbra is a nyomozás menete, bírói szakban csekély számú ügyben született e jogcímen felmentő rendelkezés, az arány 77–23%.

Hozzá kell tennem, hogy a tanulmánykötet készítésekor hatályos büntetőeljárási szabályok kizárólag az ügyészt jogosították fel jogos védelem címén a nyomozás megszüntetésére, azonban jelen elemzés készítésekor hatályban lévő,

* Főügyész, Hajdú-Bihar Megyei Főügyészség.

¹¹ Mészáros Ádám: *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái*. OKRI, Budapest, 2015.

a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) a büntethetőséget kizáró ok megállapítását, s ezzel együtt az eljárás megszüntetését az ügyész mellett a nyomozó hatóság számára is lehetővé teszi.

Ennek megfelelően a nyomozás eredményeként hozott döntésnek számít az ügyész, illetve a nyomozó hatóság által jogos védelem jogcímén megszüntetett eljárás.

Ugyanakkor megemlítendő, hogy a nyomozó hatóság döntésében a legtöbb esetben az ügyési álláspont is tükröződik, hiszen szakmailag megalapozott nyomozás irányítás mellett az ügyész felhívja a nyomozó hatóság figyelmét a nyomozás állásáról szóló beszámolók, iratbemutatók alkalmával a jogos védelem megállapíthatóságára.

Közel azonos számban találtam nyomozó hatóság (9 ügyben), illetve ügyész által megszüntetett eljárást (8 ügyben), azonban a nyomozó hatóság 7 ügyében ügyési átirat eredményeként folytatták a nyomozást ebbe az irányba és vontak következtetést a jogos védelemre, így az ügyési szakmai felelősség e büntethetőséget kizáró ok bizonyításakor hangsúlyozottan érvényesült.

Mészáros Ádám is rámutatott tanulmányában arra, hogy a jogos védelmi helyzet megállapítására csak felderített tényállás mellett, bizonyítékok birtokában kerülhet sor, ha az kétséget kizáróan nem állapítható meg, bizonyított-ság hiányában kell az eljárást megszüntetni.²

Ezt a tételt magam is osztom, épp azon okfejtés alapján, amit Mészáros Ádám is levezetett a Be. 7. § (4) bekezdése szerinti *in dubio pro reo* elvéből, azaz nem értékelhetjük a terhelt terhére a bizonytalanságot, vagyis ha nem bizonyos, hogy fennállt a jogos védelmi helyzet, akkor a terhelttel szembeni eljárás megszüntetése sem alapulhat ezen büntethetőséget kizáró okon.

Az egyik ügyben³ ehhez hasonló problémát észleltem: két gyanúsított ellen folyt a nyomozás, egyikőjükkel szemben garázdaság vétsége és könnyű testi sértés vétsége miatt, a másik terheltet pedig garázdaság vétségének megalapozott gyanúja miatt vonták felelősségre.

Az irányadó tényállás szerint a vádlottak iskolatársak, az autóbusz pályaudvaron találkoztak össze, egyikőjük a padon ült és nevetgélt társaival, amit magára vett a másik vádlott és ezt számon kérte rajta. A padon ülő vádlott indulatosan felugrott és 8 napon belül gyógyuló sérüléseket okozva nekiesett a kérdezőnek, haját megtépte, megrángatta, arcát kikarmolta, ököllel a fején többször megütötte és ebből kölcsönös dulakodás alakult ki közöttük.

A sérüléseket szenvedett vádlott joghatályos magánindítványt terjesztett elő.

A garázdaság vétsége miatti gyanúsított kihallgatás során közölt tényállásban a fentiekén kívül az szerepelt, hogy „ő kezdeményezte az előzetes szóváltást, viselkedésével idézte elő a kialakult verekedést, abban tevőlegesen részt vett, azt nem kerülte el”.

² Mészáros: i. m. 191. o.

³ Debreceni Járási Ügyészség B.4627/2018.

A gyanúsított kihallgatása során viszont tagadta, hogy bántalmazta volna a társát, sőt őt érte támadás, amely váratlan volt, azt igyekezett háritani, összekapaszkodtak, majd külső személynek sikerült szétválasztania őket.

A gyanúsított-társ – akit garázdaság vétsége és könnyű testi sértés vétsége miatt hallgattak ki – sem cáfolta ezt az állítást, sőt elismerte, hogy ő kezdeményezte a tettelegességet, sérülése nem keletkezett.

A garázdaság vétsége miatt gyanúsított felelősségre vonás álláspontom szerint törvénysértő, ugyanis a közölt tényállásból nem derül ki, hogy a tevőleges részvétel során milyen kihívóan közösségellenes erőszakos magatartást tanúsított pontosan, amely alkalmas volt megbotránkozás vagy riadalom keltésére.

Ennek folyományaként nem tekinthető megalapozottnak az ügyési álláspontot érvényesítő, jogos védelem címén vele szemben a nyomozó hatósági határozatban már súlyos testi sértés bűntett kísérletének feltüntetett cselekménye okán az eljárás megszüntetése sem, hiszen a nyomozás során nem tisztázott, s nem derül ki a döntésből sem, hogy a védekező cselekménye bűncselekményt valósított-e meg?

A nyomozó hatóság álláspontjának bizonytalanságát jelzi az eljárást megszüntető határozat indokolása is, amely szerint „a verekezés kialakulásához nagyban hozzájárult a gyanúsított kihívó viselkedése, gyakorlatilag a verekedést az ő kérdése indította el”, de ennél részletesebb „tevőlegességet” nem részletez, és nem állapít meg. Majd megjegyzi, hogy a jogos védelmet a beszerzett bizonyítékokra – iratokra, vallomásokra – alapítottan állapítja meg javára, holott a támadással szembeni védekező magatartás mikéntjére, az elhárító cselekmény pontos jellegére nem utal és arra nincs is adat.

Az ügyész nem élt ebben az ügyben az eljárási törvény által biztosított törvényességi felügyeleti eszközzel, azaz nem vizsgálta felül és nem helyezte hatályaon kívül a nyomozó hatóság törvénysértő határozatát, holott indokolt lett volna.

A jogtalan támadás

A jogtalan támadás meghatározásánál a támadó cselekmény jellegére, annak az ügydöntő határozatban való minősítésének megtörténetére támaszkodtam én is a tanulmánykötetben taglalt alapvetés szerint.

Kizárólag tevékenységgel kifejtett támadásokat takartak az ügyek, mulasztásban megnyilvánulókra nem találtam példát.⁴

Nem változtak a támadó cselekmények irányultságának arányai sem, hiszen Mészáros Ádám 2015-ben 95%-ban testi épség elleni támadásokat vizsgálhatott⁵ és ugyanez maradt jellemző a Hajdú-Bihar megyei bűnügyekben is (91%).

⁴ Noha ennek lehetőségét a szakirodalom egyértelműen elismeri, lásd Gellér Balázs – Ambrus István: *A magyar büntetőjog általános tanai I.* ELTE Eötvös, Budapest, 2019, 268. o.

A személy elleni támadások kivétel nélkül a testi épség megsértését célozták, az anyagi javak elleniek tárgya ruházat, illetve gépjármű volt, bár ez utóbbiak nem tisztán jelentkeztek, hanem többmozzanatos cselekménysor keretében, testi épség elleni támadásként folytatódtak.

Miután a támadásnak olyan magatartásnak kell lennie, amely kimeríti valamely bűncselekmény vagy szabálysértés törvényi tényállásának objektív ismérveit, vagy olyan helyzetet eredményez, amely ennek eredményével feyeget, a magatartás törvényi minősítése szükséges lenne a határozatokban.

Erre azokban az ügyekben találtam példát, ahol bírói szakban egyazon ítéletben született elítélés mellett felmentő rendelkezés, illetve az ügyész részmegszüntetést követően vádat emelt.

Az ügyek tükrében megállapítható, hogy a támadások jórészt a terheltek saját személyét, testi épségét sértő magatartások voltak és kisebb arányban fordultak elő olyan helyzetek, amikor más javára, más személy érdekében avatkoztak be a támadás elhárításába.

Ez utóbbi esetben főként ismerősök – így szomszéd, testvér, iskolatárs – segítségkérésére siettek a helyszínre és fejtettek ki aktív támadást elhárító magatartást az elkövetők.

A támadó cselekmények jellemzően ökölütés, rúgás, gázspray-vel történő lefújás, hajrángatás volt, minősítésük pedig a garázdaság alap-, illetve minősített esete, valamint a testi sértés alap-, illetve minősített esetei között mozogtak.

Kivételként, egy ügyben⁶ fordult elő önbíráskodás, amikor a vádlott a nála korábban albérletben lakó személyt azért kezdte az utcán bántalmazni, mert felismerte rajta az albérletből eltulajdonított pulóvert, és vissza akarta szerezni.

Az elhárító cselekmény

A védekezésként kifejtett cselekmények körében Mészáros Ádám kutatási eredményét erősítik az újabb Hajdú-Bihar megyei tapasztalatok, ugyanis jó részt testi épség elleni magatartásokkal találkoztam az aktákban.

Jóllehet több ügyben a fokozatosság elvének érvényesülését lehetett megfigyelni, azonban a cselekménysor végül tettelegességbe fordult.

Különösen azoknál a szituációknál volt ez jellemző, ahol ismeretlenként a megtámadott kérésére, segítségére, illetve az ő védelmében léptek fel a jogos védelemben cselekvők.

A sértett segítségkérésére felszólították a támadót cselekményének abbahagyására, majd annak eredménytelensége esetén avatkoztak be a támadó folyamatba, testi épség ellen irányuló elhárító magatartást fejtettek ki, úgymint ütés, ellökés, a szorításból való kiszabadítás, sörösuíveggel történt megdobás. E magatartások is a garázdaság, illetve a testi sértés esetei körében maradtak.

⁵ Mészáros: i. m. 110. o.

⁶ Berettyóújfalui Járási Ügyészség B.402/2016.

A vizsgálatom is azt tükrözi vissza, hogy a támadó és védelmi cselekmény garázdaságnak/testi sértésnek való minősítése továbbra is jellemző a joggyakorlatban.

A tanulmánykötet a garázdaság mint köznyugalom elleni bűncselekmény és a jogos védelem viszonyáról külön elemzést tartalmaz.⁷

A szerző álláspontja szerint a garázdaság nem állapítható meg jogos védelmi helyzetben, mert a védelmi helyzetnek éppen az a jellemzője, hogy az érintett személyek cselekményüket egymás sérelmére valószínűsítik meg, s a garázdaság jogi tárgya a köznyugalom, természetes sértett nélküli deliktum.

A jogos védelem esetén a gyakorlatban mind a támadó, mind a védekező oldalon személyek kerülnek egymással szembe, a támadás alapvetően és jellemzően személy ellen irányul, a védekező pedig a támadást hárítja, a támadó személyével kerül szembe és nem a köznyugalommal.

Ennek a kérdésnek a további vizsgálata, elemzése mindenképp indokolt a jövőben, hiszen a tanulmánykötet megjelenése óta a joggyakorlat nem követte, vagy legalábbis nem vált általánossá az abban foglalt felvetésnek megfelelő jogos védelemben megállapított és értékelt cselekmények minősítése.

A szükségesség értékelése

Egyetértek a monográfiában rögzített azon megállapítással, hogy „a jogos védelem büntetőjogi felelősséget negligáló diszpozíciója a jogalkalmazás során úgy viselkedik, mint egy felelősséget megalapozó törvényi tényállás [...] alkalmazásához bizonyítani kell a diszpozíció (fogalmi) elemeit”⁸.

Egyik ilyen elengedhetetlen bizonyítást igénylő eleme a jogos védelemnek a szükségesség, amely a jogtalan támadás elhárításának a mértékegysége, azaz azt kell elemezni, hogy a védekezés során a tényállásszerű magatartás kifejtése szükséges volt-e?

Az általam áttekintett ügyek alapján továbbra is alappal bír az a megállapítás, miszerint az érdemi döntések elég nagy hányadában nem tértek ki a szükséges vizsgálatára, csupán tényközlésre szorítkoztak, mint például a védelmi cselekményt a támadás elhárítása érdekében vagy annak céljából fejtették ki.

Azokban az ügyekben azonban, ahol a szükségesség értékelésére sor került, az alábbi körülményeket vették figyelembe:

- a vádlottak mindvégig arra reagáltak, amit a másik két vádlott az általuk kezdeményezett helyzetben létrehozott, a cselekménysor egyes mozzanatainál is megfigyelhető, hogy a két vádlott mindig erőszakosabb, eszközzel támadó, fenyegető magatartást fejtett ki és a megtámadottak ehhez alkalmazkodva védekeztek;⁹

⁷ Mészáros: i. m. 192–200. o.

⁸ Uo. 107. o.

⁹ Berettyóújfalui Járási Ügyészség B.399/2015.

- az előzményeknek fül- és szemtanúja volt az elhárító magatartást kifejtő személy, aki érzékelte, hogy a három sértett nem tudta saját erejéből megfékezni a támadót, az ő felszólítása a támadás abbahagyására eredménytelen maradt és ekkor ütötte meg a vádlottat egy alkalommal, amely már hatásosnak bizonyult, a támadó felhagyott cselekményével;¹⁰
- már egy másik személy eredménytelenül próbálta megtörni a támadó erejét, ekkor avatkozott közbe a védelmi cselekmény végrehajtója úgy, hogy egy alkalommal, ököllel megütötte a támadót, aki az ütéstől hanyatt esett és miután a földön fekvő így már kiszolgáltatott helyzetbe került, tovább nem bántalmazta, ebből levonható az a következtetés, hogy az ütésével egyértelműen a támadót kívánta megakadályozni cselekményében, nem pedig a bántalmazását folytatni;¹¹
- a közvetlen támadással fenyegetettség a vádlotti folyamatos, verekezésre való kihívás és az erőfitogtató jellegű, támadó mozdulatokkal demonstrált közeledés okán mindvégig fennállt;¹²
- rokonok közötti tettelegességbe kapcsolódott be a védelmi cselekményt kifejtő a testvérét ért támadás elhárítására, a kialakult folyamatos bántalmazás további elfajulását kívánta megakadályozni közeli hozzátartozójának védelmében.¹³

A fenti példák jól szemléltetik azt, hogy a szükségességet a támadás jellegének, indokának, időtartamának, kitartó jellegének, a békés egymás mellett élés elve eredménytelen érvényesítésének tükrében vizsgálták az eljáró hatóságok.

Eljárási problémák

A kötetben értékelt eljárási kérdések részben megváltoztak a Be. 2018. július 1. napjával történt hatálybalépésével.

A határozatszerkesztési szabályok akként, hogy a határozat alapjául szolgáló jogszabályokat és azok szükségképpen értékelését kizárólag az indokolás tartalmazhatja, ugyanilyen szabályozás vonatkozik a bírósági határozatra is [Be. 363. § (4) bekezdés, 451. § (5) bekezdés].

Így a rendelkező részben felhívott döntés elemzésekor értelemszerűen emiatt el kellett térnem a korábbi vizsgálat kiindulópontjától, amely a rendelkező részben rögzített jogcímek anyagi és eljárási törvénynek való megfeleléseéből indult ki.

Az azonban változatlanul irányadó a jelenlegi jogalkalmazási gyakorlatban is, hogy az indokolásban felhívott jogszabályhelyre való hivatkozások ne általánosságban rögzítsék a döntés jogos védelemre vonatkozó Btk.-beli szabályát.

¹⁰ Berettyóújfalui Járási Ügyészség B.633/2016.

¹¹ Hajdúböszörményi Járási Ügyészség B.539/2019.

¹² Debreceni Járási Ügyészség B.1078/2019.

¹³ Debreceni Járási Ügyészség B.779/2020.

A nyomozó hatósági határozatokban visszatérő elem a Be. 398. § (1) bekezdés d) pontjára alapított eljárásmegszüntetés, amely gyűjtőfogalomként a büntetethőséget kizáró okokra vonatkozik, s nem elégséges önmagában a jogos védelem megalapozásához.

Ez a gyakorlat vélhetően a RobotZsaru-program által felkínált határozatszerkesztési sablonnak tudható be.

A Be. hatálybalépését követően viszonylag röviddel meghozott ügyészi határozatokban megfigyelhető volt, hogy keveredett a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény és a Be. határozatszerkesztési szabálya, azaz a rendelkező rész ugyanúgy tartalmazott jogszabályi hivatkozást, mint az indokolás.

A később meghozott ügyészi döntéseknél azonban már nem fordult elő ilyen helyzet.

Továbbra is elvárás, hogy nem elégséges az az indokolás, amely nem elemzi a jogos védelem megállapíthatóságának törvényi elemeit, csupán konstatálja, hogy jogos védelmi helyzet áll fenn.

Az akták több esetben csupán egy mondat erejéig rögzítették azt, hogy a támadással szemben védekezést kifejtő személyi jogos védelmi helyzetben cselekedett.

Összegzés

Vizsgálatom is visszaigazolja azt a tényt, hogy a jogos védelem megítélése, a nyomozás bizonyításának vizsgálati szakban történő ezirányú alakítása azokban az ügyekben, ahol ez felmerül, alapvető ügyészi feladat.

A támadó-védelmi szituációk értékelése, a jogos védelem megvalósulási elemeinek részletes és alapos elemzése a büntetőeljárás egészének, de legfőképp a nyomozati szaknak az alapvető feladata.

Az esetek visszatérő elemzésével, az Országos Kriminológiai Intézet kutatási eredményeinek felhasználásával, s így a tanulmánykötetben felvázolt elvi és gyakorlati problémák újragondolásával a jogalkalmazás állandó lendületben kell, hogy legyen.

Ezeknek a tapasztalatoknak az összegzése jelentős segítséget nyújt az ügyészi munkában is, magabiztosabbá és kidolgozottabbá teszi a jogos védelmi helyzetek megítélését és az arról hozott érdemi döntések indokainak szakmailag megalapozott és kellő részletezését.

Mindehhez Mészáros Ádám nagyszerű kiindulópontot adott számunkra kutatása eredményeit megjelenítő monográfiájával.

Néhány gondolat a személyiségzavarok büntetőjogi értékeléséről

SZABÓ JUDIT*

Mészáros Ádám kimagasló szakmai felkészültségét és fejlett kritikai vénáját nemcsak publikációiban kamatoztatta. Kollégáiként bármikor számíthattunk segítőkészségére, értékes észrevételeire és építő bírálataira. „A személyiségzavar, különösen a pszichopátia hatása a büntetőjogi felelősségre” című projekt volt az utolsó olyan intézeti kutatásom, amelyben Ádám osztályvezetőként nélkülözhetetlen dogmatikai tudással, hasznos javaslatokkal és gondolatébresztő beszélgetésekkel segítette munkámat. Tanulmányommal pótolhatatlan emberségére és szakmaiságára emlékezem.

Bevezetés

A személyiségzavarok kriminológiai relevanciája kétségtelen, hiszen ezek a körképek felülreprezentáltak a bűnelkövetői magatartással érintett populációkban, kiváltképp a börtönnépesség körében. Ebből következően a jogalkalmazók is sokszor találkoznak e patológiákkal a büntetőeljárás során. Bár a személyiségzavarok jelentősen befolyásolják az egyén viselkedését, a beszámítási képesség érintettségét önmagukban csak elvétve eredményezik, így a büntetőjogi felelősség szempontjából többnyire nem releváns körképek, és büntetéskiszabási tényezőnek is csak ritkán minősülnek. Büntetőjogi értékelésük tekintetében ugyanakkor nincs maradéktalan konszenzus a szakirodalomban, ahogy a bírói gyakorlatban is tapasztalható némi bizonytalanság e téren,¹ különösen a pszichopátiás, illetve antiszociális személyiségzavar vonatkozásában.² A beszámítási képességet nem érintő személyiségzavar enyhítő körülményként történő figyelembevétele szempontjából például nem teljesen egységes a jogalkalmazói gyakorlat.³

* Tudományos főmunkatárs, OKRI.

¹ 3/1998. sz. BJE határozat

² Domán Augusztina: *A beszámítási képesség a büntethetőségi akadályok rendszerében*. Doktori értekezés. PPKE-JÁK Doktori Iskola, Budapest, 2019

³ Lásd például Balla Lajos: *A büntetéskiszabási gyakorlat alakulása az emberölés miatt indult büntetőügyekben* *Pro Futuro*, 2011/1., 128. o.; Bolyky Orsolya: *Az emberölések jogi és kriminológiai jellemzői, különös tekintettel a mentális tényezőkre*. Doktori értekezés. PPKE-JÁK Doktori Iskola, Budapest, 2018, 133. o.

A személyiségzavarok büntetőjogi relevanciájának egyes kérdései a nemzetközi szakirodalomban napjainkban is viták kereszttüzében állnak, különösen az antiszociális vagy disszociális személyiségzavar és a pszichopátia tekintetében.⁴ Az egyes államok szabályozásának és ítélkezési gyakorlatának eltéréseiben is tükröződik a személyiségzavarok, különösen a pszichopátia és az antiszociális személyiségzavar ellentmondásos megítélése. A tárgyalt témakörrel kapcsolatos elméleti és gyakorlati nehézségek a személyiségzavarok természetéből és egyes típusainak, illetve tüneteinek a bűnelkövetéssel való viszonylag szoros kapcsolatából fakadnak, felvetve néhány – elsősorban teoretikus jellegű – kérdést. Tanulmányomban ezek közül érintek néhányat gondolatébresztő céllal.

Személyiségzavarok és bűnözés

A DSM-V⁵ definíciója szerint a személyiségzavar a viselkedés és a belső élmények tartós, a kulturális elvárásoktól jelentősen eltérő mintázata, amely a korai felnőtt korban kezdődik, nagymértékben rontja az életminőséget és klinikailag jelentős káros stresszt okoz a személy számára. A zavar a személy érzelmeit, gondolkodását, személyközi kapcsolatait és viselkedéskontrollját egyaránt érintheti. A DSM osztályozási rendszerek a személyiségzavarok három csoportját különböztetik meg. A *különc* csoportba tartozik a paranoid, a szkizotip és a szkizoid típus, a *dramatikus* csoportba a kriminológiai szempontból különösen jelentős antiszociális és borderline, továbbá a nárcisztikus és a hisztrionikus személyiségzavar, míg *szorongó* csoportot a kényszeres, a dependens és az elkerülő típusok alkotják. Bár kutatási eredmények szerint egyes típusok, így különösen az antiszociális, a határeseti és a paranoid személyiségzavarok szorosabb összefüggést mutatnak a kriminalitással, mint mások,⁶ egyre több adat szól amellett, hogy a személyiségzavarok és a bűnelkövetés

⁴ Az antiszociális (disszociális) személyiségzavar felelőtlen és közösségellenes, a szociális normákat és mások jogait mellőző magatartásformákkal jellemezhető személyiségzavar, diagnózisa tehát elsősorban viselkedéses ismérveken alapul. A pszichopátia a viselkedéses jegyeken túl olyan érzelmi és interperszonális jegyekkel jellemezhető személyiségzavar, illetve klinikai konstruktum, mint például az érzelmi ridegség, a bűntudat és az empátia hiánya, az impulzivitás és a manipulativitás. Bővebben lásd erről Szabó Judit: A pszichopátia fogalma és kriminológiai jelentősége. In: Bárd Petra – Borbíró Andrea – Gönczöl Katalin (szerk.): *Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgálatában. Tanulmányok Lévy Miklós tiszteletére*. ELTE Eötvös, Budapest, 2019, 213–220. o.

⁵ Mentális Betegségek Diagnosztikai és Statisztikai Kézikönyve ötödik kiadása (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, DSM-5*, American Psychiatric Association)

⁶ Amanda D. L. Roberts – Jeremy W. Coid: Personality disorder and offending behaviour: Findings from the national survey of male prisoners in England and Wales. *Journal of Forensic Psychiatry and Psychology* vol. 21, no. 2, 2009, 221–237. o.; Richard Howard: Personality disorders and violence: what is the link? *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, vol. 2, art. 12, 2015.

közötti kapcsolatot nem annyira a személyiségzavar klinikai típusa, mint inkább annak egyes tünetei, például az érzelmszabályozási zavar közvetítik.⁷

A személyiségzavaroknak a népességen belüli előfordulási arányára vonatkozó adatok a klasszifikációs problémák és az eltérő módszertani háttér miatt némiképp inkonzisztens képet mutatnak, 5–15% közé becsülve a személyiségzavarok prevalenciáját.⁸ Egy viszonylag friss, 21 ország 46 kutatásának eredményeit áttekintő tanulmány szerint a személyiségzavarok átlagos előfordulási gyakorisága az átlagnépességen belül megközelítőleg 8%.⁹ A bűnelkövetéssel érintett populációkban jóval magasabb arányokról számolnak be a kutatások, bár a diagnosztikai vonatkozásokat érintő módszertani okok miatt a becslések még az átlagnépességre vonatkozó adatoknál is jobban szórnak. Brit adatok¹⁰ szerint például a pártfogó felügyelet alatt állók 30–50, míg a büntetés-végrehajtási intézetben lévő elítéltek akár 60–70%-a kimerítheti legalább egy személyiségzavar diagnosztikai kritériumait. Egy portugál kutatás¹¹ a szabadságvesztésüket töltő elítéltek körében 80% körülire becsüli a személyiségzavarok előfordulási arányát, Seena Fazel és John Danesh 12 ország összesen közel 23 ezer fogvatartottját érintő vizsgálata szerint¹² pedig a bebörtönzött férfiak 65, míg a nők 42%-a szenved valamilyen személyiségzavarban. Tovább árnyalja a képet az a tény, hogy a személyiségzavarok gyakran járnak együtt egyéb mentális zavarokkal, például más személyiségzavarokkal.¹³

A személyiségzavarok büntetőjogi értékelésének hazai gyakorlata

A beszámítási képesség a bűncselekmény fogalmi elemei közül a bűnösségnek az eleme.¹⁴ A beszámítási képességet kizárja vagy korlátozza a kóros elmeállapot,¹⁵ amelyet hatályos büntető törvénykönyvünk, a 2012. évi C. törvény (a továbbiak-

⁷ Például Howard: i. m.

⁸ Huszár Ilona – Kuncz Elemér: *Igazságügyi pszichiátria*. Medicina, Budapest, 1998, 190. o.

⁹ Catherine Winsper – Ayten Bilgin – Andrew Thompson – Steven Marhawa – Andrew M. Chanen – Swaran P. Singh – Ariel Wang – Vivek Furtado: The prevalence of personality disorders in the community: a global systematic review and meta-analysis. *The British Journal of Psychiatry*, vol. 216, no. 2, 2020, 69–78.o.

¹⁰ Jackie Craissati – Nick Joseph – Sarah Skett (eds.): *Practitioner Guide. Working with people in the Criminal Justice System showing Personality Difficulties*. 3rd ed. HM Prison & Probation Service–NHS England Publications, 2020, 23. o.

¹¹ Nélío Brazão – Carolina da Motta – Daniel Rijo – José Pinto-Gouveia: The prevalence of personality disorders in Portuguese male prison inmates: Implications for the penitentiary treatment. *Análise Psicológica*, vol. 3, 2015, 279–290. o.

¹² Seena Fazel – John Danesh: Serious mental disorder in 23000 prisoners: A systematic review of 62 surveys. *The Lancet*, vol. 359, no. 9306, 2002, 545–550. o.

¹³ Brazão et al.: i. m.

¹⁴ Mészáros Ádám: *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései*. OKRI, Budapest, 2020, 104. o.

¹⁵ Kőhalmi László tanulmányában részletes áttekintést olvashatunk a tárgyalt fogalmakról. (Kőhalmi László: A kóros elmeállapot és a beszámítási képesség büntetőjogi szabályozása. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/3., 27–37. o.)

ban: Btk.) a büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okokról szóló IV. fejezetében szabályoz. A 17. § (1) bekezdése értelmében „Nem büntethető, aki a büntendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.” A (2) bekezdés szerint a beszámítási képesség korlátozott volta esetén a büntetés korlátlan enyhítésének lehet helye. Beszámítási képességgel tehát „az rendelkezik, aki képes felismerni cselekménye büntetőjog-ellenes (tilalmazott) következményeit, és képes e felismerésének, illetve akaratának megfelelően cselekedni.”¹⁶ A felismerési képesség a személyiség intellektuális (érzékelő, tudati, mérlegelő, kombinatív, tervező, előrelátó) részét, a „megfelelő cselekvésre” vonatkozó rendelkezés pedig a személyiség temperamentum (emocionális-affektív) és karakter (akarat, magatartás, etikai normák, célok és életvezetés) részét érinti.¹⁷ A kóros elmeállapot fennállása és mértéke kérdésében a bíróság csak orvos szakértői vélemény alapján foglalhat állást.¹⁸ A szakértőnek a személyiségzavar diagnózisán túlmenően a zavar súlyosságát és a konkrét bűncselekménnyel összefüggésbe hozható kóros személyiségstruktúrát, illetve tüneteket is igazolnia kell a szakvéleményben.¹⁹

A hazai gyakorlatban sokféle mentális zavar megalapozhatja a kóros elmeállapot megállapítását, köztük a személyiségzavarok is. Utóbbi értékelésével kapcsolatban azonban sem a szakirodalomban, sem a joggyakorlatban nincs maradéktalan konszenzus. Már 1961-ben megállapította Balassa László,²⁰ hogy a korlátozott beszámíthatóság jogi kategóriájának bevezetése óta a személyiségzavar²¹ megítélése vonatkozásában a legnagyobb a bizonytalanság. Úgy tűnik, azóta sem volt jelentős előrelépés e téren annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedekben mind a pszichiátria, mind a büntetőjog területén történtek változások. Bolyky Orsolya például emberölési ügyeken végzett empirikus kutatásai alapján megállapította, hogy a tudatzavarok mellett a legtöbb nehézséget a személyiségzavarok beszámítási képességre való hatásának megítélése okozza mind pszichiátriai, mind büntetőjogi szempontból.²²

A régebbi büntetőkódexek közül az 1961. évi V. törvény kóros elmeállapotra vonatkozó rendelkezésének taxatív felsorolása még nem tartalmazta a személyiségzavart. Az akkori gyakorlat szerint ilyen körkép csak abban az esetben jelenthetett a beszámítási képességet érintő körülményt, ha pszichózist, kóros indulati, illetve rövidzárlati cselekményt eredményezett, ily módon

¹⁶ Mészáros: i. m. 115. o.

¹⁷ Szobor Albert: *Affectiv és voluntaris magatartásmódok igazságügyi elmekörtani értékelése*. Medicina, Budapest, 1971, 186. o.

¹⁸ A 2012. évi C. törvény indoklása.

¹⁹ Huszár Ilona – Magyar Iván: *Személyiségzavarok*. In: Kuncz Elemér (szerk.): *Igazságügyi pszichiátria*. Medicina, Budapest, 2011, 181. o.

²⁰ Balassa László: *Igazságügyi elmekörtan*. KJK, Budapest, 1961

²¹ A személyiségzavarokra korábban a pszichopátia kifejezést alkalmazták, amely ma már inkább az antiszociális vagy disszociális személyiségzavarral rokon, de azzal nem azonos pszichopatológiai jelenségre utal.

²² Bolyky: i. m. 133. o.

tehát csak az elmebetegség vagy tudatzavar kategóriába sorolást tette lehetővé.²³ Az 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Btk.) a személyiségzavarnak a kóros elmeállapotot megalapozó okok példálózó jellegű felsorolásában való feltüntetésével már kifejezetten elismerte annak lehetőségét, hogy a személyiségzavar érintheti a beszámítási képességet. A régi Btk. kóros elmeállapotra vonatkozó rendelkezését ugyanakkor több kritika érte az évtizedek során, például annak okán, hogy fogalmai nem tükrözték a modern diagnosztikai rendszerek nomenklatúráját²⁴, valamint azért, mert a törvényi felsorolás a személyiségzavar nevesítésével túlságosan tágra nyitotta a kategória határait, nem segítve ezzel a jogalkalmazót.²⁵ A kritikai észrevételek meghallgatásra találtak; a Btk.-ban már nem szerepel a kissé archaikus terminológiát konzerváló felsorolás.

A személyiségzavarok büntetőjogi értékelésével kapcsolatban már akkor is felmerültek kérdések, amikor azok még nem szerepeltek a kóros elmeállapotot megalapozó körképek törvényi – akkor még taxatív – felsorolásában. Az elmeorvos szakértők a gyakorlatuk során ugyanis, bár ritkán, de találtak olyan súlyos személyiségzavarokkal, amelyek önmagukban is érintették a beszámítási képességet.²⁶ A korábbi domináns álláspont, amely szerint személyiségzavar csak abban az esetben érintheti a beszámítási képességet, ha a talaján pszichózis vagy tudatzavar alakul ki, egyre inkább megdőlni látszott. A régi Btk. 24. szakaszához fűzött miniszteri indokolás már úgy fogalmazott a pszichopátiával (személyiségzavarral) kapcsolatban, hogy az önmagában nem betegség, de „lehet olyan fokú, amely kimeríti a betegség fogalmát és az elmebetegséggel egyenértékű”. Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézetnek az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezésről szóló 14. számú, 1994-es módszertani levele szerint a személyiségzavarokkal járó dekompenzációk „olyan mértékűek lehetnek, hogy a beszámíthatóságot enyhe vagy súlyosabb fokban korlátozzák, kivételesen kizárását eredményezhetik”. A joggyakorlat azonban továbbra sem volt egységes a személyiségzavarok büntetőjogi megítélésével kapcsolatban, ahogy az a 3/1998. sz. BJE határozatból is kiderül. A határozat kimondja, hogy a személyiségzavar csak abban az esetben merítheti ki a kóros elmeállapot fogalmát, ha olyan súlyos fokú, amely az elmebetegséghez közelít vagy azzal egyenértékű, és ezáltal a beszámítási képességet korlátozza, vagy kizárja. A személyiségzavarok enyhítő körülményként történő értékelése tekintetében is következetlenségek mutatkoztak a bíróságok gyakorlatában. A Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma 1973 májusában közzétett 506. számú állásfoglalása iránymutatást kívánt nyújtani „az elkövető

²³ Huszár – Magyar: i. m. 172. o.

²⁴ Vizi János: Kommentár Gartner Pál „Kórlélektan és jogélet” című előadásához In: Harmatta János – Szőnyi Gábor (szerk.): *Az elmebetegügy jelen kérdései Magyarországon – A '47-es kérdések mai szemmel*. MentalPort, Budapest, 2010, 232–239. o.

²⁵ Kulcsár Gabriella: A kóros elmeállapot szabályozásával kapcsolatos egyes problémák. *Rendészeti Szemle*, 2007/7–8., 159–164. o.

²⁶ Huszár – Magyar: i. m. 172. o.

pszichopátiájának büntetőjogi értékeléséhez”, szembehelyezkedve azzal a bírói gyakorlattal, amely a személyiségzavarok részletes értékelése és elemzése nélkül, mintegy sematikus enyhítő körülménynek tekintette azokat. Az állásfoglalás szerint a személyiségzavar nem tekinthető betegségnek, az értelmi képességeket nem érinti, csak az érzelmi, indulati vagy cselekvőképesség zavarát idézheti elő, és még akkor sem feltétlen enyhítő körülmény, ha a bűncselekmény elkövetésénél kriminogén okként felismerhető. Az 15. számú irányelv rendelkezései szerint a személyiségzavart csak abban az esetben lehet, illetve kell figyelembe vennie a bíróságnak, ha az korlátozza vagy kizárja a beszámítási képességet. A már szintén hatályát veszített BK 154. számú állásfoglalás és az azt megelőző 12. számú irányelv értelmében ugyanakkor a súlyos fokú patológiás vonásokat mutató pszichopátia abban az esetben is figyelembe vehető enyhítő körülményként, ha nem áll fenn kóros elmeállapot. A 154. számú BK állásfoglalás helyébe lépő 56/2007 BK vélemény II./4. pontja szerint a beszámítási képesség korlátozottsága enyhítő körülmény akkor is, ha a Btk. 17. § (2) bekezdésének alkalmazására nincs alap, az a körülmény pedig, hogy az elkövető elmeműködésének valamely sajátossága a bűncselekmény elkövetését megkönnyíthette, a büntetés kiszabásánál általában enyhítő körülmény lehet.

A személyiségzavarok büntetőjogi értékelésének egyes kérdései nemzetközi kontextusban

Olvasható a hazai szakirodalomban olyan álláspont is, amely szerint az antiszociális személyiségzavar, illetve a pszichopátia esetében a teljes körű beszámítási képesség csak fikció. Grád András úgy érvel, hogy a többi mentális kór-képhez hasonlóan ezen zavarok esetében is többé-kevésbé bizonyítottnak tekinthető,²⁷ hogy „az egyént a betegség kialakulásáért nem terheli felelősség”²⁸. A normák betartására való képtelenséget, a megbánás hiányát és a visszaesést ő az általa betegségnek tartott antiszociális személyiségzavar, illetve pszichopátia számlájára írja, és úgy véli, ez az állapot is ugyanúgy megalapozhatná a beszámítási képesség érintettségét, mint más mentális zavarok. Egyedül a zavar bűnelkövetők körében való felülreprezentált voltát tekinti „mentségnek” a jelenlegi gyakorlatra. Grád véleménye kétségkívül radikálisnak tekinthető hazai viszonylatban, ám a nemzetközi szakirodalomban a pszichopátia és a beszámítási képesség kapcsolatának kérdéseit napjainkban is viták övezik. Ezek alapjául részben a modern idegtudományi és kognitív pszichológiai kutatások szolgálnak, amelyek egyre több, büntetőjogi szempontból is potenciálisan releváns diszfunkcionális tünetet és azok hátterében álló agyi

²⁷ Grád András itt nem tesz különbséget az antiszociális személyiségzavar és a pszichopátia (sőt, a szociopátia) között, holott ezek korántsem azonos fogalmak, illetve zavarok.

²⁸ Grád András: Az antiszociális személyiségzavar jogi vonatkozásai. In: Fekete Mária – Grád András: *Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak*. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 168. o.

eltéréseket hoznak felszínre pszichopátnál,²⁹ és más személyiségzavarok kapcsán is zajlanak ilyen vizsgálatok.³⁰ Bár a személyiségzavarok általában nem okoznak kognitív károsodást, és nem érintik a realitással való kapcsolatot, az olyan tünetek, mint például az empátiahiány és az erkölcsi ítélőképes-ség zavara, nehezítik a jó és a rossz elkülönítésének képességét, a viselkedés-kontrollt kedvezőtlenül befolyásoló jellemzők pedig az akarati képességgel kapcsolatban vethetnek fel kérdéseket.³¹ A nemzetközi – elsősorban angol-szász – szakirodalomban³² viták keretében áll például, hogy a pszichopá-tiában szenvedők jogilag és erkölcsileg felelősek-e a tetteikért.³³ Az egyik fon-tos kérdés az, hogy a szabályok ismeretét lehetővé tevő, nagyrészt megtartott intellektuális funkciók és a valósággal való kapcsolat önmagában elegendő-e a büntetőjogi felelősség megállapításához, akkor is, ha az egyén a morális ítélő-képességet nyilvánvalóan súlyosan érintő érzelmszabályozási zavarban szen-ved? A különböző megközelítések bemutatása mind területi, mind koncep-tuális szempontból meghaladná e tanulmány kereteit, ám annyi tanulság már e tudományos párbeszéd pusztá létéből is levonható, hogy a személyiségzava-rok büntetőjogi értékelésének a jogi és orvosi szempontok mellett ezekkel szorosan összefonódó morálfilozófiai vonatkozásai is vannak.

A személyiségzavarok büntetőjogi értékelése körüli bizonytalanságok és el-lentmondások a különböző államok ítélkezési gyakorlatának eltéréseiben is tükröződnek, figyelembe véve az eltérő jogrendszereket és a mentális zava-rokkal kapcsolatos diagnosztikai gyakorlat itt nem taglalt eltéréseit is. A men-tális zavarok és a büntetőjogi felelősség kapcsolata tekintetében az egyes or-szágok gyakorlata jelentős eltéréseket mutat,³⁴ ám a személyiségzavarok, különösen az antiszociális típus és a pszichopátia büntetőjogi felelősséget potenciálisan érintő mentális betegség mivoltának kérdése általános problé-ma. Hazánkhoz hasonlóan a világ számos államában létezik az elmeállapot miatt korlátozott vagy kizárt büntetőjogi felelősség megállapítására lehetősé-

²⁹ Rövid összefoglalásért lásd Szabó Judit: A személyiségzavar, különösen a pszichopátia hatása a büntetőjogi felelősségre. *Börtönügyi Szemle*, 2021/1., 25–40. o.

³⁰ Például Alexandra Sebastian – Partick Jung – Annegret Krause-Utz – Klaus Lieb – Christian Schmahl – Oliver Tüscher: Frontal dysfunctions of impulse control – a systematic review in borderline personality disorder and attention-deficit / hyperactivity disorder. *Frontiers in Human Neuroscience*, vol. 8, 2014, 698.

³¹ Véleményem szerint érdekes hazai vonatkozással is bíró szakmai kérdés, hogy a személyiségzavarokban is gyakran tapasztalható impulzuskontroll zavarok és a viselkedés irányítása szempontjából releváns egyéb tünetek hogyan értékelhetők az akarati képesség szempontjából.

³² Például Anneli Jefferson – Katrina Sifferd: Are Psychopaths Legally Insane? *European Journal of Analytic Philosophy*, vol. 14, no. 1, 2018, (79–96.) 79. o.; Stephen J. Morse: Psychopathy and criminal responsibility. *Neuroethics*, vol. 1., 2008, 205–212. o.

³³ Ezzel a kérdéssel Domán Augusztina részletesebben foglalkozott már idézett disz-zertációjában. Domán: i. m.

³⁴ Áttekintésért lásd például Laura M. Grossi – Debbie Green: An international perspective on criminal responsibility and mental illness. *Practice Innovations*, vol. 2, no. 1, 2017, 2–12.o.

get nyújtó jogintézmény, ez azonban gyakran nem alkalmazható személyiség-zavarok esetében.³⁵ Az Egyesült Államokban, Kanadában, az Egyesült Királyságban és Ausztráliában az *insanity defense*³⁶ jogintézménye keretében a bíróságok dichotóm döntést hoznak a büntetőjogi felelősségről, amely döntés általában a M’Naghten-szabályon vagy annak valamely változatán alapul.³⁷

A legtöbb amerikai állam által elfogadott M’Naghten-szabály³⁸ értelmében nem vonható felelősségre az elkövető, ha valamely súlyos mentális zavar miatt nem ismerte fel cselekménye természetét és jellegét, illetve ha felismerte, akkor sem tudta eldönteni, hogy jót, vagy rosszat cselekszik-e. E védekezés lehetőségét ugyanakkor több állam is kizárja a személyiségzavar, illetve a pszichopátia eseteiben. A másik USA-beli sztenderd, az MPC-szabály³⁹ a kognitív (felismerési) mellett akarati elemet is tartalmaz, így jóval megengedőbb az elmebetegséggént értelmezhető zavarokkal kapcsolatban. Az ezen alapuló jogszabályok nagy része azonban explicite kizárja, hogy elmebetegséggént értékeljenek egy olyan abnormalitást – személyiségzavart –, amely csak kriminális vagy antiszociális magatartásban nyilvánul meg.⁴⁰ Az akarati képességre utaló rendelkezés túl tágra nyitná ugyanis a kaput a védekezés előtt, különösen a személyiségzavarok esetében, amelyekben a felismerési képességhez szükséges kognitív képességek többnyire épek.

Fontos adalék a személyiségzavarok egyik formája, a pszichopátia büntetőjogi értékelésének ellentmondásosságához az a tény, hogy egyes angolszász országokban, például Kanadában és az Egyesült Államokban a pszichopátia diagnózisa nemhogy nem enyhítő körülmény, de súlyosításra, veszélyessé nyilvánításra és akár a határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetés kiszabására is alapot adhat.

Míg az angolszász államok egy részében tehát kizárt az *insanity defense*-re hivatkozás lehetősége a pszichopátia és a személyiségzavarok, különösen az antiszociális típus esetében, egyes európai országokban valamivel megengedőbb és differenciáltabb szabályozás érvényesül. Jó példa erre Hollandia, Belgium és Németország, ahol többfokozatú skála mentén döntenek a büntetőjogi felelősség mértékéről,⁴¹ amelyet potenciálisan a személyiségzavarok súlyosabb formái is befolyásolhatnak. Bizonyos típusú személyiségzavarokat a spanyol bíróságok is figyelembe vesznek a büntetőjogi felelősség és a büntetés kiszabás

³⁵ Landy F. Sparr: Personality disorders and criminal Law: An international perspective. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*, vol. 37, no. 2, 2009, 168–181. o.

³⁶ A büntetőjogi felelősség hiányára való hivatkozás védekezés formájában történik.

³⁷ Grossi – Green: i. m.

³⁸ *M’Naghten’s Case*, 10 Clark & Finnely 200 (1843)

³⁹ Paul H. Robinson – Markus D. Dubber: The American Model Penal Code: A Brief Overview. *New Criminal Law Review*, vol. 10, 2007, 319–341. o.

⁴⁰ Domán: i. m. 122. o.

⁴¹ Grossi – Green: i. m.

körében, de az általában nem befolyásolja lényegesen a büntetés mértékét.⁴² Olaszországban 2005 óta már a súlyos személyiségzavarok esetén is van lehetőség kóros elmeállapot megállapítására, de a súlyosság megítélése nehézségeket okoz.⁴³ Más irányú változás történt Finnországban, ahol a személyiségzavarok büntetőjogi értékelése gyakorlatának szigorodása miatt az 1990-es évek óta a korábbinál jelentősen kisebb számú vádlottnál állapítanak meg a bíróságok korlátozott büntetőjogi felelősséget.⁴⁴

E lakonikusan rövid összefoglaló sajnos nem alkalmas a probléma valamennyi aspektusának megvilágítására, de a személyiségzavarok büntetőjogi értékelésével kapcsolatban a világ számos országában tapasztalható ambivalenciát talán illusztrálja. A nemzetközi büntetőbíráskodásban is volt példa arra, hogy a személyiségzavar és a büntetőjogi felelősség kapcsolatának kérdése felmerült. Az Ex-jugoszláv Nemzetközi Büntető Törvényszék (ICTY) előtt zajló *Celebici-ügyben* a testület megállapította, hogy bár az egyik vádlott, Esad Landzo súlyos személyiségzavara okán több szakértő által is megállapított „csökkent elméleti képessége” büntetőjogi felelősséget érintő tényezőként nem vehető figyelembe, azt a testület enyhítő körülményként értékelte.

Zárógondolatok

A személyiségzavarok büntetőjogi értékelése körül sok a bizonytalanság. Ez egyrészt annak tulajdonítható, hogy bár a tárgyalt kórképek mentális zavarnak minősülnek, általában nem érintik az intellektuális képességeket és a személy valósággal való kapcsolatát, és nem keltik „valódi” mentális betegség látszatát. Másrészt a bűnelkövetők igen tekintélyes hányada szenved egy vagy több személyiségzavarban, így ezek nem számítnak kivételes kórképnek a jogalkalmazói gyakorlatban. A személyiségzavarok általában csekély büntetőjogi relevanciája tükrözi azok klinikai koncepcióját, amely szerint ezek akarati kontroll alatt álló, nem súlyos, ugyanakkor tartósan fennálló és nehezen befolyásolható mentális zavarok.⁴⁵ Terápiás lehetőségeiket nem sok optimizmus övezi, ezért a „büntetés helyett/mellett kezelés” elvének érvényesülésére is kevés esélyt láthatnak esetükben a jogalkalmazók. Ha ehhez hozzátesszük, hogy bizonyos személyiség-

⁴² Florencia Lorenzo García – José R. Agustina – Esperanza L. Gómez-Durán – Carles Martin-Fumadó: Personality disorders in the Spanish jurisprudence. *Spanish Journal of Legal Medicine*, vol. 42, no. 2, 2016, 62–66. o.

⁴³ Gabriele Rocca – Roberta Carrossino: P-677: Personality Disorders and Criminal Responsibility in Italy: Forensic Psychiatric Considerations About the Importance of Going Beyond a Categorical View. *European Psychiatry*, vol. 27, suppl. 1, 2012

⁴⁴ Allan Seppänen – Petteri Joelsson – Aulikki Ahlgren-Rimpiläinen – Eila Repo-Tiihonen: Forensic psychiatry in Finland: an overview of past, present and future. *International Journal of Mental Health Systems*, vol. 14, no. art. 29, 2020, 14–29. o.

⁴⁵ Sally C. Johnson – Eric B. Elbogen: Personality disorders at the interface of psychiatry and the law: legal use and clinical classification. *Dialogues in Clinical Neuroscience*, vol. 15, no. 2, 2013, 203–211. o.

zavarok szignifikánsan növelik a bűnisméltés kockázatát, a büntetés társadalomvédelmi funkciójának prioritásként való figyelembevétele indokoltan tűnik – ezt a célt pedig nem szolgálja a büntetés mértékének csökkentése. Földvári József szerint komoly dilemmát jelent, ha valamilyen személyiségzavar folytán állapítják meg az igazságügyi elmeorvos szakértők a beszámítási képesség korlátozott voltát, hiszen bizonyos személyiségtorzulások hajlamossá tehetik az elkövetőt bűncselekmények ismételt elkövetésére, aki pedig a büntetés korlátlan enyhítésének lehetősége révén előbb kerülhet vissza a társadalomba.⁴⁶ Tokaji Géza⁴⁷ és Nagy Ferenc⁴⁸ szintén a büntetőjog társadalomvédelmi funkciójának fontossága mellett érvelve megállapítják, hogy ha a súlyos patológiás vonásokat mutató személyiségzavar korlátozza az elkövető felismerési vagy akarati képességét, nem zárható ki a korlátozott beszámítási képességről szóló rendelkezés alkalmazása, „ám egyébként a pszichopátia általában még enyhítő körülményként sem vehető figyelembe”,⁴⁹ mert az a bűnelkövetők körében tapasztalható gyakorisága okán a társadalom védelmét gyengítené.

A Btk. 17. §-a kellően tág mozgásteret biztosít a személyiségzavarok büntetőjogi értékeléséhez (is), hiszen nem köti meg az igazságügyi szakértők és a jogalkalmazók kezét a kóros elmeállapotot potenciálisan megalapozó pszichiátriai kórképek tekintetében. Kérdések inkább az igazságügyi elmeorvos szakértői vélemények terminológiájával és tartalmával kapcsolatban fogalmazhatók meg, de azok elsősorban orvosszakmai jellegűek.⁵⁰ Az is igaz, hogy a személyiségzavarok büntetőjogi értékelése az annak kapcsán tapasztalható kisebb bizonytalanságok ellenére marginális kérdés a hazai jogalkalmazói gyakorlatban, hiszen a büntetés mértékét csak korlátozott beszámítási képesség megállapítása esetén, azaz igen ritkán befolyásolhatja. A tárgyalt problémával kapcsolatos nemzetközi tapasztalatok és megközelítések ugyanakkor hazai viszonylatban is hasznosak lehetnek. A büntetőjog-alkotás és -alkalmazás élő és folyamatosan változó területek, amelyeknek követnie kell a büntetőjog szempontjából releváns tudományos eredményeket, a jogtudománynak pedig választ kell tudni adnia az ezek kapcsán esetleg felmerülő újabb és újabb kérdésekre. Ugyanis bár a beszámítási képesség és a kóros elmeállapot büntetőjogi fogalmak, a személyiségzavar orvosi és pszichológiai entitás, amelynek büntetőjogi relevanciája is csak interdiszciplináris kontextusban vizsgálható.

⁴⁶ Földvári József: *Magyar büntetőjog. Általános rész*. Osiris, Budapest, 2003, 149–150. o.

⁴⁷ Tokaji Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984, 281. o.

⁴⁸ Nagy Ferenc: *Anyagi büntetőjog. Általános Rész I*. Iurisperitus, Szeged, 2014, 261. o.

⁴⁹ Tokaji: i. m. 281–282. o.

⁵⁰ Ilyen így például az „elmebetegség szintjét elérő” vagy „el nem érő”, illetve az „elmebetegséggel egyenértékű” személyiségzavar, de az is magyarázatra szorulhat, hogy mit jelent az, hogy egy személyiségzavar elősegíthette/nem segíthette elő vagy megkönnyíthette/nem könnyíthette meg a bűncselekmény elkövetését.

Közlekedés és természetvédelem – töredék egy elkezdett kutatásból

TILKI KATALIN – MÉSZÁROS ÁDÁM*

„Közlekedés és természetvédelem” cím alatt közös kutatásra készültünk Ádámmal 2021. év elején. Arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen törvények vonatkoznak a védett területen, Natura 2000 területen, erdőben való közlekedésre; be lehet-e hajtani járművel egy területre, ha az nemzeti park, tájvédelmi körzet, természetvédelmi terület vagy Natura 2000 védelem alatt álló terület; honnan lehet tudni, hogy magánterületre tévedtünk; jogosan bírságnak-e a természetvédelmi őrök és a rendőrök az erdő vagy pusztának látszó terület bizonyos pontjain; milyen jogai és kötelességei vannak a közlekedőnek, milyen tiltások vonatkoznak rá, mely területeken tilos és hol lehet szabadon közlekedni; valóban csak a sorompóval vagy behajtani tilos táblával lezárt utakra tilos-e a behajtás.

Azt terveztük, hogy közös tanulmányunkban a helyváltoztatáshoz, közlekedéshez, valamint a természeti környezethez való jogból indulunk ki. Ezt követően felvázoljuk a közlekedési (járművek; úthálózat, útfajták) és természeti (erdő, természetvédelmi terület, Natura 2000 terület) alapfogalmakat. Majd elhatároljuk a természetben való közlekedést a közlekedéstől, valamint a szabadidős tevékenységektől (sport, technikai sport). Ezután ismertetjük az erdőben, a természetvédelmi és Natura 2000 területen való közlekedés szabályait, az ezek megszegése esetén alkalmazható szankciókat, továbbá rávilágítunk a felvetődő problémákra. Végül a különböző típusú ügyek bemutatását követően megoldási javaslatokkal zárjuk értekezésünket.

A kutatás elején azt tapasztaltuk, hogy a témakörben empirikus vizsgálatok végzése azért ütközik nehézségbe, mert valószínűsíthető, hogy sokkal többen közlekednek tiltott területen, mint amire fény derül a hatóságok részéről; hogy sokkal kevesebb alkalommal lépnek fel a hatóságok a tiltott területen, de alapvetően szabályosnak tűnő közlekedőkkel szemben, mint ami azt indokolhatná; ha történik hatósági intézkedés, az sokszor kimerül a szóbeli figyelmeztetésben, aminek viszont nincs nyoma; gyakoribb a szabálysértési, illetve a közigazgatási felelősség megállapítása, mint a büntetőjogi, ezért csekély számú bűnügy kerül a statisztikába.

Miközben én az Alaptörvény környezet- és természetvédelmi rendelkezéseit, illetve az ehhez kapcsolódó alkotmánybíróági döntéseket és a természeti alapfogalmakat bemutató fejezetet dolgoztam ki, Ádám néhány ellentmondásra mutatott rá a kulcsfontosságú jogszabályok tanulmányozása közben.

* Tilki Katalin, tudományos munkatárs, OKRI; Mészáros Ádám, volt tudományos főmunkatárs, volt osztályvezető-helyettes, OKRI.

I.

A jármű fogalmával¹ kapcsolatban kifejtette, hogy a közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény (a továbbiakban: Kkt.) csupán a közúti jármű fogalmát mint közúti szállító vagy vontatóeszköz (ideértve az önjáró és vontatott munkagépet is) határozza meg, az egyes járműfajták definiálását azonban a közúti közlekedés szabályairól szóló 1/1975. (II. 5.) KPM-BM együttes rendeletre (a továbbiakban: KRESZ) bízta (47. § 2. pont). Ez a rendelet írja le a különböző járműfajtákat, ezeket azonban alapvetően a saját alkalmazása vonatkozásában teszi, de a Kkt. értelmében ez utóbbira is irányadóak.

A KRESZ a járművet tekinti a legtágabb kategóriának és ezen belül különbözteti meg a gépjárművet, a gépkocsit, a személygépkocsit, a motorkerékpárt, a motoros triciklit, a segédmotoros kerékpárt és a quadot.

A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartásról szóló 2012. évi II. törvény (a továbbiakban: Szabs. tv.) nem definiálja a jármű fogalmát, holott az azzal való közlekedést szankcionálja az erdőrendészeti szabálysértés (242. §).

„Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény nevesíti a quadot, a terep-motorkerékpárt, a segédmotoros kerékpárt és a motorkerékpárt (92/A. §), ezeket azonban nem határozza meg. [...] Látható azonban, hogy a KRESZ olyan kategóriát, hogy terep-motorkerékpár, nem ismer. Az erdőtörvény értelmében azonban ennek másnak kell lennie, mint a motorkerékpárnak, ellenkező esetben nem nyert volna külön említést. A kérdés így még mindig nyitott: mi minősül olyan terep-motorkerékpárnak, ami nem motorkerékpár?”²

A nem természetvédelmi területnek minősülő erdőben való közlekedéssel kapcsolatban Ádám arra hívta fel a figyelmet, hogy egyrészt a 2009. évi XXXVII. törvény (a továbbiakban: Evt.) különbséget tesz az erdőben, illetve az erdészeti feltáróhálózat részét képező erdei úton való közlekedés között, amikor kimondja, hogy tilos ezeken a helyeken a fent megjelölt eszközökkel közlekedni (92/A. §); másrészt a jogszabály ezen tilalom ellenére *lex imperfecta*, szankció ugyanis – ebben a jogszabályban – lényegében nem kapcsolódik hozzá.³

Erdőrendészeti szabálysértés elnevezéssel fogalmaz meg tényállást a Szabs. tv. Ezt az valósítja meg, aki olyan erdőben, erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületen, vagy erdészeti létesítmény területén jár, vagy járművel közlekedik, ahol a forgalmat jogszabály tiltja, vagy azt jogszabály felhatalmazása alapján korlátozzák vagy megtiltják [242. § (2) bekezdés]. E szabálysértés miatt az erdészeti hatóság arra felhatalmazott ügyintézője, természetvédelmi, védett természeti és Natura 2000 területen a természetvédelmi őr, helyi jelentőségű védett természeti területen az önkormányzati természetvédelmi őr is szabhat ki helyszíni bírságot [242. § (3) bekezdés]. Az erdőrendészeti

¹ Mészáros Ádám: *A jármű fogalma*. Kézirat. Budapest, 2021, 1. o.

² Mészáros: i. m. 3. o.

³ Mészáros Ádám: *Közlekedés az erdőben*. Kézirat. Budapest, 2021, 1. és 5. o.

szabálysértés a nem elzárással büntetendő szabálysértések közé tartozik, az elkövetése miatt kiszabható pénzbírság legalacsonyabb összege 5000, legmagasabb összege 150 000 forint [11. § (1) bekezdés].

A szabálysértési tényállás elkövetési magatartásai közül Mészáros Ádám külön figyelmet fordított a járművel való közlekedés értelmezésére.

„A közlekedés személyek, dolgok, gondolatok (információk) speciális technikai eszközök igénybevételével lebonyolított tömeges, rendszeres, szervezett helyváltoztatása. E meghatározásból ki kell emelni az alábbiakat:

- A közlekedés lényege a helyváltoztatás; amelyben azonban nem a közlekedés tárgyának (utas, áru, küldemény) direkt mozgását, hanem a közlekedési eszköz által kiváltott helyváltoztatást kell alapul venni.
- Tárgya testet öltő (materiális) élőlény és tárgy, valamint testetlen (immateriális) dolog egyaránt lehet.
- Dologi tárgyai nem öltenek feltétlenül áruformát, még akkor sem, amikor általában áruszállításról beszélünk.
- A tevékenység végrehajtása megköveteli a tömeges folyamatok valamilyen szintű szervezettségét (a szint a konkrét folyamat függvénye.), a tudatosságot, célirányultságot.”⁴

Fontos megemlíteni, hogy nem lehet a közlekedés területéhez sorolni az alapvetően „nem helyváltoztatási célú” helyváltoztatásokat (pl. kerékpár-, autó- vagy vitorlásverseny, kutató expedíció stb.).⁵ Ugyanezen logika mentén haladva, a járművel való közlekedést, még ha szabadidős céllal (például nyaralás helyszínére történik) meg kell különböztetni a szabadidős tevékenységtől, főleg a technikai sporttevékenységtől.

A közlekedés kapcsán azt kell még kiemelni, hogy az nem azonos a forgalommal, mivel a forgalom mindig konkrét feltételek mellett értelmezhető, így például adott pályán vagy hálózaton, meghatározott idő alatt lebonyolított szállítási teljesítmények összessége jelenti ott és akkor a forgalmi volument.⁶

A Szabs. tv. a közlekedést olyan erdőben, erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületen, vagy erdészeti létesítmény területén tilalmazza, ahol a forgalmat jogszabály tiltja, vagy azt jogszabály felhatalmazása alapján korlátozzák vagy megtiltják.⁷

A jogellenesség körében a jogszabályi tilalom kapcsán Mészáros Ádám hangsúlyozta, hogy az Evt. a közlekedést kifejezetten csupán az erdő tekintetében korlátozza vagy tilalmazza. Ott ahol a jogszabály erdőt említ, – eltérő rendelkezés hiányában – az (1) bekezdés a) pontja szerinti erdőt (erdőrészletként nyilvántartott területet) kell érteni [6. § (4) bekezdés]. Az Evt. tehát – az

⁴ Kovács Ferenc: *Közlekedéstan jegyzet*. SZE Közlekedési Tanszék, Győr, 2002. <https://ko.sze.hu/catdoc/list/cat/7086/id/7106/m/4974>

⁵ Kovács: i. m.

⁶ Uo.

⁷ Mészáros (2021): i. m. 8–9. o.

erdészeti feltáráshálózat kivételével – nem korlátozza vagy tiltja az erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületen, vagy erdészeti létesítmény területén való közlekedést.

A téma szempontjából azonban az Evt. legfontosabb rendelkezése a már korábban említett 92/A. §. Az Evt. alapvetően a közforgalom elől elzárt erdei magánutakon való közlekedést tiltja, a közforgalom számára megnyitott erdészeti magánútra az előbbi tilalom nem vonatkozik. Továbbra is kérdéses, hogy a közlekedés céljára kijelölt, erdészeti feltáráshálózat részét képező útra is vonatkozik-e a tilalom?

Az Evt. szerint az erdei feltáráshálózat részét képező erdei úthálózat: az erdőgazdálkodási tevékenység folytatása érdekében az erdőgazdálkodó által kialakított és fenntartott, erdészeti magánutakból, épített közelítő nyomokból és közelítő nyomokból álló erdei úthálózat (5. § 42. pont). Ezek közül az erdészeti magánút kérdése világos, azon közlekedni csak akkor szabad, ha a közforgalom előtt meg van nyitva.

Az Evt. 92. § (1) bekezdés b) pontja a (2) bekezdéssel összevetve viszont bizonytalanságra ad okot. Az előbbi járműközlekedésre kijelölt erdei útról szól, ami az utóbbi alapján nem más, mint az erdészeti feltáráshálózat részét képező út, amelyen a közlekedést az erdészeti hatóság jelöli ki. Az erdészeti feltáráshálózat pedig az erdészeti magánút, amelyen ha a közlekedés megengedett, akkor a közforgalom előtt nyitva áll [erre vonatkozik 92. § (1) bekezdés a) pontja], az épített közelítő nyom és közelítő nyom. Elvileg ez utóbbira vonatkozna a 92. § (1) bekezdés b) pontja szerinti megengedő szabály, viszont ezt összevetve a (3) bekezdéssel, ismét problémába ütközünk: ez ugyanis az erdőgazdálkodó beleegyezésével az erdészeti feltáráshálózat részét képező egyéb erdei útról szól. Az erdészeti feltáráshálózat részét képező úton kívüli, az erdészeti feltáráshálózat *részét képező* egyéb erdei út ilyformán értelmezhetetlen.

Mindebből viszont az következik, hogy a 92/A. § tilalmát a 92. § (1) bekezdése feloldja a közforgalom számára megnyitott erdészeti magánút, és a járműközlekedésre kijelölt, az erdészeti feltáráshálózat részét képező erdei út vonatkozásában. A kérdés viszont így már csak az, hogy – az erdő kivételével – milyen utakra vonatkozik az erdőgazdálkodási célú járműforgalom kivételével történő tilalom?

Erdőben (bármilyen!) járművel közlekedni a 92. § (1) bekezdése értelmében tilos. Közlekedni csak úton lehet: közforgalom számára megnyitott, illetve járműközlekedésre kijelölt úton.

Ezért értelmezhető nehezen a 92/A. §, amely nem tartalmaz ezektől eltérő szabályt. Erdőben eszerint is ugyanúgy tilos közlekedni, mint bármilyen más járművel, közforgalom számára megnyitott úton pedig ugyanúgy szabad.

További problémát okoz, ha összevetjük az erdőtörvényt és a szabálysértési törvényt. Az Evt. a feltételezett tilalmat az erdő és az erdészeti feltáráshálózat tekintetében fogalmazza meg. A Szabs. tv. azonban erdőről, erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületről, illetve erdészeti létesítmény

területéről szól. Az Evt. az erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterület esetén nem tiltja a közlekedést. Az erdészeti létesítmény területe pedig nem fedi le az erdészeti feltáráshálózat részét képező utakat, mivel a közeli nyom az előbbinek nem része, csupán az erdészeti magánút és az épített közelítő nyom.

Végezetül azt kell megemlíteni, hogy a Szabs. tv. értelmében az olyan erdészeti létesítmény területén tilos járművel közlekedni, ahol a *forgalmat jogszabály tiltja*. Ezzel kapcsolatban egyrészt azt kell megjegyezni, hogy bár az erdészeti magánút az erdőtörvény értelmében közforgalom elől elzárt magánútnak minősül, azonban szintén az Evt. határozza meg az erdészeti magánutat akként, hogy az az erdészeti szállítást és más erdőgazdálkodási tevékenységet szolgáló, hosszú távú, *rendszeres gépjárműforgalom céljára* – a talajfelszín megbontásával, idegen anyag elhelyezésével és tömörítésével – *létrehozott* erdei burkolt út (5. § 43. pont). A fogalomból kitűnően, az erdészeti magánút éppen-séggel a gépjárműforgalom célját szolgálja, ebből következően a forgalmat az erdőtörvény itt nem tiltja, hanem legfeljebb korlátozza. A Szabs. tv. viszont a korlátozást nem jogszabályra vonatkoztatja, hanem jogszabályi felhatalmazás alapján „másra”. Ellenkező értelmezés esetében, az erdészeti magánúton gyalogosan sem szabadna közlekedni, mivel a Szabs. tv. elkövetési magatartása a járás is, nemcsak a közlekedés.

Másrészt ismét fel kell hívni a figyelmet arra, hogy forgalom nem azonos a közlekedéssel, mivel a forgalom mindig konkrét feltételek mellett értelmezhető, így például adott pályán vagy hálózaton, meghatározott idő alatt lebonyolított szállítási teljesítmények összessége jelenti ott és akkor a forgalmi volument.⁸

Mindebből az következik, hogy valójában és egyértelműen csupán az erdőben, de nem az erdei utakon történő közlekedés tilalmazott az erdőrendészeti szabálysértés vonatkozásában.⁹

II.

A jogszabályi háttér feldolgozása közben Mészáros Ádám egy a témához kapcsolódó érdekes esetről számolt be.

„Egy magánszemély 2021. március 19. napján a közúti közlekedésben való részvételt minden tekintetben kielégítő motorkerékpárral, a közúti közlekedés szabályait betartva közlekedett két települést összekötő, de területileg három településhez tartozó, erdőn keresztülvezető úton. Mielőtt ezt megtette volna, a lehető leggondosabban eljárva, az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszer interaktív térképén kikereste az útvonalhoz tartozó helyrajzi számokat. A helyrajzi számok alapján kikereste az ingatlan-nyilvántartásból az utak megjelölését, amely a két település vonatkozásában »kivett közút«-ként, az utolsó útszakasz vonatkozásában »kivett út«-ként volt feltüntetve a cselekmény napján. A célzott település határában az utat keresztben lezáró sorompóba ütközött, majd azt kikerülve egy erdész állította meg és közölte a motoros közlekedővel, hogy

⁸ Kovács: i. m.

⁹ Mészáros (2021): i. m. 10–11. o.

tiltott területen jár. Az erdész szerint ez az utóbbi útszakasz erdészeti magánút, amely a közforgalom elől el van zárva, és érvelése szerint teljesen mindegy, hogy mit tartalmaz az ingatlan-nyilvántartás. Állítása szerint nem volt tisztában a jogszabályokkal. [...] Az erdész csak az Evt. azon rendelkezését ismerte, amely szerint erdőben tilos járművel közlekedni [92/A. §]. [...] A motoros közlekedő a hatályos jogszabályokra és a közhiteles nyilvántartásra hivatkozott, eredménytelenül. Szankció kiszabására nem került sor, az erdész felhívta a motoros figyelmét, hogy tiltott területen jár.”¹⁰

Véleményünk szerint az intézkedés során nem lehetett volna figyelmen kívül hagyni a Kkt.-t, amelynek értelmében a közúti közlekedésben mindenkinek joga van részt venni; a közutat és a közforgalom elől el nem zárt magánutat közlekedés céljából gyalogosként vagy – meghatározott feltételek teljesítése esetén – járművezetőként bárki igénybe veheti. Jogszabály gyalogosok és járművek közlekedését egyes közutakon korlátozhatja vagy kizárhatja [3. § (1) bekezdés].

A konkrét ügyben, az ingatlan-nyilvántartás adataiból kitűnően, nem lehetett kétséges, hogy a három településen átvezető út közül kettő út közút. A harmadik út a bejegyzés szerint „kivett út”, ebből azonban nem lehet azt a következtetést levonni, hogy magánút lenne, még kevésbé, hogy közforgalom elől elzárt magánút. Meg kell jegyezni azonban, hogy amennyiben a „kivett út” valóban magánút lenne, a Kkt. értelmében is csak akkor minősülne közforgalom elől elzárt magánútnak, ha ezt a tényt az ingatlan-nyilvántartás tartalmazná, ennek hiányában a magánút közforgalom elől el nem zárt magánútnak minősül [29. § (9) bekezdés]. Ugyanez következik a törvény későbbi meghatározásából: közforgalom elől elzárt magánút a sorompóval, kapuval vagy más fizikai eszközzel lezárt, vagy „mindkét irányból behajtani tilos” jelzőtáblával és a „magánút” feliratot tartalmazó kiegészítő táblával jelzett út, *amely az ingatlan-nyilvántartásban közforgalom elől elzárt magánútként van bejegyezve* (47. § 8. pont).

A kérdéses útszakasz egyik bejáratánál nem volt semmiféle sorompó vagy a magánútra való behajtást tiltó tábla, ami érthető, hisz közútról van szó. Az útnak a harmadik település területére belépő részénél sem volt semmiféle fizikai akadály vagy tiltó tábla, ami az út közforgalom előli elzártóságára utalna.

A közúti közlekedésről szóló törvény lehetőséget ad a közút lezárására vagy forgalmának korlátozására (elterelésére). Erre

- a) a közút kezelője a közúton folyó munka, a közút állagának védelme, a közúti forgalom biztonsága vagy időjárási körülmények miatt;
- b) a rendőrség, tűzoltóság, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal és a Magyar Honvédség a rájuk vonatkozó jogszabályok által meghatározott esetekben;
- c) a közlekedési hatóság a törvényben meghatározott feladatai ellátásához szükséges mértékben jogosultak. [14. § (1) bekezdés]

A konkrét esetben azonban ezen okok egyike sem látszott fennállni, az erdész tájékoztatása szerint a lezárásra azért került sor, mert az út erdészeti magánút, ami a közforgalom elől el van zárva.

¹⁰ Mészáros Ádám: *Empirikus vizsgálatok*. Kézirat. Budapest, 2021, 1. o.

Ami az erdész erdőben való közlekedésre vonatkozó figyelmeztetését illeti, véleményünk szerint az tévedésen alapul.

A hatályos szabályozás szerint a közutat bárki használhatja, akkor is, ha erdőn vezet keresztül. Erre rengeteg példa van országszerte.

Az Evt. 92/A. §-a értelmében erdőben, illetve az erdészeti feltáróhálózat részét képező erdei úton quaddal, terep-motorkerékpárral, segédmotoros kerékpárral, valamint motorkerékpárral – erdőgazdálkodási célú járműforgalom kivételével – közlekedni tilos.

Fontos kiemelni, hogy a közlekedés szabályozása kapcsán a törvény alapvető különbséget tesz az *erdőben*, illetve az *erdei úton* való közlekedés tekintetében. Ez következik az Evt. 92. §-ának (1) bekezdéséből is, illetve ellentétes értelmezést követve nem lehetne motorkerékpárral közlekedni az erdőn keresztül vezető országos vagy helyi közutakon, ami nyilvánvalóan abszurd következtetés lenne.

Az erdész tájékoztatása szerint az utolsó sorompóval lezárt útszakasz erdészeti magánút. Az előzőek értelmében ez a kijelentés nem állja meg a helyét, de még ha az is lenne, fel kell hívni a figyelmet arra, hogy bár az Evt. értelmében az erdészeti magánút közforgalom elől elzárt magánútnak minősül [15/B. § (1) bekezdés]. Az Evt.-t módosító 2017. évi LVI. törvény 67–70. §-aihoz fűzött indoklás szerint is az erdészeti magánút az egyéb magánutakhoz hasonlóan a közúti közlekedésről szóló törvény hatálya és általános szabályozása alá tartozik, azokra az Evt. csak néhány speciális rendelkezést tartalmaz. A Kkt. értelmében ezzel kapcsolatban is követelmény, hogy az ingatlan-nyilvántartásban közforgalom elől elzárt magánútként legyen bejegyezve (47. § 8. pont). Ez utóbbi hiányában a magánút közforgalom elől el nem zárt magánútnak minősül [29. § (9) bekezdés], amelyen a közlekedés nem tiltott. A konkrét esetben, a közlekedés napján a közhiteles ingatlan-nyilvántartás alapján a kérdéses útszakasz „kivett út”-ként szerepelt, és nem volt semmiféle utalás arra, hogy a közforgalom elől el lett volna zárva.

„Az eset tanulságai elszomorítóak. A kellő körültekintés (útvonaltervezés) mellett is kerülhet valaki kellemetlen helyzetbe. Ennek oka lehet a hatóság nem naprakész jogismerete, illetve a jogszabályok nem megfelelő értelmezése. Szintén problémás lehet a megfelelő tájékoztató jelzések hiánya.”¹¹

A fenti gondolatokat, következtetéseket és a jogesetet Ádám 2021. március 25-én este küldte át e-mailben. Aztán a munka félbeszakadt, hirtelen csend lett.

„Csönd. Némáság. Üresség. Halál. Az elválás döbbségt némasága.”¹²

¹¹ Mészáros (2021): i. m. 2–3. o.

¹² Gyökössy Endre

Az ártatlanság vélelméről szóló irányelv implementálása az Európai Unióban

TÓTH DÁVID*

Bevezetés

Az ártatlanság véelme egy klasszikus büntetőeljárás-jogi alapelv. A téma Mészáros Ádám szakmai érdeklődését is felkeltette és *Az ártatlanság véelme és a terhelt bűnösként kezelésének tilalma*¹ címmel megjelent tanulmányában összegezte a büntetőeljárás egyik legfontosabb alapelveire vonatkozó gondolatait. Az alábbiakban néhányat szeretnék felidézni fiatalon elhunyt pályatársunk tudományos meglátásaiból.

Jogfejlődés

Szemelvények az egyetemes jogfejlődésből

Az ártatlanság véelmének mint alapelvnek a modern értelemben vett megjelenését a francia forradalom idejére szokás datálni, ugyanakkor megállapítható – csakúgy, mint más alapelvek esetében –, hogy a jogintézménynek több történeti előképe is felfedezhető.

Az ókorban fennmaradt jogforrásaink közül példaként említhető Hammurabi törvénykönyvének rendelkezése, amely szerint a vádló kötelessége a vádlott bűnösségét bizonyítani, ellenkező esetben szankcióra vagy akár halálbüntetésre is számíthat. A kódex szerint: „Ha ember embert bevádol, gyilkosság vádját szórja ellene, de rá nem bizonyítja: vádlója ölessék meg.”²

Ariana Tanoos véleménye szerint a büntetés szigorú jellege mellett a rendelkezésből az is kiolvasható, hogy a megvádolt személy nem tekinthető bűnösnek addig, amíg azt nem bizonyítják.³ Tanoos értelmezését túlzottan kiterjesztőnek vélem, az viszont vitathatatlan, hogy a kor jogalkotója a hamis vádat súlyos bűncselekménynek tartotta.

* Adjunktus, PTE-ÁJK Kriminológiai és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék.

¹ Mészáros Ádám: Az ártatlanság véelme és a terhelt bűnösként kezelésének tilalma. In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 54. OKRI, Budapest, 2017, 103–115. o.

² *Hammurabi törvényei.* (ford.: Kmoskó Mihály). Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya. 1911, 29. o.

³ Ariana Tanoos: Shielding the Presumption of Innocence from Pretrial Media Coverage. *Indiana Law Review*, 2017/3., 999. o.

Az ókori görögök is foglalkoztak az ártatlanság véelmének kérdéskörével. Híres szónokuk, Démoszthenész úgy érvelt, hogy valakit elítélni csak és kizárólag tárgyalást követően lehetséges, ugyanis lelkiismeretesen úgy szabható ki büntetés, ha már rendelkezünk megfelelő ismerettel az ügyéről.

A római jog hasonlóképpen a vádlókra helyezte a bizonyítás kötelezettségét, s azt képviselte, hogy jobb egy bűnöst szabadon engedni, mint egy ártatlant halálra ítélni. A Kr.u. 212-ben a római polgárjogot kiterjesztő *Constitutio Antoniniana*⁴ kimondta, hogy „[a]ki vádat akar emelni, rendelkeznie kell a bizonyítékokkal”. Ezen kívül az *apellatio* elhalasztotta a megvádolt személy bűnöskénti kezelését. Szabályozási érdekességnek számít, hogy a megvádolt személy ítélethozatal előtti halála esetén az ellene fogatosított elkobzás nem minősült jogszerűnek, és örökösei úgy örökölhettek, mintha vádat sem emeltek volna ellene.⁵

A római jog elvei hatással voltak a későbbi századok joggyakorlataira is. A 8. század végén Nagy Károly frank császár elfogadott egy maximát, amely alapján „a vádlottat nem szabad bűnösnek vélelmezni, mivel nem a vád, hanem az ítélet alapján válik a bűnelkövető bűnözővé”.⁶

Az 1215-ben elfogadott *Magna Carta Libertatum*ban is megjelenik a modern ártatlanság véelmének előképe, hiszen a király az alattvalóit nem börtönözheti be, vagy részesítheti büntetésben, kivéve, ha a törvénynek megfelelően járt el: „(39) Egyetlen szabad embert sem lehet elfogni vagy bebörtönözni, jogaitól vagy tulajdonától megfosztani, sem törvényen kívülinek nyilvánítani, sem száműzni, sem tekintélyétől megfosztani, sem erőszakkal vele szemben eljárni, vagy másokat elküldeni ezt elvégezni, csak a vele egyenrangú felek törvényes ítélete vagy az ország törvénye alapján.”⁷

Az ókori és középkori jogforrások áttekintéséből megállapítható: régebb óta igény mutatkozik arra, hogy a vád bizonyítása a vádlót terhelje, valamint csak akkor lehessen bűnösnek tekinteni a terheltet, amennyiben van ellene meghozott törvényes ítélet. Az ártatlanság véelme viszont nem volt egy mindenkit megillető alapvető emberi jog, mivel ezekben a korokban nem érvényesült a jogegyenlőség elve.⁸

⁴ Kajtár István: *Egyetemes állam- és jogtörténet*. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 2003, 43–43. o.

⁵ Tanoos: i. m. 999. o.

⁶ Uo.

⁷ Szabad fordítás. Vö. “(39) No free man shall be seized or imprisoned, or stripped of his rights or possessions, or outlawed or exiled, or deprived of his standing in any way, nor will we proceed with force against him, or send others to do so, except by the lawful judgment of his equals or by the law of the land.” <https://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation>

⁸ Lásd még az egyenlőségről Kőhalmi László: A jogállami büntetőjog és büntető-eljárás rögzös útjai. In: Madai Sándor – Pallagi Anikó – Polt Péter (szerk.): *Sic itur ad astra. Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2020, 307–308. o.

Ezért jelentett nagy jogalkotási mérföldkövet a francia forradalom idején elfogadott Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata (1789), amely alapján már ténylegesen „mindenkit ártatlannak kell tekinteni, amíg be nem bizonyítják bűnösségét. Ha fogva tartása elkerülhetetlenné válik, a személynek őrzéséhez szükségesen felül minden kellemetlenség ellen védenie kell a törvénynek”. Ekkortól jelent meg az ártatlanság véelmének alkotmányos, emberi jogi jellege. Később az Egyesült Nemzetek Szövetsége által kiadott emberi jogok általános deklarációja már utalt a büntetőeljárás-jogi jellegére, amikor a védelemmel is összefüggésbe hozta az alapelvet: „mindenkit ártatlannak kell tekinteni, amíg olyan eljárás során, amelyben a védelmet biztosíthatja, el nem ítélik.”⁹

Az ENSZ közgyűlése által 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya szintén tartalmazza az ártatlanság véelmének alapelvét az alábbi angol nyelvű megszövegezéssel. „*Everyone charged with a criminal offence shall have the right to be presumed innocent until proved guilty according to the law.*” (Art. 14. 2). Mészáros Ádám hivatkozott tanulmányában rámutat a fentiekkel kapcsolatos fordítási hibákra. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának hivatalos magyar fordításában pontatlanul szerepel, hogy minden megvádolt személyről van szó, mivel valójában a terheltnek van joga ahhoz joga, hogy ártatlanságát vélelmezzék. Az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatának fordítása pedig azért nem tökéletes, mert valójában vélelmezni kell minden ember ártatlanságát, és nem annak tekinteni. Mészáros azt is kiemeli, hogy a deklaráció nem szűkíti le az alapelv hatókörét a büntetőeljárás terheltjére.¹⁰

Európai szinten az Emberi Jogok Európai Egyezményének¹¹ (EJEE) 6. cikk 2. pontja is kimondja, hogy „Minden bűncselekménnyel gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.” Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 48. cikk (1) bekezdése is tartalmazza,¹² hogy: „Minden gyanúsított személyt mindaddig ártatlannak kell vélelmezni, amíg bűnösségét a törvénynek megfelelően meg nem állapították.”

⁹ Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: *A büntető eljárásjog elmélete*. Dialóg Campus, Budapest, 2012, 58–62. o.

¹⁰ Mészáros: i. m. 107. o.

¹¹ Lásd bővebben Blutman László: Az ártatlanság véelmének hatóköre az európai alapjogokban. *Acta Juridica et Politica*, Tom. LIII, Fasc. 5, Szeged, 1998, 57–76. o.; Bárd Károly: Az ártatlanság véelme. In: Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): *Az európai büntetőjog kézikönyve*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 710–714. o.

¹² Czine Ágnes: Ki viszi át az ártatlanság véelmét a túlsó partra, avagy a védelemhez való jog néhány kérdése: a védő szerepe a XIX. században. In: Belovics et. al.: *Tanulmányok Bánáti János 75. születésnapjának tiszteletére*. HVG-ORAC, Budapest, 2019, 51–62. o.

Hazai szabályozástörténet

A büntetőeljárás-jogi alapelvek¹³ között az ártatlanság véelme bár nagy múlt-ra tekint vissza, hazánkban először csak a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: 1973. évi Be.) vezette be. Az akkori reguláció alapján senkit sem lehetett bűnösnek tekinteni mindaddig, amíg a büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozattal meg nem állapította.¹⁴ A korabeli indokolás alapján ez a jogintézmény az egész büntetőeljárás alatt meghatározza a terhelt helyzetét, és arra kötelezi az eljáró hatóságokat, hogy a büntetőeljárás során a törvényesség elvének megfelelően járjanak el, függetlenül attól, hogy a terhelt bűnösségéről bennük korábban már kialakult egy szubjektív vélemény. Hangsúlyozza továbbá az indokolás, hogy a büntetőeljárás során fogatosított cselekmények nem állnak ellentétben az ártatlanság véelmének intézményével. Mészáros Ádám megfogalmazását idézve: ezzel elejét vették annak, hogy a terheltet bűnösnek kezeljék az eljárás alatt.¹⁵

A jogfejlődésben fontos állomás volt a rendszerváltozás folyamata, mivel az Alkotmányba (1949. évi XX. törvény) is bekerült az ártatlanság véelmének intézménye az 1989. évi XXXI. módosító törvénnyel. Az alkotmányi szabályozás szerint: „A Magyar Köztársaságban senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.” Ezzel a szabályozási modifikációval az ártatlanság véelme alkotmányjogi intézmény lett.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX törvény (a továbbiakban: régi Be.) – amely, mint tudjuk, csak 2003-ban lépett hatályba – szintén tartalmazta az ártatlanság véelmét, és az alábbiak szerint került a norma megszövegezésre: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg” (7. §). A törvény miniszteri indokolása szerint ez a szabály a bíró számára azt a jogi parancsot közvetíti, hogy ártatlanként kezelje a vádlottat, vagyis olyan embernek kell tekinteni, aki nem vesztette el jó hírnevét és meg kell neki adni minden törvényes lehetőséget a védekezésre. A bíróságnak elfogulatlanul és pártatlanul kell eljárnia, és az ártatlanság véelme meghatározza a terhelt jogi státuszát is. Mészáros Ádám rámutatott arra, hogy itt nem kell a bírónak a terheltet ártatlannak tekintenie vagy éppen kezelnie, de az szükséges, hogy ne tekintse bűnösnek.¹⁶

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.), amely felváltotta a korábbi Alkotmányt, lényegében átvette a korábbi norma szövegét [XXVIII. cikk (2) be-

¹³ Lásd még Kóhalmi László: Jogállami barométer, avagy a védő büntetőeljárási pozíciója. In: Gellér Balázs – Csige Zoltán (szerk.): *Békes Imre emlékkötet*. Tullius Kiadó, Budapest, 2013, 122–123.o.

¹⁴ 1973. évi I. törvény 3. § (1) bekezdés.

¹⁵ Mészáros: i. m. 104. o.

¹⁶ Mészáros: i. m. 105–106. o.

kezdés]: „Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”¹⁷

Az új büntetőeljárás-jogi kódex tervezete az ártatlanság védelmére az alábbi definíciót használta: „Ártatlannak kell tekinteni mindenkit addig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős ügyszövegező határozata meg nem állapítja.” Mészáros Ádám tanulmányában a kódex végleges elfogadása előtt több észrevételt tett az új megfogalmazás kapcsán. Véleménye szerint nem megfelelő az a fel fogás, amely alapján az ártatlanság védelmét a megdönthető vélelmek kategóriájába sorolják. Kritikája szerint a szövegtervezet egyrészt nem szűkíti le az alapelv alkalmazását a terheltekre, másrészt nem az ártatlanság védelmezésének követelményét fekteti le, hanem *expressis verbis* kimondja: mindenkit ártatlannak kell tekinteni. Az ilyen megfogalmazás azért helyteleníthető, mert a büntetőeljárás törvény nem mindenre vonatkozik, hanem alapvetően arra, akivel szemben az eljárás folyik.¹⁸

A végül elfogadott büntetőeljárás kódex – 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (a továbbiakban: Be.) végül változtatott a tervezet koncepcióján és alapjaiban a korábbi szabályozást vette át: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős ügyszövegező határozata meg nem állapítja.” (1. §)

Törő Blanka javaslata szerint a törvényi megszövegezése pontosabb lenne, ha az alábbi módon szólna: „Senki sem kezelhető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg.” Érvelése szerint a vélelem felállításának az a célja, hogy a terhelt eljárási jogai ne sérüljenek.¹⁹

Herke Csongor, Fenyvesi Csaba és Tremmel Flórián szerint az ártatlanság védelmének három részelemé van:

- a tisztesség védelmezése (*praesumptio boni viri*);
- a bizonyítási teher (*onus probandi*)²⁰; és végezetül, hogy
- kétség esetén a terhelt javára kell döntenie (*in dubio pro reo*).

Törőhöz hasonlóan a szerzőtriász is abban látja az ártatlanság védelmének lényegét, hogy a terhelt nem kezelhető bűnösnek mindaddig, amíg bűnösségét a bíróság jogerős határozata meg nem állapította.

Az *in dubio pro reo* kapcsán pedig megállapítják, hogy az alapelv értelmezéséhez három megszorításra van szükség:

- ez az alapelv itt csak ténykérdésre vonatkozik, jogkérdésre nem;

¹⁷ Alaptörvény, Szabadság és Felelősség XXVIII. cikk (2).

¹⁸ Mészáros: i. m. 109–110. o.

¹⁹ Törő Blanka: Az ártatlanság védelme, mint a favor defensionis legerősebb jogelve. In: Elek Balázs – Háger Tamás – Tóth Andrea Noémi (Szerk.): *Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*. DE-ÁJK Büntető Eljárásjogi Tanszék, Debrecen, 2014

²⁰ Lásd még Elek Balázs: Bizonyítási teher az eljárási funkciók megosztásának tükrében. *Jogtudományi Közlöny*, 2016/1., 32–34. o.

- másrészt csak a jogerőre képes ügydöntő határozat meghozatalakor lesz irányadó; és végül
- csak az összes törvényes bizonyítási lehetőség kimerítése után alkalmazható.²¹

Az ártatlanság vélelmének követelménye a büntetőeljárás valamennyi szakaszára érvényes. Ezen belül a jogintézmény sérelmének veszélye leginkább a nyomozási szakban valósulhat meg.²²

Az ártatlanság vélelméről szóló uniós irányelv és annak implementációja

2016-ban az Európai Parlament és a Tanács (EU) elfogadta a 2016/343 (2016. március 9.) irányelvet²³, amelyet a szakirodalomban csak *ártatlanság vélelméről szóló irányelvként* aposztrofálnak. Az irányelv sorban a negyedik jogalkotási intézkedés volt, amelyet a gyanúsítottak és vádlottak eljárási jogairól szóló tanácsi ütemterv 2009-es elfogadása²⁴ óta fogadtak el. Az irányelv jogalkotási folyamata során több kritikát megfogalmaztak a tagállamok. Hollandia például felvetette, hogy egyáltalán szükséges-e, illetve tanácsos-e az ártatlanság vélelmére vonatkozó jogszabályt elfogadni uniós szinten, miközben a nemzeti jogok is megfelelő biztosítékokat tartalmaznak. Az Európai Bizottság azt elismerte, hogy „a biztosítékok szintje a tagállamok jogszabályaiban általánosságban elfogadható, és úgy tűnik, hogy nincs rendszerszintű probléma ezen a területen”, viszont álláspontjuk szerint vannak hiányosságok, illetve területek, ahol a jogi biztosítékon még lehetne és kellene is fejleszteni. Végül az Egyesült Királyságot, Írországot és Dániát leszámítva valamennyi tagállam részt vett a jogalkotási eljárásban.²⁵

Az irányelv megalkotását gyakorlati problémák is sürgették, mivel egyre nőtt azon terheltek száma, akikkel szemben nem származási országukban, hanem egy másik tagállamban folytattak büntetőeljárást. Lényegében – Róth Erikát idézve – eljárási szempontok miatt vált szükségessé, hogy uniós szinten egyformán érvényesüljenek a processzuális garanciák.²⁶

Az irányelv célja, hogy javítsa a büntetőeljárások során az ártatlanság vélelmének és a tárgyaláson való jelenlét jogának hatékony alkalmazását. Ahogy Lukácsi Tamás fogalmaz, az irányelv gyakorlatilag a strasbourgi Emberi Jogok

²¹ Herke – Fenyvesi – Tremmel: i. m. 58–62. o.

²² Fenyvesi Csaba: Az ártatlanság vélelmének jelentősége. *Ügyvédek Lapja*, 2020/1., 8. o.

²³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/343 irányelve (2016. március 9.) a büntetőeljárás során az ártatlanság vélelme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről.

²⁴ A Tanács állásfoglalása (2009. november 30.) a büntetőeljárásokban a gyanúsítottak vagy vádlottak eljárási jogainak megerősítését célzó ütemtervről (2009/C 295/01) HL C 295., 2009.12.4.

²⁵ Steven Cras – Anže Erbežnik: The Directive on the Presumption of Innocence and the Right to Be Present at Trial. *Eucrim*, 1/2006, 25–36. o.

²⁶ Róth Erika: Irányelv az ártatlanság vélelméről. *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/1., Különszám, 95. o.

Európai Bíróságának (EJEB) joggyakorlatát foglalja össze, ahhoz képest nem tartalmaz sok novumot.²⁷

Az irányelv hatálya csak a büntetőeljárásban gyanúsított vagy vádlott természetes személyekre vonatkozik, jogi személyekre nem. Másik oldalról kizárólag büntetőeljárásokra alkalmazandóak az irányelv szabályai, és emellett kifejezetten kizárja az alkalmazását a polgári vagy közigazgatási ügyekre nézve. A büntetőeljárás valamennyi szakaszában alkalmazandó az irányelv, a gyanúsítástól egészen a bűncselekmény elkövetéséről szóló határozat jogerőre emelkedéséig.

Az ártatlanság vétele kapcsán az irányelv 3. cikke kimondja, hogy „a tagállamok biztosítják, hogy a gyanúsítottak és a vádlottak mindaddig ártatlannak tekintendők, amíg bűnösségüket jogszerűen meg nem állapították”. Valószínűleg a magyar büntetőeljárás kódex tervezete is az irányelv rendelkezéseit vette alapul a megszövegezés elkészítésekor.

A cikk alkalmazásával összefüggésben előzetes döntéshozatali eljárás folyt az Európai Bíróságon.²⁸ Az alapügyben Emil Milevet több súlyos bűncselekménnyel, köztük fegyveres bűnszervezet irányításával, emberrablással, fegyveres rablással és emberölés kísérletével vádolták, amelyek büntetési tétele három év szabadságvesztéstől – az átváltoztatás lehetősége nélkül – életfogytig tartó szabadságvesztésig terjed. Milev 2013. november 24-e óta előzetes letartóztatásban volt. 2015 nyarán került az ügy tárgyalási szakaszba, és Milev kérelmére tizenöt alkalommal az ún. szakosított büntetőbíróság (*Spetsializiran nakazatelen sad*) határozott az előzetes letartóztatás megszüntetéséről. A bíróság annak értékelése nélkül határozott a kérelmekről, hogy megalapozott-e annak gyanúja, hogy a vádlott bűncselekményt követett el.

A bolgár büntetőeljárás törvénykönyv szerint az (előzetes) letartóztatást elbíráló bíróság a büntetőeljárás peres szakaszában nem vizsgálhatja, hogy van-e alapos ok annak feltételezésére, hogy bűncselekményt követtek el. A bolgár büntetőeljárás törvénykönyv (*Nakazatelno protsesualen kodeksnek*, rövidítve NPK) 256. cikke alapján „A tárgyalás előkészítése érdekében az előadó bíró határoz [...] a kényszerintézkedésről, annak értékelése nélkül, hogy megalapozott-e a bűncselekmény elkövetésének gyanúja...”. A szakosított büntetőbíróság szerint a büntetőeljárásra vonatkozó nemzeti jog ellentmondásban áll az EJEE-ből fakadó követelményekkel. A nemzeti jog ez esetben megtiltja a

²⁷ Lukácsi Tamás: *Az ártatlanság véelmének új európai szabályozása*. Társadalomtudományi Kutatóközpont Lendület-HPOPs Kutatócsoport, 2016/2. <https://hpops.tk.hu/blog/2016/02/az-artatlansag-veelmenek-uj-europai-szabalyozasa>

²⁸ C-310/18. PPU. számú ügy: A Bíróság (első tanács) 2018. szeptember 19-i ítélete (a *Spetsializiran nakazatelen sad* [Bulgária] előzetes döntéshozatal iránti kérelme) – az Emil Milev elleni büntetőeljárás (Előzetes döntéshozatal – Sürgősségi előzetes döntéshozatali eljárás – Büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés – (EU) 2016/343 irányelv – Az ártatlanság vétele – A bűnösségre történő nyilvános utalások – Jogorvoslati lehetőségek – Az előzetes letartóztatás törvényességének felülvizsgálatára irányuló eljárás) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62018CA0310>

bíró számára, hogy az eljárás tárgyalási szakaszában az előzetes letartóztatás bírósági felülvizsgálata során állást foglaljon arról, hogy megalapozott-e a gyanúja annak, hogy a vádlott követte el a terhére rótt bűncselekményeket, ezzel szemben az EJEE 5. cikk (1) bekezdésének c) pontja és (4) bekezdése csak akkor teszi lehetővé a vádlott fogva tartásának fenntartását, ha „bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja” áll fenn.

A szakosított büntetőbíróság később a *Varhoven kasatsionen sadhoz* (Legfelsőbb Semmitőszék) fordult. A semmitőszék szintén megállapította, hogy ellentmondás áll fenn a nemzeti büntető eljárásjog és az EJEE között, amely ellentmondás miatt az Emberi Jogok Európai Bírósága a Bolgár Köztársaságot több alkalommal is elmarasztalta, elsőként 1999-ben (*Nikolova vs. Bulgária*-ügy). Emellett a semmitőszék véleménye szerint egy olyan megoldás, amely alapján az elsőfokú bíróságnak a letartóztatást elrendelő bíróságtól eltérő bíróságot kell felhatalmazni arra, hogy a letartóztatás fenntartásának indokairól határozzon, jogi és gyakorlati akadályokba ütközne. Azt is megfogalmazta, hogy amennyiben a tárgyalási szakaszban eljáró bíróság foglal állást annak megalapozott gyanújáról is, hogy a vádlott a terhére rótt bűncselekményt elkövette, ellentétben állhat a bíróságok pártatlanságának az EJEE 6. cikk (1) bekezdésében rögzített követelményével. Így a bíróságnak arról kellett volna döntenie, hogy melyik jognak van elsőbbsége, amihez nem volt meg a jogosultsága.

A szakosított büntetőbíróság a 2016 áprilisában hozott véleményében azt is kéri, hogy ezek az érvek összhangban állnának a 2016/343 irányelv 3. és 6. cikkével. Bár ekkor még az irányelv átültetésének határideje még nem járt le, a nemzeti bíróságoknak tartózkodniuk kellett olyan intézkedések meghozatalától, amelyek az átültetésre nyitva álló időszak alatt komolyan veszélyeztetették volna az irányelv által meghatározott célokat. A fentiekre tekintettel a szakosított büntetőbíróság úgy döntött, hogy az eljárást felfüggeszti, és előzetes döntéshozatal céljából a következő kérdést terjeszti az Európai Unió Bíróság elé: összeegyeztethető-e a 2016/343 irányelv 3. és 6. cikkével az a nemzeti ítélkezési gyakorlat – vagyis a Legfelsőbb Semmitőszék kötelező erejű véleménye –, ami alapján megállapította, hogy ellentmondás van az EJEE 5. cikk (1) bekezdésének c) pontjával összefüggésben értelmezett 5. cikk (4) bekezdése, valamint a nemzeti jogszabály között abban a kérdésben, hogy figyelembe kell-e venni a bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúját a büntetőeljárás tárgyalási szakaszában az előzetes letartóztatási fenntartására vonatkozó felülvizsgálati eljárásban.

Az Európai Unió Bírósága kimondta, hogy ez a szabály nem érinti azokat a vádhatósági cselekményeket, amelyek célja a gyanúsított vagy a vádlott bűnösségének bizonyítása, és azokat az igazságügyi vagy más illetékes hatóság által meghozott eljárási természetű előzetes határozatokat sem, amelyek gyanún vagy terhelő bizonyítékokon alapulnak. A semmitőszék által hozott vélemény nem veszélyezteti az irányelv alkalmazhatóságát és céljainak megvalósítását. Ennek alapján és a (16) preambulumbekezdéssel összhangban a bíróság azt is kimondta, hogy az irányelv ugyanakkor „nem szabályozza azokat a felté-

teleket, amelyek mellett az előzetes letartóztatásra vonatkozó határozatokat el lehet fogadni”.²⁹

A 4. cikk a bűnösségre történő nyilvános utalások tilalmáról szól. Az Európai Bizottság az irányelv megfeleléséről szóló jelentésében³⁰ kiemeli, hogy a 4. cikk (3) bekezdésével összhangban a gyanúsítottakra bűnösként való utalás megállapított tilalma nem akadályozhatja a hatóságokat abban, hogy valamely büntetőeljárásra vonatkozóan információkat hozzanak nyilvánosságra, amennyiben ez a bűnügyi nyomozással vagy a közérdekkel összefüggő okból feltétlenül szükséges.

Több tagállamban problémát észlelt a Bizottság az 5. cikkel kapcsolatban is, amely szerint biztosítani kell a megfelelő intézkedéseket azért, hogy a gyanúsítottakat és a vádlottakat fizikai kényszerítő intézkedések alkalmazása révén ne állítsák be bűnösként a bíróságon vagy a nyilvánosság előtt. Hiányosságokat figyelt meg az átültetésben is: volt példa arra a gyakorlatban, hogy megbilincselik a vádlottat, tekintet nélkül arra, hogy miért van őrizetben, úgy, hogy azt a nyilvánosság is láthatta.

A 6. cikk megköveteli a tagállamoktól, hogy a bizonyítási teher a vádhatóságon legyen. Ez nem érinti a bíróság arra vonatkozó kötelezettségét, hogy a terhelt és a mentő bizonyítékokat egyaránt feltárja, és a védelemnek az arra vonatkozó jogát, hogy az alkalmazandó nemzeti jognak megfelelően bizonyítékot terjesszen elő. A szabálytól függetlenül az irányelv lehetőséget biztosít arra, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségével kapcsolatos ténybeli vagy jogi vélelmeket alkalmazzanak a tagállamok, ha azok megdönthetőek. A (22) preambulumbekkezdés e tekintetben feltételként szabja meg, hogy a védelemhez való jogot tiszteletben kell tartani, és az az elérni kívánt jogszerű célra korlátozódjon, azzal arányos legyen. A Bizottság két tagállam jogszabályainál észlelte, hogy egyértelmű korlátok nélkül áthárítják a bizonyítási terhet a vádhatóságról a másik félre. Hazánkban is van arra példa, hogy a bizonyítási teher megfordul: például az elkövető bünszervezetben való részvétele alatt szerzett vagyonra vagyonekobzást kell elrendelni, mivel a törvény alapján vélelmezni kell, hogy a vagyon bűncselekményből ered [Btk. 74/A. § (1) bekezdés a) pont].³¹

A 6. cikk (2) bekezdése előírja az *in dubio pro reo* elvét a tagállamok számára, bár meghatározott tagállamokban nem ültették át *expressis verbis*. A Bizottság

²⁹ Előzetes döntéshozatal az C-439/16. PPU. számú ügyben. <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=686C558E4E29892932DD2316331AB386?text=&docid=184424&pageIndex=0&doclang=HU&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1000851>

³⁰ A Bizottság jelentése az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak a büntetőeljárás során az ártatlanság véelme egyes vonatkozásainak és a saját tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről szóló, 2016. március 9-i (EU) 2016/343 európai parlamenti és tanácsi irányelv végrehajtásáról.

³¹ Lásd erről bővebben Hollán Miklós: A bűncselekményből eredő vagyon elvonása és az ártatlanság véelme. Alapjog-dogmatikai vizsgálódás. In: Nagy Ferenc (szerk.): *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, 2006, 75–92. o.

szerint ez önmagában nem probléma, mert a gyakorlatban valamennyi tagállamban érvényesül a jogelv. Egy kivételt viszont megnevez, és példaként hozza azt az esetet, amikor a vádhatóság képviselője és a védő úgy dönt, hogy nem tesz fel keresztkérdéseket a tanúnak: ekkor a bíró arra a következtetésre jut, hogy a védő és a terhelt elfogadja a tanú álláspontját. Ez viszont sérti az ártatlanság elvét.³²

Az irányelv 7. cikk alapján a tagállamoknak biztosítani kell, hogy a terhelteknek jogukban álljon hallgatni azzal a bűncselekménnyel kapcsolatosan, amelynek elkövetésével őket gyanúsítják vagy vádolják. Két tagállamban tárt fel megfeleléssel kapcsolatos problémákat a Bizottság, mivel ott hatályban vannak olyan intézkedések, amelyek büntethetik az e tilalomból fakadó jog gyakorlását, illetve arra kényszeríthetik a terhelteket, hogy hivatkozzanak a büntetőjogi felelősséget kizáró körülményekre.

A 7. cikk (5) bekezdése alapján a hallgatáshoz való jog vagy az önvádra kötelezés tilalmából fakadó jog terhelt általi gyakorlása nem használható fel ellene és nem tekinthető bizonyítéknak abban a tekintetben, hogy elkövette az érintett bűncselekményt. A Bizottság megállapította, hogy annak ellenére, hogy 14 tagállamban nincsenek kifejezett nemzeti rendelkezések, amelyek megtiltanák a negatív konklúziók levonását, ez nem érinti az irányelvvel való összhangot, mivel az ítélkezési gyakorlat azt mutatja, hogy ezt a szabályt folyamatosan betartják. A többi tagállamban viszont vannak hiányosságok a megfeleléssel szemben. A Bizottság kiemeli azt a példát az egyik tagállam tekintetében, amely alapján a tényleges gyanúsítottak hallgatása, vagy a terhelt bizonyítékok szolgáltatásának megtagadása esetén negatív következtetéseket vonhatnak le a hatóságok a terheltre nézve.

Az irányelv foglalkozik továbbá azzal, hogy a terhelt a saját tárgyalásán jelen lehessen, illetve áttekinti az ügydöntő határozat meghozatalának feltételeit.³³ Ezeknek a szabályoknak a tagállamok alapvetően megfelelnek, bár néhány tagállamban a megfelelést nem garantálják a vétségek és kisebb bűncselekmények kapcsán folytatott tárgyalások során.

Végezetül az irányelv kitér a jogorvoslatokra is. A 10. cikkben megfogalmazza követelményként a tagállamok számára, hogy a terheltek számára biztosítsanak az irányelv által biztosított jogaik megsértése esetére hatékony jogorvoslatot. Itt kiemelendő, hogy az egyik tagállamban közvetlen probléma merült fel a jogorvoslat hatékonyságával kapcsolatban, mivel túl szigorú követelményeket fogalmaznak meg ahhoz, hogy a hatóságok általi jogsértésekért felelősségre lehessen vonni őket.

³² Lásd még az *in dubio* szabály nemzetközi összehasonlításáról Bencze Mátyás: „Nincs füst, ahol nincsen tűz”: Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbírárságok gyakorlatában. Gondolat, Budapest, 2016, 37–58. o.

³³ Róth: i. m. 104–105. o.

Összegzés

Az ártatlanság vétele – klasszikus jogállami büntetőeljárás alapelv jellege ellenére – számtalan jogalkalmazási, jogértelmezési problémát vet fel nemcsak hazai, hanem európai uniós szinten is.

Elhunyt pályatársunk, Mészáros Ádám hivatkozott tanulmányában is felvillantotta azt a kiváló kritikai elemzőképességét, a bűnügyi diszciplínák valamennyi tudományágát átfogó holisztikus látásmódját, amely példaképként szolgál számomra és jogászgenerációk számára.

Halálbüntetés nélkül Magyarországon. Az elrettentő hatás kérdése a hazai statisztikai adatok fényében (1975–2021)

TÓTH J. ZOLTÁN*

Bevezetés

Jelen írás nem tanulmánynak készült, így nem célja, hogy a halálbüntetés általános elméleti, filozófiai vagy kriminológiai kérdéseit taglalja. Egyetlen célja, hogy a halálbüntetéssel kapcsolatos vitatémák egyik legfontosabb problémájához, a halálbüntetés elrettentő hatásának kérdéséhez (e hatás létezése eldöntéséhez) adjon *fogódzót*, mégpedig nem távoli országok emberölési és kivégzési trendjeinek elemzése, hanem a magyar helyzet statisztikai vizsgálata alapján. Már most le kell szögeznünk azonban, hogy e fogódzó nem bizonyítékot (különösen nem *döntő* bizonyítékot) jelent, hanem egy *adalek*ot, amely hozzájárulhat más, statisztikai és nem statisztikai módszerekkel megállapított tények, adatok, logikai levezetések, pszichológiai jellemzők, szociológiai indikátorok kiegészítéséhez, ezáltal a halálbüntetés létének vagy nemlétének a bűnözési, ezen belül az emberölési trendekre való hatásának, avagy e hatás hiányának a megértéséhez.

Következtetéseink közvetlen használhatósága tehát korlátozott, adalekként azonban – reményeink szerint – jó szolgálatot tehetnek bizonyos kérdések jobb megértésében, már csak azért is, mert – bár halálbüntetés Európában (Fehéroroszországot kivéve) nincs¹ – számos európai politikus veti fel időről időre a halálbüntetés visszaállításának gondolatát,² mégpedig épp annak feltételezett elrettentő hatására hivatkozva.

* Egyetemi tanár, KRE-ÁJK Jogelméleti és Jogtörténeti Tanszék.

¹ Tóth J., Zoltán: The Abolition of Capital Punishment in the major Countries of Europe. *Journal on European History of Law*, vol. 8, no. 2, 2017, 77–86. o. A 2020. évi helyzetet (nemcsak Európát tekintve) lásd: *Death Sentences and Executions 2020*. Amnesty International Global Report. Amnesty International, London, 2021, <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/ACT5037602021ENGLISH.pdf>. Megjegyzendő, hogy éppen ebben az évben (2020-ban) Belaruszban nem került sor kivégzésre, de három halálos ítélet kiszabására igen; a korábbi években azonban a legtöbb évben hajtottak végre halálos ítéletet. (2021. évi adatok e vonatkozásban jelen sorok írásakor még nem állnak rendelkezésre.)

² Vö. Tóth J., Zoltán: The Capital Punishment Controversy in Hungary: Fragments on the Issues of Deterrent Effect and Wrongful Convictions. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, vol. 21, iss. 1, 2013, 37–58.

Az elrettentő hatás paradigmája

Az elrettentő hatás paradigmája – amely a büntetés generális prevenciók célját hivatott betölteni³ – a halálbüntetéssel kapcsolatos szakirodalom (illetve a közvélemény) *retencionista* (azaz halálbüntetés-párti) részének egyik legfontosabb, legmeghatározóbb érve. Az elgondolás szerint a büntetéseknek a bűncselekmények megvalósításáról szóló bűnözői döntésekre, ezáltal a bűnelkövetési trendekre ténylegesen *hatásuk* van;⁴ és minél szigorúbb egy (potenciális) büntetés, annál nagyobb ez a hatás. Mivel az élet a létező legfontosabb érték, ezért az ennek elvételével való büntetőjogi fenyegetés (vagyis a halálbüntetés léte) képes a legtöbb embert elrettenteni attól, hogy gyilkosságot (szándékos emberölést) kövessen el. Az *abolicionista* (azaz halálbüntetés-ellenes) oldal ezzel szemben azon a véleményen van, hogy az emberölésekre a büntetés fajtáján és mértékén kívüli, attól független szempontoknak és motívumoknak sokkal nagyobb hatásuk van, így az elrettentő hatás nem létezik, vagy elhanyagolható mértékű. Mindkét oldal számos logikai, filozófiai és egyéb érveléssel igyekszik igazát alátámasztani. Bár az érvek legfontosabbika kétségtelenül az emberölési statisztikák elemzése, a pusztán elméleti-rationális argumentáció sem hagyható e körben figyelmen kívül. Jelen tanulmányban mindenekelőtt ezen érvekről, azaz a halálbüntetés pártolói és ellenzői az elrettentő hatással kapcsolatos teoretikus vitájáról lesz szó, majd az elrettentő hatás vizsgálatára alkalmas magyar statisztikai adatok áttekintésére vállalkozunk, az elérhető legfrissebb, már a 2021. évet is magában foglaló adatsorok alapján.

Ennek során abból a két axiómából indulunk ki, hogy egyrészt jogállami rendszerekben alapvetően csak élet elleni cselekmények elkövetőinek a halállal való büntethetősége vetődhet fel reális vitaalkapként, másrészt hogy a halállal való büntetés lehetősége csak a ténylegesen is (most vagy korábban) halállal fenyegetett, a halálbüntetés tárgyát jelentő élettől való megfosztással egyedül arányos cselekmények (tehát az emberölések) elkövetőit tarthatná vissza tettük elköveté-

³ A büntetés közvetett (végső, lényegi) célja a társadalom védelme, az ennek érdekében alkalmazott két rész cél pedig a speciális és a generális prevenció. Ennek értelmében „a büntetés alapvetően kettős célt szolgál: egyrészt elrettentő hatása révén annak megelőzését, hogy az állampolgárok bűncselekményt kövessenek el (ez a büntetés ún. generálpreventív célja), másrészt annak megelőzését, hogy a bűncselekményt már korábban elkövető újabb bűncselekményt kövessen el (ez a büntetés ún. speciálpreventív célja)”. Vö.: Mészáros Ádám: *Büntetőjogi alapismeretek*. Egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára. Magyar Elektronikus Könyvtár, <https://mek.oszk.hu/03300/03394/03394.pdf>. Nyilvánvaló, hogy a halálbüntetés esetében csak a generális prevenció vetődhet fel, és csak ennek (vagyis magának az ún. elrettentő hatásnak) a megvalósulása vizsgálható.

⁴ Ennek filozófiai előfeltevése az akaratszabadság elfogadása, amely eszmeileg megalapozhatja egyes magatartások büntethetőségét. Vö.: Mészáros Ádám: *Akaratszabadság a büntetőjogban és annak a bűnrészességgel kapcsolatos összefüggései*. *Kontroll*, 2004/1., 30–47. o.

sétől – az elrettentő hatás kérdésében való vizsgálódás eredményeitől függően. Érdekeséggéppen azonban megjegyezzük, hogy vannak azonban olyanok is a szakirodalomban, akik e második axiómát nem fogadják el, és vizsgálatokat tartanak szükségesnek abban a vonatkozásban, hogy az emberölések halálbüntetéssel való szankcionálhatósága képes-e visszatartani a nem főbenjáró bűncselekmények (rablás, nemi erőszak, betörés stb.) elkövetőit tettük megvalósításától. Ennek alapja az a – bizonyítandó vagy cáfolandó – feltételezés, hogy az ilyen bűnözők félnek attól, hogy az elkövetés körülményei folytán magatartásuk esetleg átcsaphat emberölésbe is, és ennek elkerülésére már eleve a kisebb bűncselekményt sem valósítják meg.⁵ Mindazonáltal az e kérdésben folytatott kutatás eredménye nem szolgálhat alapként a halálbüntetés alkalmazhatósága kérdésében történő állásfoglaláshoz, mert ha igaznak is bizonyulna a feltételezés, jogállami rendszerekben akkor sem lehetne csak *azért* kapitális szankciót alkalmazni, hogy nem főbenjáró ügyek potenciális tetteseit elriasszuk e cselekményüktől; a kérdés tehát csak az lehet – és jelen írás ezért csak ezt vizsgálja –, hogy vajon elrettenti-e, illetve elvileg elrettentheti-e a halálbüntetés az életlenes cselekmények potenciális elkövetőit a jövőbeli emberölésektől.

Elméleti viták az elrettentő hatás tételéről

A legsúlyosabb jogkövetkezménnyel kapcsolatos diszkusszió témái közül talán a legfontosabb, mindenesetre bizonyosan a legtöbbet tárgyalt problémakör az elrettentő hatás kérdése. A halálbüntetés-pártiak azt mondják, hogy a halálbüntetésnek elrettentő hatása van, hatékonyan képes visszatartani az élet elleni bűncselekmények potenciális elkövetőit szándékuk megvalósításától. Az abolicionisták szerint viszont nincs bizonyíték arra, hogy bárkit is sikerült volna visszatartani a halálbüntetéssel való fenyegetés által olyan bűncselekmény elkövetésétől, amit egyébként halálbüntetés híján az illető megtett volna. A halálbüntetés ellenzőinek az a véleménye, hogy sok esetben *bizonyíthatóan* nincs a legsúlyosabb büntetésnek elrettentő hatása.

Szerintük nyilvánvalóan nem rettent el az ezzel való fenyegetés azokat az embereket, akik cselekedetüket hirtelen („erős”) felindulásból, erős izgalmi állapotban, nagyfokú érzelmi-idegi stresszhelyzetben, illetve alkohol hatása alatt követik el. Mindezekben közös, hogy a tettes tudata beszűkült, ezért átmeneti jelleggel nem tudja indulatait megfékezni, nem képes magatartását teljes mértékben kontrollálni. A „hirtelen felindulás” („erős felindulás”) kifejezésben ezenkívül a „hirtelen” (vagy az „erős”) szónak külön jelentősége van, ez jelzi ugyanis azt, hogy az illető reakciója valamilyen külső ingerre azonnali, impulzív, tehát viselkedése valamilyen indulati tett-megnyilvánuláson, nem pedig előzetes mérlegelésen alapul. Mindebből az következik, hogy a „hirtelen

⁵ E problémafelvetéshez lásd például William C. Bailey – Ruth D. Peterson: Capital Punishment and Non-Capital Crimes: A Test of Deterrence, General Prevention, and System-Overload Arguments. *Albany Law Review*, vol. 54, 1989–1990, 681–707. o.

felindulás” („erős felindulás”) a spontán, indulati, nem tudatos viselkedés egy fajtája, így az elkövetett tett potenciális következményeinek (mindenekelőtt a büntetés fajtájának és mértékének) az előzetes számbavétele és értékelése a leendő elkövető részéről fel sem merül.

Ráadásul az ilyen bűncselekmények többségét (Magyarországon mintegy négyötödét) ismerősök követik el egymás sérelmére.⁶ A kirobbant családi vi-ták, veszekedések eredményeként bekövetkező büntettek elkövetői erős ér-zelmi-izgalmi állapotban valószínűsítik meg a bűncselekményt, nyilvánvalóan nem számolva a halálos eredmény bekövetkezésének lehetőségével. Ha pedig ez a lehetőség eszükbe sem jut, akkor ennek következményeit sem fogják mérle-gelni. Továbbá – mivel az ilyen emocionális indíttatású bűncselekményeket a szülők, gyermekek, házastársak, barátok, szomszédok, cimborák, egyéb ismerősök egymással szemben követik el – szándékuk legfeljebb eventuaisan ter-jed ki a sértett halálára,⁷ így a társadalomra veszélyességük hiánya folytán indokolatlan őket halálbüntetéssel fenyegetni.⁸

A halálbüntetés ezen kívül az abolicionisták szerint nem alkalmas azoknak az elrettentésére, akik meg vannak arról győződve, hogy őket úgysem kapják el. Esetükben nem a büntetés szigorúságának, kegyetlenségének, hanem a büntetés elkerülhetetlenségének van jelentősége. *Beccaria* óta tudjuk, hogy a bűnözőket hatékonyabban képes visszatartani egy kisebb, de elkerülhetetlenül bekövetkező, mint egy súlyosabb, de nagyobb valószínűséggel megúszható büntetés. Ebbe az elkövetői körbe tartoznak továbbá azok is, akik a legeltökél-tebben hajtják végre az emberöléseket. Ugyanis akikkel szemben a gyakorlat-ban is alkalmazható lenne a halálbüntetés (bérgyilkosok, rablógyilkosok), eltörlésük folytán pont azokkal szemben érvényesülne a legkevésbé a ha-lálbüntetés elrettentő hatása. *Albert Camus* szerint például „a megfélemlítő erő csak a félénkekre hat, azokra, akik nem hajlanak a bűncselekményre”.⁹ Vagyis a halálbüntetéssel csak azokat lehet elrettenteni, akik amúgy sem követnének el emberöléseket, illetve akikre a kisebb büntetés is fékezőleg hat, míg azok, akik a kisebb büntetésektől nem rettennek meg, a nagyobbtól sem fognak.

A halállal való fenyegetés nem tudja továbbá elrettenteni az elmebeteg-e-ket, akiknek a tudata sem a bűncselekmény antiszociális voltát, sem a büntetés súlyosságát, sem a kettő közti okozati összefüggést nem tudja felfogni (igaz,

⁶ Victor H. Evgjen: Let's Abolish Capital Punishment. In: James A. McCafferty (ed.): *Capital Punishment*. Aldine-Atherton, Chicago–New York, 1972, 220. o.

⁷ Az ún. egyenes szándéktól (amikor az elkövető felismert cselekményének követ-kezményeit kívánja) az eventuais (eshetőleges) szándék abban különbözik, hogy e következményeket az elkövető nem kívánja ugyan, de azokba belenyugszik. Vö. például Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmának alapkérdései: *A bűncselek-mény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban*. OKRI, Budapest, 2020, 224. o.

⁸ Megjegyzendő, hogy az ilyen cselekmények tetteseit a halálbüntetést akár ma is, vagy a közelmúltig ismerő jogrendszerek többsége nem is fenyegette halálbün-tetéssel.

⁹ Albert Camus: Gondolatok a halálbüntetésről. In: Sebes Ágnes (szerk.): *A halál-büntetésről*. Medvetánc Füzetek. Magvető, Budapest, 1990, 24. o.

őket általában sem a tradicionális jogrendszerek nem fenyegették, sem a mai modern, a halálbüntetést egyébként ismerő és alkalmazó jogrendszerek nem fenyegetik halál- – vagy bármilyen egyéb – büntetéssel). Nem tartja vissza továbbá a kapitális szankció az öngyilkos gyilkosokat, vagyis azokat, akik már eleve azzal a szándékkal követik el az emberölést (például – nagyon rossz és helytelen, de bevett szóhasználat – ún. „szerelemföltétésként”), hogy utána saját magukat is megöljék;¹⁰ azokat, akik eleve meg akarnak halni, és az öngyilkosság egyfajta közvetett módjaként arra számítanak, hogy vagy az ellenállás tanúsítása során a rendőrök lövik le,¹¹ vagy a bíróság fogja halálra ítélni őket (tehát akiknek az a célja, hogy „akasztófára jussanak”);¹² akiket olyan fokú pszichikai kényszer ural, hogy nem tudják irányítani cselekvéseiket, mivel a bűnelkövetésre készítő (többnyire, de nem kizárólagosan szexuális) ösztönök felülírnak minden más, a bűncselekménytől való tartózkodásra vezető, racionális motívumot; végül nem rettent el a halálbüntetés azokat sem, akik pont ennek révén kívánnak mártírrá válni (terroristák, anarchisták, öngyilkos merénylők).¹³

¹⁰ A közismertebb esetek közül példa erre a 2007. április 20-án Kecskeméten elkövetett „gombabódés” kettős gyilkosság és az azt követő öngyilkosság; az az eset, amelynek során egy rendőr 2012. június 4-én előbb lelőtte felesége orvos szeretőjét, majd saját magát is; vagy az a közvéleményt felkavaró eset, amelynek során 2021 júniusában egy szegedi gyógyszerész (miután a szomszédot is megsebesítette) lelőtte párját, majd a haldokló nőt még meg is erőszakolta.

¹¹ Valószínűleg a 2007. májusi Széna téri bankrablás elkövetője is (részben) ilyen motívumból követte el cselekményét, illetve emiatt tanúsított olyan magatartást (adott le többször is lövéseket a fegyverével), hogy a terrorrelhárító szolgálat rendőrei számára nem hagyott más választást, csak azt, hogy harcképtelenné tegyék őt. A kommandósok által leadott hat lövés – még ott a helyszínen – végül tényleg a halálát okozta.

¹² Ilyen konkrét példákat idéz – igaz, a történelmi múltból – *Szemere Bertalan és Arthur Koestler* is. Lásd Szemere Bertalan: A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről. *Halálbüntetést Ellenzők Ligája*, 1990, 153–154. o.; Arthur Koestler: Az akasztásról. In: Arthur Koestler: *Egy mítosz anatómiája*. Osiris, Budapest, 1999, 82. o. De hogy a közvetett öngyilkosság megkísérlésének ez a módja nemcsak a régmúlt jellegzetessége volt, azt jól mutatja, hogy például az USA Kalifornia államában azért ítélték halálra Pamela Watkinst, mert a szuicídium indirekt módjaként kifejezetten saját halálát kívánva gyilkolt. Watkins ugyanis korábban már többször meg kívánta ölni magát, ám egyik öngyilkossági kísérlete sem járt sikerrel. Emiatt végül elhatározta, hogy ha saját keze által meghalni nem tud, akkor megöl másokat, s így majd ki fogják őt végezni; ezért megfojtotta azt a két kisgyermeket, akikre mint bétiszitter vigyázott. (Ez esetet idézi: Anthony G. Amsterdam: Capital Punishment. In: Hugo Adam Bedau (ed.): *The Death Penalty in America*. Oxford University Press, Oxford, 1982, 357. o. Amit Amsterdam írásából nem tudunk meg, az az, hogy a kivégzésre ténylegesen nem került sor, így végül is Watkins cselekménye nem érte el célját; ám mindez szándékaira előzetesen nyilvánvalóan nem lehetett hatással.)

¹³ Ezen érvelés alapján tehát az abolicionisták helytelennek tartják a halálbüntetés híveinek azt a megállapítását, amely szerint az emberek a halálbüntetés léte miatt nem követnek el életellenes bűncselekményeket. Valójában szerintük

Említést kell tennünk arról is, hogy vannak olyan abolicionisták, akik nem egyszerűen tagadják a halálbüntetés elrettentő hatását, de azt is állítják, hogy a halálra ítéelés lehetősége kifejezetten arra ösztönzi a gyilkosokat, hogy az elkövetett emberölés után még több emberölést kövessenek el. Érveik szerint ugyanis, ha valaki már gyilkolt és ezért cserébe – elfogása esetén – halálbüntetéssel kellene számolnia, nincs semmi olyan plusz visszatartó erő, ami eltántorítaná őt attól, hogy újra gyilkoljon. Így például nyugodt szívvel megölheti azt a szemtanút, aki őt lebuktathatná, azt a rendőrt, aki el akarja őt kapni, azt a börtönőrt, aki meg akarja akadályozni a szökését, hiszen így esélye van a megmenekülésre, de ha ez nem sikerülne neki, akkor sem kerülhet nehezebb helyzetbe, mintha a tanú, rendőr stb. életben hagyásával a szabadságát kockáztatta volna. Ha tehát egyetlen ember megöléséért is kivégzik – gondolhatja a bűnöző –, nem kockáztat semmit, ha másokat is megöl, csak nyerhet vele.

Az elrettentő hatás Magyarországon a konkrét statisztikai adatok tükrében¹⁴

Magyarországon 1990-ben törölték el hivatalosan a halálbüntetést, amikor is a 23/1990. (X. 31.) AB határozat kimondta, hogy a halálbüntetésre vonatkozó büntető anyagi és eljárásjogi rendelkezések alkotmányellenesek, mert sértik az élethez és emberi méltósághoz való jogot. Ezért az utolsó „halálbüntetéses” évnek 1990-et,¹⁵ az első „halálbüntetés-mentes” évnek pedig 1991-et tekinthetjük.

az emberek nagy többsége akkor sem ölne embert, ha azt a törvény egyáltalán nem rendelné büntetni, egyszerűen azért, mert számukra a gyilkolástól való tartózkodás indoka nem a büntetésekben, hanem egészen más motívumokban rejlik. Amikor tehát a retencionisták a halálbüntetés visszatartó hatását feltételezik, tulajdonképpen – vélik az abolicionisták – nem a bűnözőkből, hanem az amúgy is tisztességes „átlagemberekből” indulnak ki (akik egyébként halálbüntetés nélkül sem gyilkolnának), ezért elvétik a vizsgálat tárgyát, elgondolásuk tehát már önmagában ennek okán sem lehet helytálló.

¹⁴ A statisztikai adatok forrásai az 1975–2007 közötti időszak vonatkozásában a Központi Statisztikai Hivatal papír alapú Évkönyvei, 2003-tól pedig egyrészt a Legfőbb Ügyészség Tájékoztatói a bűnözés adott évi adatairól (<http://ugyeszseg.hu/statisztikai-adatok/tajekoztato-a-bunozesrol/>), valamint az utóbbi néhány év tekintetében a Belügyminisztérium Jogszabály-előkészítő és Koordinációs Főosztály Jogszabály-előkészítő Osztálya által vezetett Egységes Nyomozó hatósági és Ügyészségi Bűnügyi Statisztikában (ENYÜBS) fellelhető, az osztály által egyéni adatkérésre leválogatott és megküldött adatai. (A szerző ezúton mond köszönetet a BM illetékes Osztályának a kért statisztikai adatok kigyűjtéséért és megküldéséért.) Mivel más módszertanon alapul, ennek folytán a korábbi magyar statisztikai adatokkal való összehasonlításra nem alkalmas (lásd később), ezért nem használtuk az EUROSTAT adatait.

¹⁵ Bár a halálbüntetés formáljogi megszüntetése 1990 októberében történt, kivégzésre 1988 óta, halálra ítélésre pedig 1989 óta nem került sor. [Az utolsó kivégzett a tiszacsegei rablógyilkos Vadász Ernő volt, akit előre kitervelten, nyereségvágyból, különös kegyetlenséggel elkövetett szándékos emberölés miatt ítélték

Megvizsgálva az emberölési statisztikákat 1975-től, a számok a következőket mutatják.

Míg 1975 és 1990 között a szándékos emberölések, valamint az erős felindulásban elkövetett emberölések száma 185 és 237 között volt,¹⁶ addig 1991-ben és 1992-ben ez a szám felugrott 307-re, majd ezután 1993 és 1998 között 271 és 313 között¹⁷ mozgott.¹⁸ [Mivel az erős felindulásban elkövetett emberölésnek minősített esetek száma évi mindössze néhányat tesz ki (2003-tól kezdve ezek száma mindig 0 és 5 között volt,¹⁹ arányuk tehát elenyésző), ezért ez az összesített szám jó közelítéssel a szándékos emberölések trendjeit közel pontosan mutatja.]

Valami tehát történt 1990 után a magyar társadalomban; az azonban valójában nem bizonyítható, hogy ez a halálbüntetés eltörlésének tudható be.²⁰ Elképzelhető például, hogy pusztán a társadalom anómiás állapotának, a rendszerváltást követő felbolydult társadalmi helyzetnek, a nemzetközi bűnözés és a kábítószer-kereskedelem számára megnyílt határoknak, illetve a gyökeres gazdasági átalakulásnak és az ezzel járó megnövekvő munkanélküliségnek, a leszakadó rétegek számára valósággá váló kilátástalanságnak és reményvesztettségnek (és a mindezek miatt megnövekvő, önmagában is kriminogén tényezőnek számító alkoholizmusnak és szegénységnek) volt a következménye az emberölések számának ideiglenes emelkedése, mivel 1998 után az emberölések száma elkezdett visszaállni az 1990 előtti mértékre, sőt az utóbbi évek mindegyikében *kevesebb* emberölés történt Magyarországon, mint azon évtizedekben, amikor még létezett nálunk a halálbüntetés; olyannyira, hogy a 2010-es éveket követően *korábban soha nem tapasztalt szintre csökkent az életellenes bűnözés mértéke*. 1999-ben már csak 253, 2000-ben pedig mindössze 205 emberölést követtek el; 2001-ben ez a szám ugyan ismét felment 250 fölé (egészen pontosan 254 volt), ám ezután újra csökkenni kezdett: 2002-ben 203, 2003-ban 228, 2004-ben 209, 2005-ben 164, 2006-ban 174, 2007-ben pedig 154 ilyen esetet regisztráltak. Végül 2008-tól kezdve

halálra, és végeztek ki 1988. július 14-én. Kardos Aladár akkori sorkatonát pedig első fokon 1988 decemberében, másodfokon 1989. február 21-én ítélték halálra egy kislány meggyilkolása miatt (később az akkor a kegyelmezési jogkört gyakorló kollektív államfői testület, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa fiatal életkorára tekintettel (az elkövetés idején 21, a kegyelem megadásakor 22 éves volt) 1989 áprilisában megkegyelmezett neki.]

¹⁶ Egészen konkrétan az évek és az emberölési számok: 1975: 206; 1976: 237; 1977: 219; 1978: 185; 1979: 230; 1980: 200; 1981: 214; 1982: 190; 1983: 215; 1984: 205; 1985: 191; 1986: 233; 1987: 203; 1988: 206; 1989: 191; 1990: 201.

¹⁷ 1993-ban 298, 1994-ben 313, 1995-ben 296, 1996-ban 271, 1997-ben és 1998-ban pedig 289-289 volt.

¹⁸ Ezen, illetve a következőkben bemutatandó számok az emberöléses *esetek* számát, és nem a sértettekét (áldozatokét) mutatják. Ha tehát több áldozata van ugyanannak a tettnek, az a statisztikában csak egyszer szerepel.

¹⁹ Az ötöt kizárólag 2020-ban érte el, egyébként minden más évben ez a szám 0 és 3 között mozgott.

²⁰ Ilyen – elhamarkodott – következtetésre sok példát találhatunk, főként a publicisztikai irodalomból. (Vö. például Babus Endre: *Kötéltánc. Heti Világgazdaság*, 1996. június 22.)

az emberölések száma még a 150-et sem érte el: 2008-ban 147, 2009-ben 139, 2010-ben 133, 2011-ben pedig 142 emberölés történt. 2012-ben e szám megdőntötte az addigi magyarországi rekordot, ugyanis ekkor már mindössze 112 emberölést regisztráltak; és bár az ezt követő két évben ehhez az addigi „negatív csúchhoz” képest még valamelyest emelkedett az emberölések száma (igaz, az még így sem érte el az államszocializmus időszakának a kétharmadát sem, ugyanis az 2013-ban is csak 135, 2014-ben pedig 127 volt), ám ezt követően egy újabb, még az előbbinél is jelentősebb csökkenés következett be, és az *utóbbi években az emberölések száma mindössze 100 körül, illetve az alatt mozog* (konkrétan 2015-ben 99, 2016-ban 101, 2017-ben 92, 2018-ban 84, 2019-ben 60, 2020-ban 81, 2021-ben pedig 72 emberölés történt). Az utolsó öt év egyikében sem érte el az emberölések száma a százat, *átlaga 80 alatt van*.

Vagyis a halálbüntetés eltörlése után egy évtizeddel a befejezett emberölések száma előbb lassan visszaállt az 1990 előtti szintre; egy újabb évtized múlva már jelentősen és folyamatosan alulmúlta azt; napjainkra pedig – noha a halálbüntetés jó ideje nem létezik – szintén egyértelműen, a korábbinál is jelentősebben alulmúlja az államszocializmus időszakának legalacsonyabb mértékét is, olyannyira, hogy *az utóbbi öt év átlagában az emberölések száma jóval kevesebb mint a fele, alig több mint az egyharmada a halálbüntetéses korszakban elkövetett átlagos éves emberölési számnak*.

Az anómiás állapotra utalhat az is, hogy nemcsak az emberölések gyakorisága nőtt meg, hanem az összбүнözés is erőteljes növekvő tendenciát mutatott az 1990-es években, mégpedig sokkal nagyobb mértékűt, mint a korábban halállal (is) fenyegetett бүнccselekmények emelkedése.²¹ Míg 1975 és 1988 között 120 és 188 ezer között volt az egy évben ismertté vált бүнccselekmények száma, addig ugyanez 1989-ben (amikor is a rendszerváltás már nyilvánvalóan megindult, annak minden – pozitív és negatív – hatásával együtt) 225 ezerre, 1990-ben 341 ezerre, 1991-ben pedig 440 ezerre nőtt. Az ezt követő években (1992 és 1999 között) szintén magas, 389 ezer és 600 ezer²² között volt ez a szám, tehát átlagosan három-négyszerese, mint egy évtizeddel korábban; míg az emberölések számának növekedése – mint láthattuk – ezzel szemben „csupán” másfélszeres volt. Ez az arány pedig érdemben mostanáig sem változott:

²¹ Ez abból következik, hogy a halálbüntetést korábban is csak az emberöléssel járó különböző бүнccselekményekre alkalmazták; ha tehát az összбүнözés (amelyre a halálbüntetés léte vagy eltörlése nincs hatással) nagyobb mértékben nőtt, mint az emberölések száma, akkor valószínűsíthető, hogy alapvetően más, a halálbüntetés lététől független okot kell e tény mögött keresni.

²² Az 1998. évben mért 600 ezres számmal kapcsolatban azonban mindenképpen tudni érdemes, hogy ebből mintegy 80 ezer бүнccselekményt egyetlen személy követett el, aki egészen pontosan 79 790 rendbeli csalást valósított meg (ennyi áldozat sérelmére), amikor magát parkolóórnek kiadva becsapta azon autósokat, akik a XIV. kerületben az Állatkert közelében akartak parkolni, elhivatván velük, hogy az egyébként ingyenes parkolóhelyekért ötven forintot kell fizetniük. Önmagában a statisztikai adatok elemzésével és a nyers adatokból történő következtetések levonásával ezért (is) kell nagyon óvatosan bánni.

a 2000 és 2011 közötti 12 év mindegyikében az összes bűncselekmények száma 400–450 ezer körül volt (egészen pontosan 394 és 465 ezer között mozgott),²³ miközben az utóbbi években (részben pusztán statisztikai módszertani adatfelvételi okok miatt) csökkent.²⁴

Első pillantásra egy másik lehetséges magyarázatot is kaphatunk az emberölések számának 1990 utáni másfélszeres növekedésére, ha megnézzük az emberölési kísérletek alakulását is. Ezek száma 1975-ben ugyanis még 306 volt, 1976-tól 1988-ig pedig évente 167 és 331 között mozgott; 1990-ben viszont már csak 119, 1991 és 2001 között pedig évente 116–167, 2002 és 2011 között 133–156, 2012 és 2021 között pedig már csak évi 57–108 emberölési kísérlet történt. Ha a befejezett emberölések és az emberölési kísérletek együttes alakulását tekintjük, akkor látható, hogy a rendszerváltást közvetlenül megelőző, illetve követő időszakban a kettő együtt már közel hasonló arányokat ad, önmagában ezek alapján a számok alapján tehát lehetséges lenne, hogy a '90-es években a gyilkosok egyszerűen elszántabbak voltak, hiszen a nagyjából hasonló gyakorisággal megkísérelt emberölésekből több lett „sikeresen” végrehajtva.

Pusztán ugyanebből a tényből azonban ennek az ellenkezője, vagyis az a következtetés is levonható lenne, hogy éppen a halálbüntetés eltörlése növelte az életellenes bűnözők elszántságát; ennek kiderítéséhez viszont a pusztai statisztikán kívül az egyéb okok számbavétele is szükséges volna.

Mindazonáltal az első pillantás megtévesztő lehet, mivel a fenti tételnek elmentmondani látszik, hogy az utóbbi évek csökkenő számú befejezett emberölései nem jártak együtt a kísérletek korábban jellemző mértékre történő emelkedésével: azok száma továbbra is viszonylag alacsonynak tekinthető

²³ Fontos módszertani megjegyzés, hogy a fenti adatok valójában nem az adott évben *elkövetett* bűncselekményi számokat mutatják, hanem azon bűncselekményekét, amelyekben a nyomozást az adott évben *fejezték be*. A tendenciák érzékeltetésére azonban a számok így is alkalmasak.

²⁴ Az összes bűncselekmények száma 2012 és 2021 között hivatalosan 472, 377, 329, 280, 290, 226, 199, 165, 162, illetve 154 ezer volt. Az erőteljes statisztikai csökkenés egyik oka kétségtelenül az, hogy az új Btk. (2012. évi C. törvény), illetve már valamivel előtte, 2012. április 15. óta a régi Btk. (1978. évi IV. törvény) a korábbi húszezer forintos szabálysértési értékhatárt ötvenezer forintra emelte, vagyis az a rengeteg vagyon elleni bűncselekmény (lopás, csalás, sikkasztás, hűtlen kezelés stb.), aminél a kár, vagyoni hátrány 20 001 Ft és 50 000 Ft közé esik, immáron nem bűncselekmény, csak szabálysértés, így azok a bűncselekményi statisztikában nem jelennek meg, noha az áldozatoknak azok épp olyan kellemetlenek, mint akkor voltak, amikor o tettek hivatalosan is vétségnek minősültek. Az is igaz azonban, hogy emellett egyéb hatások (pl. a bűnfelderítési hatékonyság növekedése) is közrejátszanak, illetve közrejátszhatnak – enélkül (önmagában a statisztikai módszertan változása miatt) például a 2017–2021. évek szokatlanul alacsony mértéke nem magyarázható. (Ez minden valószínűség szerint szerepet játszhat abban is, hogy pl. a szándékos testi sértések száma 2001–2020 között a felére, a rablások száma pedig az ötödére csökkent. Vö.: *Tájékoztató a 2020. évi bűnözésről*. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2020, 13. és 17. o. <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2022/01/tajekoztato-a-bunozes-2020-evi-adatairol.pdf>

(ahogy említettük, az a 2002 és 2011 közötti évek mindegyikében mindössze 150 körül volt, 2012-t követően 100 körül tendált, 2015-től pedig az évi százat sem éri el).²⁵ Ez viszont egyúttal azt is jelenti, hogy az utóbbi évtizedekben a befejezett és a kísérleti szakban megrekedt szándékos emberölések és erős felindulásban elkövetett emberölések együttes száma éppen a legutóbbi években volt a legalacsonyabb, és összességében, évtizedes távlatokban, egyértelműen csökkenő tendenciát mutat.²⁶

Összességében az látható, hogy az életellenes bűnözés mértéke Magyarország utóbbi fél évszázados történetében soha nem volt olyan alacsony, mint az elmúlt években.

Végül a visszaesési arányok sem mutatják, hogy az emberölésekre a halálbüntetés léte vagy hiánya hatna ki lényeges mértékben. Az utóbbi két és fél évtizedben (1997 és 2021 között) az emberölésért elítélt visszaesők²⁷ száma

²⁵ Egészen pontosan 2002-ben 156, 2003-ban 150, 2004-ben 153, 2005-ben 149, 2006-ban 133, 2007-ben 142, 2008-ban 145, 2009-ben 136, 2010-ben 143, 2011-ben pedig 133 emberölési kísérlet, illetve erős felindulásban elkövetett emberölés kísérlete történt (utóbbiból azonban évente mindössze 1–3, de olyan évek is voltak, amikor utóbbi egyáltalán nem fordult elő – a számok tehát a szándékos emberölés kísérleteinek a számát lényegében pontosan mutatják). 2012-ben a sikertelenül megkísérelt emberölések száma 108, 2013-ban 105, 2014-ben 106, 2015-ben 86, 2016-ban 98, 2017-ben 72, 2018-ban 60, 2019-ben 57 (!), 2020-ban 92, 2021-ben pedig 63 volt.

²⁶ A nyers, aktuális évben közölt adatok összeadásával: 2009: 275; 2010: 276; 2011: 275; 2012: 220; 2013: 240; 2014: 233; 2015: 185; 2016: 199; 2017: 164. A későbbiekben átminősített cselekményekkel megnövelten, 2019. évi adatok alapján is 2009 és 2017 között sorrendben 304, 313, 328, 243, 264, 257, 205, 226, 180 volt a befejezett és a kísérleti szakban maradt szándékos emberölések és erős felindulásban elkövetett emberölések együttes száma (2018-ban pedig már csak 162 volt). (Vö.: *Bűnözés és igazságszolgáltatás*. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2019, 1. táblázat. http://ugyeszeg.hu/pdf/statisztika/bunozes_es_igazsagszolgalatas_2009_2018.pdf/ A két statisztikai adatsort viszonylag gyakran keverik egymással, amiben részben az is közrejátszik, hogy gyakran az EUROSTAT adatait veszik figyelembe, az azonban – a KSH, illetve a Legfőbb Ügyészség és a Belügyminisztérium adataival ellentétben – tartalmazza az emberölési kísérletek számát is (vagyis előbbi az összes elkövetett-megkísérelt szándékos emberölések számát mutatja, az utóbbi pedig kizárólag a befejezett emberöléseket, és külön kategóriaként tartja számon a kísérleteket). Emiatt megtévesztő például egy korábbi év KSH- (vagy BM-) adatának összehasonlítása egy későbbi év EUROSTAT-adatával (amely az emberölési kísérletek számát is magában foglalja). A félreértés alapjául szolgáló módszertani eltérés magyarázata részletesebben megtalálható az Országos Kriminológiai Intézet közleményében: https://www.okri.hu/images/stories/Kozlemenyek/OKRI_KZLEMNY_emberlsek_szma_vgleges_20190528.pdf.

²⁷ A régi Btk. (1978. évi IV. törvény) szerint visszaeső a szándékos bűncselekmény elkövetője, ha korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették, és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el (137. § 14. pont). Ez a szöveg 2010. május 1-je óta volt hatályban, egészen a régi Btk. egészének 2013. július 1-jei hatályvesztéséig; a korábbi szöveget a 2009. évi LXXX. törvény 42. § (3) bekezdése módosította, amely a „vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették” kitélt

ugyanis 1 és 14,²⁸ a kérdés szempontjából legfontosabbnak számító különös visszaesőké²⁹ 1 és 13,³⁰ a többszörös visszaesőké³¹ pedig 4 és 23 között³² mozgott.

toldotta be a korábbi szövegbe. 2013. július 1-jén hatályba lépett az új Btk. (2012. évi C. törvény), melynek 459. § (1) bekezdés 31. pontja a 2010. május 1-je előtt hatályos szabályozáshoz tért vissza; eszerint (vagyis a ma hatályos szabályozás szerint) „visszaeső a szándékos bűncselekmény elkövetője, ha korábban szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől az újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el”.

²⁸ Az utóbbi néhány évben ez a szám már alacsony volt: 2013-ban 5, 2014-ben 1, 2015-ben 4, 2016-ban 3, 2017-ben 4, 2018-ban 8, 2019-ben 1, 2020-ban 12, 2021-ben pedig 2 „sima” visszaeső, a visszaeséskor szándékos emberölést elkövető terhelhet tart számon a statisztika.

²⁹ A régi Btk. szerint különös visszaesőnek minősült az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követett el (137. § 15. pont). A szándékos emberölés vonatkozásában a különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekmény volt az erős felindulásban elkövetett emberölés, a népirtás; az emberrablás és az előjáró vagy szolgálati közeg elleni erőszak súlyosabb minősülő esetei; a terrorcselekmény, a légi jármű, vasúti, vízi, közúti tömegközlekedési vagy tömeges áruszállításra alkalmas jármű hatalomba kerítése és a zendülés súlyosabb minősülő esetei, ha a halált szándékosan okozva követik el [166. § (5) bek.]. A 2013. július 1-jétől hatályos új Btk. a régivel megegyezően szabályoz: „különös visszaeső az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el” [459. § (1) bek. 31. pont a) alpont]; és a különös visszaesés szempontjából hasonló jellegű bűncselekmények köre [160. § (6) bek.] is változatlan (azzal, hogy az új Btk.-ban az egyik bűncselekmény elnevezése rövidült, és már csak „jármű hatalomba kerítésének” nevezik). Példaként lehet felhozni Magyarországról a különös visszaesésre Budai Józsefet, aki 1993-ben megölte a feleségét, amiért tízéves fegyházbüntetést kapott, majd a jó magaviseletéért engedélyezett egyik hétvégi eltávozás alatt 2000 decemberében újra gyilkolt; Tóth Gyulát, aki 1996-ban a testvérét gyilkolta meg, majd az ezért kapott hét év hat hónapos fegyházbüntetéséből 2000-ben feltételes szabadságra bocsátva megölte azt a férfit, aki őt szívességből a tanyájára befogadta, továbbá annak egyik, a férfi segítségére siető rokonát életveszélyesen megsebesítette; vagy a „battonyai rémként” is elhíresült Tóth Istvánt, aki 1995-ben megölt és megerőszakolt egy lányt, majd közvetlenül az ezért kiszabott 15 éves fegyházbüntetésből való feltételes szabadságra bocsátása utáni öt éves próbaidő leteltét követően, 2010-ben ismét megölt egy nőt, egy másikat pedig 2011-ben megkísérelt megerőszakolni és megfojtani.

³⁰ Mivel a halálbüntetés esetleges elrettentő hatása szempontjából a különös visszaesések mértékének változása kiemelt jelentőséggel bír, ezért ezt célszerűnek tűnik részletesen is ismertetni: 1997-ben 3, 1998-ban 1, 1999-ben 4, 2000-ben 3, 2001-ben 4, 2002-ben 2, 2003-ban 5, 2004-ben 5, 2005-ben 3, 2006-ban 5, 2007-ben 8, 2008-ban 4, 2009-ben 7, 2010-ben 4, 2011-ben , 2012-ben 13, 2013-ban, 2014-ben és 2015-ben 3-3, 2016-ban 4, 2017-ben 3, 2018-ban 5, 2019-ben 1, 2020-ben 0, 2021-ben 1 különös visszaesőként elkövetett emberölés történt.

³¹ A régi Btk. szerint többszörös visszaeső az, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették, és az utolsó büntetés kitöl-

Konklúzió

Abból, hogy a korábban halálbüntetéssel fenyegetett, de annak eltörlése után a szankcióval már nem büntethető bűncselekmények (vagyis lényegileg az emberölések) száma soha korábban nem látott alacsony szinten áll, illetve a megkísérelt és befejezett emberölések együttes számának alakulása szintén az utóbbi 50 év legalacsonyabb értékeit mutatja, valószínűsíthető, hogy a szándékos emberölést elkövetők motivációja között viszonylag kis szerepet foglal el a büntetés várható mértéke (ha a tett maga olyan, hogy annak mérlegelésére *egyáltalán* sor kerül). Ezért a statisztika nem támasztja alá, hogy a halálbüntetésnek kimutatható, érdemleges szerepe lenne az emberölések számának alakulásában, illetve hogy a halálbüntetés önmagában visszatartó erőt jelentene az életellenes bűncselekmény elkövetők döntő többsége számára.

Természetesen nem zárható ki, hogy mindennek ellenére mégis van/lehet a halálbüntetésnek elrettentő hatása, hiszen ennek tényszerű kizárásához az kellene, hogy „lefuttassunk” egy olyan alternatív időszakot, amelyben minden tényező ugyanaz, csak éppen a halálbüntetést nem törölték el – ez pedig lehetetlen. Ezért elvileg nem zárható ki, hogy például 2021-ben, ha lett volna halálbüntetés, nem 72 befejezett szándékos emberölés történt volna, hanem még ennél is valamivel kevesebb;³³ ezt mérni vagy megállapítani azonban lehetetlen.

tésétől vagy végrehajthatóságának megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el (137. § 16. pont). A „sima” visszaesés szabályozásához hasonlóan ez a szöveg is 2010. május 1-je óta hatályos; a korábbi szöveget (a „vagy annak végrehajtását részben felfüggesztették” kitétel szövegbe iktatásával) ez esetben is a 2009. évi LXXX. törvény, egészen pontosan annak 42. § (4) bekezdése módosította. A 2013. július 1-jén hatályba lépett új Btk. a 2010 előttihez hasonló rendelkezést tartalmaz; eszerint „többszörös visszaeső az, akit a szándékos bűncselekmény elkövetését megelőzően visszaesőként végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és az utolsó büntetés kitöltésétől vagy végrehajthatósága megszűnésétől a szabadságvesztéssel fenyegetett újabb bűncselekmény elkövetéséig három év még nem telt el” [459. § (1) bek. 31. pont a) alpont].

³² Ugyanakkor az utóbbi években a többszörös visszaesők száma is érezhetően csökkent: az utóbbi évtizedben a 23-as rekordot már meg sem közelítette a statisztika, és a 2009–2013 közötti évek (kerekítve) 7-es átlaga is a 2014–2021 közötti legutolsó nyolc évben (szintén kerekítve) 3-as átlagra csökkent. (Konkrétan a többszörös visszaesők száma az egyes években a következő volt: 2009: 9; 2010: 9; 2011: 5; 2012: 7; 2013: 6; 2014: 1; 2015: 4; 2016: 3; 2017: 1; 2018: 4; 2019: 3; 2020: 4; 2021: 3.)

³³ Az biztosan nem állítható, hogy soha a történelemben nem volt még olyan ember, akinek a motívumrendszerében éppen a halálbüntetéssel való fenyegetettség tudata mozdította volna az el nem követés irányába a tervezett gyilkosságról való döntést; de az a fentiek alapján valószínűsíthető, hogy ez sokkal kisebb nagyságrendet jelenthet, mint amiről a közvélemény meg van győződve.

Ami a fenti adatok alapján biztosan állítható, az az, hogy *az emberölési trendeknek nem elsődleges vagy meghatározó tényezője a halálbüntetés*; hogy pedig tényezője-e egyáltalán bármilyen mértékben, az statisztikai módszerekkel már (éppen a marginális hatás miatt) nem mérhető.³⁴

³⁴ A jelen írásban is alkalmazott, az emberölési statisztikák lineáris elemzésén alapuló, egyszerű módszernél sokkal alaposabb, precízebb, módszertanilag megfelelőbb metódusok alapján lefolytatott egyesült államokbeli vizsgálatok is azt támasztják alá, hogy a statisztika nem tud perdöntő bizonyítékokkal szolgálni, és különböző módszerek és adatfelvételi technikák alkalmazása különböző „eredményekre” vezet. Lásd ehhez Tóth J., Zoltán: The Deterrent Effect of the Death Penalty – from an Econometric Point of View. *De iurisprudentia et iure publico*, 2012/1–2., 151–186. o. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2012-1-10.pdf>. (Ugyanez magyarul: Tóth J. Zoltán: Halálbüntetés és elrettentő hatás: avagy mit mutatnak az empirikus felmérések? *Valóság*, 2008/6. szám, 50–81. o.)

A jogi személyek és a büntetőjog – egy befejezetlen kísérlet

TÓTH MIHÁLY*

A múlt század derekán idősebb professzortársa egy 33 éves korában elhunyt kollégájára emlékezve őt „a fiatal büntetőjogász nemzedéknek egészen kivételes és kiemelkedő értékének” nevezte.¹ Hasonló szavak jutottak nekem is eszembe Mészáros Ádámról, akinek tíz évvel adott csak többet a sors. Sovány vigasz, hogy nem hagyott itt minket nyomtalanul, írásai ott sorakoznak a polcainkon, olvashatóak a világhálón, gondolatai tovább élnek és hatnak.

Ádám sokoldalú érdeklődése – ha érintőlegesen is – kiterjedt a jogi személyek büntetőjogi felelősségének egyes kérdéseire is. A testületekkel szembeni büntetőjogi intézkedéseket a szankciórendszer céljai közé „nehezen besorolhatónak” minősítette.² Másutt azt írta, hogy „a törvényellenes célra létrejött jogi személyek megszüntetésének alapvetően nem a büntetőjog körébe kellene tartoznia”.³ Kár, hogy e felvetésekkel kapcsolatos részletesebb véleményét a terjedelem adta keretek között – az alapismeretek vázolása körében, illetve a rasszista megnyilvánulások büntetőjogi vonatkozásait érintő tanulmányában – nem fejthette ki. Most már sajnos meg sem kérhetem erre, ám reménykedem, hogy ha az alábbi rövid felvetéseimet olvasná, talán egyetértene velük.

Az „európai igények” túlteljesítése

Az az ambivalens érzés, amit a büntetőjogászok a hagyományos büntetőjog rendszerében idegen testként is felfogható intézménnyel szemben tápláltak, kezdettől fogva megfigyelhető volt. Az intézkedés elfogadásának huszadik évfordulójához közeledve érdemes kicsit részletesebben megvizsgálni, milyen tapasztalatokat sikerült szerezniük a személyösszességek, társaságok jogellenes cselekményeinek büntetőjogi megítélése körében.

A rendszerváltozást követő években mind határozottabban öltött testet a testületek büntetőjogi felelősségének szorgalmazása, erről rövidesen tanulmá-

* *Professor emeritus, KRE-ÁJK Bűnügyi Tudományok Intézete; PTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszék; kutatóprofesszor, ELKH TK Jogtudományi Intézet.*

¹ Angyal Pál Degré Lajosról. Angyal Pál: *Emlékeimből*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 56. o.

² Mészáros Ádám: *Büntetőjogi alapismeretek*. Egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára, 2005, 29. o. <https://mek.oszk.hu/03300/03394/03394.pdf>

³ Mészáros Ádám: A rasszizmus elleni büntetőjogi fellépés lehetőségei, különös tekintettel az Interneten történő elkövetés problematikájára. *Jogelméleti Szemle*, 2003/4. <http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros16.html>

nyok, majd alapos monográfiák jelentek meg (Fantoly Zsanett,⁴ Sántha Ferenc⁵), a kérdés divatossá vált, s már-már rosszallást váltott ki, ha valaki „nyilvánvaló és egyértelmű európai igényekkel” szemben a lehetséges büntetőjogi eszközök hatékony alkalmazhatóságát vitatta, vagy legalábbis ennek nehézségeit hangoztatta.

Pedig ezek az úgynevezett „európai igények” korántsem adtak mérlegelést kizáró instrukciót a lehetséges szabályozás módjára nézve.

Az Európa Tanács R(88) 18 számú ajánlásában például maga is elismerte, hogy az elkövető személyének azonosíthatatlanságából adódó „nehézségek megoldásának nem a büntetőjogi felelősség bevezetése az egyetlen megoldási módja”, és „nem zárható ki más, ugyanezen célt szolgáló megoldás alkalmazása” sem. Az EU pénzügyi érdekeinek védelméről szóló 1997-es egyezmény 2. melléklete is csak „a jogi személyek elleni hatékony, arányos és megfelelően viszsztatartó erejű szankciók bevezetésének szükségességéről” beszélt.

Mi mégis, a 2001. évi CIV. törvénnyel (a továbbiakban: Jsztb.) – hazánk Európai Unióhoz történő csatlakozásának napjától hatályba lépő szabályozással (így mintegy az EU számára is demonstrálva szigorú elkötelezettségünket) – a büntetőjoghoz nyúltunk. A kompromisszum sikere (a testületi felelősség kizárólag individuális felelősség megállapítása mellett fogadható el, a joghátrányokat nem a büntetések, hanem az intézkedések közé soroljuk, s általában feltételül szabjuk a jogi személy előnyszerzési célzatát vagy gazdagodási eredményét) már ekkor igen kétségesnek látszott.

A hatályos feltételrendszer és a gyakorlat kialakulása

A következő évek egyértelmű kudarcai után jelentősebb változásokat a 2008. évi XXVI. és a 2012. évi CCXXIII. törvények hoztak, az alkalmazás feltételrendszerét, lehetőségeit fokozatosan bővítve.

Ma, büntető eljárás keretein belül, büntetőjogi intézkedés jogi személlyel szemben lényegében akkor alkalmazható, ha

- a) a bíróság a jogi személy keretei között eljáró természetes személlyel (a jogi személy vezető tisztségviselőjével, további feltételek mellett tagjaival) szemben a jogi személy gazdagodását célzó vagy eredményező, illetve a jogi személy keretei között megvalósított szándékos bűncselekmény elkövetése miatt büntetést szab ki, megrovást vagy próbára bocsátást alkalmaz, elkobzást vagy vagyonelkobzást rendel el; illetve ha
- b) megállapítható a jogi személy előnyszerzési célzata, gazdagodása, vagy az, hogy a bűncselekményt a felhasználásával követték el, de
 - az elkövető kiléte nem állapítható meg,
 - a bűncselekményt nem a gyanúsított vagy a vádlott követte el (illetve ez nem állapítható meg),

⁴ Fantoly Zsanett: *A jogi személyek büntetőjogi felelőssége*. HVG ORAC, Budapest, 2008.

⁵ Sántha Ferenc: *A jogi személy büntetőjogi felelősségéről*. KJK-Kerszöv, Budapest, 2002.

- az eljárás megszüntetésének oka halál, kóros elmeállapot, tevékeny megbánás, kényszer vagy fenyegetés,
- felfüggesztésre kerül sor a terhelt ismeretlen helyen tartózkodása vagy betegsége miatt.

Az intézkedések nem változtak: megszüntetés, tevékenység-korlátozás és pénz-bírság.

A remélt áttörés nézetem szerint a módosításoktól sem következett be.

Az alkalmazás pontos arányait illetően a hozzáférhető statisztikai kimutatások hiányoznak, vagy hiányosak. Az ügyészség bűnözésről szóló éves tájékoztatói például – jóllehet valamennyi más intézkedés indítványozását pontosan számon tartják – a jogi személlyel szembeni intézkedések kezdeményezését nem tüntetik fel. Részben közérdekű adatigénylés alapján, részben a bírósági statisztikákból a korábbi nyolc év számai a következő képet mutatták. (1. sz. táblázat)

1. számú táblázat⁶

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Összesen
ügyészi indítvány	1	6	6	8	4	4	8	2	39
bíróság elsőfokú döntése	0	2	1	1	0	3	2	0	9

Látható, hogy az intézmény – amellet, hogy a bíróság (első fokon) az ügyészi indítványok csak alig több mint negyedének adott helyt – gyakorlatilag nem működött (nincs ok annak feltételezésére, hogy az utóbbi hat évben gyökeresen megváltozott a helyzet), ami nem véletlen. A jogalkalmazók ugyanis idegenkednek a hagyományos személyes felelősségi rendszer áttörésétől, kiváltképpen akkor, amikor számos további jogszabály ad lehetőséget testületek szankcionálására.

Ezzel a szemlélettel ilyen komplex jogi háttér mellett nehéz vitatkozni. Természetesen indokolt lehet feladni az ortodox és öncélú dogmatikai merevséget, de bizonyos alapvető elvi büntetőjogi doktrínák figyelmen kívül hagyása (intézkedésnek nevezett, de mégis represszív szankciók kollektivizálása) akár jogbiztonságot veszélyeztető tényezőként hathat.

A törvényből kitűnik, hogy a jogalkotó a lehetséges büntetőjogi felelősséget amúgy is a végletekig kiterjesztette, amikor vezetők esetében nemcsak az ellenőrzési, irányítási kötelezettség megszegése, hanem az azokról való pusztán tudomással bírás is megalapozhatja a büntetőjogi intézkedést. (Olyan ügyet azonban eddig senkinek sem sikerült találnia, ahol önmagában a tudomásszerzés, s nem például konkrét tettekben is megnyilvánuló pszichikai bűnsegély alapozott volna meg büntetőjogi felelősséget).

⁶ Forrás: Baksy Emese: *A jogi személyek büntetőjogi felelőssége, különös tekintettel a hazai szabályozásra és gyakorlatra*. Szakdolgozat (Konzulens: Sántha Ferenc egyetemi docens). ME-ÁJK Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék, Miskolc, 2015, 51. o., 3. sz. táblázat. <http://midra.unimiskolc.hu/document/19713/13650.pdf>

Továbbra is egyet kell értenem *Sárközy Tamással*, aki szerint az Jsztb. valójában nem teremtett igazi büntetőjogi felelősséget. Az alkalmazható intézkedéseket a cégbíróság vagy a közigazgatási hatóságok már korábban is megtehették. Lényegében eljárásjogi változás történt: az intézkedéseket büntetőeljárás keretében büntetőbíróság szabja ki, a jogi személy pedig a törvény által nem definiált sajátos ügyfél. A büntetőbíróság a büntetőeljárás keretében lényegében objektív alapon polgári jogi és igazgatási szankciókat alkalmaz, ami viszont a jogállamiság követelményei szempontjából vitatható.⁷

Nem elhanyagolható „mellékhatások”

A kriminalisták idegenkedésének további oka annak felismerése, hogy a testületek büntetőjog rendszerén belüli felelősségének erőltetése esetenként bizonyos diszfunkcionális hatással járhat.

A jogi személyek többsége nem bűnelkövetésre jön létre, nem bűn leplezésére alakul, egyes cégek felelőssége néhány pénzhajhász vezető, vagy akár pár meggondolatlan alkalmazott ballépései miatt mégis felvethető.

Am ha testületet sújtó intézkedést alkalmazzuk, mindig csak formálisan szankcionáljuk magát a jogi személyt, hiszen mindegyik joghátrány anyagi, egzisztenciális, a működőképességet érintő értelemben lényegében továbbra is természetes személyeket érint, őket viszont érzékelhetően. A jogi személyre kiszabott pénzbírság következményeit például fizetéscsökkentés, jutalomelvonás, prémiumelmaradás révén nyilván valamennyi, a közösséghez tartozó természetes személy viseli el (előfordulhat, hogy százan nyögik annak a pénzbírságnak a terheit, amit valójában csak néhány valódi felelősnek kellene), a közbeszerzési eljárásokból történő kizárás folytán a dolgozók esnek el jövedelmező munkáktól és kerül sor leépítésekre, végül a megszüntetés esetén sem a „jogi személy”, hanem alkalmazottai kerülnek az utcára. S a valódi probléma, amelynek felvállalását semmiféle (a jogi személyek megbüntetésének szorgalmazásakor sűrűn hivatkozott) bűnözési és károkozási hullám, bizonyítási nehézség, vagy környezeti ártalom nem indokolhatja, az, hogy a testületekkel szemben alkalmazott említett anyagi-egzisztenciális hátrányokat gyakran olyanok szenvedik leginkább el, akik a legkevésbé felelősek a szankcionálásra okot adó döntési folyamatokért vagy azok eredményéért.

A felelősség kollektivizálása tehát egyben sajátos egalizáláshoz vezet: bűnöst farag az ártatlanból, s bagatellizálhatja a vádlottak padjára sokszor nem is kerülő valódi bűnösök vétkeit.

Az intézmény bevezetésekor hangoztatott legfontosabb érv az volt, hogy a bűnös egyének a testület védőpajzsa mögé bújnak, találni kell ezért valamilyen rést a pajzs áttörésére. A rés által azonban csak a pajzsot kellene hatástalanítani, a környezetet nem.

⁷ Sárközy Tamás: Büntetőjogi intézkedések a jogi személyekkel szemben? *Magyar Jog*, 2002/7., 455. o.

Indokolatlanul tág következmények persze akkor is előfordulhatnak, ha a jogellenes gazdagodás elvonására nem büntetőjogi eszközöket használunk, ám ekkor talán szélesebb a differenciálási lehetőség, s a büntetőjog egyéni felelősségen alapuló rendszerét nem is kezdjük ki.

Büntetőjogon kívüli eszközök

Hangsúlyoznom kell tehát, hogy nem általában a jogi személyek szankcionálhatósága ellen érvelek, ez ma több mint anakronisztikus felvetés lenne. Nem a lehetséges felelősséget vitatom, hanem annak érvényesítésének olykori módját.

A testületek „beszámíthatóságának” jogfilozófiai alapjai ugyanis hosszú ideje elfogadottnak tekinthetők. Moór Gyula már idestova 100 éve meggyőzően vázolta:

„A jogi beszámításnak rendszerinti esete az, hogy a jog a cselekvést annak számítja be, aki azt tényleg véghez vitte, vagyis a beszámított cselekvéshez kötött jogi hatás rendszerint a cselekvést tényleg véghez vivő embert fogja érni. A jogi beszámításnak ebben a rendszerinti alakjában tulajdonképpen az egyéni felelősséget valló erkölcsi felfogás gyakorol befolyást a jogi szabályozásra; ennek az erkölcsi felfogásnak a következménye az, hogy a cselekvés következményei a cselekvőt érijék. Kétségtelennek tartjuk azt is, hogy a jogi szabályozás sohasem is fogja magát teljesen függetleníteni ettől az erkölcsi követelménytől: itt ismét a jogalkotó hatalom egyik korlátjával, a tételes jogi szabályozás erkölcsi határainak a kérdésével állunk szemben. Az azonban még sincsen kizárva nézetünk szerint, hogy a jogi beszámítás bizonyos kivételes esetekben az előbb említett rendszerinti alakjától eltérő utakon járjon és valamely emberi cselekvés jogi következményeit ne ahhoz az emberhez fűzze, aki a cselekvést tényleg véghez vitte, hanem más valakihez, vagy más valamihez. [...] Ilyen – tisztára a jog saját szempontjai szerint, bizonyos magasabb személytelen célok érdekében, fontos gyakorlati célszerűség vagy technikai egyszerűség kedvéért megalkotott – jogi beszámítási pontok a jogi személyek, amelyek nem a kauzális eredet közössége, hanem más szempontok szerint összetartozó emberi cselekvéseket foglalnak egységes és önálló jogalanyi tevékenységgé össze.”⁸

Az e gondolatok megfogalmazása óta eltelt lassan száz év azonban még inkább világossá tette, hogy ez az önálló jogalanyi közösség nemcsak kereteket, hanem táptalajt is teremthet jogellenes magatartások, akár kriminális célok megvalósításához, ezért a felelősség felvethetősége, érvényesítése e körben sem kerülhető el, sőt a fellépés határozottabb módja, formái is indokoltak lehetnek.

Nyilvánvalóan támogatandó ezért a Legfőbb Ügyészség álláspontja, amely szerint szigorúan fel kell lépni például „a pénzmosás vagy a költségvetést károsító bűncselekmények elkövetéséhez felhasznált, jogszerű gazdasági tevékenységet nem, vagy csak részben végző gazdasági társaságok, stróman cégek” ellen. Nem úszhatják meg azok az „alapvetően jogszerű gazdasági tevékenységet folytató jogi személyek” sem, akik „költségvetésbe történő befizetési köte-

⁸ Moór Gyula: *A jogi személyek elmélete*. Az MTA Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 2. szám. MTA, Budapest, 1931, 313–319. o.

lezettség (tipikusan áfára elkövetett) vagy költségvetésből származó pénzeszközök (tipikusan közbeszerzési eljárás vagy céljelleggel nyújtott támogatás) vonatkozásában elkövetett költségvetési csalást” követnek el”.⁹

A „jogi személy” általános fogalma azonban sajnos nem differenciálható, s a kép nem is mindig „fekete-fehér”. A büntetőeljárás a jogellenes magatartások elkövetőinek körére, a különféle, a döntési mechanizmust befolyásoló szervezeti keretekre, a jogsértés jellegére, súlyára, reparálhatóságának lehetőségeire tekintettel nem mindig a legmegfelelőbb eszköz.

Éppen ezért, jogi személyek esetében még az akár büntetőjogi rosszallást érdemlő cselekmények elkövetése miatt felvethető felelősség érvényesítése érdekében sem feltétlenül a büntetőjog nehézfegyverzetével lehet a leghatékonyabban fellépni. A különböző jogágak a cégek, társulatok jogellenes tevékenysége elleni határozott és hatékony fellépésre szinte példátlanul széles lehetőségeket kínálnak. Igaz, egyes törvények szankciórendszerének súlya mintha nem követné a milliárdos visszaéléseket.

A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (Ctv.) maximálisan tízmilliós bírság megfizetését írhatja elő valamely társaság törvénysértő működése esetén. Tudjuk, hogy a törvény ezen kívül jogsértések esetén lehetőséget ad például egyes személyeknek a cégben végzett tevékenységtől való eltiltására (9/B. §), törvényességi felügyeleti eljárásban pedig sor kerülhet elérhetetlennek bizonyuló cégek, „fantomcégek” megszüntetnek nyilvánítására is [Ctv. 90. § (3) bekezdés].

A közigazgatási szabályszegések szankcióiról szóló 2017. évi CXXV. törvény alapján szintén tízmilliós *közigazgatási bírság* szabható ki jogi személlyel szemben, akkor is, ha „a jogsértés emberi életet, testi épséget vagy egészséget sért vagy veszélyeztet, vagy annak következményeképpen környezetkárosodás, környezetszennyezés vagy környezetveszélyeztetés következett be” [9. § (3) bekezdés a) pont]. Itt már egyébként kifejezetten bűncselekmények elkövetése által megalapozott felelősségről van szó, hiszen aligha képzelhető el például olyan jogsértés, ami emberi életet sért vagy veszélyeztet, de nem minősül legalább gondatlan deliktumnak.

Továbbmenve: az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény (Art.) 215. §-a már nem is „aprópénzben” gondolkodik. Ha az adóhiány a bevétel eltitkolásával, hamis bizonylatok, könyvek, nyilvántartások előállításával, felhasználásával, illetve a bizonylatok, könyvek, nyilvántartások meghamisításával, megsemmisítésével függ össze (nyilvánvalóan itt is bűncselekményekről van szó), az adóhiány, illetve a jogosulatlan igénylés kétszáz százalékát is kitevő *adóbírság* szabható ki jogi személlyel szemben is. Ez napjainkban a milliárdos nagyságrendet is elérheti.

A jogi személyt érintő lehetséges szankciók köre folytatható, utalhatok például a fogyasztó megtévesztése felmerülésekor is alkalmazható, nem ritkán

⁹ A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 1/2019. (V. 31.) LÜ h. körlevele a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről, 4. pont

százmillió nagyságrendű fogyasztóvédelmi bírságokra (1997. évi CLV. törvény 47. §), a versenyfelügyeleti bírságokra (1996. évi LVII. törvény 78. §) vagy a közbeszerzésekről szóló törvény alapján jogi személyek közbeszerzési eljárásokból való kizárására, tehát a „tevékenységük korlátozására” (2015. évi CXLIII. törvény 62. §).

Önmagában a felsorolt eszközök háttérbe szorításának vagy büntetőjogi „megfejelésének” nem meggyőző indoka, hogy a Jszt. a jogi személlyel szemben kiszabható pénzbírság legmagasabb összegét a bűncselekménnyel elért vagy elérni kívánt vagyoni előny értékének a háromszorosában (tehát az imént számbavett egyes törvényekhez képest esetleg szigorúbban) határozza meg [6. § (1) bekezdés]. Ez ugyanis nem a büntetőjogi eszközök prioritását igazolja, csak a lehetőségek tárházát bővíti.

***A ne bis in idem* elve és a szankciók halmozódása**

A jelenlegi, átfedésekkel tarkított „vegyes rendszer” viszont erőteljesebben veti fel a szankciók párhuzamos alkalmazásának, a „*ne bis in idem*” kérdésének problémáját is.

A büntetőeljárás keretében alkalmazott vagyoneklobzás és a közigazgatási bírságok együttes alkalmazása természetesen általában elvileg nem kifogásolható. A vagyoneklobzás sajátos „helyreállító” intézkedés, a bírság mindig ettől függetlenül büntet, vagyis más az intézmények rendeltetése, célja. A reparáció és a represszió nem „kétszeres értékelés”. A „*kétszeres reparáció*” azonban az lehet.

A Kúria 95. BK véleménye ezért már korábban helyesen rögzítette, hogy ha a költségvetési bevétel kapcsán eljárni jogosult hatóság az elkövetőt vagy azt a gazdálkodó szervezetet, amelyik a vagyonnal gazdagodott, a kiesett bevétel megfizetésére, a jogosulatlanul igénybe vett kedvezmény visszafizetésére, illetve a jóváhagyott céltól eltérően felhasznált pénzeszközök visszafizetésére már kötelezte, vagyoneklobzás alkalmazásának nincs helye.¹⁰

A büntetőjogi szankciók és a bírságok együttes alkalmazása a mai gyakorlat szerint elvileg szintén nem kizárt.

Itt is megmutatkoznak azonban már a helyes mértéktartás első jelei. Elvi határozat hangsúlyozza, hogy tény ugyan: az adóügyi eljárásban kiszabott adóbírság nem zárja ki az adóbírság alapjául szolgáló cselekmény miatt büntetőeljárás megindítását és büntetőszankció alkalmazását (ezzel nem sérül tehát a *ne bis in idem* elve). Ám a kiszabott adóbírság tényét a büntetőeljárásban figye-

¹⁰ Ezt az elvet a Btk. 2022. március 1. napján hatályba lépett módosítása törvényerőre emelte: „Nem rendelhető el vagyoneklobzás a 74. § (1) bekezdés a), d) pontja vagy (2) bekezdése szerinti vagyonra, ha azzal kapcsolatban a büntetőeljárás tárgyát képező bűncselekménnyel azonos tényállás miatt közigazgatási hatóság, állami adó- és vámhatóság végleges határozatában vagy közigazgatási perben a bíróság jogerős határozatában fizetési kötelezettséget állapított meg, a fizetési kötelezettség erejéig.” (2021. évi CXXXIV. törvény 92. §)

lembe kell venni (16/2019. számú büntető elvi döntés). Ez azt jelenti, hogy „az arányosság nemzetközileg is elismert elvének megfelelően egy adóügyi bírsággal sújtott ügyben [...] büntetőjogi szankció alkalmazásánál a büntetés kiszabása során tekintettel kell lenni a már kiszabott adóbírságra” (nyilván nemcsak annak tényére, hanem mértékére is).

A zár alá vétel problémái

A kérdés vizsgálata nem új keletű, értelmezési problémák e körben már korábban felmerültek, általában a kényszerintézkedés bátrabb alkalmazását szorgalmazva.¹¹

Mostanra azonban fordult a kocka, s inkább azok a kifogások tekinthetők alaposabbnak, amelyek a jogi személyek kapcsán elrendelt zár alá vételek hatókörének és mértékének szinte parttalanná válása miatt tesznek szemrehányást.

Kétségtelen, hogy a jogi személyek ellen elrendelt zárlatoknak sokáig úgy szólván nem volt semmiféle gyakorlata. A ténylegesen alkalmazott büntetőjogi intézkedésnek ma sincs, de az ennek érdekében fogantatott kényszerintézkedésnek annál inkább.

Lássuk először ennek jogi alapjait.

Tudjuk, hogy a Be. a zár alá vételt hagyományosan vagyonek Kobzás lehetősége és polgári jogi igény érvényesítése esetén teszi lehetővé.

A Jszt. 11. §-a a felhatalmazást meglehetősen sajátos módon adja meg. Ebben azt olvashatjuk, hogy „jogi személlyel szemben zár alá vételt akkor lehet elrendelni, ha megalapozottan lehet tartani attól, hogy a jogi személlyel szemben előreláthatóan alkalmazásra kerülő pénzbírság végrehajtását megghiúsítják”. A megfogalmazásból az tűnik ki, mintha a törvény a természetes személyekhez képest korlátozná a zár alá vétel lehetőségét („jogi személlyel szemben akkor lehet elrendelni, ha...”), valójában azonban egy speciális, a vagyonek Kobzás és a sértetti igények biztosításán kívüli újabb zár alá vételi okot fogalmaz meg: a várható pénzbírság biztosítása érdekében történő alkalmazást. A törvény itt két „feltevést” is megenged: sem a pénzbírság, sem a megghiúsítás (kísérlete) egyelőre nem biztos, ám zár alá vételre ezek hatósági valószínűsítése esetén sor kerülhet.

Ennek a lehetőségnek a kihasználása pedig – különösen a NAV nyomozásaiban – az utóbbi időben mindennapossá és meglehetősen mechanikussá vált. Közismert, hogy a költségvetést károsító bűncselekmények zömét társasági keretek között követik el. Ez a tény sajnos legtöbbször önmagában elég a zár

¹¹ Magam a zár alá vétel egyes kérdéseivel már 40 évvel ezelőtt foglalkoztam (Tóth Mihály: Zár alá vétel a nyomozás során. *Belügyi Szemle*, 1981/5.), s a kérdés néhány éve már a jogi személyek kapcsán is felvetődött (Paralné Beregi Anita: A zár alá vétel alkalmazásának tapasztalatai a jogi személyek esetében. *Ügyészek Lapja*, 2015/6.).

alá vétel elrendeléséhez, akkor is, ha még pre-gyanúsított jogállású személy sincs az ügyben (s nem is biztos, hogy egyáltalán lesz).

Sarkosabban fogalmazva: ha igazolható, hogy a gyanús tevékenység bármely gazdasági társulási formához kötődik (s hadd tegyem hozzá, persze hogy ez csaknem minden ügyben igazolható), akkor a jogi személlyel szembeni pénzbírságra a törvény lehetőséget nyújt, ez viszont nyilvánvalóan ellentétes az adott cég érdekeivel, így a jogalap elvonásának vélelmezett kísérletére tekintettel a zár alá vétel feltételeit is adottnak vélük.

Hangsúlyozom, hogy nem önmagában a zár alá vételek következetesebb alkalmazását kifogásolom. Ez a magam által is többször ostromozott alacsony kárbiztosítási és kármegtérülési arányra is figyelemmel egyáltalán nem baj, sőt helyeselhető. Ami viszont nem, az a valódi törvényi feltételek megkerülésével, mérlegelés nélkül történő elrendelés. A „meghiúsítás veszélyének” – hasonlóan a letartóztatás feltételeihez – itt is konkrét tényeken és nem pusztá feltevéseken kellene alapulnia.

További probléma, hogy sokszor a kár biztosításának arányosságával kapcsolatban is komoly kifogások emelhetők. Nyilvánvaló, hogy a biztosított vagyonnak az okozott hátránnyal arányban kellene állnia.

Gellér Balázs és Bárányos Bernadett alappal kifogásolja, hogy az új büntetőeljárási kódex hatálybalépését követően tendenciává vált: „[V]agyoneklobzás biztosítására olyan értékben rendelkez el zár alá vételt, amely messze meghaladja a gyanúsítás vagy a vád tárgyát képező vagyoni hátrányt, elkövetési értéket. A túlbiztosítás nemcsak a jogintézmény céljával ellentétes, de az üzletrészek esetében beláthatatlan károkat is okoz, hiszen a zár alá vétel ellehetetleníti a cégek hitelezését.”¹²

Az aggályokat néhány ügyben szerzett tapasztalatom és friss statisztikai adatok alapján magam is megerősíthetem, sőt a cikk megjelenése óta a megállapított költségvetési hátrányhoz képest kimutatható vagyonsbiztosítási arány folyamatosan tovább nőtt.

Tekintsük át példaként a NAV kimutatása alapján készült táblázat adatait. (2. sz. táblázat)

A kimutatás szerint a vagyonsbiztosítás – elsősorban zár alá vételek révén – két év alatt több mint háromszorosára nőtt, s ez közel duplája az állítólagos elkövetési értéknek. Ez azt jelenti, hogy az eljárás alá vont szervezetek jelentős része évekig hitelképtelen, mert a zár alá vett üzletrészek fedezetként sem használhatóak fel.

¹² Gellér Balázs – Bárányos Bernadett: Az új Be. kapcsán a joggyakorlatban jelentkező egyes problémák az előkészítő ülés, a szakértő és a zár alá vétel szabályozásán keresztül. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2. különszám, 1. kötet, 313–314. o.
https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/6561/31_gellerbaranyos_t%C3%B6rdelt.pdf

2. számú táblázat¹³

költségvetést károsító bűncselekmények	2018	2019	2020 I–III. negyedév
ismertté vált vagyoni hátrány (Ft)	70 779 654 000	84 225 059 616	40 747 569 975
elrendelt lefoglalás / zár alá vétel (Ft)	37 994 486 715	76 827 500 942	67 971 946 215
teljesített önkéntes megtérítés (Ft)	1 596 838 756	3 812 827 292	5 319 007 171
fentiek alapján mért vagyontozó arány	56%	96%	180%

Egy-egy nem megalapozottan alkalmazott, vagy aránytalan zár alá vétel – mutat rá Horváth László is – a cég belső működésében és külső kapcsolataiban egyaránt igazolhatatlan károkat okozhat.¹⁴ Hosszú időre akár teljesen megakadályozhatja egy-egy cég alaptevékenységének ellátását is¹⁵, az üzleti partnerek, finanszírozó pénzintézetek bizalmának elvesztése pedig – mivel a bűnügyi zárlatot a cég ingatlanainak nyilvántartásában feltüntetik – végső soron fizetéseképtelenséghez is vezethet. Ez pedig a büntetőeljárásnak sem érdeke.

Ennek a gyakorlatnak a kialakulásában feltehetően közrejátszhatott a legfőbb ügyész helyettesének már idézett körlevele is¹⁶, amely úgy rendelkezik, hogy „jogi személyek esetében célszerű a várható pénzbírság maximumára kiterjedő zár alá vétel elrendelése annak érdekében, hogy a büntetőjogi felelősség kérdésében döntő bíróságnak legyen lehetősége arányos szankciót alkalmazni”.

Úgy vélem azonban, hogy a nyomozó hatóságok félreértették a körlevél idézett mondatát, amikor a zár alá vételek során a megállapított vagyoni hátrány háromszorosából (mint a pénzbírság *elvileg lehetséges* maximumból) indulnak ki, s például egy ötszáz milliós hátrányt annak háromszorosát kitevő másfél milliárdos zár alá vétellel serénykednek biztosítani.

A körlevél ugyanis nem a törvény által maximálisan kiszabható, hanem a várható pénzbírság biztosításáról szól.

Talán reménykedhetünk abban, hogy a joggal elvárt differenciálás keretében a büntetés kiszabása során „várható maximum” nem a törvényi maximum

¹³ A NAV Bűnügyi Főigazgatósága által összesített adatok.

¹⁴ Horváth László: Célt tévesztett intézkedés? A társasági vagyon zár alá vételének egyes kérdései. *Gradus*, 2017/2., 557–562. o.

¹⁵ Erre a szerző a következő példát hozza: „A Jöt. a jövedéki engedély feltételeként határozza meg a megfelelő pénzügyi biztosíték meglétét. Pénzügyi biztosítéknak minősül – a készpénzben nyújtott letétén kívül – az Európai Unió tagállamában, illetve az Európai Gazdasági Térségről szóló megállapodásban részes államban székhellyel rendelkező hitelintézet által nyújtott bankgarancia és a biztosítási szerződés alapján kiállított kötelezvény, továbbá a készfizető kezességvállalás. [...] Nyilvánvaló, hogy amennyiben a vállalkozás érintettsége felmerül egy költségvetési bűncselekménnyel kapcsolatban, úgy a fenti biztosíték megfelelő, adóhatóság által elfogadott formája kizárólag bankgarancia lehet, azonban a társasági vagyon zár alá vétele a bankgarancia érvényesítésének akadálya lehet.” Horváth: i. m.

¹⁶ A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes 1/2019. (V. 31.) LÜ h. körlevele: i. m.

mot jelenti. Igaz, nem biztos, hogy ebben az esetben egyáltalán szerencsés volt a körlevélben a „maximum” kifejezés használata.

Végül megemlítem, hogy a *kétszeres értékelés* és a *zár alá vétel* vagy lefoglalás összefüggései néha érdekes helyzeteket, szinte jogi fejtörőket produkálnak. Jogi személy ellen ugyanis nem csak akkor rendelhető el vagyoni kényszerintézkedés, ha büntetőjogi intézkedésként bírsághozható, hanem akkor is, ha más bűncselekménye révén mint gazdálkodó szervezet ő gazdagodott. De vajon mikor gazdagodik, és mindig tényleg ő gazdagodik-e?

Az egyik ügyben egy társaság megtevesztette szerződéses partnerét: azt a látszatot keltette, mintha az általa ténylegesen elvégzett munkákat nem ő végezte volna el, hanem egy másik, erről mit sem sejtő hasonló profilú cég, akinek a nevében be is nyújtotta szerződéses partnerének a számlákat. A vevő társaság a számlákat szabályosan elkönyvelte, a vételárat és az áfát a csalárd társaságnak megfizette, majd az adót a saját könyvelésében levonta.

A csaló társaság ügyvezetőjét költségvetési csalás közvetett tetteseként annak rendje-módja szerint felelősségre is vonták, majd nyomban ezután a *jóhiszemű vevő vagyontárgyait zárolták* – mondván, hogy vele szemben a jogosulatlan levonások révén bekövetkezett gazdagodás folytán – tehát mert a *közvetett tettes* bűncselekménye révén ő gazdagodott – vagyoneklobzásnak van helye [Btk. 74. § (2) bekezdés].¹⁷

Igaza van azoknak, akiknek e döntés megalapozottsága kapcsán kétségeik támadnak. Azon még talán túltehetjük magunkat, hogy gazdagodás-e a ténylegesen megfizetett áfa utólagos jóváírása. Ám a közvetett tettes által „lenyelt” áfát tőle mindenképpen el kell vonni (ez a követelés vagyoni kényszerintézkedéssel biztosítható is), ám ha ugyanezt az összeget a kifizető társaságtól is elvonják, nyilván felmerül a kétszeres értékelés sérelme.

Összegezve tehát, hangsúlyozva a zár alá vétel reparációt biztosító fontos és felértékelődő szerepét, az indokolatlan vagy eltúlzott összegű és a működőképességet veszélyeztető zár alá vételek gyakorlatán változtatni kell, s persze nem ártana majd alaposabban áttekinteni a lefoglalások gyakorlatát is.

Néhány átgondolható kérdés

A következőkben nem megoldást kínálok, legfeljebb – mintegy összegzésként – néhány javaslatot teszek.

1. Láttuk, hogy a jogi személyek bűncselekmények elkövetéséért viselt felelősségének a Btk.-ba iktatása és büntetőeljárás keretei közötti érvényesítése változatlanul nehezen áthidalható dogmatikai aggályokat vet fel, megbontja a törvény bűnfelelősséget tekintve ma még azért koherens rendszerét. Ha mindez kellő rugalmassággal áthidalható is, az nem helyesíthető, ha figyelmen kívül hagyjuk a büntetőjogon kívüli lehetőségeket.

¹⁷ Komárom-Esztergom Megyei Főügyészség KF.912/2018/8.

2. Ebből kiindulva belátható, hogy a kérdés hatékonyabb, kevesebb diszfunkcióval járó kezelése elsősorban nem jogalkotási, hanem jogalkalmazási kérdés. Fontos a helyes preferenciák felismerése céljából az egységes, következetes szemlélet, a differenciált eszközrendszerben rejlő lehetőségek jobb kihasználása. Mindezt közvetve persze bizonyos jogalkotási lépések is segíthetik.
3. Törekedni kell az adott ügyben legadekvátabb, leghatékonyabb intézkedés megválasztására. A büntetőjog „ultima ratio” jellegének a jogi személyekkel szembeni intézkedések kapcsán is érvényesülnie kell.
4. Lehetőleg kerülni kell a jogkövetkezmények párhuzamos, „átfedő” alkalmazását. Az a tény, hogy még a legutóbbi időben is kúriai aktusokat kellett közzétenni az indokolatlan párhuzamos intézkedések elkerülését, s egymás döntéseinek figyelembevételét szorgalmazva, arra utal, hogy nem mindig biztosítottak a kölcsönös informálódás feltételei.
5. Adóügyekben az adófizetésre kötelezés, az adópótlék és az adóbírság intézménye – ha nem fedővállalkozásokról, fantomcégekről, számlagyárakról van szó – gyakran megfelelő és elégséges szankció lehet folyamatosan működő, tényleges gazdasági tevékenységet végző jogi személyekkel szemben. Az adóigazgatási eljárásokban tanúsított együttműködési hajlandóság, jóvátétel kiválthat egyes büntetőeljárásokat, de legalábbis figyelembe veendő a mégis megindított büntetőeljárások során.
6. Természet- és környezetkárosítási, illegális hulladék-elhelyezési ügyekben (ahol a bűncselekmény nem célja, hanem „mellékterméke” a tevékenységnek) a közigazgatási bírság önállóan is megfelelő szankció lehet. Igaz, a mai kár vagy vagyoni hátrányok mértéke mellett e bírságok tízmilliós maximális összege igen csekély, ezen azonban lehetne és talán kellene is segíteni a törvények szerint kiszabható bírság összegének felemelésével. (Az ilyen eszközök hatástalansága később – újabb jogsértések esetén – persze felvetheti büntetőjogi intézkedések szükségességét is).
7. A jogi személyekkel szemben alkalmazott büntetőjogi szankciók során gondosan fel kell mérni a szankciók várható hatókörét, következményeit. Az intézkedés indokoltságát, nemét, mértékét és lehetséges hatásait úgy kell mérlegelni, hogy azok alapjaiban ne veszélyeztessék az intézkedésre okot nem adó, vagy csekélyebb felelősséggel tartozó egyes munkavállalók érdekeit.
8. Feltétlenül át kell tekinteni a zár alá vételek alkalmazását. Nem helyeselhető az a kialakulóban lévő (s mind érzékelhetőbbé váló) gyakorlat, ami mechanikusan alkalmazza a Jszt. 6. §-a kínálta lehetőséget, és a gyakran nagyvonalú gyanúban foglalt elkövetési érték háromszorosának megfelelő összeg erejéig alkalmaz sokszor százmilliós összegekben zár alá vételt, amikor még a jogi személlyel szembeni intézkedés alkalmazása sem biztos. Ezzel sűrűn ellehetetleníti az erre esetleg rá nem szolgáló jogalanyok működését is. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a Be. hatálybalépését követően a nyomozások hossza egyértelműen megnőtt, óhatatlanul felvetődik a

kényszerintézkedés aránytalan volta, indokolatlan módon és mértékben előre hozott büntetéssé válása.

9. Helyeselhető a jövőben a társaságok, a különféle szervezetek, testületek törvénysértő működése kapcsán a kártérítési, cégjogi, közigazgatási jogi, adójogi felelősség következetesebb és határozottabb felvetése. Megfelelő feltételek esetén indokolt lehet pénzbírság, felügyelet alá helyezés, tevékenység-korlátozás vagy akár megszüntetés is. Ám véleményem szerint az ezt célzó hatékony eszközrendszer továbbfejlesztése körében sincs szükség a büntetőjog *végző eszközként* történő alkalmazásának feladására.

Mészáros Ádám publikációs jegyzéke (2001–2020)*

Monográfiák (4)

1. *A bűncselekmény fogalmának alapkérdései: a bűncselekmény fogalma és csoportosítása a magyar büntetőjogban*
Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2020, p. 250
https://okri.hu/images/stories/konyvajanlo/2020/Meszaros/MA_web_sec.pdf
2. *A jogos védelem elvi és gyakorlati problémái*
Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2015, p. 218
https://okri.hu/images/stories/konyvajanlo/jogos_vedelem_2015/jogos_vedelem_s.pdf
3. *Büntetőjogi kodifikációk alkonyán és hajnalán: a büntetőjogi felelősség aktuális kérdései*
Pécs: Virágmandula Kft., 2011, p. 177
4. *A bűncselekmény elkövetői: Elméleti és gyakorlati alapkérdések*
Budapest: Ad Librum, 2008, p. 332

Kötetek (2)

5. MÉSZÁROS Ádám (szerk.): *Fiatal büntetőjogászok az új Büntető törvénykönyvről*
Szeged: Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, 2014, p. 51
6. Adolphe CHAUVÉAU – Faustin HÉLIE: *A bűnrészesség*
Fordította: MÉSZÁROS Ádám. Budapest: Gondolat Kiadó, 2008, p. 125

Tanulmányok, kéziratok (9)

7. *A nyomozások időszerűsége, a nyomozás gyorsítása* (társszerző: KISS Anna) Kézirat. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2012
<https://docplayer.hu/576598-A-nyomozasok-idoszerusege-a-nyomozas-gyorsitasa.html>
8. *Az Országos Kriminológiai Intézet empirikus elemzése a szellemi tulajdonjogokat sértő bűncselekményekről*
(társszerzők: KÁRMÁN Gabriella – NAGY László Tibor – SZABÓ Imre)
Kutatási jelentés. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2011, p. 185
9. *Az új Be. Novella hatályosulása* (társszerzők: FINSZTER Géza – KISS Anna)
Kutatási jelentés. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2010

* Összeállította a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) alapján: Giricz Anna, kutatási asszisztens, OKRI.

10. *A titkos felderítés új szabályozása* (társszerző: FINSZTER Géza)
Kutatási jelentés. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2010
11. *Eredményes bizonyítási eszközök a vesztegetés miatt indult eljárásokban* (társszerzők: FINSZTER Géza – DUNAVÖLGYI Szilveszter)
Kutatási jelentés. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2010
12. *A fogyasztók és versenytársak érdekeit sértő bűncselekmények alakulásának elemzése az ERÜBS adatai alapján. E bűncselekmények üldözésének kriminalisztikai és kriminológiai tapasztalatai* (társszerző: KÓ József)
Kutatási jelentés. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2009
13. *A közélet tisztasága elleni bűncselekmények vizsgálata a jogesetelemzés módszerével: kutatási jelentés* (társszerzők: FINSZTER Géza – DUNAVÖLGYI Szilveszter)
Kutatási jelentés. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2009
14. *A tettesség-részesség tanának elméleti és gyakorlati kérdései*
PhD értekezés. Budapest, ELTE ÁJK Doktori Iskola, 2008
A doktori értekezés tézisei:
https://okri.hu/images/stories/pdf_files/ma_tezisek.pdf
15. *Büntetőjogi alapismeretek. Egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára*
2005, p. 39. <http://mek.oszk.hu/03300/03394/03394.pdf>

Könyvfejezetek (24)

16. *Rablógyilkosság a Várnegyedben, avagy a Mailáth-eset*
In: KÁDÁR Hunor (szerk.): *Az első bűnügy-történeti konferencia előadásai*. Cluj-Napoca: Forum Iuris, 2020, pp. 51–66.
17. *Elhatároló és összekötő bűncselekmény foglaimaink*
In: HOMOKI-NAGY Mária – KARSAI Krisztina – FANTOLY Zsanett – JUHÁSZ Zsuzsanna – SZOMORA Zsolt – GÁL Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018, pp. 667–678.
18. *A jogos védelem általános szabályai – különös tekintettel a szükségességre és az arányosságra*
In: HOLLÁN Miklós – BARABÁS A. Tünde (szerk.): *A negyedik magyar büntetőkodekx. Régi és újabb vitakérdések*. Budapest: MTA TK JTI–OKRI, 2017, pp. 13–30.
19. *Az ártatlanság véelme és a terhelt bűnösként kezelésének tilalma*
In: VÓKÓ György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 54. kötet*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2017, pp. 103–115.
20. *A bűncselekmények osztályozása*
In: GÁL Andor – KARSAI Krisztina (szerk.): *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára*. Szeged: Iurisperitus Bt., 2016, pp. 259–271.

21. *Tettes vagy áldozat? Fejezetek az emberölés „jogos” és jogellenes esetei köréből*
In: RAJNAI Zoltán – FREGÁN Beatrix – MAROSNÉ Kuna Zsuzsanna (szerk.): Tanulmánykötet a 7. BBK előadásaiából. Budapest: Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, 2016, pp. 27–30.
22. *A büntetőeljárás hatékonysága: példás korlátok* (társszerző: Kiss Anna)
In: BARABÁS A. Tünde – BELOVICS Ervin (szerk.): Sapiens in sapientia. Ünnepi kötet Vókó György 70 születésnapja alkalmából. Budapest: Pázmány Press–Országos Kriminológiai Intézet, 2016, pp. 115–127.
23. *A törvényesség elve és a büntetőjogi felelősséget kizáró okok*
In: TÓTH J. Zoltán (szerk.): 250 éves a Dei delitti e delle pene. Tanulmányok Cesare Beccariáról. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2015, pp. 96–102.
24. *A bűncselekmények osztályozása a francia büntetőjogban*
In: VÓKÓ György (szerk.): Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2015, pp. 93–108.
25. *Meghiúsult remények: bűncselekmény és bűnösség az új Büntető törvénykönyvben*
In: KÓHALMI László – GÁL István László – FÜLÖP Péter – PILISI Fanni – SÁGI Lilla – NÉMETH Lili (szerk.): Tanulmányok Bodnár Imre egyetemi adjunktus tiszteletére. Emlékkötet. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, pp. 342–347.
26. *Bűncselekmény és büntetés az új Büntető törvénykönyvben*
In: MÉSZÁROS Ádám (szerk.): Fiatal büntetőjogászok az új Büntető törvénykönyvről. Szeged: Magyar Jog- és Államtudományi Társaság, 2014, pp. 9–12.
27. *Ügyészi feladatok a rendes perorvoslatok során*
In: POLT Péter – VARGA Zs. András (szerk.): Az ügyészek nagy kézikönyve. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 2013, pp. 881–896.
28. *A rendkívüli perorvoslati eljárások ügyészi feladatai* (társszerző: POLT Péter)
In: POLT Péter – VARGA Zs. András (szerk.): Az ügyészek nagy kézikönyve. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 2013, pp. 897–916.
29. *Sajátos ügyészi tevékenység a külön eljárások során* (társszerző: POLT Péter)
In: POLT Péter – VARGA Zs. András (szerk.): Az ügyészek nagy kézikönyve. Budapest: CompLex Wolters Kluwer, 2013, pp. 917–951.
30. *A jogos védelem aktuális kérdései*
In: Kriminológiai Közlemények 70. Budapest: Magyar Kriminológiai Társaság, 2012, pp. 135–141.
31. *Titkos gondolatok*
In: VIRÁG György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 48. kötet. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2011, pp. 213–226.

32. *A butaság nem mentesít?*
In: KISS Anna – TÓTH J. Zoltán – KISS Henriett (szerk.): *Csíny vagy bűn? Kalandozások a jog és az erkölcs (b)irodalmában*. Budapest: Complex Kiadó, 2010, pp. 35–43.
33. *A radbruchi formula*
In: KISS Anna (szerk.): *Bűntények a könyvtárszobából. Interaktív iratmintatár büntetőjogi komplex gyakorlathoz és szakvizsgához*. Budapest: Complex Kiadó, 2010, pp. 293–196.
34. *Stendhal: Vörös és fekete* (társszerzők: KISS Anna – CZENCZER Orsolya)
In: KISS Anna (szerk.): *Bűntények a könyvtárszobából. Interaktív iratmintatár büntetőjogi komplex gyakorlathoz és szakvizsgához*. Budapest: Complex Kiadó, 2010, pp. 61–73.
35. *Családon belüli erőszak: Shakespeare: Othello* (társszerzők: KISS Anna – SZABÓ Imre)
In: KISS Anna (szerk.): *Bűntények a könyvtárszobából. Interaktív iratmintatár büntetőjogi komplex gyakorlathoz és szakvizsgához*. Budapest: Complex Kiadó, 2010, pp. 151–162.
36. *Személy elleni büncselekmények: Shakespeare: A velencei kalmár* (társszerző: SZABÓ Imre)
In: KISS Anna (szerk.): *Bűntények a könyvtárszobából. Interaktív iratmintatár büntetőjogi komplex gyakorlathoz és szakvizsgához*. Budapest: Complex Kiadó, 2010, pp. 121–150.
37. *Adalékok a jogellenesség tanához*
In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 46. kötet*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2009, pp. 169–189.
38. *A vádelhalasztás eredményessége és feltételei 2006-ban: aktafeldolgozás, különös tekintettel a megelőzés és az individualizálás szempontjaira* (társszerzők: BARABÁS A. Tünde – WINDT Szandra)
In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 45. kötet*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2008, pp. 193–238.
39. *Adalékok a részesség járulékoságának tanához*
In: VIRÁG György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 44. kötet*. Budapest: Országos Kriminológiai Intézet, 2007, pp. 67–88.

Tudományos folyóiratok (55)

40. *Constitutional Questions of the Situational Legitimate Defence*
Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies, 8. évf., 2019/1., pp. 65–74.
41. *A másodlagos (objektív) büntethetőségi feltétel: I. rész. Elméleti alapvetések*
Ügyészek Lapja, 26. évf., 2019/2., pp. 5–21.
42. *A másodlagos (objektív) büntethetőségi feltétel: II. rész. Konklúziók*
Ügyészek Lapja, 26. évf., 2019/3., pp. 5–21.
43. *Adalékok az elkövetési magatartás vizsgálatához*
Jura, 24. évf., 2019/1., pp. 329–337.

44. *Recenzió az ELTE új büntetőjogi tankönyvéről*
Ügyészségi Szemle, 3. évf., 2018/1., pp. 128–141.
45. *A jogellenes állapot fenntartásával megvalósuló bűncselekmények*
Magyar Jog, 64. évf., 2017/9., pp. 525–535.
46. *A jogellenes állapot fenntartásával megvalósuló bűncselekmények*
Belügyi Szemle, 65. évf., 2017/9., pp. 24–46.
47. *Pénzmosás a gyakorlatban* (társszerzők: KÁRMÁN Gabriella – TILKI Katalin)
Ügyészségi Szemle, 1. évf., 2016/3., pp. 82–97. (online)
48. *Pénzmosás a gyakorlatban* (társszerzők: KÁRMÁN Gabriella – TILKI Katalin)
Ügyészségi Szemle, 1. évf., 2016/5., pp. 76–91. (print)
49. *A Debreceni Ítéltábla döntése emberölési ügyben: a tettes nélküli részesség és a járulékoság*
Jogesetek Magyarázata, 7. évf., pp. 45–56.
50. *Az emberölés és az öngyilkosságban közreműködés aktuális kérdései*
Ügyészek Lapja, 22. évf., 2015/3–4., pp. 5–46.
51. *Ambrus István: Egység és halmazat - régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben* (Szeged: SZTE ÁJK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék 2014) 316.
Állam- és Jogtudomány, 56. évf., 2015/1., pp. 113–119.
52. *A védelem jogos, avagy gondolatok egy tanulmány kapcsán*
Belügyi Szemle, 62. évf., 2014/7–8., pp. 90–99.
53. *Az eljárást gyorsító, hatékonyságot növelő megoldások az európai vádhatóságok munkaszervezésében II.*
(társszerzők: SZABÓ Judit – TILKI Katalin)
Ügyészek Lapja, 21. évf., 2014/1., pp. 5–19.
54. *Az eljárást gyorsító, hatékonyságot növelő megoldások az európai vádhatóságok munkaszervezésében III.*
(társszerzők: SZABÓ Judit – TILKI Katalin)
Ügyészek Lapja, 21. évf., 2014/2., pp. 5–19.
55. *Bűncselekménytani tévelygések a jogos védelem kapcsán*
Ügyészek Lapja, 21. évf., 2014/3–4., pp. 5–29.
56. *A büntetőeljárás gyorsításának, hatékonyság-növelésének lehetőségei*
Ügyészek Lapja, 20. évf., 2013/1., pp. 5–20.
57. *Beszámoló az „Együtt az áldozatokért” című svájci-magyar konferenciáról*
Ügyészek Lapja, 20. évf., 2013/1., pp. 73–74.
58. *Az eljárást gyorsító, hatékonyságot növelő megoldások az európai vádhatóságok munkaszervezésében I.*
(társszerzők: SZABÓ Judit – TILKI Katalin)
Ügyészek Lapja, 20. évf., 2013/3–4., pp. 25–46.
59. *Észrevételek az új büntető törvénykönyv egyes felelősségtani rendelkezéseire*
Belügyi Szemle, 61. évf., 2013/3., pp. 87–116.

60. A szellemi tulajdont sértő bűncselekmények nyomozásának néhány tapasztalata és az üldözés lehetőségei (társszerző: SZABÓ Imre)
Belügyi Szemle, 60. évf., 2012/9., pp. 42–65.
61. Észrevételek az új Büntető törvénykönyvről szóló Előterjesztés egyes rendelkezéseihez
De iurisprudencia et iure publico, 6. évf., 2012/1–2., pp. 30–65.
62. A Legfelsőbb Bíróság ítélete a tettesi túllépésről. A felbujtó felelőssége a mennyiségi és a minőségi túllépés miatt
Jogesetek Magyarázata, 3. évf., 2012/4., pp. 30–40.
63. Párhuzamos recenzió Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének új irányai és Belovics Ervin: A büntetendőséget kizáró okok című könyvéről
Belügyi Szemle, 59. évf., 2011/4., pp. 88–97.
64. Az ingatlancsalásokról (társszerző: Kiss Anna)
Ingatlanjog, 2011/4., pp. 25–32.
65. Jogos védelem a mai francia büntetőjogban
Ügyészek Lapja, 18. évf., 2011/2., pp. 61–65.
66. Egy elmaradt védés margójára: opponensi vélemények Sléder Judit A büntetőeljárás megindítása című PhD értekezéséről
(társszerző: LAJTÁR István)
Ügyészek Lapja, 18. évf., 2011/4., pp. 96–99.
67. A jogos védelem szabályozásának lehetséges irányai
Jogelméleti Szemle, 12. évf., 2011/1., pp. 1–48.
68. Gondolatok a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiumának véleményéről
Rendészeti Szemle, 58. évf., 2010/2., pp. 82–86.
69. A büntetés céljának alapkérdései
Rendészeti Szemle, 57. évf., 2009/3., pp. 55–86.
70. Julien Sorel: tizenöt év (társszerző: Kiss Anna)
Ügyvédek Lapja, 48. évf., 2009/4., pp. 38–40.
71. Megjegyzések az új büntető törvénykönyv tervezetének a büntetőjogi felelősséget érintő rendelkezéseihez
Rendészeti Szemle, 56. évf., 2008/3., pp. 45–65.
72. Adalékok a jogellenesség – társadalomra veszélyesség kérdésköréhez
Jogelméleti Szemle, 9. évf., 2008/4., p. 1–15.
73. A bűncselekmény fogalmára és az elkövetőkre vonatkozó szabályozás lehetőségei az új büntető törvénykönyvben
Rendészeti Szemle, 55. évf., 2007/5., pp. 3–26.
74. A bűncselekmény fogalmának és az elkövetőkre vonatkozó rendelkezések újraszabályozása
Rendészeti Szemle, 55. évf., 2007/6., pp. 60–83.
75. Dr. Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához
Rendészeti Szemle, 55. évf., 2007/10., pp. 124–134.
76. A jog eredetének és a büntetés jogának egyes filozófiai alapkérdései
De iurisprudencia et iure publico, 1. évf., 2007/1–2., pp. 28–66.

77. *Elkövetői alakzatok a francia büntetőjogban*
Jogtudományi Közlöny, 61. évf., 2006/5., pp. 186–193.
78. *Theoretical and practical questions of the study of criminal actorship and complicity – summary of reasearch task*
Jogelméleti Szemle, 7. évf., 2006/4.
<http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros28.mht>
79. *Chauveau Adolphe – Faustin Hélie: A Code pénal 59. cikke és a személyes körülmények kérdése*
Jogtörténeti Szemle, 7. évf., 2005/1., pp. 46–51.
80. *A Majláth-eset*
Jogtörténeti Szemle, 7. évf., 2005/4., pp. 39–47.
81. *A személyes tulajdonságok tana a magyar büntetőjogban*
Jogelméleti Szemle, 6. évf., 2005/4.
<http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros24.html>
82. *La complicité en droit pénal hongrois*
Revue de science criminelle et de droit pénal comparé, 2005/2., pp. 265–272.
83. *Az általános tettesfogalom jelene és jövője*
Társadalomkutatás, 22. évf., 2004/4., pp. 453–467.
84. *Akaratszabadság a büntetőjogban és annak a bűnrészességgel kapcsolatos összefüggései*
Kontroll, 2. évf., 2004/1., pp. 30–47.
85. *Jogfilozófia és igazságosság a büntetőjogban. Az in dubio mitius elve*
Acta juridica et politica, 4. évf., 2004/15., pp. 391–413.
86. *A cserbenhagyás és a segítségnyújtás elmulasztásának elméleti és gyakorlati kérdései*
Magyar Rendészet, 4. évf., 2004/1., pp. 124–129.
87. *Hozzászólás Major Róbert: A közlekedési büntetőjogi kodifikáció múltja című tanulmányához*
Büntetőjogi Kodifikáció, 4. évf., 2004/3., pp. 41–41.
88. *A részesség járulékoságának és a részesek büntetésének törvényi szabályozásáról de lege ferenda*
Büntetőjogi Kodifikáció, 3. évf., 2003/4., pp. 29–33.
89. *A személyes tulajdonságok tana a francia büntetőjogban*
Acta juridica et politica, 3. évf., 2003/13., pp. 125–141.
90. *A részesség*
Tudományos Diákköri Szemle, 2003/1., pp. 252–310.
91. *Az újszülött és a 14. életévét be nem töltött személy ellen elkövetett emberölés*
Belügyi Szemle, 51. évf., 2003/11–12., pp. 145–153.
92. *A rasszizmus elleni büntetőjogi fellépés lehetőségei, különös tekintettel az Interneten történő elkövetés problematikájára*
Jogelméleti Szemle, 4. évf., 2003/4.
<http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros16.html>

93. *Gondolatok az újszülött megöléséről és a gyermeki élet büntetőjogi védelméről*
Jogelméleti Szemle, 3. évf., 2002/4.
<http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros12.html>
94. *Gondolatok a bűnrészességről: A felbujtás értelmezési problémái*
Collega, 5. évf., 2001/5., pp. 13–18.

További szakcikk (2)

95. *Successful Methods and Tactics for the Substantiation of Crimes Related to Corruption*
(társszerző: FINSZTER Géza)
OKRI Review, 2010/I. félév, pp. 6–8.
96. A. C. Harwood: *Shakespeare próféta lelke*
Fordította: Jobbágy Dániel – Kiss Anna – Mészáros Ádám
Remedium, Budapest, 2010

